

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İBN KESÎR'İN (ö. 774/1373) TEFSÎRÜ'L-KUR'ÂNİ'L-AZÎM ADLI
ESERİNDEKİ SİYER RİVAYETLERİNİN TESBİTİ VE
DEĞERLENDİRMESİ (MEKKE DÖNEMİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Meral GÖVEÇ

Enstitü Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Serdar ÖZDEMİR

HAZİRAN - 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**İBN KESİR'İN (ö. 774/1373) TEFSİRÜ'L-KUR'ÂNİ'L- AZÎM ADLI
ESERİNDEKİ SİYER RİVÂYETLERİNİN TESBİTİ VE
DEĞERLENDİRMESİ (MEKKE DÖNEMİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Meral GÖVEÇ

Enstitü Anabilim Dalı : İslâm Tarihi ve Sanatları

“Bu tez/....../201.. tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Doç. Dr. Sami HILMAZ	Başarısız	
Dr. Öğr. Üyesi Sefer ÖZDEMİR	Başarılı	
Dr. Öğr. Üyesi M. Fatih YALGIN	BAŞARILI	

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	MERAL GÖVEÇ
Öğrenci Numarası	:	1560Y09103
Enstitü Anabilim Dalı	:	İSLAM TARİHİ VE SANATLARI
Enstitü Bilim Dalı	:	İSLAM TARİHİ
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	İBN KESİR'İN (ö. 774/1373) TEFSİRÜ'L- KUR'ANİ'L- AZİM ADLI ESERİNDEKİ SİYER RİVAYETLERİNİN TESBİTİ VE DEĞERLENDİRMESİ (MEKKE DÖNEMİ)
Benzerlik Oranı	:	%9
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☐ Sakarya Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.		
 13/07/2019 Öğrenci İmza		
☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.		
Bilgilerinize arz ederim.		
...../...../20..... Öğrenci İmza		
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Serdar ÖZDEMİR		
Tarih: 13.07.2019		
İmza: 		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No:	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans tez dönemim süresince fikir ve yönlendirmeleriyle bana yol gösteren değerli danışman hocam Dr. Serdar ÖZDEMİR'e teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca duâları ve mânevi destekleriyle yanımda olduklarını her daim hissettiğim anne-babama, tezimi bitirme konusunda maddi ve mânevî moral desteklerini esirgemeyen değerli meslektaşlarıma, bu zorlu sürecin tamamlanmasında benimle birlikte birçok sıkıntı ve fedakârlığa göğüs geren değerli eşime ve kızlarıma minnettârim. Tezimi kızlarım Kevser, Sâcide ve Âzâde'ye ithaf ediyorum.

Meral GÖVEÇ

14.06.2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
ÖZET.....	v
SUMMARY.....	vi
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: İBN KESİR, HAYATI, TARİHÇİLİĞİ VE TEFSİRİ.....	4
1.1. İbn Kesîr'in Hayatı ve İlmî Yetkinliği.....	4
1.2. Tarihçiliği.....	6
1.3. Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-Azîm Adlı Eseri.....	7
1.4. Tefsirde Geçen Siyer Rivâyetlerinin Kaynakları.....	9
1.4.1. Tefsir Kaynakları.....	11
1.4.2. Hadis Kaynakları.....	13
1.4.3. İslâm Tarihi Kaynakları.....	16
BÖLÜM 2: MEKKE DÖNEMİYLE İLGİLİ SİYER RİVÂYETLERİ.....	18
2.1. Câhiliye Dönemi	18
2.1.1. Müşriklerin Zaman Anlayışları.....	18
2.1.2. Fil Olayı.....	27
2.1.3. Mekke'nin Saygınlığı.....	32
2.1.4. Arapların Kökeni ve Kureys'in Hususiyetleri.....	35
2.1.5. Müşriklerin Kâbe'nin Etrafındaki Tavafları.....	35
2.1.6. Müşriklerin Haram Ayları Ertelemeleri	36
2.2. Hz. Muhammed'in Risâletten Önceki Yaşamı.....	39
2.2.1. Dünyaya Gelişi.....	39
2.2.2. Hz. Muhammed'in İki Kurbanın Oğlu Oluşu.....	41

2.2.3. Hz. Muhammed'in Ebeveyni ve Âilesi.....	42
2.2.4. Hz. Muhammed'in Çobanlık Yapması.....	45
2.2.5. Göğsünün Yarılması Hadisesi.....	45
2.2.6. Gençliği ve Amcasıyla Şam'a Gidişi.....	47
2.2.7. Hz. Muhammed'in Amcalarıyla Hilfü'l-Fudûl Antlaşmasına Katılması.....	48
2.3. Risâlet Sonrası Vahiy Gerçekliği.....	50
2.3.1. Vahyin Başlangıcı ve İlk Nâzil Olan Âyetler.....	51
2.3.2. Hz. Muhammed'in Varaka b. Nevfel İle Görüşmesi.....	53
2.3.3. Vahyin Geliş Şekilleri.....	54
2.3.4. Vahyin Gecikmesi.....	57
2.4. Mekke Döneminde Tebliğ ve Yansımaları.....	60
2.4.1. İlk Müslümanlar.....	62
2.4.2. Hz. Peygamber'in Yakın Akrabasını Uyarması.....	63
2.4.3. Hz. Ebû Bekir'in Resûlullah'ı Tasdiki ve İslâm'a Hizmeti.....	72
2.4.4. Sahâbenin Mekke Döneminde Çektiği Sıkıntılar.....	74
2.4.5. Hz. Peygamber'in Amcası Ebû Tâlib'i İslâm'a Dâveti.....	76
2.4.6. Hz. Peygamber'in Cinlere İslâm'ı Tebliği	77
2.4.7. Mekke'de Namaz	90
2.5. Hz. Peygamber'in Kavmiyle Mücâdelesini.....	93
2.5.1. Kureyşli Müşriklerin Hz. Peygamber'le Mücâdele Yöntemleri.....	93
2.5.2. Kureyş Uluları.....	116
2.5.3. Müşriklerin Mu'cize Talepleri.....	120
2.5.4. Müşriklerin Resûlullah'a Eziyetleri.....	125
2.5.5. Şakku'l-Kamer Hadisesi.....	127

2.5.6. Kureys'in Dârünnedve'de Toplanması.....	131
2.6. Habeşistan'a Hicret.....	133
2.6.1. Garânîk Kıssası.....	137
2.6.2. Habeşistan Hristiyanlarıyla İlişkiler.....	141
2.7. Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu.....	144
2.8. Tâif Yolculuğu.....	145
2.9. İsrâ ve Mi'râc Olayı.....	151
2.10. Akabe Biatları.....	192
2.11. Medine'ye Hicret Öncesi.....	193
2.11.1. Hicret Başlangıcı.....	193
2.11.2. Hz. Peygamber'in Ebû Bekir'le Sevr Mağarasına Sığınması.....	194
2.12. Hz. Peygamber'in Allah Tarafından Uyarılması.....	196
2.12.1. Abdullah b. Ümmü Mektûm Olayı.....	196
2.12.2. Resûlullah'ın Ebeveynine ve Amcasına İstiğfardan Men Edilmesi.....	198
2.12.3. Resûlullah'ın Etrafındaki Fakir Müminler Hakkında Uyarılması.....	199
2.12.4. Resûlullah'ın Bir Davranışının Vahyin Gecikmesine Sebep Oluşu.....	199
2.12.5. Resûlullah'ın Vahiy Esnasında Acele Etmekten Men Edilmesi.....	200
2.13. Hz. Peygamber'in Nitelikleri ve Güzel Ahlakı.....	200
SONUÇ.....	212
KAYNAKÇA.....	216
ÖZGEÇMİŞ.....	220

KISALTMALAR

- (a.s.)** : Aleyhisselam
- b.** : İbn
- Bk.** : Bakınız
- Bs.** : Baskı
- B.y.** : Basım yeri yok
- c.** : Cilt
- Çev.** : Çeviren
- DİA** : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
- H.z.** : Hazreti
- Krş.** : Karşılaştırınız
- Nşr.** : Neşreden
- ö.** : Ölümü/vefât tarihi
- Trc.** : Tercüme eden
- s.** : Sâhife
- Thk.** : Tahkik eden
- ts.** : Tarihsiz
- vb.** : Ve benzeri

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) Tefsîrû'l-Kur'âni'l- Azîm Adlı Eserindeki Siyer Rivâyetlerinin Tesbiti ve Değerlendirmesi (Mekke Dönemi)			
Tezin Yazarı: Meral GÖVEÇ		Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Serdar ÖZDEMİR	
Kabul Tarihi: 14.06.2019		Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 219 (tez) + 1 (ek)	
Anabilim Dalı: İslâm Tarihi ve Sanatları		Bilim Dalı: İslâm Tarihi	
Tefsir, tarih, hadis, usûl ve daha birçok alanda eser veren İbn Kesîr, Dimaşk havzasında yetişmiş ve kendisinden sonrakilerin kaynak olarak görüşlerinden istifade ettikleri önemli bir âlimdir. İbn Kesîr'in kaleme aldığı <i>Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm</i> adlı eseri meşhur bir rivâyet tefsiri olarak bilinmektedir. O bu eserinde kendinden önce yazılan geniş bir rivâyet külliyyatını sonraki nesillere aktarmaktadır. İbn Kesîr bu tefsirinde âyetleri açıklarken çok miktarda siyer rivâyetini de kullanmıştır. O bu rivâyetleri sadece nakletmekle sınırlı kalmamış, aynı zamanda senet ve metin tenkidini de yaparak değerlendirmelerde bulunmuştur. Onun tarihçiliği, müfessirliği ve hadisçi yönünün bir araya geldiği bu eserde yer alan siyerle ilgili zengin muhteva, siyer araştırmaları için önemli bir malzeme teşkil etmektedir. Amacımız âyetlerin doğru anlaşılmasında başat bir rol üstlenen siyer bilgilerini, İbn Kesîr'in zengin birikimiyle yazdığı <i>Tefsîr</i>'i özelinde derlemek ve değerlendirmektir. Bu çalışmamızda İbn Kesîr'in <i>Tefsîr</i>'inde oldukça fazla oranda yer verdiği siyer rivâyetleri tesbit edilmiş, çok yönlü ilmî kişiliği ile yaptığı değerlendirmeler incelenmiştir. Bu hususta zikredilen rivâyetlerin çok fazla oluşu ve araştırmamızın sınırlarını zorlaması sebebiyle araştırmamız Mekke dönemi rivâyetleriyle sınırlandırılmıştır. Araştırmamızda tesbit edilen siyerle ilgili rivâyet malzemesi, muhtevaya göre kronolojik bir tasnife tabi tutulmuştur. Bilgilerin muhtevası başlıklarımızı belirlemiştir. Rivâyetlerin incelendiği bölümün ana başlıklarının sonunda ve ilgili yerlerde müellifin görüşlerini de dikkate alarak değerlendirmeler yapılmıştır. İbn Kesîr'in geniş ilmî birikimiyle yaptığı değerlendirmeler kendisinden sonra yapılacak araştırmalara ışık tutmaktadır. Onun sahih, en doğru ve güvenilir olanı bulma çabasıyla yaptığı titiz değerlendirmeler, eserinin güvenilir kaynaklar arasında kabul edilmesine sebep olmuştur. Çalışmamızda Mekke döneminde Hz. Peygamber'in müşriklerle yaptığı mücadele ile isrâ ve mi'râc konuları ile ilgili rivâyetlerin, diğer siyer konularına oranla çoğunlukta olduğu görülmektedir.			
Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, İbn Kesîr, Tefsir, Siyer, Rivâyet			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	×	Ph.D.	
Title of Thesis: Ibn Kesîr's (d. 774/1373) in The Tafsîru'l-Qur'âni'l-Azîm in His Work on The Determination And Evaluation of The Rumors (Mecca Period)			
Author of Thesis: Meral GÖVEÇ Supervisor: Assist. Prof. Serdar ÖZDEMİR			
Accepted Date: 14.06.2019 Nu. of Pages: vi (pre text) + 219 (main body) + 1 (app.)			
Department: History of İslâm and İslâmîc Arts Subfield: History of İslâm			
Ibn Kesîr, who created works in tafsir, history, hadith, method and many other fields, is an important scholar who grew up in Damascus region and benefited from his views as a source. Ibn Kesîr's work <i>Tafsîru'l-Qur'âni'l-Azîm</i> is known as a famous narrative of rumors. In this work, he presents a large collection of narratives written before him to next generations. Ibn Kesîr used a lot of cyber narrative in explaining the verses in this tafsir. He was not confined to conveying these narrations, but he also made evaluations by making criticisms of the notes and text. The rich content of the soviâh included in this work, which combines his historiography, his tafsirism, and the style of the hadith, constitute an important material for his siyer studies. Our aim is to compile and evaluate the siyer information which plays a leading role in the correct understanding of the verses, in the context of Tafsir, which he wrote with the rich accumulation of Ibn Kesîr. In this study, it has been determined that the siyer narratives that Ibn Kesir has given a high proportion in his Tafsir and his evaluations with his multi-faceted scientific personality were examined. Because of the excess of the rumors mentioned in this issue and the limits of our research, our research has been limited to the accounts of Mecca period. In our study, the narrative material related to the identified siyer was subjected to a chronological classification according to the content. The content of the information has been determined by our headings. The evaluations were made by taking into consideration the author's opinions at the end of the main chapters of the section where the narrations were examined and at the relevant places. The evaluations of Ibn Kesîr with his extensive knowledge accumulate light for the researches that will be carried out after him. His meticulous evaluations in an effort to find the true, correct and reliable have led to the acceptance of his work among reliable sources. In our study, It is seen that the rumors about the issues of isra and mi'râj and the struggle of the Hz. Prophet with the idolaters are in the period of Mecca compared to the other siyer issues.			
Keywords: History of İslâm, İbn Kesîr, Tafsir, Siyer, Rumor			

GİRİŞ

İbn Kesîr, çok yönlü ilmî çalışmaları olan ve selefî ekole mensup bir âlimdir. O yazmış olduğu tefsirde kendinden önceki ilmî ve kültürel birikimi sonraki nesillere aktarmaktadır. Tefsir kaynaklarında yer alan ve âyetlerin anlaşılmasında önemli bir yeri olan siyer rivâyetleri, siyer ve meğazi araştırmalarına malzeme teşkil etmektedir. Onun *Tefsîr*'inde âyetlerin anlaşılmasında siyer konularıyla ilgili birçok rivâyetten istifade ettiğini görmekteyiz. O kendinden öncekilerin yaptığı gibi sadece rivâyetleri toplamamış, aynı zamanda birçok ilmî disipline vâkıf oluşuyla rivâyetleri farklı bakış açılarıyla senet ve metin yönünden eleştirmiş, kendisi de değerlendirmelerde bulunmuştur. Onun *Tefsîr*'inde istifade ettiği zengin rivâyet külliyyatı ve geniş hadis, tefsir, tarih ve usul bilgisi ile bu birikime sunduğu özgün katkılar kendinden sonrakilere ışık tutacak mahiyettedir.

Araştırmanın Konusu

On dördüncü yüzyılda Dimaşk'ta yaşamış değerli bir müfessir ve tarihçi olan Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr'in *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm* adlı eserinde yer alan Mekke dönemine ait siyer rivâyetlerinin tesbit edilmesi ve değerlendirilmesi araştırmamızın ana temasını oluşturmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Kur'ân âyetlerinin doğru anlaşılmasında vahyin arka plan bilgisi ve nüzûl ortamının bilinmesi elzemdir. Bize bu bilgileri sunan siyer ilmine dair rivâyetler ise temel kaynaklarımızda yer almaktadır. Tefsir kaynaklarımızda büyük bir yekûn tutan siyer rivâyetleri de siyer alanındaki araştırmalar için önemli bir malzeme konumundadır. Hz. Peygamber'in hayatını konu alan siyer ilmine dair rivâyetler âyetlerin doğru anlaşılması noktasında tefsir kitaplarında dağınık vaziyette yer almaktadır. İbn Kesîr tarih alanında da tefsir alanında da yetkin bir şahsiyettir. Onun bir tarihçi ve müfessir kimliğiyle kaleme aldığı meşhur tefsirinde verdiği bilgiler ve çok yönlü ilmî bir bakış açısıyla yaptığı değerlendirmeler, kendinden sonrakilere ışık tutması cihetiyle İslâm tarihi açısından önem arz etmektedir. Siyer ilmi açısından kaynaklık teşkil eden ve kendinden önceki birikimi ihtiva eden bu malzemenin müstakil bir çalışmada toplanması ve değerlendirilmesinin bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sunacağı kanaatindeyiz.

Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın amacı İbn Kesîr'in tefsirinde yer verdiği siyer rivâyetlerini âyetlerin anlaşılmasında ne şekilde kullandığını; onun tefsirci, hadisçi ve tarihçi yönlerini konuşturduğu değerlendirmelerinin ilmîliğini tesbit etmek ve kendinden önceki geniş rivâyet birikimini ihtiva eden siyer bilgilerini müstakil bir çalışmada derleyip değerlendirmektir.

Araştırmanın Yöntemi

Tefsîr'de zikredilen siyer malzemesinin tümünün çalışmamızın hacmini oldukça genişletmesi sebebiyle çalışmamızı Mekke dönemi hadiseleri ile sınırlandırmış olduk. Önce İbn Kesîr'in *Tefsîr*'inde Mekki olduğunu belirttiği sûrelerin tamamı taranmış ve bu sûreler içerisinde geçen siyer rivâyetleri tesbit edilmiştir. Daha sonra Medenî sûrelerde Mekke dönemi ile ilgili olarak bahsedilen ya da o döneme atıf yapılan siyer rivâyetleri incelenmiştir. Bu rivâyetlerin tamamı elimizde bulunan malzemenin muhtevasına göre sınıflandırılmıştır. Kısaca konu başlıklarımız elimizde olan siyer malzemesinin muhtevasına göre kronolojik olarak tesbit edilmiştir. İbn Kesîr'in rivâyetler hakkında yapmış olduğu değerlendirmeler de ana hatlarıyla dile getirilmiş, siyer rivâyetlerini incelediğimiz bölümde yer alan her ana başlığın sonunda o bölümün bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Tefsir içerisinde lafız ve muhteva açısından benzeşen rivâyetler olması hasebiyle bu rivâyetlerin hepsine ayrı ayrı yer verilmemiş, sadece o muhtevadaki bir rivâyet zikredilerek diğerlerine atıf yapılmıştır. Birbirine benzer nitelikteki rivâyetlerde yer alan farklı bilgiler de zikredilmiştir. Rivâyetlerin İbn Kesîr'e geliş yolu olan ravi bilgisi ise metindeki temel konuyu dağıtmamak adına dipnotlarda belirtilmiştir.

Araştırmanın İçeriği

Araştırmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çalışmamıza konu olan eserin müellifi Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr'in hayatı, ilmî kişiliği ve yetkinliği, tarihçiliği, *Tefsîr*'i ve tefsirde kullandığı siyerle ilgili rivâyetlerin kaynaklarına dair bilgiler anahatlarıyla açıklanmıştır. Bu bölümde İbn Kesîr'in ayrıntılı bir şekilde tanıtımından ziyade temel bilgiler verilmiş, konumuzla ilgili olması hasebiyle tarihçiliği üzerinde durulmuş ve üzerinde çalışma yaptığımız *Tefsîr*'i tanıtılmıştır. Ayrıca İbn Kesîr'in

Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm adlı eserinde kullandığı siyer rivâyetlerinin alındığı tefsir, hadis ve İslâm tarihi kaynakları hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise İbn Kesîr tefsirinde yer alan ve araştırmamızın ana temasını oluşturan siyer rivâyetleri Mekke dönemi hâdiseleri ile sınırlandırılarak incelenmiştir. Bu bölümde tesbit edilen siyer rivâyetleri muhteva olarak on üç alt başlığa ayrılmış ve kronolojik olarak sıralanmıştır. Her konu başlığının altında o hususla ilgili siyer rivâyetleri ve İbn Kesîr'in değerlendirmeleri açıklanmıştır. Her ana konunun sonunda da değerlendirme yapılmıştır.

Tesbit ettiğimiz rivâyetlerin muhtevasını sınıflandırarak oluşturduğumuz konu başlıkları câhiliye dönemi, Hz. Muhammed'in risâletten önceki yaşamı, risâlet sonrası vahiy süreci, Mekke döneminde tebliğ ve yansımaları, Hz. Peygamber'in kavmiyle mücadelesi, Habeşistan'a hicret, Hz. Ömer'in müslüman oluşu, Tâif yolculuğu, isrâ ve mi'râc olayı, Akabe biatları, Medine'ye hicret öncesi, Hz. Peygamber'in Allah tarafından uyarılması ile Hz. Peygamber'in nitelikleri ve güzel ahlâkı temalarıyla incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

İbn Kesîr'in eserinde yer verdiği siyer rivâyetlerini incelemeye geçmeden önce onun hayatı, tarihçiliği, tefsiri ve tefsirinde kullandığı siyerle ilgili rivâyetlerin kaynaklarına dair kısa bir tanıtımın kendisini doğru anlama ve anlatma noktasında faydalı olacağı kanaatindeyiz.

BÖLÜM 1: İBN KESİR'İN HAYATI, TARİHÇİLİĞİ, TEFSİRİ VE TEFSİRİN SİYER KAYNAKLARI

1.1. İbn Kesîr'in Hayatı ve İlmî Yetkinliği

Ebü'l-Fidâ' künyeli İmâdüddîn lâkaplı İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), on dördüncü yüzyılda Memlûkler döneminde yaşamış ve şöhret bulmuş değerli bir âlimdir. O İslâm ülkelerinin Haçlı ve Moğol saldırılarına maruz kaldığı bir dönemde, medreseleri kütüphaneleriyle ilmî ve kültürel bakımdan gelişmiş olan ve diğer bölgelerden âlim göçü yaşayan Dimaşk'ta bu kültürel faaliyet içinde yetişmiş, Memlûkler dönemindeki büyük hadis, tefsir ve tarih bilginlerinden biridir.¹ 701 (1301-1302) yılında Busra'nın Müceydilülkarye köyünde dünyaya gelmiştir. 700 (1300-1301) yılında doğduğu da rivâyet edilmektedir. Bir hatib olan babasının vefatında üç yaşlarında olan İbn Kesîr, 707 yılında ailesiyle Dimaşk'a göç etmiştir.²

İbn Kesîr, ilk fıkıh eğitimini ağabeyi Kemâleddin Abdülvehhâb'dan almıştır. 11 yaşında Kur'ân-ı Kerim'i hıfzetmiştir. Burhanüddin el-Fezârî (ö. 729/1329) ve Kemâlüddin İbn Kâdî Şühbe (ö. 726/1326)'den fıkıh; İsfahânî (ö. 749/1349)'den usûl-i fıkıh; İbn Asâkir (ö. 723/1323), Şirâzî (ö. 476/1083), İbnü's-Şihne (ö. 730), Makdisî (ö. 665/1268) ve Mizzî (ö. 742/1341)'den hadis; Birzâlî (ö. 739/1339) ve Zehebî (ö. 748/1348)'den hadis ve tarih; Ba'lebekkî'den kıraat; İbn Teymiyye (ö. 728/1328)'den kelâm ve fıkıh dersleri almıştır. Kendisinden en çok etkilendiği hocaları ise Fezârî, kayınpederi Yusuf el-Mizzî, Zehebî ve İbn Teymiyye olmuştur. İbn Kesîr hatip, müderris, kıraat âlimi, müftü ve mahkeme heyeti üyesi olarak çeşitli görevlerde bulunmuştur. Dimaşk'ta Necibiye ve Sâlihiye medreselerinde müderrislik vazifesinde bulunmuştur. Ders halkalarına ulemâ, kadılar ve kalabalık halk topluluklarının katıldığı görülmektedir. Dârülhadi'si'l-Eşrefiyye reisliği yapmış, Dârülhadi's ve Dârülkur'ân medreselerinde dersler vermiştir. Emeviyye camiinde yaptığı derse kadılar ve devrin ileri gelen devlet adamları katılmıştır. Ilımlı bir politikayla devlet yönetimi, halk ve ulemâ ile iyi ilişkiler içerisinde olmayı tercih eden İbn Kesîr, yönetim aleyhindeki her türlü isyana da karşı olmuştur. 26

¹ İbn Kesîr'in doğum tarihi ile ilgili görüşler için bkz. Ziya Polat, *Tarihçi Olarak İbn Kesîr* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006), 32-35.

² Abdülkerim Özaydın, "İbn Kesîr", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20: 132.

Şâban 774'te (20 Şubat 1373) 74 yaşında iken Dimaşk'ta vefat etmiştir. Vasiyeti gereği Dimaşk'ta hocası İbn Teymiyye'nin yanına defnedilmiştir.³

Ona "el-Hâfızü'l-muhaddis" ve "el-fakîhü'l-müftî" lakapları verilmiş; İbn Hiccî, Sa'deddin en-Nevevî, İbnü'l-Cezerî Muhammed b. Muhammed, Bedreddin ez-Zerkeşî gibi birçok talebesi kendisinden rivâyette bulunmuştur. Tarih, tabakat, tefsir, hadis ve fıkıh dallarında birçok eseri bulunmaktadır.⁴

Çok erken yaşlarda ilimle meşgul olmaya başlayan İbn Kesîr'in, onsekiz yaşında iken "et-Tenbîh" ve "Muhtasar" adlı eserleri ezberlediği görülmektedir. Gençlik yıllarında yazdığı "Kitabu'l-ahkâm âlâ ebvâbi't-tenbîh" adlı kitabı hocası Fezârî'ye takdim eden İbn Kesîr, hadis ezberlemeye önem vermiş ve hadis ilminin metodolojisine hâkim olmuştur. Ayrıca Zehebî, Birzâlî ve Mizzî gibi hocaları, onun tarih ilmine yönelmesinde etkili olmuştur.⁵

İbn Kesîr'in yaşadığı dönem, âlimlerin tesiriyle altın çağını yaşayan tasavvuf hareketlerinin yoğun olduğu bir zaman dilimidir. Aynı zamanda Haçlı ve Moğol istilalarının hâkim olduğu sıkıntılı ve çalkantılı bir dönemdir. Bu ortamın doğal sonucu olarak tarikatlar vesilesiyle farklı tasavvufî kanaatlerin topluma hâkim olduğu hatta bid'at ve hurafelerin iyice yaygınlaştığı görülmektedir. Böyle bir ortamda İbn Teymiyye gibi bazı âlimler ehl-i sünnet inancını topluma hâkim kılmak için bu düşüncelerle ilmî olarak mücadele etmişlerdir. İbn Kesîr'in düşünce olarak hocası İbn Teymiyye'den oldukça etkilendiği gözlenmektedir. İbn Kesîr akîde yönünden Eş'arî, fıkıh yönünden Şafîî olmasına rağmen, hocası İbn Teymiyye'ye çok bağlanmış, bazı meselelerde İbn Teymiyye'nin ictihad ve kanaatine göre fetva vermiş, bu yüzden onun maruz kaldığı sıkıntılara İbn Kesîr de maruz kalmıştır.⁶

Onun çok yönlü ilmî kişiliğini ikrar eden birçok âlim bulunmaktadır. Hocası Zehebî onun hakkında şöyle demektedir: "Müftî imam, yetenekli, kabiliyetli, muhteşem bir fakih, çok yönlü bir muhaddis ve fakih, nakilci müfessir, birçok faydalı eseri vardır." Öğrencisi İbn Hiccî (ö. 816/1413) ise onun kendilerine aktardığı bütün hadis metinlerini ezberlediğini, hadisleri öğrencilerine sahih ve zayıf yönleriyle öğrettiğini, az unuttuğunu, kendisinin zihni sağlam olan derin bir fakih olduğunu, çok şey bildiğini,

³ Özeydin, "İbn Kesîr", 20: 132-133.

⁴ Özeydin, "İbn Kesîr", 20: 132-134.

⁵ Polat, *Tarihçi Olarak İbn Kesîr*, 48-49.

⁶ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi* (Ankara: Fecr Yayınevi, 1996), 2: 185.

ayrıca dilcilerle tartışmaya girerek şiir yazdığını beyan etmektedir. Aynî (ö. 855/1451) ise İbn Kesîr'in ulemânın önderlerinden ve hafızlarından olduğu; tefsir, hadis ve tarih hakkında çok fazla bilgisi olduğu; hatta tarih, tefsir ve hadis ilminin onunla son bulduğu görüşünü zikretmektedir. Öğrencisi İbn Hacer (ö. 852/1449) İbn Kesîr'in az unutan ve kavrayışı sağlam birisi olduğunu, ayrıca çok öğrenci yetiştirdiğini ifade etmektedir.⁷ Memlûkler dönemi tarihçisi İbn Tağrıberdî (ö. 874/1470) ise İbn Kesîr'in daima çalışıp yazdığını, fıkıh, tefsir, tarih, hadis ve diğer ilimlere büyük vukûfiyeti olan bir âlim olduğunu, onun eser cem edip tasnif ettiğini, ders anlattığını ve ölünceye kadar ders ve fetva verdiğini belirtmektedir.⁸ Burada zikri geçen ve geçmeyen bu vb. örnekler, onun hocası, öğrencisi konumunda olan ya da kendisinden sonra yaşamış birçok İslâm âliminin, İbn Kesîr'in ilmî değeri ve yetkinliğine şâhitlik yaptıklarını göstermektedir.

1.2. Tarihçiliği

İbn Kesîr'in tarihçi kimliğini bâriz bir şekilde ortaya koyduğu eseri *el-Bidâye ve'n-nihâye*'si olmuştur. İbn Kesîr bu eserinde Tefsirine birçok yerde atıf yapmıştır.⁹ Ayrıca *el-Fusûl fî sîreti'r-Resûl* adlı eseri de Hz. Peygamber'in sîreti üzerine yazılmıştır. Kur'ân âyetlerinin anlaşılmasında Hz. Peygamber'in hayatına dair ayrıntıların bilinmesinin elzem olduğu gerçeğine binaen, müellif tefsirinde de Hz. Peygamber dönemine ait tarihi malzemeye azımsanmayacak oranda yer vermektedir. *Tefsîr*'in mukaddimesinde de ifade ettiği gibi o, kelâmın mânâlarını açıklamak, yerlerinde arayıp bulmak ve öğrenip öğretmek maksatlı bir çaba içerisindeydi. Bu yönüyle müellifin öğretici tarihçilik anlayışına önem verdiği görülmektedir.

İbn Kesîr tarih metodunda kendine has bir özellik olarak olayları bir bütün olarak sunmak, kesin ve en doğru bilgiye ulaşmak ve çeşitlilik amaçlı çok fazla tekrara yer vermiştir. Okuyucunun hadiseleri doğru değerlendirebilmesi için doğru, yanlış ve eksik olan rivâyetlerin tamamını aktarmıştır. Gerekli gördüğü yerlerde kendisi müdâhale ederek görüşler arasında tercih yapmış, bazen de düşüncüyü toptan reddederek kendisi yeni bir şey söylemiştir. Böylece o karşılaştırmalı bir tarih metodu benimsemiştir.

İbn Kesîr, kaynak kullanımında da bir usûl takip ederek önce konuyla ilgili bütün âyetleri aktarmış, daha sonra farklı hadisleri zikretmiş, ardından sahâbe ve tâbiûnun

⁷ Polat, *Tarihçi Olarak İbn Kesîr*, 49-50.

⁸ Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, 2: 185.

⁹ İbn Kesîr, *Büyük İslâm Tarihi*, trc. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994-1995), 3: 79,159.

görüşlerini aktarmış en son da ilgili eserlerden alıntılar yapmıştır. Bu eserlerin ya da müelliflerinin isimlerini vermiştir. Ayrıca İbn Kesîr'in, bir hadîsin destekleyici şahidi olarak, belirsiz konuları belirginleştirmek ve konunun tafsîlâtını vermek için Resûlullah'ın izin vermesine binaen Kur'ân ve Sünnet'e uygun olan İsrâîliyyât'ı da kullandığı görülmektedir.¹⁰

İbn Kesîr, İslâm dünyasında tarih alanında yetişmiş seçkin şahsiyetlerden biridir. Her şeyden önce o, kendisinden önceki tarihçilik anlayışını, kendi dönemindeki tarihçilikle birleştirerek özgün bir üslûb ve metot ortaya koymuştur.¹¹ Kısaca o, hem kendi döneminin özelliklerini taşıyan bir birikime sahip olmuş hem de bu kültürel birikime çeşitli katkılarda bulunmuştur.¹² Ayrıca müellifin hadis ilmine olan vukûfiyetinin, tarihçiliği ve tefsirciliğine tesir ettiği, yani bu disiplinlerin altyapısını oluşturduğu görülmektedir.

1.3. Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm Adlı Eseri

İbn Kesîr eserin mukaddimesinde âlimlerin vazifesinin Allah kelamının manalarını açıklayıp tefsir etmek, manalarını yerlerinde arayıp bulmak ve öğrenip öğretmek olduğunu ifade etmektedir. O, kitaplarından yüzçevirmeleri, dünyaya yönelip mal biriktirme hırsları ve başka şeylerle meşgul olarak Allah'ın emrine uymamaları sebebiyle Allah tarafından yerilen Ehl-i kitabın bu fiillerinden sakınmanın ve Yüce Allah'ın Kur'ân'da müslümanlara emrettiği 'Allah'ın onlar için indirdiği kitabını öğrenme, öğretme, anlama ve anlatma' görevini yerine getirmenin gerekliliğini vurgulamaktadır.¹³ Bu düşünceleri onun *Tefsîr*'ini yazmasında etkendir.

Eser tefsir usûlüne dair bir mukaddime ile başlar. Müellif burada tefsirin lüzumu, en güzel tefsir yöntemi ve rey ile tefsir meselelerini örneklerle izah etmektedir. O en güzel tefsir metodunun Kur'ân'ın önce Kur'ân'la tefsiri, ardından sünnetle, sünnette yoksa sahâbe sözleriyle, sahâbede de yoksa tâbiîn görüşleri ile olacağını selef âlimlerinin uygulamaları ile delillendirmektedir. Onun ifadesiyle Kur'ân'ın bir yerinde müphem bırakılan bir husus diğer yerinde açıklanmıştır. Kur'ân'ı en güzel şekilde şerheden kişi ise Resûlullah'tır. Sahâbe ise Kur'ân'ın nüzûl sürecinde birçok karîne ve alamete şahit

¹⁰ Polat, *Tarihçi Olarak İbn Kesîr*, 100-101.

¹¹ Polat, *Tarihçi Olarak İbn Kesîr*, 118.

¹² Polat, *Tarihçi Olarak İbn Kesîr*, 112.

¹³ İbn Kesîr, "Mukaddime", *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Sami b. Muhammed Sellâme (B.y.: Darü't-tayyibe, 1999), 1: 6; İbn Kesîr, "Mukaddime", *İbn Kesîr Tefsîri*, trc. Beşir Eryarsoy- Savaş Kocaman (İstanbul: Polen Yayınları, 2015), 1: 21.

olmalarının yanısıra Kur'ân'ı düzgün kavrama, doğru ilim ve salih amel özelliklerine sahip olmalarına binaen tefsir işinde mâhirdir. İbn Kesîr burada hulefâ-i râşidin, Abdullah b. Abbas ve İbn Mes'ûd gibi âlim sahâbîleri örnek olarak zikretmiştir. İbn Kesîr, dördüncü kaynağı olan tabî'n görüşleri hakkında ise onların görüşlerinin ittifak etmesi halinde bir hüccet olduğunu belirtir. İfade farklılıklarının sebebinin ise tabî'nin bazısının birşeyin kendisini, bazısının örneğini, bazısının da sonucunu zikretmesinden kaynaklandığını, nihâyetinde çoğunda mânânın aynı olduğunu ifade etmektedir.

İbn Kesîr Kur'ân'ı kendi görüşüne göre tefsir etmenin haram olduğunu dile getirmekte, önde gelen selef âlimlerinin bildikleri konularda konuştuklarını, bilmedikleri mevzularda ise sustuklarını örnek olarak zikretmektedir. O herkesin de bu yolu takip etmesi gerektiğini ifade etmekte, kendisinin de *Tefsîr*'inde bu anlayışla hareket ettiği görülmektedir. Şöyle ki müellif İbn Abbas'ın Resûlullah'tan naklettiği "Her kim Kur'ân hakkında kendi görüşüne göre veya bilgisi olmayan şeylerle konuşursa cehennemdeki yerini hazırlasın"¹⁴ ve "Her kim Allah'ın kitabında kendi görüşüyle bir şey söylerse isâbet etse bile hatâ etmiştir"¹⁵ hadislerini zikretmekte; kişinin bilmediği, emrolunmadığı bir yola girmesinin hata olduğunu belirtmektedir. O selef âlimlerinin bir kısmının bilgileri olmayan konularda konuşmaktan çekindiklerine misaller vermektedir. Hz. Ebû Bekir'e Abese 31. âyette geçen "ve fâkiheten ve ebbâ" âyeti sorulduğunda onun "Allah'ın kitabı hakkında bilmediğim bir şey söylersem beni hangi yer barındırır ve hangi gök gölgeler?" şeklinde cevap verdiğini belirtmektedir. İbn Kesîr İbn Abbas, Cündüb b. Abdullah, Saîd b. Müseyyeb, Medine fukahâsı vb. âlimlerin kendi re'yi ile tefsiri tehlikeli görmelerinden dolayı kendilerine Kur'ân'la ilgili sorulan bilmedikleri sorulara cevap vermek istemediklerini örneklerle vurgulamaktadır. Müellif kişinin sahip olduğu lûgat ve şeriat bilgisi istikametinde konuşmasında ise bir beis görmemektedir.¹⁶ Önde gelen selef âlimlerinin bildikleri konularda konuşmak ve bilmediklerinde susmak şeklinde özetlenen bu yaklaşımının *Tefsîr*'de İbn Kesîr'e model olduğu görülmektedir. Zira müellif naklettiği her rivâyeti senet ve metin yönünden bir tenkide tabi tutmaya çalışsa da, her hadisin akabinde bir değerlendirme yapmamaktadır. Bu tavrı onun bildiği mevzuda konuşup bilmediği hususta da susmayı tercih ettiğini göstermektedir.

¹⁴ Tirmizî, "Tefsîr", 1 (2951). İbn Kesîr, Tirmizî'nin hadise hasen dediğini nakletmektedir.

¹⁵ Tirmizî, "Tefsîr", 1 (2952); Ebû Dâvûd, "İlim", 3652. Hadis Cündüb b. Abdullah'ın rivâyeti olarak nakledilmiştir.

¹⁶ İbn Kesîr, "Mukaddime", *Tefsîr*, 1: 10-14; İbn Kesîr, "Mukaddime", *İbn Kesîr Tefsîri*, 1: 26-29.

Sözkonusu tefsir, rivâyet özelliğinin yanısıra dirâyet yönünden de İbn Kesîr'in yaptığı değerlendirmeler, tercihler, karşılaştırmalı tahliller ve tartışmalar ile çağdaşlarından ayrılmakta ve kendisinden sonrakiler için değerli bir kaynak olma özelliği göstermektedir. İbn Kesîr eserinde İsrâîlî rivâyetler hususunda da titiz davranmaktadır. O bu rivâyetlerin delil olarak değil, sadece destekleyici şâhit olarak kullanılabileceğini belirtmektedir.¹⁷

“İbn Kesîr tefsiri, erken dönemlere ait tefsir ve esbâb-ı nüzûl rivâyetlerinin sıhhatini tesbit açısından önemli bir eserdir. Bunun yanında nakle dayalı tefsir geleneğinin en belirgin özellikleri arasında sayılan uydurma haberlerin çokluğu, İsrâîliyât ve rivâyetlerdeki senedlerin hazfî gibi hususlardan büyük ölçüde uzak kaldığından klasik tefsirler arasında müstesna bir yere sahiptir”.¹⁸

O *Tefsîr*'inde cerh ve ta'dîle ayrıca tarihî ma'lûmâta büyük yer vermiştir. Tek başına nakli yeterli görmemiştir. Bir âyet hakkındaki çeşitli görüşleri mukayese etmekte, sahihi ve illetliyi ayırmakta, müfessirlerden bir söz naklettiğinde sadece taklitle onları kabul etmeyip o hususta doğru olan görüşü tercih etmekte, doğru görmediğini reddedip tenkit etmektedir. Tercih edileni tercih edilmişten, sahihi zayıftan ayırt edecek kabiliyete sahipti. Bunlar onun ilmi melekelerini gösteren delillerdir.¹⁹ İbn Kesîr'in zengin senet ve râvî bilgisine sahip oluşu, kendisine kullandığı rivâyetlerin güvenilirliğini tabiri caizse test etme imkânı sağlamıştır.

İbn Kesîr tefsirinin Hacı Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner tarafından Çağrı yayınevinden, yakın bir zamanda da Beşir Eryarsoy ve Savaş Kocaman tarafından Polen yayınlarından çıkan Türkçe tercümeleri yapılmıştır.²⁰

1.4. Tefsîr'de Kullanılan Siyer Rivâyetlerinin Kaynakları

İbn Kesîr, eserine aldığı rivâyetlerin tümünü senetli olarak zikretmektedir. Bu hadislerin birçoğu zamanla kaybolan ve şu an elimizde olmayan eserlerde yer almaktadır. İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938), İbn Merdûye (ö. 410/1020), İbnü'l-Münzir (ö. 318/930 [?]), Abd b. Humeyd (ö. 249/863-864), Süddî (ö. 127/745) ve ortaya çıkmamış başka tefsirler gibi.

¹⁷ İbn Kesîr, “Mukaddime”, *Tefsîr*, 1: 9; İbn Kesîr, “Mukaddime”, *İbn Kesîr Tefsîri*, 1: 24-25.

¹⁸ Mustafa Öztürk, “Tefsîrî'l-Kur'ânî'l-azim”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 296.

¹⁹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Tarihi*, 2: 204.

²⁰ Ebü'l-Fidâ' İsmail İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri (Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsîri)*, trc. Beşir Eryarsoy- Savaş Kocaman (İstanbul: Polen Yayınları, 2015), 1-12; İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsîri*, trc. Hacı Bekir Karlığa-Bedrettin Çetiner (İstanbul: Çağrı Yayınevi, 1983-1988, 1993-1994), 1-16.

Bunlardan İbn Kesîr'in kendisine çok fazla atıf yaptığı İbn Ebû Hâtım tefsirinin ise bir kısmı ortaya çıkabilmiştir.

İbn Kesîr'in eserine aldığı siyer rivâyetlerini incelediğimizde rivayetlerin sahâbe ve tâbiûnun önde gelen isimlerinden nakledildiği görülmektedir. Müellifin *Tefsîr*'inin mukaddimesinde de zikrettiği gibi en fazla rivâyet aldığı müfessir sahâbîlerin başında Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Mes'ûd gelmektedir. İbn Kesîr'in eserinde Mekke dönemi siyer konularıyla ilgili İbn Abbas'tan yaklaşık doksan rivâyet naklettiği görülmektedir. Ayrıca eserde İbn Mes'ûd'un yirmi dört, Hz. Âişe'nin yirmi iki, Ebû Hüreyre'nin yirmi, Enes b. Mâlik'in on dokuz ve Hz. Ali'nin yedi rivâyet naklettiği tesbit edilmiştir. Mekke dönemi ile ilgili rivâyetleri bize aktaran diğer sahâbîlerin ise şu isimler olduğu görülmektedir: Câbir b. Abdullah, Habbâb b. Eret, Huzeyfe b. Yemân, Zeyd b. Sâbit, Ömer b. Hattâb, Urve b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer, Abdurrahman b. Avf, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Zübeyr b. Avvâm, Ebû Saîd el-Hudrî, Abdurrahman b. Kuraz, Sa'd b. Mus'ab vb.

Tabiûn'dan ise Abdullah b. Abbas'ın öğrencilerinden olan Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721), Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713 [?]), İbn Abbas'ın azatlı kölesi İkrime (ö. 105/723), Katâde (ö. 117/735), Atâ b. Ebî Rebah (ö. 114/732); Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet alan Mesrûk (ö. 63/683 [?]), Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Şa'bî (ö. 104/722), Übey b. Ka'b'dan rivâyet alan Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî (ö. 108/726 [?]), Zeyd b. Eslem (ö. 136/754), A'meş (ö. 148/765), Ma'mer (ö. 153/770), Zührî (ö. 124/742) ve Avfî (ö. 111/729-30) gibi isimler siyer konularıyla ilgili rivâyetleri bize ulaştırmaktadır. Ayrıca müellif, Alkame (ö. 62/682), Süfyan es-Sevrî (ö. 161/778) ve Kelbî (ö. 633/1235) gibi âlimlerin rivâyetlerini de nakletmektedir.

Sahâbe ve tâbiûndan gelen rivâyetlerin sıhhati konusunda Özaktan'ın yaptığı şu tesbitler konuya ışık tutacak mahiyettedir. Resûlullah'ın ashâbı nüzûl ortamının canlı şahitleri olmuştur. Onlar naklettikleri bir siyer rivâyetini ya Hz. Muhammed'in yanında bizzat görmüşler, ya da gören bir sahâbîden işitmişlerdir. Hz. Peygamber'in hayatına dair gelen rivâyetler, daha çok müşâhedeye dayalı olması ve hakkında içtihada mahal olmaması nedeniyle merfû haber hükmünde kabul edilmiştir. Rivâyetin, önde gelen bir müfessir sahâbîden ders alan bir tabiûndan nakli veya mürsel haberlerle desteklenmesi onu bağlayıcı kılmaktadır. Yani senet kendilerine kadar sahih bir yolla gelmişse Katâde,

Mücâhid, Süddî, İkrime ve Saîd b. Cübeyr gibi meşhur bir sahâbînin öğrencisi olmuş tabiûndan gelen siyer rivâyetlerine, itibar edilmelidir.²¹

İbn Kesîr eserinde âyetlerin tefsiri esnasında birçok siyer rivâyeti kullanmıştır. Bu rivâyetlerin kullanımı, bazen âyetlerin sebep-i nüzûl bilgisi olarak, bazen âyetin içerdiği konunun açıklanması sadedinde Resûlullah'ın hayatında yaşanan olayların yer, mekân, tarih bilgisi ve tafsîlat zikredilerek anlatılması sûretiyle olmaktadır. Hz. Peygamber'in hayatına dair rivâyetlerin yer aldığı kaynaklar çok çeşitli olup sadece İslâm tarihi ile ilgili yazılmış eserlerle sınırlı kalmamaktadır. Tefsir ve hadis kaynaklarımızda siyer konularını ihtiva eden birçok rivâyet dağınık vaziyette yer almaktadır. Biz bu başlık altında müellifin eserinde istifade ettiği tefsir, hadis ve İslâm tarihi kaynaklarına kısaca değineceğiz.

1.4.1. Tefsir Kaynakları

İbn Kesîr'in siyer konularını ihtiva eden rivâyetleri alırken istifade ettiği tefsir kaynakları Taberî (ö. 310/923), İbn Ebû Hâtim, Begavî (ö. 516/1122), Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), Kurtubî (ö. 671/1273) ve Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) tefsirleridir. Müellifin ayrıca İbn Merdûye, İbnü'l-Münzir, Abd b. Humeyd, Süddî, Suneyd b. Dâvud (ö. 266) ve Abdürrezzâk (ö. 211/826-27) gibi âlimlere nisbet edilen tefsirlerden de istifade ettiği görülmektedir. Bu tefsirlerin zaman içerisinde bazıları kaybolmuş bazılarının ise bir kısmı elimize ulaşabilmiştir. Ancak müellifin âyetleri siyer rivâyetleriyle tefsir ederken Taberî ve İbn Ebû Hâtim tefsirlerinden bir hayli nakil yaptığı görülmektedir. *Tefsîr*'de zikri geçen tefsirlerin başlıcaları şunlardır.

Taberî Tefsiri: Câmiu'l-beyân

İbn Kesîr'in siyer rivâyetlerini alırken en çok istifade ettiği tefsir kaynağı Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân*'ıdır. Taberî tefsiri bir rivâyet tefsiri olması ve rivâyetlerin senetleriyle zikredildiği bir dönemde yazılmış olması dolayısıyla İbn Kesîr için önemli bir kaynak olmuştur. Rivâyetlerin senetleriyle zikredildiği ilk dönemde bilgilerin kaybolması endişesiyle bir konuyla ilgili bütün rivâyetlerin tamamının kayda geçirildiği görülmektedir. Âlimler rivâyetlerin tamamını senetli zikretmeyi bir sorumluluk addetmişlerdir. Taberî'nin de tefsirinde bu yolu izlediği görülmektedir. Fakat

²¹ Fatih Özaktan, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Siyer'in Rolü* (İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2017), 140.

kendisinden çok fazla alıntı yapan ve bir rivâyet tefsiri olarak bilinen İbn Kesîr tefsiri, müellifin yaptığı değerlendirmelerle dirâyet yönü de güçlü olan bir eserdir. Zira o Taberî tefsirinden diğerlerine göre daha güvenilir bulduğu rivâyetleri almış, onları senet ve metin yönünden tenkit etmiş, bazen eleştirmiş, bazen de onun görüşünü tasdik etmiş, farklı görüşler arasında karşılaştırma yaparak kendi re'yini ortaya koymuştur. Zayıf bir rivâyeti almışsa da mutlaka o rivâyeti destekleyen başka rivâyetlerle birlikte zikretmiş ve değerlendirmiştir. Bu yönleriyle Taberî tefsirinden ayrılmaktadır.

Eserde Taberî'den çok fazla nakil yapılmıştır. Mekke dönemiyle ilgili siyer rivâyetleri konusunda İbn Kesîr'in, altmış sekiz yerde Taberî'nin tefsirinden nakil yaptığı tesbit edilmiştir.²² Bu rivâyetlerin muhtevaları ilgili yerlerde zikredilecektir.

İbn Ebû Hâtim Tefsiri

Müellifin en çok müracaat ettiği tefsirlerden biridir. Eser bir rivâyet tefsiri özelliği göstermekte olup müellif burada kendi şahsî fikirlerini ortaya koymaz. İbn Ebû Hâtim birçok hocadan ders almış olup hocalarının arasında *Sahîh* sahibi Müslim b. Haccâc da bulunmaktadır. O, tefsirinde Hz. Peygamber, sahâbe, tabiûn ve sonraki nesillerin naklettiği sözleri te'vilsiz olarak bizlere ulaştırmaktadır. Eser bu yönüyle orijinallik göstermektedir. İlk devrin tefsir anlayışını sade bir şekilde nakletmiş olması, kendinden önceki görüşleri toplayan bir ansiklopedi mahiyetinde oluşu ve elimizde bulunmayan eski tefsirleri ihtiva eden bir hazine olması bakımından kendisine müracaat edilen değerli bir kaynaktır.²³

İbn Kesîr, İbn Ebû Hâtim'den senetlerini de zikrederek yaklaşık elli siyer rivâyeti nakletmektedir.²⁴ Bunlar ilgili bölümde zikredilecektir. Bu tefsirin şu an elimizde bir kısmı bulunmaktadır. İbn Kesîr'in bu tefsirden aldığını söylediği rivâyetler, İbn Ebû Hâtim tefsirinin elimizde olmayan bölümlerine ulaşma noktasında önem arz etmektedir.

Mukâtil b. Süleyman'ın et-Tefsîrü'l-kebîr'i

²² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 113, 221-223, 401, 422; 2: 289 (iki rivayet); 3: 28, 209 (iki rivayet), 260, 261, 315, 316, 405; 4: 43, 47, 57-58, 604, 605; 5: 11, 32-33, 118-119, 442-443; 6: 169-170, 298, 303; 7: 27, 34, 35, 54, 234, 235, 269, 269-270, 270, 292 (iki rivayet), 293, 295, 296, 447 (iki rivayet), 448, 455, 455-456, 456, 472, 473; 8: 188, 245, 251, 253-254, 254, 255, 267 (iki rivayet), 320 (iki rivayet), 420, 424 (iki rivayet), 427, 438-439, 439 (iki rivayet).

²³ İsmail Cerrahoğlu, "İbn Ebû Hâtim ve Tefsîri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1970), 18: 35-45.

²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2: 179, 188, 239-242, 297, 359, 392; 3: 251, 260, 315; 4: 52, 221-223; 5: 12-15, 39, 206, 249, 442, 442-443; 6: 162-163, 170, 298-299, 521, 593; 7: 112, 140, 172, 201, 295, 312, 444, 449; 8: 42-43, 240, 253-254, 254 (iki rivayet), 279, 283 (iki rivayet), 320, 321, 424, 427, 492.

Kur'ân'ı baştan sona tefsir eden ilk müfessir olarak bilinmektedir. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman* adıyla Abdullah Mahmûd Şehhâte tarafından neşredilen eserde yer alan ve genellikle isnad zincirleri bulunmayan rivâyetlerin büyük bir kısmının hadis kaynaklarında mevcut olduğu tesbit edilmiştir.²⁵

Müellifin iki yerde bu tefsirden alıntı yaptığı görülmektedir.²⁶ Bu rivâyetlerin Fil sûresinin tefsirinde sözkonusu edildiği görülmektedir.

Ferrâ' el-Begavî'nin Tefsîri

Begavî'nin *Me'âlimü't-tenzîl* adlı tefsirinde diğer rivâyetlerde olduğu gibi siyerle ilgili rivâyetlerin de isnadları zikredilmiştir. Mekke dönemi rivâyetlerini incelerken İbn Kesîr'in altı yerde Begavî'ye atıf yaptığını tesbit ettik.²⁷ Bu rivâyetlerin ayrıntıları ilgili yerlerde zikredilecektir.

Ayrıca bunların dışında müellifin konumuzla ilgili Kurtubî'den²⁸ iki, Râzî'den²⁹ bir, Abdürrezzâk³⁰ tefsirinden yedi, Suneyd b. Dâvûd'dan³¹ üç, Süddî'den³² beş, İbn Merdûye'den³³ iki, Abd b. Humeyd'den³⁴ ise bir siyer rivâyeti naklettiği görülmektedir.

1.4.2. Hadis Kaynakları

İbn Kesîr'in kendisinden hadis naklettiği musanniflerin başında Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Buhârî (ö. 256/870), sonrasında Müslim (ö. 261/875) gelmektedir. Ayrıca diğer Kütüb-i Sitte müellifleri olan Tirmizî (ö. 279/892), Nesâî (ö. 303/915), Ebû Dâvûd (ö. 275/889) ve İbn Mâce'nin (ö. 273/887) eserlerinin yanısıra hadis kaynaklarımızdan Beyhakî (ö. 458/1066), İmam Mâlik'in (ö. 179/795) *el-Muvaṭṭa*'ı, Taberânî (ö. 360/971), Dârekutnî (ö. 385/995), Bezzâr (ö. 292/905), Heysemî (ö. 807/1405), Hâkim (ö. 405/1014), İbn Hibbân (ö. 354/965), Tayâlisî (ö. 204/819) ve Ebû Ya'lâ'dan (ö.

²⁵ Ömer Türker, "Mukâtil b. Süleyman", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31: 134-136; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmut Şehhâte (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâs, 1423), 5: 51.

²⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 484, 486.

²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 443-444; 7: 162; 8: 14, 342, 426 (iki rivayet).

²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 502; 4: 223.

²⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 502.

³⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 401; 3: 209, 210, 259; 5: 260; 8: 188; 7: 259.

³¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 43; 5: 89; 6: 299-301.

³² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2: 239; 5: 249; 6: 593; 7: 53-54; 8: 241.

³³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 475; 2: 188.

³⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 161-162.

307/919) da istifade etmektedir. Onun bu eserleri kaynak olarak gösterirken ekseriyette müellifin ya da eserin adıyla birlikte cilt ve sayfa numarasını da belirttiği görülmektedir.

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i

İbn Kesîr'in eserinde en fazla rivâyette bulunduğu hadis kaynağı Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*idir. Eserde müellifin imam Ahmed'i tek başına zikrettiği yerler de oldukça fazladır. İbn Kesîr'in *Tefsîr*'in tamamında İmam Ahmed'den aktardığı genel rivâyet sayısı iki bine yakındır. Ondan bu kadar fazla rivâyet nakletmesinin sebebi olarak, kendisine çok bağlılığı ile bilinen hocası İbn Teymiyye'nin etkisinde kalmış olması gösterilmektedir.³⁵ Nitekim hocası İbn Teymiyye'nin Hanbelî mezhebine mensup olduğu bilinmektedir.

İbn Kesîr'in Mekke dönemi siyer konularıyla ilgili tefsirinde Ahmed b. Hanbel'den yaklaşık yüz rivâyet naklettiği görülmektedir.³⁶ Bu rivâyetler ilgili yerlerde zikredilecektir. Müellif ekseriyette bir hadisin tefsirinde önce İmam Ahmed'in rivâyetini senet ve metniyle zikretmekte, daha sonra Buhârî, Müslim ve diğer muhaddislerin de o rivâyeti eserine aldığını beyan etmektedir. O zayıf bulduğu bir rivâyet üzerinde çoğunlukla konuşmakta, ya da garip ve münker diyerek sadece zayıflık yönünü belirtmektedir. Hakkında hiç konuşmadığı rivâyetler ise azdır.

Sahîhayn: Buhârî ve Müslim'in Sahîh'leri

Buhârî, zikrettiği hadislerin sahih oluşu ve hadislerin tamamının cerh ve ta'dîlden geçmiş olması sebebiyle İbn Kesîr için güvenilir bir kaynak olmuş, onun en fazla başvurduğu temel kaynakları arasına dâhil olmuştur. İbn Kesîr, *Tefsîr*'in tamamında bin dört yüz elli civarındaki rivâyeti Buhârî'den, bin civarında rivâyeti de Müslim'den aktarmaktadır.³⁷

³⁵ İsmail Canbek, *İbn Kesîr'in Nüzûl Sebeplerini Değerlendirmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, 2007), 40.

³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 401-402, 443, 444, 469, 470, 501; 2: 45, 194, 243; 3: 28, 209, 260, 490; 4: 46, 155, 221, 221-223; 5: 8, 9-10 (7: 81), 10, 15-17, 18-19, 19, 20, 21, 27-28, 28, 29, 31, 32, 90 (iki rivayet), 114, 118-119, 121, 195, 211, 248, 259, 291-292, 359, 467; 6: 166 (iki rivayet), 167 (iki rivayet), 168 (üç rivayet), 246, 290, 297, 526; 7: 22, 106, 190, 191, 200, 201, 202-204, 234, 289 (iki rivayet), 290, 295, 327, 446 (iki rivayet), 468-469, 472 (iki rivayet), 474, 482; 8: 98, 110-111, 188 (iki rivayet), 189-190, 190, 217-218, 251, 252-253, 262, 374, 425, 429-430, 436-437 (iki rivayet), 439, 514, 518.

³⁷ Canbek, *İbn Kesîr'in Nüzûl Sebeplerini Değerlendirmesi*, 40-41.

Araştırmamızda İbn Kesîr'in Buhârî'den³⁸ altmış, Müslim'den³⁹ ise otuz üç siyer rivâyeti naklettiği tesbit edilmiştir.

Diğer Kütüb-i Sitte Müellifleri: Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce

İbn Kesîr, *Sahihayn*'dan sonra Tirmizî, Nesâî, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerini kaynak olarak eserinde zikretmektedir. Bu eserlerde sahih hadislerin yanısıra hasen ve zayıf rivâyetler de olabilmektedir. İbn Kesîr tefsirin genelinde Tirmizî'den dokuz yüzü aşkın yerde, Nesâî ve Ebû Dâvûd'dan altı yüz yerde, İbn Mâce'den de dört yüz yetmiş beş yerde rivâyet aktarmıştır. Bu Sünen sahipleri genel olarak diğerleriyle birlikte zikredilmektedir.⁴⁰

Çalışmamızda İbn Kesîr tefsirinde, Mekke dönemi siyer konularıyla ilgili Tirmizî'den⁴¹ on üç, Nesâî'den⁴² dokuz, Ebû Dâvûd'dan⁴³ beş, İbn Mâce'den⁴⁴ ise bir siyer rivâyeti nakledildiği tesbit edilmiştir.

Beyhakî'nin Delâilü'n-nübüvve'si

İbn Kesîr'in Beyhakî'nin *Delâil*'inden naklettiği rivâyetler bir kısmı doğrudan zikretmek sûretiyle, bir kısmı da dolaylı yoldan sadece atıf yapmak sûretiyle olmaktadır. Araştırmamızın konusu olan Mekke dönemi siyer rivâyetleri içerisinde Beyhakî'den doğrudan on altı⁴⁵, dolaylı yoldan da sekiz nakil yapıldığı tesbit edilmiştir. Bu rivâyetler ilgili yerlerde zikredilecektir.

Bu kaynakların dışında İbn Kesîr, Mekke dönemi siyer konularıyla ilgili Taberânî'den⁴⁶ on dört, Ebu Ya'lâ'dan⁴⁷ dokuz ve Bezzâr'dan⁴⁸ sekiz rivâyet nakletmektedir. Müellifin

³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 310, 446, 469, 470, 555, 556; 2: 239; 3: 208, 264, 489-490 (iki rivayet); 4: 151, 202, 221, 303, 605; 5: 6, 17-18, 38, 239, 259, 319 (iki rivayet), 478; 6: 218, 246, 344, 521, 526; 7: 40, 74, 106, 140, 199, 269, 291, 297, 442, 448, 456, 468, 472, 473; 8: 108, 189 (iki rivayet), 289-290, 290, 251, 253-254, 278-279, 438, 473, 490, 499, 514.

³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 305, 310, 446; 3: 264, 405, 490; 4: 221; 5: 8, 18-19, 38, 39, 152; 6: 218, 246 (iki rivayet), 429; 7: 269, 291, 447, 448; 8: 188, 189, 261-262, 278-279, 290, 424, 490, 499.

⁴⁰ Canbek, *İbn Kesîr'in Nüzûl Sebeplerini Değerlendirmesi*, 42-43.

⁴¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 26-27; 6: 246, 265, 299, 303; 7: 202-204, 302, 448, 449.

⁴² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 168, 405; 5: 12, 483; 7: 449.

⁴³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 446; 2: 239; 8: 188.

⁴⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 377.

⁴⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 605-606; 5: 20-21, 21-25, 26, 28, 29, 30, 40442-443; 6: 169; 7: 293, 294, 296, 298-299, 302, 472, 473, 474; 8: 93, 491.

⁴⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 28, 153; 4: 221-223; 5: 32, 41-42, 79, 249; 6: 337; 7: 190, 200, 473; 8: 262, 293, 514.

⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 10 (iki rivayet), 90-91; 6: 167; 7: 6, 202-204, 161-162; 8: 319, 320.

⁴⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 10, 11, 20, 153; 8: 249, 504, 516.

ayrıca Hâkim'den⁴⁹ iki, İmam Mâlik⁵⁰, Tayâlisî⁵¹, Heysemî⁵² ve İbn Hibbân'dan⁵³ birer rivâyet nakletmektedir.

1.4.3. İslâm Tarihi Kaynakları

İbn Kesîr eserinde temel İslâm tarihi eserlerinin müellifleri olan İbn İshak (ö. 151/768), İbn Hişâm (ö. 218/833) ve Vâkıdî'den (ö. 207/822) alıntılar yapmaktadır. İncelediğimiz Mekke dönemi rivâyetlerinde müellifin en fazla İbn İshak'dan nakilde bulunduğu görülmektedir.

İbn İshak'ın es-Sîretü'n-nebeviyye'si

İbn Kesîr *Tefsîr*'in tamamında İbn İshak'tan üç yüz seksen siyer rivâyeti nakletmiş⁵⁴, bu rivâyetlerin çoğunun isnad zinciri belirtilmiş ve isnadları da İbn Abbas, İbn Mes'ûd, Ebû Hüreyre ve Hz. Âişe gibi meşhur sahâbîlere dayandırılmıştır. Bu rivâyetlerde İbn Kesîr'in bazen müellifin adını zikrettiği, bazen de *Sîret* adlı eserinin adını zikrederek nakil yaptığı görülmektedir.

Çalışmamızda İbn İshak'tan nakledilen ve Mekke dönemi siyer konularını ihtiva eden otuz üç rivâyet nakledildiği tesbit edilmiştir.⁵⁵ Bu rivâyetlerin tamamı ilgili bölümlerde zikredilecektir.

Vâkıdî'nin Meğazî'si

İbn Kesîr *Tefsîr*'in tamamında Vâkıdî'den on bir siyer rivâyeti nakletmiştir.⁵⁶ İncelediğimiz Mekke dönemi rivâyetlerinde ise Vâkıdî'den sadece iki yerde nakil yapıldığı görülmektedir.⁵⁷ Müellif fîl hadisesinin anlatımında sözkonusu ettiği rivâyetlerin senediyle zikredildiğini beyan etmektedir.

İbn Hişâm'ın es-Sîretü'n-nebeviyye'si

⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 251; 7: 161-162.

⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 190.

⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 474.

⁵² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 161-162.

⁵³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 45.

⁵⁴ Özaktan, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Siyer'in Rolü*, 164.

⁵⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 399, 436-438, 470; 2: 90, 194; 3: 209, 251-252; 4: 44, 45, 152, 153, 550, 603-604; 5: 136, 211, 380-381, 442-443; 7: 163, 256-257, 290, 436, 456, 457, ; 8: 98, 267, 425, 483-490, 504, 514.

⁵⁶ Özaktan, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Siyer'in Rolü*, 165.

⁵⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 486, 489.

Müellif *Tefsîr*'inde İbn Hişâm'ın *Sîret*'inden altı siyer rivâyeti nakletmiştir.⁵⁸ Eserde Mekke döneminde yaşanan siyer hadiseleri ile ilgili temel İslâm tarihi kaynaklarından olan İbn Hişâm'dan dört rivâyet nakledildiği tesbit edilmiştir.⁵⁹

Bir İbn Hişâm şerhi olan Süheylî'nin er-Ravzü'l-ünûf adlı eserinden ise iki yerde alıntı yapılmaktadır.⁶⁰ Müellifin Ebû Nuaym'ın *Delâil*'inden de dört yerde alıntı yaptığı görülmektedir.⁶¹

⁵⁸ Özaktan, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Siyer'in Rolü*, 165.

⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 143; 7: 457; 8: 483-490.

⁶⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 223; 8: 269.

⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 293 (iki rivayet), 294; 8: 489.

BÖLÜM 2: MEKKE DÖNEMİYLE İLGİLİ SİYER RİVÂYETLERİ

İbn Kesîr, eserinde âyetleri açıklarken Hz. Peygamber'in hayatına dair bilgileri ihtiva eden siyer konularıyla ilgili çok miktarda rivâyete yer vermiştir. Çalışmamızın sınırları Mekke döneminde yaşanan hadiseler üzerinde odaklandığı için Mekki ve Medeni sûrelerin tamamı incelenmiş, tefsir ve sebab-i nüzûl bağlamında rivâyet edilen bütün siyer rivâyetleri tesbit edilmeye çalışılmıştır. Zira İbn Kesîr Mekki bir sûre içerisinde Medine dönemine ait siyer rivâyetlerini delil olarak zikredebildiği gibi, Medeni bir sûrenin tefsirinde de Mekke dönemine ait bir rivâyeti kullanabilmektedir.

İbn Kesîr'in Kur'ân âyetlerini izah ederken siyer ilmi açısından kaynaklık teşkil eden rivâyetleri *Tefsîr*'inde kullanması, onun Hz. Peygamber'in hayatına dair ayrıntılı bilgilerin, âyetleri doğru anlama noktasında büyük bir öneme haiz olduğu kanaatinin bir tezahürü olsa gerektir. O *Tefsîr*'inde birçok yerde âyetlerin nüzûl sebebi olarak da rivâyetler nakletmektedir. Kur'ân'ın nâzil olduğu şartlarda vuku bulan bir siyer olayının âyetin inişine sebep olması anlamına gelen sebab-i nüzûl bilgisi, aynı zamanda Siyer ilminin bir parçasıdır.⁶² İbn Kesîr'in, bu eserinde Kur'ân'ın anlaşılmasında bir tarihçi olarak siyer ilminden istifâde ettiğine şahit olmaktayız.

2.1. Câhiliye Dönemi

2.1.1. Müşriklerin Zaman Anlayışları

İslâm tarihi kaynaklarında siyer konularından bahsedilirken Hz. Peygamber'in dünyaya gelmesinden önceki zaman dilimi ve coğrafyanın, sosyo kültürel ve dini açıdan ele alındığı görülmektedir. Nitekim İslâm Peygamberi'nin doğup büyüdüğü ve ilk vahyin indirildiği mekân olan Arap yarımadası ve çevresinin, Araplar'ın hayata bakışlarının, bireysel ve toplumsal alışkanlıklarının bilinmesi Hz. Peygamber'i ve Kur'ân'ı anlama noktasında oldukça önemlidir. *Tefsîr*'de İslâmiyet gelmeden önceki bir dönem ve zihniyeti temsil eden câhiliye dönemi hakkında bu dönemin özelliklerini ihtiva eden rivâyetler zikredilmektedir. Bu rivâyetler vahyin indiği toplumun sosyal, kültürel ve dini yapısı hakkında bizlere bir fikir vermektedir. Bu rivâyetler şu şekilde gelmektedir.

Câhiliye dönemi insanların gece, gündüz ve zaman anlayışlarıyla ilgili rivâyetlerin “Dediler ki: O dünya hayatımızdan başka bir şey değildir. Ölürüz, diriliriz ve bizi ancak

⁶² Özaktan, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Siyer'in Rolü*, 129.

zaman helâk etmektedir” şeklinde gelen Câsiye sûresi 24. âyetin tefsirinde nakledildiği görülmektedir. Bu hususta Taberî’nin tefsirinde Ebû Hüreyre yoluyla gelen rivâyette, câhiliye dönemi insanların gece ve gündüzün kendilerini helâk ettiği, öldürüp yaşattığını söyledikleri, aynı zamanda zamana sövdükleri belirtilmektedir. Rivâyetin devamında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Âdemoğlu beni rahatsız ediyor. Dehre (zamana) sövüyor. Halbuki zaman (dehr) benim. Emir benim elimdedir. Geceyi gündüzü ben evirip çeviririm”.⁶³ İbn Kesîr bu rivâyeti “Allah’a ve Resûlüne eziyet edenlere...horlayıcı bir azab hazırlamıştır” (Ahzâb 33/57) âyetinin akabinde de zikretmektedir.

“Dehre sövmeyiniz. Çünkü Allah dehrin kendisidir” rivâyeti de âyetin tefsirinde Buhârî ve Müslim’den nakledilmiştir.⁶⁴

Şâfiî, Ebû Ubeyde ve tefsirde imam olan başkalarından nakledilen açıklamaya göre, Araplar câhiliye döneminde bir sıkıntı ve musibet ile karşılaştıklarında “Hay kahrolasica zaman” diyorlardı. Bütün bu işleri zamana yükleyerek ona sövüyorlardı. Halbuki bütün bu işleri yapan Yüce Allah’ın kendisi olduğu halde, böyle diyerek aslında Allah’a sövmüş oluyorlardı. Rivâyetin sonunda bu sebepten zamana sövmenin yasaklandığı, zira Yüce Allah’ın zamanın (dehrin) kendisi olduğu açıklaması nakledilmiştir. Taberî’nin bu açıklamaya bu âyetin tefsirinde ‘en güzel açıklama’ dediği aktarılmaktadır.⁶⁵

Ayrıca Medine’deki Evs ve Hazrec kabilelerinin câhiliye döneminde iken kendi aralarında yaptıkları Buâs harbi ve diğer savaşlara dair İbn İshak’tan aktarılan bir rivâyet de Âl-i İmran 103. âyetin tefsirinde nakledilmektedir.⁶⁶

Putlara Deve Kurban Etme

Tefsîr’de câhiliye döneminde uygulanagelen bahîre, sâibe, vasîle ve hâmî denilen câhiliye âdetlerinin mahiyeti ile ilgili nakledilen rivâyetlerden bu hususlarda bilgi sahibi olmaktayız.

⁶³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 269; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri (Hadislerle Kur’ân-ı Kerim Tefsîri)*; 10: 102; Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, 22: 79. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî’deki bir başka Ebû Hüreyre rivâyeti de aynı muhtevada gelmektedir.

⁶⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 269; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*; 10: 102.

⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 269-270; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*; 10: 103.

⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2: 90; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 2: 479; Taberî, 7: 78, 79.

Resûlullah'ın Amr b. Lühayy b. Kam'a için "onun cehennemdeki azabını gördüğünü" söylediği bilgisi Şûrâ sûresi 21. âyetin tefsirinde nakledilmektedir.⁶⁷ İbn Kesîr, bu kişinin Sâibe denilen develeri ilk serbest bırakıp, salma geleneğini başlatan kişi olduğunu; ayrıca Huzâalılar'dan bu işi yapan ilk kişi olduğunu, aynı zamanda da Kureyşliler'i putlara tapmaya iten kişi olduğunu söylemektedir. Hadisin aynı muhtevada bir başka şekli Abdullah b. Mes'ûd yoluyla gelmektedir.⁶⁸

Müellifin eserinde, Arap toplumunun örf ve adetlerinden olan bahîre, sâibe, vasîle ve hâmî kavramlarının açıklandığı görülmektedir. Zikri geçen rivâyette bahîre, müşriklerin putlar için tahsis ettikleri, bu yüzden sağılması yasaklanan deve olarak; sâibe ise müşriklerin putlar için serbest bıraktıkları ve üzerine yük vurulmayan develer olarak tanımlanmaktadır. Rivâyetin devamında Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber'in Amr b. Âmir el-Huzâî'nin⁶⁹ cehennem azabını gördüğünü aktarmaktadır. Sebep olarak da bu şahsın hayvanını serbest bırakan ilk kişi olduğu vurgulanmaktadır. Akabinde vasîle, develerin doğum yapabileceği en erken dönemde doğum yapan, ikincide dişi doğuran deve olarak tanımlanmakta ve Araplar'ın bu özellikteki develeri erkek yavru olmadan peşpeşe dişi doğurursa putlarına tahsis ettikleri ifade edilmektedir. Hâm ise damızlık deve olarak izah edilmekte ve bu devenin belirli sayıdaki dişi deveyi aşıladıktan sonra güçten düşünce câhiliye Arapları tarafından putlara tahsis edildiği vurgulanmaktadır. Rivâyetin sonunda Araplar'ın bu develeri yük taşımaktan muaf tutarak onlara hiç yük yüklemedikleri ve buna da hâmî adını verdikleri belirtilmektedir. Rivâyet Mâide sûresi 103. âyetin tefsirinde Buhârî'den nakledilmektedir.⁷⁰

Amr b. Lühayy b. Kam'a b. Hindif'in İbrâhim'in dinini ilk değiştiren, bahîreyi tahsis eden, sâibeyi salıveren ve hâmîyi koruyan kişi olduğu ve onun cehennemdeki azabı Taberî rivâyetinde bahsedilmektedir.⁷¹

Resûlullah, Hz. İbrâhim'in dinini ilk değiştiren ve Sâibe'yi ilk salıveren kişinin Amr b. Lühayy olduğunu, Bahîre'yi putlara ilk tahsis eden kişinin de Benî Müdlic kabilesinden

⁶⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 209; 7: 198; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 82; 9: 578; Buhârî, "Tefsîr ", 4624. Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir.

⁶⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 209; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 82; Ahmed, 1: 446.

⁶⁹ Huzâa kabilesinden olan Amr b. Lühayy'nin babasının adının Âmir, dedesinin adının ise Lühayy olduğuna dair rivayetler olduğu söylenmiştir. Bkz. Abdülkerim Özeydin, "Amr b. Lühayy", TDV İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3: 87-88.

⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 208; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 81-82; Buhârî, "Tefsîr ", 4623. Rivâyet İbn Şihâb ve Saîd b. Müseyyeb tarîkıyla gelmektedir.

⁷¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 209; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 82; Taberî, 11: 118. Rivâyet Ebû Hüreyre yoluyla gelmekte olup muhakkik tarafından sahih olduğu belirtilmiştir.

bir adam olduğunu ve bu adamın iki dişi devesinin kulaklarını koparıp sütlerine dokunulmasını yasaklayarak o sütü kendisinin içtiğini belirtmektedir. Rivâyette bu kişilerin cehennemdeki azapları vurgulanmaktadır. Bu bilgi Abdürrezzak'ın tefsirinde nakledilmektedir.⁷²

İbn Kesîr burada tabiûn ve tebeu't-tâbiîn âlimlerinden câhiliye adetlerini açıklayıcı nakiller yapmaktadır. Ali b. Ebî Talha'nın İbn Abbas'tan yaptığı nakilde, dişi devenin beş karın doğum yaptığı takdirde Araplar tarafından bakıldığı, beşincisi erkekse kesildiği ve ondan kadınların değil sadece erkeklerin yediği, eğer dişiye kulaklarını koparıp ona bahîre adını verdikleri zikredilmektedir. İbn Kesîr sâibe geleneğini izah eden şu bilgileri nakletmektedir. Yukarıda zikrettiğimiz Buhârî rivâyetinden farklı olarak Mücâhid'in sâibeyi, bahîre özelliklerine sahip bir koyun olarak tanımladığı görülmektedir. Fakat bu koyun yedincide bir veya iki erkek doğurur da öylece kalırsa Araplar'ın onu kestikleri, etini kadınların değil sadece erkeklerin yediği vurgulanmaktadır. İbn İshak ise sâibenin aralıksız on dişi yavru doğuran deve olduğunu, ona binilmediğini, yününün kesilmediğini ve sütünü misafirden başka kimsenin içmediğini beyan etmektedir. Ebû Revk ise sâibe hakkında, bir adamın bir yolculuğa çıkıp da işi hallolursa malından dişi deve veya başka birşeyi putlar adına serbest bıraktığı, doğurduğu yavrunun da putlara tahsis edildiği bilgisini vermektedir. Süddî de kişinin bir ihtiyacı karşılandığında malının bir kısmını putlar için serbest bıraktığı ve ona ilişkin insanların dünyada cezalandırıldığı bilgisini vermektedir. Vasîle hakkında ise Ali b. Ebî Talha'nın İbn Abbas rivâyetinde, koyun yedi karın doğurmuşsa, doğurduğu erkekse onu sadece erkeklerin yediği, dişiye diri bırakıldığı, tek karında erkek ve dişi birlikte ise ikisinin de diri bırakıldığı belirtilmiştir. Abdürrezzak ve İmam Mâlik'ten vasîlenin bir deve olduğu, İbn İshak'tan ise vasîlenin bir koyun olduğu nakledilmiş, bu hususta ayrıntı bilgiler zikredilmiştir. Ayrıca Avfî'den yapılan nakilde bir kişinin devesi on defa aşıladığında ona Hâmî denildiği ve devenin serbest bırakıldığı nakledilmektedir.⁷³

Müşriklerin Putları ve İbadetleri

⁷² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 209; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 83; Abdürrezzâk, *Tefsîrü Abdürrezzâk*, 2: 32; Taberî, 11: 120. Zeyd b. Eslem kanalıyla rivâyet edilmektedir. İbn Kesîr'in eserinin tahkikini yapan Abdürrezzak el-Mehdî rivayetin mürsel olduğunu belirtmektedir.

⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 210; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 83-84.

Câhiliye döneminde müşriklerin kendilerine şefa'at etmeleri ve kendi konumlarını Allah'a daha çok yaklaştırmaları için putlara ibadet ettikleri şeklinde açıklama, Zümer sûresi 3. âyetinde, "Ancak bizleri Allah'a yaklaştırsınlar diye" buyruğunun tefsirinde zikredilmektedir. Bundan dolayı müşrikler câhiliye döneminde hacda telbiye getirirken "Lebbeyk, senin bir şerikin yoktur. Ancak sana ait olan bir ortağın vardır. Sen ona da onun sahip olduklarına da mâliksin." derlerdi. Rivâyette müşriklerin geçmişte de sonraki zamanlarda da dayandıkları şüphenin bu olduğu belirtilmektedir.⁷⁴

Lât ve Uzzâ isimlerinin kökeni ile ilgili rivâyetler Necm sûresi 19-20. âyetlerde nakledilmiştir.⁷⁵ İbn Kesîr Menât adının kökeninden bahsederken, onun Mekke ile Medine arasında Kudeyd yakınlarında Müşellel denilen yerde olduğu; Huzâalılar, Evs ve Hazrecliler'in câhiliye döneminde bu putu tâzim ettikleri ve Kâbe'yi hacetmek için buradan ihrama girdikleri açıklamasını yapmaktadır. Müellif bu bilginin kaynağından bahsetmemektedir. O, Buhârî'nin Hz. Aişe yoluyla buna yakın muhtevada bir rivâyet naklettiğini belirtmektedir.⁷⁶

Araplar'ın putları hakkında verilen mâlûmâtâ göre, Araplar Kâbe ile birlikte birtakım tâğutlar (putlar) edinmişlerdi. Bunlar Kâbe'nin tâzimi gibi tâzim ettikleri evlerde idiler. Bu evlerde bakıcılar ve perdedârlar da bulunmaktaydı. Kâbe'ye verilen hediyelikler gibi buraya da hediyelikler gönderilir, Kâbe'de yapılan tavaf gibi buralar da tavaf edilir, ayrıca bu evlerde kurbanlar kesilirdi. Bu duruma rağmen Araplar Kâbe'nin bunlardan daha faziletli olduğunu da kabul ediyorlardı. Zira Araplar Kâbe'nin İbrâhim (a.s.)'in beyti ve mescidi olduğunu kabul etmişlerdi. Kureyşliler'in ve Kinâne oğullarının putu olan Uzzâ Nahle'de olup, bu putun hizmetçileri ve perdedârları Hâşimoğulları'nın anlaşmalıları olan Süleymlî Şeybân oğulları idi. Rivâyetin sonunda İbn İshak, Resûlullah'ın bu puta Hâlid b. Velîd'i gönderdiği ve onun da putu yıktığını belirtmektedir. Bu rivâyet İbn İshak'ın *Sîret*'inden aktarılmaktadır.⁷⁷

Menât putunun ne olduğu, Resûlullah'ın Ebû Süfyân Sahr b. Harb'i, Menât putunu yıkmak üzere gönderdiği; Zülhalesa putunun kimlere ait olduğu, Resûlullah'ın Zülhalesa'ya Cerir b. Abdullah el-Becelî'yi yıkmak üzere gönderdiği, Fels putunun

⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 85; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 375. Katâde, Süddî ve Mâlik, Zeyd b. Eslem ve İbn Zeyd'den nakletmiştir.

⁷⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 455-456; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 412. Bu rivâyetler Taberî ve Buhârî'de geçmektedir.

⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 456; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 413.

⁷⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 456; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 413.

hangi kabileye ait olduğu, Resûl'ün bu putu yıkmak üzere Ali b. Ebî Tâlib'i gönderdiği; Himyerliler ve Yemenliler'in San'a'daki mâbedi olan Reyam, Ruda' adlı beyt ile Zülkeabât adlı putun kime ait olduğu gibi bilgiler İbn İshak ve İbn Hişâm'dan aktarılmaktadır.⁷⁸ Bu bahsi geçen putların yıkılması hadiselerinin Medine döneminde gerçekleştiği bilinmektedir. Burada bu rivâyetlere sadece müşriklerin câhiliyede taptığı putların isimleri hakkında bilgi vermesi sebebiyle değinilmiştir.

“Şi'râ yıldızının Rabb'inin gerçekten O olduğu” hususu açıklanırken aktarılan rivâyette, bu yıldızın kendisine Mirzemü'l-cevzâ denilen oldukça parlak bir yıldız olduğu, Araplar'dan bir grubun ona ibadet ettiği bilgisi verilmiştir. Rivâyet Necm 49. âyetin tefsirinde zikredilmiştir.⁷⁹

Ensarın müslüman olmadan önce Safâ ile Merve arasındaki bölgede bulunan putlar için sa'y yaptıkları, müslüman olduktan sonra da sa'y yapmaktan çekinmeleri üzerine Yüce Allah'ın Bakara 158. âyeti indirdiği nakledilmektedir. “Safâ ile Merve Allah'ın koyduğu nişanlardandır...” şeklinde gelen buyruğun tefsirinde zikredilen bu rivâyet Ahmed b. Hanbel ve Buhârî'den nakledilmektedir.⁸⁰

Müellif burada İbn İshak'tan yaptığı nakilde, İsâf ile Nâile'nin iki insan olduğu ve Kâbe'nin içinde zina edince Allah'ın onları taş ettiği, Kureyşliler'in de insanların ibret almaları için bunları Kâbe'nin karşısına koydukları zikredilmektedir. Akabinde aradan geçen uzun bir zaman diliminde Kureyşliler'in bunlara tapmaya başladıkları, bir süre sonra da onları Safâ ve Merve tepelerine götürüp diktikleri ve Safâ ile Merve arasında tavaf yapan kimselerin de bunları istilâm ettikleri belirtilmektedir.⁸¹

Buhârî'den nakledilen bir rivâyette, Kureyşliler'in ve onların dinini benimseyenlerin Müzdelife'de vakfeye durdukları ifade edilmiş, onlar Hums⁸² olarak isimlendirilmiştir. Diğer Araplar'ın ise Arafat'ta vakfe yaptıkları belirtilmiştir. İslâm dini ortaya çıkınca Allah Teâlâ'nın Peygamberine Arafat'a gidip orada vakfe yapmasını, sonra da oradan Müzdelife'ye doğru harekete geçmesini emrettiği bilgisi verilmektedir. “Sonra

⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 457; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 414-416.

⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 467; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 432. Müellif rivayeti İbn Abbas yoluyla rivâyet etmektedir.

⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 469-470; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 603-604; Ahmed, 6: 144 (Urve yoluyla); Buhârî, “Tefsîr”, 4496.

⁸¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 470; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 604.

⁸² Hums, İslâm Ansiklopedisi'nde “Câhiliye devrinde dinî-iktisadî imtiyazlara sahip olan Kureyş ve müttetikleri hakkında kullanılan bir tabir” olarak tanımlanmaktadır. Dînî inanç ve yaşayışlarında katı, tavizsiz, ayrıca savaşta güçlü ve cesur olmaları sebebiyle kendilerine bu ismin verildiği ifade edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Recep Uslu, “Hums”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 364-365.

insanların (sel gibi) aktığı yerden siz de akın” âyetinin bunu murad ettiği beyan edilmektedir. Rivâyet Bakara sûresi 199. âyetin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.⁸³ İbn Kesîr, Taberî’nin de âyetin bu mânâya delâlet ettiği görüşünde olduğunu ve bu görüşün üzerinde icmâ olduğunu beyan ettiğini aktarmaktadır.

Müellif Yüce Allah’ın, bütün hacıların Arafat’ta birlikte vakfe yapmasını ve vakfesini Arafat’ta yapan kişinin Allah’ı zikretmek için Müzdelife’ye gitmesini emrettiğini beyan etmektedir. Nitekim câhiliye döneminde herkes böyle yapmakta, ancak Kureyşliler’in Harem-i Şerif sınırlarından çıkmayarak helal bölgenin uç noktasında durup kendilerinin Allah’ın beldesindeki Allah’ın adamları ve O’nun evinin bekçileri olduklarını iddia ettiklerini belirtmektedir.

Câhiliyede Kadın

Bir rivâyette, câhiliye döneminde bir adam öldüğü zaman adamın akrabalarının onun karısı üzerinde en yetkili kimseler oldukları, isterlerse onlardan birinin onunla evlenebildiği, onu başka biriyle evlendirmek ya da hiç evlendirmemek konusunda da serbest oldukları açıklanmaktadır. Yani kadın hakkında kocanın akrabalarının kadının akrabalarından daha çok söz sahibi olması vakasını düzeltmek için bu âyetin nâzil olduğu vurgulanmaktadır. Bu açıklama Nisâ 19. âyette geçen “Kadınlara zorla varis olmanız size helal değildir” buyruğu hakkında Buhârî’den nakledilmektedir.⁸⁴

Bir adamın akrabasının karısına varis olması dolayısıyla kadın mehrini vermedikçe ölene kadar onu sıkıştırdığı, Yüce Allah’ın bu âyetle bu durumdan nehyettiği bilgisi Ebû Dâvûd’dan nakledilmektedir.⁸⁵

Müellif burada İkrime ile Hasan Basri’nin şu sözünü nakletmektedir. “Bu, âyetin tamamının câhiliye dönemi âdetlerinden bahsetmiş olmasını gerektirmektedir. Fakat müslümanlar da İslâm döneminde aynısını yapmaktan nehyedilmişlerdir.”

Bu konuyla ilgili müellifin farklı senetlerle naklettiği İbn Abbas rivâyetlerinde câhiliye dönemi hakkında bize şu bilgiler verilmektedir. Şöyle ki, ölen bir kimsenin karısının üzerine bir adamın gelerek elbise atması, onunla evlenme hakkına herkesten çok sahip

⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 555-556; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 2: 110; Buhârî, “Tefsîr”, 4520; Müslim, “Hac”, 1219. Müellif hadisi Hz. Âişe’den rivâyet etmektedir.

⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2: 239; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 3: 55-56; Buhârî, “İkrah”, 6948; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 2089; Nesaî, *Sünen-i Kübra*, “Tefsîr”, 11028. İbn Abbas yoluyla gelmektedir.

⁸⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2: 239; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 3: 56; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 2090. İbn Abbas yoluyla gelmektedir.

olması anlamına gelmekteydi. Ölenin arkada bıraktığı câriye için de durum aynıydı. Kadının üzerine elbise atan adam kadın güzelse onunla evlenmekte, değilse mirasını almak için ölene kadar onun başkalarıyla evliliğini engellemekteydi. Bu câhiliye dönemi âdetleri Medine’de de uygulanmakta idi. Süddî’den yapılan nakilde ise kadının üzerine elbise atılmadan kaçarak ailesinin yanına gidebilmesi durumunda kurtulduğu bilgisi verilmektedir. İbn Ebî Hâtim’de geçtiği söylenen İbn Cüreyc ve Atâ kaynaklı rivâyette, câhiliyede ölen adamın akrabalarının, onun karısını başkalarıyla evlendirmekten men etme sebebi olarak kendilerinden çocuk doğurmasını istemeleri nakledilmektedir. Ayrıca ölen bir adamın karısının üzerinde en yetkili kişinin adamın oğlu olduğu, kadının oğlu olmaması durumunda ölen adamın oğlunun dilerse kadınla evlenebileceği, dilerse onu adamın kardeşi ya da kardeşinin oğluyla evlendirebileceği, bilgisi de Mücâhid yoluyla nakledilmektedir. Mücâhid’den gelen bir başka rivâyette ise bir adamın evinde baktığı yetim bir kız varsa, karısı öldüğünde onunla evlenmek veya oğluyla evlendirmek ümidiyle onu kimseyle evlendirmedeği bilgisi verilmektedir. Bu hâdiseler âyetin sebab-i nüzûlü olarak nakledilmektedir. Abdurrahman b. Zeyd’den yapılan nakilde ise, kadına yapılan bu zorlamaların Mekke’de olduğu, bir adamın soylu bir kadınla evlenip onunla uyuşmadığında izni olmadan kimseyle evlenmemesi şartıyla onu boşadığı, bu boşamayı şahitlerle belgelendirdiği, birisi kendisine evlenme teklif ettiğinde kadının aldığı malı eski kocasına geri verdiği, ancak onu razı edebilirse evlenebildiği zikredilmektedir. Allah’ın, kadınlara verilen mehrin alınmaması ve onların evlilikten engellenmemesine dair Nisâ 19. âyette geçen buyruğunun bunun hakkında nâzil olduğu müellif tarafından ifade edilmiştir.⁸⁶

Bir başka rivâyette mehri çoğaltmanın bir takvâ göstergesi olmadığı, eğer olsaydı buna herkesten çok Allah Resûlü’nün layık olacağı belirtilmiştir. Oysaki Allah Resûlü’nün hiçbir hanımına on iki ukıyyeden fazla mehir vermediği ve dahi hiçbir kızına da bu rakamdan fazla mehir verilmediği, kişinin karısına verdiği çok mehrin ise onun içinde karısına karşı düşmanlık hisleri doğuracağı ifade edilmiştir. Rivâyet Ahmed b. Hanbel’den nakledilmektedir.⁸⁷

Zikredilen rivâyetler câhiliye döneminde kadının toplumsal haklar bağlamında erkeklerin çok gerisinde olduğunu beyân etmektedir.

⁸⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2: 239-242; İbn Kesîr, *İbn Kesîr Tefsîri*, 3: 58-59.

⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2: 243; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 3: 60-61; Ahmed, 1: 40, 48; Tirmizî, “Nikâh”, 1114. Rivâyet Ebû Acfâ es-Sülemî yoluyla gelmektedir. Müellif Tirmizî’nin hadise sahih dediğini belirtmektedir.

Tübbâ‘ ve Kavmi

Eski Yemen krallarına Tübbâ‘ denilmektedir. Bu unvan Kur‘ân‘da helâkı bildirilen bir kavmin de adı olarak geçmektedir. Tübbâ‘ adı Kur‘ân-ı Kerîm‘de iki yerde geçmekte (ed-Duhân 44/37; Kâf 50/14), bu isimle anılan kavmin günahkârlıkları ve elçileri yalanlamaları yüzünden helâk edildiği bildirilmektedir.⁸⁸

Tübbâ‘ ve kavmi hakkında bilgi veren rivâyetler ve tübbân müslüman olması dolayısıyla Tübbâa sövülmemesi gerektiğini emreden hadisler Duhân 37. âyetin tefsirinde nakledilmektedir.

İslâm Ansiklopedisi‘nde Tübbâ‘ların sayısı ve Kur‘ân‘da bahsedilen tübbân yaşadığı çağa ilişkin İslâm kaynaklarındaki bilgilerin çelişkili olduğu ifade edilmektedir. Buna göre tarihçilerin bir kısmı Himyerî Devleti‘nin ikinci dönemini tebâbia (tübbân çoğulu) olarak adlandırırken, bir kısmı da tübbâ‘ devrini çok daha gerilere götürerek bu sürece Sebe devrini de dâhil edilmektedir. İbn Kesîr de Kur‘ân‘da zikredilen tübbâ‘ kavminin Sebe halkından meydana geldiğini belirtmektedir. Bu görüş sahipleri çoğu tübbân Sebe devleti kralları olduklarını, fakat Himyer krallarının Sebe soyundan gelmeleri dolayısıyla kendilerine aynı zamanda Himyer kralları da denildiğini savunmaktadır.⁸⁹

Tübbâ‘ kavminin Sebe kavminin kendisi olduğu, bunların ise Kahtân soyundan gelen Araplar olduğu, Himyer‘in erkek hükümdarına Tübbâ‘ dendiği bilgileri ise müellifin İbn İshak‘tan yaptığı aşağıda zikrettiğimiz alıntıda verilmektedir.

İbn İshak rivâyetinde, Tübbâ‘lardan birinin Yemen dışına çıkarak ilerlediği hatta Semerkand‘a kadar vardığı, krallığının, saltanatı ve ordusunun güçlenip büyüdüğü, ülkesinin topraklarının genişleyerek, reayâsının çoğaldığı anlatılmaktadır. Rivâyete göre Hîre şehrini kuran bu Tübbân bir seferinde câhiliye döneminde yolu Medine-i Münevvere‘ye de uğramıştı. Medine halkı ile savaşmak istemiş, halk karşı koymuş, fakat gündüzün onunla savaşırken geceleyin onu bir misafir gibi ağırlamaya koyulmuşlardı. Tübbâ‘ onların bu davranışlarından dolayı utanmış ve onlarla savaşı bitirmişti. Sonrasında Yahudi hahamlarından ikisini almıştı. Bu iki haham kendisine

⁸⁸ Yemenliler‘in aslını oluşturan Kahtânîler, Cürhüm ve Ya‘rub adında iki kola ayrılmıştı. Ya‘rub b. Kahtân bölgede ilk devleti tesis etmiş, Ya‘rub‘un soyundan gelen Sebe de bölgede birliği yeniden sağlayıp Sebe Devleti‘ni kurmuştur. Sebe‘nin soyundan gelen Himyer Himyerî Devleti‘ni tesis etmiştir. Kendilerine tübbâ‘ adı verilen Himyerî kralları Güneybatı Arabistan‘ın tamamına hâkim olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, “Tübbâ‘”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41: 455-456.

⁸⁹ Ömer Faruk Harman, “Tübbâ‘”, 41: 455-456.

öğüt vermiş ve ona bu şehrin âhir zamanda gelecek bir nebînin hicret edeceği yer olması dolayısıyla ele geçirilemeyeceğini bildirmişlerdi. Bu sebepten Tübbâ‘ da Medine’yi muhasaradan vazgeçmiş, bu iki hahamı da yanında Yemen’e götürmüştü. Yolu Mekke’den geçince Kâbe’yi yıkmak istemiş, fakat hahamlar ona bu beytin azâmetini bildirerek bu işi yapmamasını söylemişlerdir. Ayrıca bu beytin İbrâhim el-Halil tarafından inşâ edildiğini ve âhir zamanda gönderilecek son peygamber vesilesiyle büyük bir şan ve şerefe sahip olacağını belirtmişlerdir. Tübbâ‘ da hahamların söylediklerini dikkate alarak Kâbe’yi tâzim ve tavaf etmiştir. Güzel örtülerle, çeşitli ve çizgili Yemen kumaşlarıyla Kâbe’yi giydirmiş, sonrasında Yemen’e geri dönmüştür. Yemen’e döndüğünde halkını da kendisiyle birlikte Yahudiliği kabule çağırmıştır. Rivâyet o sırada Mûsâ’nın dininde Mesîh’in peygamber olarak gönderilmesinden önce hidâyet üzere bulunan kimseler de olduğu ve Yemen halkının onunla birlikte Yahudiliği kabul ettiği bilgisi ile nihâyete ermektedir. Bu bilgilerin İbn Asâkir’in *Târih*’inde bu şahsın biyografisinde de genişçe kaydedildiği zikredilmektedir.⁹⁰ İbn Kesîr, bu rivâyetin akabinde yaptığı değerlendirmede, İbn Asâkir’in bazı anlatımlarda burada zikri geçen Tübbân biyografisini ondan çok uzun zaman sonra gelmiş bir başkasının biyografisiyle karıştırdığını vurgulamaktadır. Kur’ân’da işaret olunan Tübbân kavminin onun vasıtasıyla müslüman olduğunu, kendisinin vefatından sonra kavminin yeniden putlara ve ateşe ibadete geri döndüklerini, Yüce Allah’ın da Sebe sûresinde zikredildiği gibi onları cezalandırdığını ifade etmektedir.

Abdürrezzâk ve İbn Asâkir’den aktarılan sonraki rivâyetlerde Resûlullah’ın “Tübbâ‘ lânetlik birisi miydi, değil miydi bilmiyorum” dediği nakledilmiştir. Zikredilen diğer rivâyetlerde ise Resûlullah’ın onun müslüman olduğunu ifade ederek Tübbâa sövmeyi yasakladığı nakledilmektedir.⁹¹

2.1.2. Fil Olayı

İbn Kesîr fil hadisesinin bir irhâs (nübüvvet öncesi yaşanan olağanüstü bir hal) ve Hz. Muhammed’in peygamber olarak gönderilmesi öncesinde bir hazırlık olduğunu beyan etmektedir. Zira Resûlullah bu yılda dünyaya gelmişti. O bu hadisenin, yakında gönderilecek son peygamber ile saygıdeğer kılınacak olan Beytü’l-atîk’i korumak için meydana geldiğini vurgulamaktadır. Fil sûresinin tefsirinde, fil sahipleriyle ilgili kıssa

⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 256-257; İbn Kesîr, *İbn Kesîr Tefsîri*, 10: 77-78; İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dimaşk*, el-Mektebetü’ş-şâmile, el-İsdârü’l-vâhid, 11: 8-9.

⁹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 259; İbn Kesîr, *İbn Kesîr Tefsîri*, 10: 78-81; İbn Asâkir, *Târih*, 11: 5-6.

olan Yemenli Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkmak için fillerle beraber gelmesi ve Ebâbîl kuşlarıyla helâk olmaları kıssası uzunca anlatılmaktadır. Burada Mukâtil b. Süleyman, İbn İshak, İbn Hişâm, Vâkıdî, Muhammed b. Ka'b, Vehb b. Münebbih, Atâ b. Yesâr, Ebû Nuaym ve başkalarından nakiller yapılmıştır.⁹² İbn Kesîr'in öz fakat kapsamlı bir şekilde anlattığı hâdiseler rivâyetlere göre şu şekilde cereyan etmektedir.

Son Himyer kralı ve bir müşrik olan Zûnüvâs'ın sayıları yirmi bin kişiyi bulan Hristiyan Uhdûd ashâbını öldürmesi üzerine onlardan sağ kurtulan Devs Zû Sa'leban, Şam'ın Hristiyan kralı Kayser'den yardım istemektedir. Kayser de Habeş Kralı Necâşî'ye mektup yazmakta, Necâşî de Eryât ve Ebrehe adındaki iki kumandan önderliğinde büyük bir orduyla Yemen'i ele geçirerek krallığı Himyerliler'den almakta, müşrik Zûnüvâs da denizde boğularak ölmektedir. Böylece Yemen'i ele geçiren Habeşliler'in iki komutanı kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler. Birbirleriyle teke tek çarpışmaları neticesinde Eryât öldürülmekte, Ebrehe de tek başına Yemen ordusunun yönetimini ele geçirmektedir. Ebrehe'nin yaptıkları Necâşî'nin hoşuna gitmese de Ebrehe mektup ve hediyelerle Necâşî'nin gönlünü yapmakta, bu vesileyle Necâşî tarafından görevinde bırakılmaktadır. Ebrehe San'a'da daha önce benzeri görülmemiş oldukça yüksek, geniş ve süslü bir kilise inşa etmiş, Araplar yüksekliğinden dolayı buna Kulleys adını vermişlerdir. Ebrehe Araplar'ın Mekke'de Kâbe'yi haccettikleri gibi hacılarını buraya yönlendirmeye karar verip bunu krallığında ilan ettiğinde, bu durum Adnân ve Kahtân Arapları'nı öfkelenlendirmiş ve nihâyetinde onlardan birisi geceleyin bu kilisenin içine girerek pislemiştir. Durumu öğrenen Ebrehe Mekke'deki evin üzerine yürüyeceğine ve orayı yıkacağına yemin etmiştir.⁹³

İbn Kesîr'in Mukâtil b. Süleyman'dan yaptığı nakilde, Kureysliler'den birkaç genç kiliseyi ateşe vermiş, kilise rüzgârın tesiriyle yanıp yıkılmıştır. Bu sebepten Ebrehe, beraberinde Mahmûd denilen ve benzeri görülmemiş iri yapılı bir filin olduğu kalabalık ve güçlü bir orduyla yola çıkmıştı. Habeş kralı bu fili Ebrehe'ye, onu yolundan alıkoyamamaları için göndermişti. Onunla birlikte sekiz fil olduğu, on iki fil ya da başka rakamların olduğu da söylenmiştir.⁹⁴

İbn Kesîr rivâyetleri birleştirerek hâdiseyi anlatmaya devam etmektedir. Fillerle yapılacak Kâbe'yi yıkma planına göre, Kâbe'nin temel köşelerine zincirler konulacak, bu zincirler fillerin boynuna bağlanacak, sonra da bir duvar toptan yıkılsın diye filler

⁹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 483-490; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 274-285.

⁹³ İbn Hişâm, *es-Sîret*, 1: 35, 37, 41-43, 45.

⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 484; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, 4: 848.

kışkırtılıp harekete geçirileceklerdi. Rivâyetlerin devamında Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkmak için yola çıktığını öğrenen Araplar'ın Beyt'i korumakla görevli olduklarını düşünerek, başlarında Yemen eşrafından Zûnefer bulunduğu halde birleşip Ebrehe'yle savaşmaları ve neticede yenilerek Zûnefer'in esir edilmesi olayları aktarılmaktadır. Ebrehe yolda Nüfeyl b. Habîb ve kavminin mukavemetiyle karşılaştı, onları yendi ve Nüfeyl'i esir aldı. Tâif topraklarına yaklaştığında Sakifliler Ebrehe'nin karşısına çıkarak onun Lât mabetlerine zarar vermemesi için ona iyi davranıp ikramda bulundular. Hatta Ebû Rigâl'i Ebrehe'ye klavuzluk yapması için gönderdiler. Ebrehe Mekke yakınlarında bulunan Mugammes vadisinde konaklayarak Mekkeliler'in develerine ve mallarına baskın düzenledi. Bunların arasında Abdülmuttalib'in yüz devesi de vardı.⁹⁵

Müellif tarafından bazı Araplar'ın Ebrehe'yi hicvettiği, Ebrehe'nin Mekke'ye Kureyş'in en ileri gelenini getirmesi ve onlara karşı koymadıkları sürece kendilerine zarar verilmeyeceğini haber vermek üzere Hunâta'yı göndermesi nakledilmektedir. Mekkeliler bu elçiye Abdülmuttalib'i göstermişler, elçi de Ebrehe'nin mesajını ona iletmiştir. Burada Abdülmuttalib kendilerinin Beyt'i koruyacak ve savaşacak güçleri olmadığını, Kâbe'nin Rabbinin kendi evini koruyacağını dile getirmektedir. Ebrehe'nin yanına giden Abdülmuttalib, güzel ve yakışıklı haliyle Ebrehe tarafından saygı ve hürmet görmüştür. Aralarında geçen diyalogda Ebrehe ona ihtiyacını sorduğunda Abdülmuttalib onların ele geçirdiği kendisine ait olan yüz deveyi isteyince Ebrehe şaşırmaktadır. Zira Abdülmuttalib'in kendisinin ve atalarının tâzim ettiği Beyt'i yıkılmaktan kurtarmak için çabalamak yerine, kendi develerinin peşine düşmesinin, onun Ebrehe'nin gözündeki saygınlığını düşürdüğü Ebrehe'nin ağzından nakledilmektedir. Abdülmuttalib ise verdiği cevapta Kâbe'nin Rabbinin onu koruyacağını, kendisinin ise develerin sahibi olduğunu belirtmektedir. Ebrehe meydan okuyarak 'Onu bana karşı koruyamaz' demekte, Abdülmuttalib ise 'istediğini yapabilirsin' şeklinde cevap vermektedir. Bu bilgiler İbn İshak'tan nakledilmektedir.⁹⁶

Ayrıca Abdülmuttalib'le Ebrehe'ye giden bir grup Arap eşrafının onun Beyt'e zarar vermemesi karşılığında kendisine Tihâme'nin mallarının üçte birini vermeyi teklif ettikleri, Ebrehe'nin bunu kabul etmediği nakledilmektedir. Develerini alan Abdülmuttalib zarar görmemeleri için Kureyşliler'den Mekke'nin dışına ve dağlara

⁹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîret*, 1: 46-50.

⁹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîret*, 1: 48-50; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa Abdülvâhid (Beyrut: Dârül-ma'rife, 1395/1976), 1: 32-34.

çıkılmalarını istemektedir. Abdülmuttalib ve Kureyşten bir topluluk Allah'a duâ etmektedir. Sonrasında İbn İshak'ın nakli ile Abdülmuttalib yapışıp Allah'a duâ ettiği kapının tokmağını bırakmış ve hep birlikte dağların tepelerine çıkmışlardır.⁹⁷

Mukâtil'in zikrettiğine göre bazı Habeşliler'in onların üzerinden bir şey aldığı takdirde Allah'ın kendilerinden intikam alması için, Kureyşliler Kâbe'nin yanında gerdanlık takılmış yüz deve bıraktılar.⁹⁸

Sabahleyin Mekke'ye girmek için hazırlanan Ebrehe, fili Mahmûd'u Mekke'ye doğru yürütmek istediğinde Nüfeyl, filin kulağına Allah'ın haram beldesinde olduğunu ve geldiği yere geri dönmesi gerektiğini fısıldadı. Bunun üzerine fil çöktü. Ne kadar zorladılarsa da yerinden kımıldamadı. Mekke'ye sürdüklerinde kımıldamıyor, geriye Yemen'e döndürdüklerinde hareket ediyordu. Allah deniz tarafından kırlangıçlara benzeyen ve üçer taş taşıyan kuşlar gönderdi. Bu taşların birisi gagasında diğer ikisi ayaklarında idi. Nohut ve mercimek büyüklüğündeki taşlar kime isabet ettiyse onları helak etti. Taşların isabet etmediği bazı kimseler kaçarak kurtulmaya çalıştılar. Yol göstermesi için Nüfeyl'i aradılar, fakat o Kureyşliler'le dağın tepesine çıkmış onların sonunu gözetliyordu.⁹⁹

İbn Kesîr burada Vâkıdî'den nakil yapmakta ve onun hâdiseyi senediyle zikrettiğini bildirmektedir. Rivâyette Harem'e girmek için yöneldiklerinde filin hiçbir şekilde hareket etmediği, Ebrehe'nin seyisin fili zorlaması için filin seysisine kızıp vurmaya başladığı ve bu şekilde geçen vakti, Habeşliler'in filden çektiği sıkıntıları Hira'dan Mekke eşrafının izlediği aktarılmaktadır. Bu şaşırtıcı durumda Allah onlara küçük sarı renkli, kırmızı ayaklı sürü sürü kuşlar gönderdi. Kuşlar getirdikleri üçer adet taş üzerlerine bıraktılar, onlar da helak oldu.¹⁰⁰

Muhammed b. Ka'b, onların iki fil getirdiklerini, Mahmûd isimli filin çöktüğünü fakat diğerinin ilerlemesi sebebiyle kendisine taş isabet ettiğini belirtmektedir. Vehb b. Münebbih, Mahmûd adlı filin diğerleri de kendisine uysun diye çökmesine rağmen, ordudaki çok sayıda filden diğerlerini kışkırtan bir file taş isabet ettiğini, diğerlerinin ise kaçtığını zikretmektedir. Atâ b. Yesâr ve başkaları ise helâkın hepsine aynı anda isabet

⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîret*, 1: 50-52.

⁹⁸ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, 4: 850.

⁹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîret*, 1: 52.

¹⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 486; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 279.

etmediğini, kimisinin aynı anda kimisinin ise kaçarken organları dökülerek helak olduğunu zikreder. Ebrehe'nin de bu ikincilerden olduğunu söylemektedir.¹⁰¹

Onların dönerken yola dağılarak ölüp gittikleri, Ebrehe'nin de isabet alması sebebiyle vücudunun parmak ucu kadar parçalar halinde döküldüğü, nihâyet San'a'ya vardığında vücudunun küçük bir kuş yavrusu kadar kaldığı ve göğsü çatlayıp kalbi dışarı çıkıncaya kadar ölmediği bilgileri ise İbn İshak'dan nakledilmektedir.¹⁰²

Kureyşliler'in onların ölenlerinden ve kalanlarından çok miktarda mal ele geçirdikleri, Abdülmuttalib'in de o gün bir çukur dolduracak kadar altın elde ettiği bilgisi Mukâtil b. Süleyman'dan nakledilmektedir.¹⁰³

İbn İshak rivâyetinde, kızamık ve çiçek hastalığının Arap topraklarında ilk olarak o yıl baş gösterdiğini; üzerlik otu, Ebû Cehil karpuzu ve uşer denilen çeşitli acı bitkilerin de ilk olarak o yıl görüldüğünü beyan etmektedir. Ayrıca burada Yüce Allah Hz. Muhammed'i peygamber olarak gönderdiğinde Kureyşliler üzerinde saydığı nimet ve lütufları arasında Habeşliler'in onlara vermek istediği zararı def etmesi de vardır, denmektedir.¹⁰⁴

Âişe rivâyetinde, kendisinin fili önden çeken ve onun seyisini Mekke'de gözleri kör olmuş, kötürüm kalmış, kendilerine yiyecek birşeyler verilmesini isteyen dilenciler olarak gördüğü belirtilmektedir. Rivâyet İbn İshak'tan nakledilmiştir.¹⁰⁵

Bir önceki İbn İshak rivâyeti Vâkıdî'de de Hz. Âişe kanalıyla nakledilmektedir. Yine Ebû Bekir kızı Esmâ'nın rivâyetinde her ikisinin de kötürüm olduğu belirtilmekte olup, onların müşriklerin kurbanlıklarını kestikleri yer olan İsâf ve Nâile putlarının yakınlarında insanlardan yiyecek birşeyler istedikleri bilgisi verilmektedir.¹⁰⁶

Müellif, Ebû Nuaym'ın *Delâil*'inde fil ashâbının kıssasını zikrettiğini fakat burada Ebrehe'nin Yemen'den geldiğinden söz etmeyerek yirmi bin kişilik ordunun başında Şemr b. Mafsud adında bir adamı gönderdiğini, kuşların onların üzerine geceleyin geldiğini, sabaha da ölmüş olarak çıktıklarını zikrettiğini ifade etmektedir. İbn Kesîr, Ebû Nuaym'ın bu rivâyeti kuvvetli bulup tercih etmesine rağmen, anlatımın garip

¹⁰¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 486; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 279-280.

¹⁰² İbn Hişâm, *es-Sîret*, 1: 54.

¹⁰³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 486; Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, 4: 852-853.

¹⁰⁴ İbn Hişâm, *es-Sîret*, 1: 54.

¹⁰⁵ İbn Hişâm, *es-Sîret*, 1: 57.

¹⁰⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 489; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 283.

olduğunu beyan etmektedir. Zira o, anlatılanların ve şiirlerin delalet ettiği üzere doğru olanın, Habeşli Ebrehe'nin Mekke'ye gelmesi olduğunu belirtmektedir. Müellif Ebû Nuaym'ın bu görüşünü başka savunanların da olduğunu zikreder. İbn Kesîr burada yaptığı değerlendirmede İbn Mafsud'un muhtemelen ordunun öncü birliklerinin başında olabileceğini savunmaktadır.¹⁰⁷

Müellif İbn İshak'ın bu konuyla ilgili naklettiği şiirlere de eserinde yer vermektedir.¹⁰⁸ Ayrıca İbn Kesîr Hudeybiye günü Resûlullah'ın devesi Kasvâ'nın çökmesi, ısrarlara rağmen kalkmaması üzerine sahâbenin onun inatçılık yaptığını söylemelerine karşı Resûlullah'ın Kasvâ'nın inat etme gibi bir huyu olmadığını söylediğini, fakat fili alıkoyanın onu da alıkoyduğu şeklinde karşılık verdiğini zikretmiştir. Rivâyetin devamında Resûlullah yemin ederek müşriklerin bugün Allah'ın haram kıldıklarını tâzim edecek bir yol teklif etmeleri durumunda mutlaka onların o tekliflerini kabul edeceğini söylemiş, sonrasında Resûlullah'ın dürtmesiyle deve ayağa kalkmıştır.¹⁰⁹

Resûlullah'ın Mekke'nin fethedildiği gün Yüce Allah'ın filin Mekke'ye girmesine engel olduğunu ama oraya Resûlullah'ın ve müminlerin girmesini sağladığına dair beyanı zikredilmektedir. Rivâyetin devamında Mekke'nin haramlığının dünkü saygınlığı gibi bugün de geri geldiği ifade edilerek, bu söylediğini orada hazır bulunanların olmayanlara tebliğ etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Rivâyet Buhârî ve Müslim'den nakledilmiştir.¹¹⁰

2.1.3. Mekke'nin Saygınlığı ve Kâbe

Mekke'nin haram, saygıdeğer bir belde oluşu ile ilgili Buhârî, Müslim ve *Müsned*'lerin ahkâm bölümlerinde geçen bir hadis rivâyeti nakledilmektedir. Resûlullah'ın ağzından onun Mekke'yi fethettiği gün Allah'ın bu şehri gökleri ve yeri yarattığı gün haram kılması sebebiyle Mekke'nin kıyamet gününe kadar haram olduğu vurgulanmaktadır. Bu durumda dikenlerinin yolunmayacağı, av hayvanlarının ürkütülmeyeceği, yaş bitkilerinin koparılmayacağı ve onu tanıtip sahibine verecek kimse dışında orada

¹⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 489; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 283.

¹⁰⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 489-490; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 283-285.

¹⁰⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 490; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 285.

¹¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 490; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 285; Buhârî, "Lukata", 2434; Müslim, "Hac", 1355.

kaybedilmiş bir malın alınmayacağı dile getirilmektedir. Rivâyet Neml 91. âyetin tefsirinde Buhârî ve Müslim'den aktarılmaktadır.¹¹¹

Resûlullah Mekke pazarındaki Hazvere'de durmakta ve Allah'a yeminle Mekke şehrine hitap ederek Mekke'nin Allah'ın arzının en hayırlısı ve Allah'ın en sevdiği olduğunu beyan etmektedir. Rivâyetin devamında da şâyet Mekke'den çıkarılmış olmasaydı kendisinin bu şehirden çıkmayacağını söylediği vurgulanmaktadır. Rivâyet Şûra 7. âyetin tefsirinde İmam Ahmet lafzıyla nakledilmiştir.¹¹²

İbn Kesîr 'Emin belde' başlığı altında Mekke'nin harem, emin bir bölge oluşu ve bu eminliğin yukarıda bahsedilen neticeleri hususunda Bakara 126. âyetin tefsirinde rivâyetler nakletmiştir.¹¹³ Âyette Hz. İbrâhim Mekke için duâ etmektedir. "İbrâhim de demişti ki: Ey Rabbim. Burayı emin bir şehir yap, halkından Allah'a ve ahiret gününe inananları çeşitli meyvelerle besle".

Bu konuda Taberî'den aktarılan rivâyette Hz. İbrâhim'in Beytullah'ı harem ve emin bölge kıldığı, kendisinin de Medine'yi onun iki taşlık arasını haram bölge ilan ettiği vurgulanarak buranın avının avlanamayacağı ve yüksek ağaçlarının kesilemeyeceği belirtilmektedir.¹¹⁴

Burada konuyla ilgili gelen rivâyetlerde, özetle Hz. İbrâhim'in Mekke'nin bereketli olması için duâ ettiği gibi kendisinin de Medine'nin bereketi için duâ ettiği, Mekke'nin Allah'ın haram kılmasıyla göklerin ve yerin yaratıldığı günden kıyamete kadar haram olduğu, oradaki av hayvanlarının ürkütülmeyip ağaçlarının kesilmeyeceği, orada kan dökmenin ve silah taşımının helal olmayacağı vb. hususlar açıklanmıştır. Bu rivâyetlerin tamamı Buhârî, Müslim ve Taberî'den nakledilmiştir.

Müellif İbrâhim ve İsmail peygamberlerin Kâbe'yi inşâsından bahsetmiş, sonrasında da 'Kâbe'nin Kureyşliler tarafından yeniden inşâsı' şeklinde bir başlık açarak İbn İshak'ın *Sîret*'inden uzunca bir rivâyet nakletmiştir. Rivâyete göre Hz. Peygamber otuz beş yaşında iken Kureyşliler Kâbe'yi yeniden yaparak sağlamlaştırmak için toplanmışlar,

¹¹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 218; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 540; 8: 230-231; Buhârî, "Cezâü's-sayd", 1834; Müslim, "Hac", 1353. Rivâyeti İbn Abbas nakletmektedir.

¹¹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 191; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 565; Ahmed, 4: 305; Tirmizî, "Menâkıb", 69 (3925); İbn Mâce, *Sünen*, "Menasik", 103 (3108). Abdullah b. Adiyy yoluyla bize ulaşan rivâyetin müellif sahih olduğunu belirtmektedir.

¹¹³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 422-425; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 538-542.

¹¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 422; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 538; Taberî, 2: 48; Müslim, "Hac", 1362. Câbir yoluyla nakledilmektedir.

onu yükseltip tavan yapmak istemişlerdi. Kureyşliler Kâbe'yi yaparken helal kazançlarını kullanmışlar, fâiz ve haksızlık parasını karıştırmamışlardı. Onlar bu işi yaparken Kâbe'nin her bir bölümünü farklı bir kabileye görev olarak vermişlerdi. Kâbe'yi yıkmaya korkuyorlardı. Velîd b. Mugîre Kâbe'nin yıkılması işini üstlendi. Kâbe'yi yıkarken İbrâhim'in attığı temel taşlarının çok sağlam ve yerinden oynamadığını gördüler. Devamında İbn İshak kendisine olayı aktaranlardan şöyle nakletmektedir: “Kâbe'yi yıkım faaliyetine katılan Kureyşliler'den biri, taşlardan birini diğerinden ayırmak için manivelayı iki taşın arasına soktu. Taş hareket edince bütün Mekke sarsıldı. Bunun üzerine o temeli yıkmaktan kaçındılar”. Duvarları örmeleri neticesinde Hacer-i Esved'in yerine konması meselesinde kabileler arasında tartışma yaşandı. Her kabile bu görevi kendisi yapmak istiyordu. İş büyüdü, savaş hazırlığına kadar vardı. Bu hal dört beş gün sürdü. Daha sonra Mugîre b. Abdullah'ın önerisiyle mescidin kapısından ilk giren kişiyi hakem yapmaya karar verdiler. İlk giren kişi de Hz. Muhammed oldu. Onu emîn bildikleri ve bu lâkapla çağırdıkları için hakemliğini kabul ettiler. Hz. Muhammed burada meselenin çözümü için bir kumaş parçası getirtmekte ve içine Hacer-i Esved'i koyarak her kabilenin kumaşın bir tarafından tutmasını söylemektedir. Nihâyet kumaşı hepsi birlikte kaldırmışlar, Hz. Muhammed de onu eliyle yerine yerleştirmişti.¹¹⁵

Ebû Zer Resûlullah'a ilk bina edilen mescidi sormakta, Resûlullah da ilk mescidin Mescid-i Haram olduğunu söylemektedir. Ebû Zer, sonra hangisi, dediğinde Resûlullah 'Beyt-i Makdis' cevabını vermektedir. Allah Resûlü burada iki mescit arasında kırk yıl bulunduğunu beyan etmektedir. Rivâyet Bakara 130-132. âyetlerde zikredilmektedir.¹¹⁶

Zan, tecessüs ve gıybetin haram kılınmasından bahsedilirken, müellifin İbn Mâce'den naklettiği rivâyette Hz. Peygamber Kâbe'yi tavâf ederken Kâbe'nin kokusunu, büyüklüğünü ve saygınlığını dile getirmektedir. O yemin ederek müminin kanı ve canının Allah nezdindeki saygınlığının ve mümin hakkında hüsnü zan beslemenin Kâbe'nin saygınlığından daha büyük olduğunu beyan etmektedir. Rivâyet Hucurât 12. âyette belirtilmektedir.¹¹⁷

¹¹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 436-438; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 554-557.

¹¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 446; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 568; Buhârî, “Ehâdisü'l-enbiyâ”, 3366; Müslim, “Mesâcid”, 520.

¹¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 377; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 283; İbn Mâce, “Fiten”, 2 (3932). Rivâyet Abdullah b. Ömer yoluyla bize ulaşmaktadır.

Görüldüğü üzere İbn Kesîr, âyetle ilgili gördüğü rivâyetleri o âyetin açıklaması sadedinde zikretmektedir. Bu durum da muhtevasında birden fazla konunun açıklandığı rivâyetlerin, bu konuların her biriyle ilgili âyetlerin sonunda kaydedildiğini göstermektedir. Bir rivâyetin *Tefsîr*’in birçok yerinde zikredilmesi de, o rivâyetin birkaç konudan bahsediyor olmasının doğal bir neticesi olmuştur.

2.1.4. Araplar’ın Kökeni ve Kureyş’in Hususiyetleri

Müsned’den aktarılan bir rivâyette, Hz. Nuh’un üç oğlundan bahsedilmektedir. Bunlardan Sâ’m Araplar’ın atası, Hâm Habeşliler’in (Sudanlılar’ın) atası, Yâfes de Rumlar’ın atası olarak tanıtılmaktadır. Sâffât sûresi 77. âyetin tefsirinde zikredilen rivâyetin Kehf 93. âyetin tefsirinde de nakledildiği görülmektedir.¹¹⁸

İbn Kesîr’in Kureyş sûresinin fazileti ile ilgili Beyhakî’den naklettiği rivâyette, Yüce Allah’ın Kureyş’i üç hasletle üstün kıldığı belirtilmektedir. Resûlullah kendisinin bu üstünlüklerden biri olduğunu, nübüvvetin Kureyş’ten olduğunu, ayrıca hicâbet ve sikâyet görevlerinin de onlarda olduğunu beyan etmektedir. Akabinde Allah’ın file karşı Kureyş’e yardım ettiği bilgisi verilerek, onların Allah’a on yıl boyunca ibadet ettikleri, bu süre zarfında da onlardan başka Allah’a ibadet eden olmadığı ifade edilmektedir. Kureyş sûresinin tefsirinde zikredilen rivâyetin sonunda Allah’ın onlar hakkında Kur’ân-ı Kerim’den bir sûre indirdiği ve Resûlullah’ın bu sûreyi okuduğu belirtilmektedir.¹¹⁹

Resûlullah’ın “Ey Kureyş ne oluyor size! Bu beytin Rabbine ibadet edin, o ki açlıktan sizi doyurandır, korkudan size güvenlik verendir” buyurduğu bilgisi ise İbn Ebî Hâtim’den nakledilmiştir.¹²⁰

2.1.5. Müşriklerin Kâbe’nin Etrafındaki Tavafları

İbn Kesîr’in Müslim, Nesâî ve Taberî’den naklettiği rivâyette, müşrik erkek ve kadınların Kâbe’yi çıplak olarak tavaf ettikleri bildirilerek, akabinde açıklayıcı bir bilgi sadedinde erkeklerin gündüz, kadınların ise geceleyin tavaf ettikleri kaydedilmektedir. Onun için Allah “Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin” buyurmaktadır.

¹¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 195; 7: 22; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 606; 9: 274; Ahmed, 5: 9-10,11. Semûra b. Cündeb’den nakledilmektedir.

¹¹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 491; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 287; Hâkim, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, 2: 584. Rivâyet Ebû Tâlib’in kızı Ümmü Hânî’den nakledilmekte olup senedi zayıftır.

¹²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 492; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 290.

Müellif rivâyeti “Ey Âdemoğulları! Her secde edişinizde güzel elbiselerinizi giyin...” (A’râf 7/31) âyetinin tefsirinde sözkonusu etmektedir.¹²¹ İbn Kesîr, âyetin iniş sebebi olarak Avfi’den İbn Abbas yoluyla yaptığı alıntıda, bazılarının Kâbe’yi çıplak tavaf ettikleri, Allah’ın ise onlara zîneti yani elbise giymelerini emrettiği belirtilmektedir. Rivâyette âyette geçen zînet açıklanmakta, avret mahallini örten çamaşır ile onun dışındaki güzel elbise ve eşyalar olduğu dile getirilmektedir. İşte iman edenler secde yapacakları (namaz kılacakları) her yerde güzel elbiselerini giymekle emrolunmuşlardır. İbn Kesîr burada birçok selef imamının ‘bu âyetin müşriklerin Kâbe’yi tavafları hakkında nâzil olduğunu söylediklerini’ aktarmaktadır. O bu âyetin müşriklerin Kâbe’yi çıplak tavaf etmedeki dayanaklarına bir reddiye olduğunu beyan etmektedir.

Mücâhid’den müşriklerin parmaklarını ağızlarına sokarak ısıklık çaldıkları, el çırpıtları nakledilmektedir. İbn Ebî Hâtim’in İbn Abbas rivâyetinde, onların çıplak halde ısıklık çalarak, el çırparak tavaf ettikleri söylenmiştir. İbn Kesîr’in bu hususta naklettiği İbn Ömer rivâyetinde müşriklerin yanaklarını yere koyarak el çırpıp ısıklık çaldıkları, İkrime rivâyetinde Kâbe’yi soldan tavaf ettikleri, Mücâhid rivâyetinde bunu Resûlullah’ın namazını karıştırmak için yaptıkları ve Zührî rivâyetinde bunu müminlerle alay maksatlı yaptıkları bilgileri nakledilmektedir. Bu bilgiler Enfâl 35. âyetin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.¹²²

2.1.6. Müşriklerin Haram Ayları Ertelemeleri

İbn Kesîr, İslâm gelmeden bir yıl önce müşriklerin haram ayı helal yapma ve onu Safer ayına erteleme diye bir şey (nesî’) türettiklerini belirtmektedir. Onlar dört haram aya süre bakımından uymuş olmak için haram ayı helal, helal ayı da haram yapıyorlardı. Bunu haram ayların süresini uzun bulmaları, öfkelerinin şiddeti, cesaret ve kabile taassuplarından dolayı düşmanlarıyla savaşma arzularına bu ayların engel olması sebebiyle yapıyorlardı.

Müellif müşriklerin haram ayları ertelemeleri konusunu izah eden birbirine benzer rivâyetler nakletmiştir. “Haram ayları ertelemek sadece kâfirlikte ileri gitmektir...” (Tevbe 9/37) buyruğunun tefsiri sadedinde zikredilen Ali b. Ebî Talha’nın rivâyetinde bu âyet hakkında İbn Abbas’ın, her yıl Hac mevsimini Cünâde b. Avf b. Ümeyye el-

¹²¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 405; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 382; Müslim, “Tefsîr ”, 3028; Nesâî, “Tefsîr”, 11118; Taberî, 12: 390-391. İbn Abbas yoluyla gelmektedir.

¹²² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 52; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 35-36. Abdullah b. Saîd es-Sunâbihî yoluyla bize ulaşmaktadır.

Kenânî'nin belirlediğine dair sözü aktarılmaktadır. Ebû Sümâme künyeli Cünâde'nin "Bilin ki Ebû Sümâme'ye günah isnad edilmez ve ayıplanmaz, bilin ki ilk yılın Safer ayı helâl aydır" diyerek onu helâl kıldığı, onun bir yıl Safer'i diğer yıl Muharrem'i haram ay yaptığı zikredilmektedir.

Bu hususta haram ayların dört olduğuna dair nakledilen rivâyette ise, artık zamanın Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü haline döndüğü, yılın on iki ay olduğu ve bunların dördünün haram aylar olduğu belirtilmektedir. Bunların üçü peşpeşe gelen Zilkâde, Zilhicce ve Muharrem ayları, dördüncüleri ise Mudarlılar'ın Receb ayıdır, denmektedir.¹²³

İbn Kesîr, güzel ve faydalı bulduğunu söyleyerek İbn İshak'ın *Sîret*'inden bu hususta açıklayıcı bilgiler nakletmektedir. Burada Araplar'da ayları erteleme işini yapan ilk kişinin adının Kalemme olduğu, bu işin onun soyunda devam ettiği, İslâm'ın onun soyundan gelen Ebû Üsâme Cünâde b. Avf zamanında geldiği, Araplar'ın haccettiklerinde bu kişinin etrafında toplandıkları ve kendisinin onlara konuşma yaptığı bilgileri verilmektedir. Nakledilen bu bilgilerin devamında bu kişinin Allah'ın haram kıldığı aylara sayıca uymak için bir yıl Recep, Zilkâde ve Zilhicce'yi haram yaptığı, ancak Muharrem'i helal sayıp onun yerine Safer'i haram yaptığı, diğer yıl da Muharrem'i haram yaptığı belirtilmektedir.¹²⁴

Değerlendirme

Hiz. Muhammed'in varlık sahnesine çıkacağı zaman diliminin ve içinden çıkacağı toplumun sosyo kültürel ve psikolojik özellikleri siyer ilminin bir parçası olarak kaynaklarda anlatılmaktadır. İbn Kesîr'in *Tefsîr*'inde âyetleri açıklarken Hiz. Peygamber'in içinden çıktığı câhiliye toplumunun belirgin özelliklerini, Mekke ve çevresinde ikâmet eden Araplar'ın örf, adet ve yaşantısını, tanrı algılarını ve ibadet şekillerini ana hatlarıyla vurguladığı görülmektedir. Bu bilgiler muhteva olarak çeşitlilik arz etmektedir.

Bu bölüm sonunda tesbit ettiğimiz rivâyetlerde Mekke civarında yaşayan toplumun putperest çok tanrılı bir inanç ve geleneğe sahip olduğu görülmektedir. Hayata maddeci bir bakış açısı ile yaklaşan ve ahiret inancı olmayan Mekke müşrikleri yaşamın bu

¹²³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 151; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 179; Buhârî, "İlim", 67, 105.

¹²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 152-153; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 180.

dünyadan ibaret olduğunu, gecenin ve gündüzün peşpeşe gelmesiyle zamanın kendilerini yok ettiğini savunmaktadırlar. Semâvî bir dayanağı olmayan câhiliye geleneklerinden olan hayvanları farklı isimlerle isimlendirerek putlarına adama filinin Araplar'ın putperest inançlarının bir neticesi olduğu görülmektedir. Zira onlar bu vesileyle putlarına olan tâzimlerini ifade etmektedirler. Yukarıda zikrettiğimiz rivâyetlerden Arap toplumuna hâkim olan putlara tapma olgusunun sebEbî nin onların Allah'a yakınlaşmak arzuları olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim onların semâvâtı ve arzı Allah'ın yarattığına inandıklarını Kur'ân bize bildirmektedir. Ayrıca rivâyetlerden put inancının toplumun geneline hâkim olduğu, hatta Kâbe'nin dışında Mekke'deki evlerin içinde de putların ve bunlara hizmet eden hizmetçi ve perdedârların varlığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bazı Araplar'ın inanç sisteminde yıldızlara ibadet olgusunun var olduğu da görülmektedir.

Araplar'ın daha önce Safâ ile Merve arasındaki bölgede yer alan putlar için sa'y yapmaları dolayısıyla, İslâmiyet'ten sonra müslümanların günah olacağı korkusuyla bu iki tepe arasında sa'y yapmaktan çekindikleri görülmektedir. Hac hususunda da Kureyşliler'in câhiliyede Müzdelife'de vakfeye durdukları, diğer Araplar'ın ise Arafat'ta vakfe yaptıklarının anlaşıldığı, ancak vahiyden sonra kendilerine herkesin Arafat'ta vakfe yapmasının oradan da Müzdelife'ye akın etmesinin emredildiği görülmektedir.

Rivâyetler câhiliye Arap toplumunda kadının toplumda herhangi bir statüsünün olmadığını, öyle ki eşi öldükten sonra eşinin erkek akrabalarının onun üzerinde hak sahibi olduğunu, hatta bu uygulamaların sadece Mekke ile sınırlı olmadığını göstermektedir. Araplar savaşma arzuları ve kabile asabiyetleri sebebiyle, Allah'ın haram kıldığı dört ayı ertelemek sûretiyle yerlerini değiştirmişlerdir. Bu bilgiyi onların câhiliyede birbirleri ile sürekli savaştıklarını gösteren ve Evs ile Hazrec arasında devam edegelen Buas harbine dair bilgilerle birleştirdiğimizde, Araplar'ın kabile asabiyeti ve savaşma hırslarının, haram aylar üzerinde oynama yapacak kadar dini kaygılarının ve değerlerinin önüne geçtiğini, ayrıca kutsallarını kendi elleriyle tahrip ettiklerini göstermektedir. Bu durum da Arap toplumunun bozulma sebepleri konusunda bizlere bir ipucu vermektedir.

Resûlullah doğmadan kısa bir zaman önce meydana gelen fil hadisesinin ayrıntılarını zikreden İbn Kesîr'in, hâdiseyi tarih kitaplarında yer aldığı şekliyle senet zikretmeksizin

birbirini takip eden bir olay örgüsü içerisinde ele aldığı görülmektedir. O muhtemelen Araplar'ın yakın tarihlerinde şahit olduklarından dolayı yakînen bildikleri ve çok fazla râviden nakledilmekte olan bu rivâyetlerin tevâtür derecesine ulaştığını gördüğünden dolayı bu rivâyetleri birleştirme yolunu seçmiştir.

Fil hadisesi yakın bir zamanda dünyaya gelecek olan İslâm Peygamberi'nin doğuşuna zemin hazırlamış, bu vesileyle onun içinden çıkacağı toplum ve o toplumun kutsalları olan Beytullah asıl sahibi tarafından muhafaza edilmiştir. Yüce Allah'ın gücünü ve sınırsız kudretini müşahade eden Kureyşliler bu olaydan sonra on yıl boyunca putları bırakıp sadece Allah'a ibadet etmişlerdir. Ancak bu gerçeğe rağmen Kureyşliler'in putperest inançlarına dönmesi çok uzun sürmemiştir.

Bu bölümde ayrıca Yemen bölgesinde yaşayan ve Kahtân soyundan gelen Araplar olan Himyer'liler ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. Mekke ve çevresini bize tanıtan bu bilgiler siyer kaynakları için önemli malzemelerdir. Bunun yanı sıra Kâbe'nin yeryüzündeki ilk mescit oluşu, Kureyş'in Kâbe'nin hürmetine korunması ve Kâbe'nin hizmetlerini yerine getirmek sûretiyle şereflendirilmesi, Mekke'nin haramlığı ve İbrâhim'in duâsının bereketiyle nasiplenmesi, müşriklerin câhiliye döneminde Kâbe'yi çıplak bir halde iken ıslık çalarak ve el çırparak tavaf etmeleri ve Hz. Muhammed'in iki kurbanın oğlu oluşu gibi siyer kaynaklarında zikredilen birçok konu İbn Kesîr *Tefsîr*'inde âyetlerin izahında açıklanmaktadır. Âyetlerin arka plan bilgisi anlamına gelen bu rivâyetler siyer ve tefsir alanında yapılan birçok araştırmaya malzeme sağlamaktadır.

2.2. Hz. Muhammed'in Risâletten Önceki Yaşamı

2.2.1. Dünyaya Gelişi

Siyer kaynaklarında Resûlullah'ın doğumunun Fil yılında Rebûlevvel ayının on ikinci günü bir pazartesi sabahı olduğu beyan edilmektedir.¹²⁵

İbn Kesîr'in Resûlullah'ın doğumu ile ilgili Bakara sûresinde iki sahih rivâyet naklettiği görülmektedir. Ahmed b. Hanbel rivâyetinde, Hz. Peygamber kendisinin Âdem henüz toprakla karışık iken Allah'ın en son peygamberi olduğunu belirtmektedir. Rivâyetin devamında yaptığı açıklamada Hz. Peygamber, peygamberliğinin başlangıcını

¹²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîret*, 1: 158; Ali Himmet Berki, Osman Kesioğlu, *Hâtemü'l-Enbiyâ Hazreti Muhammed ve Hayatı* (Ankara: Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 36.

anlatırken kendisinin atası İbrâhim'in duâsı, Îsâ'nın müjdesi ve annesinin gördüğü rüya olduğunu beyan etmektedir. O bütün peygamberlerin annelerinin de böyle rüya gördüklerini ifade etmiştir. Rivâyet Bakara 129. âyetin tefsirinde zikredilmektedir.¹²⁶

Aynı konuda gelen bir sonraki Ahmed b. Hanbel rivâyetinde, Resûlullah'a peygamberliğinin başlangıcı sorulmakta, o da kendisinin atası İbrâhim'in duâsı ve Îsâ'nın müjdesi olduğunu söylemektedir. Ayrıca annesinin de kendinden bir nurun çıkıp Şam saraylarını aydınlattığını gördüğünü belirtmektedir. Bu rivâyet de Bakara 129. âyette sözkonusu edilmektedir. Müellif bazı kimselerin Resûlullah'ın annesinin bunu hamileyken rüyasında gördüğünü ve kavmine anlattığını, böylece de bunun insanlar arasında yayılıp meşhur olduğunu söylediğini aktarmaktadır. İbn Kesîr burada yaptığı değerlendirmede bu nurun, Hz. Peygamber'in ışığının Şam diyarına kadar gidip kök salacağına işaret ettiğini ve âhir zamanda Şam diyârının İslâm'ın ve müslümanların merkezi olacağını dile getirmektedir. Saf 6. âyette de buna benzer muhtevada bir İbn İshak rivâyetinin nakledildiği görülmektedir.¹²⁷

Hz. Peygamber kendisinin zinadan gelmeyip nikâhtan doğduğunu ve Âdem'den babası ve annesine kadar kendisine câhiliyetin hiçbir şeyinin bulaşmadığını beyan etmektedir. Rivâyet Tevbe 128. âyetin tefsirinde nakledilmektedir.¹²⁸ Bu hadisin “Ben nikâhtan doğdum, zinadan gelmedim” şeklinde gelen mürsel bir rivâyetle desteklendiği görülmektedir.¹²⁹

Hz. Peygamber'in pazartesi günü doğduğu, kendisine Peygamberliğin pazartesi günü geldiği, Medine'ye hicretinde Mekke'den pazartesi günü çıktığı, Medine'ye pazartesi günü vardığı ve pazartesi günü vefat ettiği bilgilerine ilaveten Hacer-i Esved'i de Kâbe'ye pazartesi günü koyduğu nakledilmektedir. Bu bilgiler Mâide sûresi 3. âyetin tefsirinde, Ahmed b. Hanbel'den aktarılmaktadır. Müellif burada rivâyeti değerlendirirken İbn Abbas'ın daha önce buna benzer bir rivâyette geçtiği gibi iki bayram günü (kurban bayramı ve Cuma günü) anlamını kastederek “yevme îdeyni'sneyni” dediğini, fakat râvinin yanılarak pazartesi anlamında “yevmü'sneyn”

¹²⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 443-444; 8: 110; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 563; 11: 184; Ahmed, 4: 127. Rivâyet İrbâd b. Sâriye yoluyla gelmektedir.

¹²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 444; 8: 110; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 564; 11: 184; Ahmed, 5: 262. Ebû Ümâme yoluyla gelen rivâyet sahihtir.

¹²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 441; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 318. Müellif rivâyeti Hz. Ali yoluyla nakletmektedir. Muhakkik rivayetin metninin hasen, senedinin ise zayıf olduğunu belirtmektedir.

¹²⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 441; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 318. Rivâyet Hz. Ali yoluyla gelmekte olup, muhakkik tarafından metninin hasen, senedinin zayıf olduğu söylenmektedir.

dediğini, söyleyerek durumu izah edici bir yorum yapmaktadır. İbn Kesîr, dinin kemâle erdiğini ifade eden âyetin ne zaman nâzil olduğuna dair Taberî’den, biri “bunun insanlar tarafından bilinmediği”, diğeri de “Veda haccına giderken nâzil olduğu” şeklinde iki görüş aktarmaktadır.¹³⁰

Ayrıca *Tefsîr*’de Resûlullah’ın pazartesi günü doğduğunu ifade eden Taberî ve Taberânî’de yer alan senedi zayıf bir başka rivâyet daha zikredilmektedir. Bu rivâyette önceki rivâyetten farklı olarak Mâide sûresinde geçen dinin kemâle erdiğini ifade eden âyetin pazartesi günü nâzil olduğu ve vahyin inişinin de pazartesi günü sona erdiği beyan edilmektedir.¹³¹

2.2.2. Hz. Muhammed’in İki Kurbanın Oğlu Oluşu

Tefsîr’de Hz. Muhammed’in iki atasının kurban edilmesiyle ilgili bazı rivâyetlerin nakledildiği görülmektedir. Bir rivâyette Muâviye b. Ebî Süfyân’ın yanında oldukları esnada, kurban edilmek istenen kişinin İsmâil mi yoksa İshak mı olduğuna dair bir soru sorulmaktadır. Muâviye kendisinin bu işi bildiğini söylemekte ve kendisi daha önce Resûlullah’ın yanında iken bir adamın gelerek bu soruyu ona sorduğunu dile getirmektedir. Rivâyet şöyle gelmektedir. “Bir adam yanına gelerek: Ey Allah’ın Resûlü, ey kurban edilmek istenen iki atanın oğlu! Allah’ın sana vermiş olduğu ganimetten bana bir daha ver, dedi. Resûlullah bundan ötürü güldü.” Rivâyetin sonrasında Muâviye kendisine kesilmek istenen iki kişinin kim olduğunu soran şahsa cevap vermektedir. Bu cevapta Abdülmuttalib’in zenzem kuyusunu açmakla emrolununca Allah’ın bu işi kendisine kolaylaştırması halinde çocuklarından birisini keseceğine dair adakta bulunduğu, kura Abdullah’a çıkınca dayılarının ona engel oldukları ve oğlunun yerine fidye olarak yüz deve kesmesini söyledikleri ifade edilmektedir. Muâviye’nin verdiği cevabın devamında Abdülmuttalib’in, oğlunun yerine fidye olmak üzere yüz deve kestiği belirtilmekte, kurban edilmek istenen

¹³⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 28; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 3: 446; Ahmed, 1: 277 (2506). Rivâyetin sahâbî râvisi İbn Abbas’tır. Heysemî senedindeki İbn Lehîa’nın zayıf olduğunu söylemektedir. Diğer râvilerinin ise Buhârî râvileri olduğu ifade edilmektedir.

¹³¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 28; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 3: 446. Rivâyetin sahâbî râvisi İbn Abbas’tır. Eserin tahkikini yapan Abdürrezzak el-Mehdî’nin belirttiğine göre hadisin senedi (İbn Lehîa’dan dolayı) zayıf, ayrıca Buhârî ve başkalarından rivâyet edilen Hz. Ömer hadisiyle ters düşmek sûretiyle metni de zayıftır. Zira onun beyanına göre dinin kemâle erdiğini beyan eden âyetin tefsirinde geçen Ömer hadisinde âyetin Cuma günü ve Arafat gecesinde nâzil olduğu vurgulanmıştır.

diğerinin ise İsmâil olduğu beyan edilmektedir. Sâffât 99-103. âyetlerde zikredilen bu rivâyet Taberî'den nakledilmektedir.¹³²

İbn Kesîr burada İbrâhim tarafından kurban edilmek istenen kişinin İshak mı yoksa İsmâil mi olduğu hususunu ayrı başlıklar altında zikrettiği rivâyetlerle değerlendirmiştir. O kurban edilmek istenen kişinin İshak olduğunu söyleyenlerin görüşlerinin tamamının Kâ'b b. el-Ahbâr kaynaklı olduğunu belirterek bu kişinin Hz. Ömer'in halifeliği döneminde müslüman olduğunu ve Ehl-i Kitap'tan rivâyetler naklettiğini dile getirmektedir. Müellif İsrâîlî rivâyetlere itibar etmediğini şu sözleri ile vurgulamaktadır: “Bazen Ömer onun rivâyetlerini dinlerdi. İnsanlar da bundan dolayı onun yanındaki bilgi ve rivâyetleri dinlemeyi ruhsat olarak kabul ettiler. Ondan yarayan yaramayan rivâyetleri aldılar. Ama Allah'a hamdolsun ki bu ümmetin onun yanındaki tek bir harfe dahi bir ihtiyacı yoktur”.¹³³

Müellif Taberî'nin kurban edilmek istenen kişinin İshak peygamber olduğu görüşünü tercih etmesi hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Biz konumuz çerçevesinde kalarak bunlar üzerinde durmayacağız.¹³⁴

2.2.3. Hz. Muhammed'in Ebeveyni ve Ailesi

İbn Kesîr eserinde Hz. Muhammed'in anne babası ve onların ahiretteki durumlarıyla ilgili bazı görüşler aktarmaktadır. “Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin” (el-Bakara 2/119) âyetinin açıklamasında, âyetin sonunda geçen “Lâ tûs'elü” lafzını ‘sorumlu olmayacaksın’ anlamında anlayan çoğunluğun görüşünü nakleden İmam Taberî'ye atıf yapılmaktadır. Buna göre âyet Hz. Peygamber'in cehennemliklerden sorumlu olmadığı şeklinde anlaşılmalıdır, denmiştir. İkinci görüş ise sözkonusu lafzın “Lâ tes'el” şeklinde nehiy kipinde okunmasıdır. Bu takdirde manası ‘Onların ne halde olduklarını sorma’ şeklinde olacaktır. Devamında ise Abdürrezzak tefsirinde geçen rivâyette, Hz. Peygamber ‘Keşke annem babam böyle yapmasalardı’ sözünü üç defa tekrarlamaktadır. Bunun üzerine “Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin” âyetinin nâzil olduğu ve Resûlullah'ın ölene kadar anne ve babasını anmadığı zikredilmektedir.¹³⁵

¹³² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 34-35; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 293; Taberî, 21: 85-86. İbn Kesîr, bu hadisin garip olduğunu söylemektedir.

¹³³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 32; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 290.

¹³⁴ Bu konudaki görüşler için bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 27; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 289-295.

¹³⁵ Rivâyet zayıftır. İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 401; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 511-512; Abdürrezzak, *Tefsîr*, 1: 292; Taberî, 2: 558. Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî yoluyla rivâyet edilmiştir.

Müellif burada Allah'ın Hz. Peygamber'in ebeveynini dirilttiğini ve onların iman ettiklerine dair zikredilen bir rivâyete atıf yapmaktadır. O bu rivâyetin Kütüb-i Sitte ve diğer mûteber hadis kitaplarında bulunmadığını, zira senedinin zayıf olduğunu beyan etmektedir.

Taberî rivâyetinde de Resûlullah “Annem ve babam neredeler (acaba)” deyince, “...Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin” âyetinin nâzil olduğu nakledilmiştir.¹³⁶ İbn Kesîr burada Taberî'nin görüşünü naklederek bir değerlendirme yapmaktadır. Onun Muhammed b. Kurazî ve diğerlerinden nakledilen görüşü Resûlullah'ın ebeveyni hakkında şüphe içinde olmasının imkânsız olduğu gerekçesiyle kabul etmediği ve birinci görüşü tercih ettiğini aktarmaktadır. Akabinde Taberî'nin üslûbunu eleştirerek Resûlullah'ın bu cümleleri ebeveyninin durumunu öğrenmeden önce onlar için bağışlanma dilediği dönemde söylemesinin ihtimal dâhilinde olduğunu ifade etmektedir. Nitekim sahih kaynaklarda geçtiği üzere onların durumunu öğrenince bunu bıraktığı ve onların cehennemde olacaklarını Allah'ın haber vermiş olmasının mümkün olduğunu beyan etmektedir. O Taberî'nin bu sözü söylemesinin gereksiz olduğunu dile getirmektedir.

Hz. Peygamber'in anne ve babası için mağfiret talep etmesine dair zikredilen rivâyetlerde birbirine benzer lafızlarla Resûlullah'ın, ebeveynine bağışlanma dilemek için Allah'tan izin istediği, fakat izin verilmediği için ağladığı, bazı rivâyetlerde annesinin kabrini ziyaret ve bağışlanma talebine izin verilmemesi üzerine ebeveynine merhametinden dolayı çok ağladığı belirtilmektedir. Bazı rivâyette de annesinin başına gidip ağlayıp yalvardığı, sahâbenin de ona bakıp ağladıkları, bazısında da Resûlullah'ın annesine kıyamette şefa'at etmek için Allah'tan izin istediği fakat kabul edilmediği bilgileri verilmektedir. İmam Ahmed, Taberî, İbn Ebî Hâtim ve Taberânî'den nakledilen bu rivâyetler Tevbe 113 ve 114. âyetlerin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.¹³⁷

İbn Kesîr, konunun akabinde Hz. Âişe'den gelen “Allah'ın Hz. Peygamber'in annesini diriltip iman ettikten sonra geri döndürdüğüne” dair rivâyeti zikretmektedir. Hemen arkasından Süheylî'nin *er-Ravzü'l-ünûf*'ünde geçen “Allah'ın Hz. Peygamber için anne ve babasını dirilttiği ve onların Allah'a iman ettiklerine” dair bir diğer hadisi

¹³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 401; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 512; Taberî, 2: 559. Dâvûd b. Ebî Asım'dan rivâyet edilen hadis hakkında İbn Kesîr, mürsel demektir.

¹³⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 221-223; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 288-289; Ahmed: 5: 350-355; Taberî, 14: 519; Hâkim, 2: 366; Taberânî, 11: 374.

nakletmektedir. İbn Kesîr meçhul bir senetle gelen bu iki rivâyetin zayıf olduğunu ifade etmektedir. Müellif İbn Dihye'den alıntı yapmakta, onun "bu hadisin uydurma olduğu, Kur'ân ve icmâya aykırı olduğu, zira Nisâ 18'de Allah'ın son nefeste tevbe ile kâfir olarak ölenlerin tevbesinin kabul olmadığını beyan ettiği" görüşünü zikretmektedir. İbn Kesîr, Kurtubî'nin bu hadisin gerektirdiği mânâyı meylettiğini ve onların diriltilmelerinin şer'an ve aklen imkânsız olmadığı görüşünü nakletmektedir. Allah'ın amcası Ebû Tâlib'i de dirilttiği ve onun iman ettiği şeklindeki görüşünü de nakletmektedir. İbn Kesîr ise bu görüşleri zikrettikten sonra şu tesbiti yapmakta ve son noktayı koymaktadır: "Bunların tümü hadisin sahih olmasına bağlıdır. Sahihse buna hiçbir engel yoktur. Doğrusunu en iyi Allah bilir".¹³⁸ Onun bu değerlendirmesi Resûlullah'ın anne babası ve amcasının diriltip onların Allah'a iman etmesi olgusunu aklen imkânsız bulmadığını, fakat böyle bir bilginin ancak sahih bir hadisle var olduğunun söylenebileceği kanaatini göstermektedir. Böylece metni akla uygun olan bir rivâyetin senedinin de mutlaka sahih olması şartı aradığını ifade etmiş olmaktadır. Bu tutumu onun sahih ve en doğru bilgiye ulaşma noktasındaki hassasiyetini göstermektedir.

Hiz. Peygamber'in ebeveyni için tevbe istiğfar etmesinin yasaklanması ile ilgili zikredilen rivâyetlerde, Tevbe 113-114. âyetler ininceye kadar Hiz. Peygamber gibi müslümanlar da müşrik yakınları için istiğfara devam etmişlerdir. Âyet nâzil olunca ölümlere istiğfarı bırakmışlardır. Hayatta olduğu sürece istiğfar etmekten ise men edilmedikleri bilgisini Ali b. Ebî Talha, İbn Abbas'tan nakletmektedir. İbn Kesîr, bu görüşü destekleyen şu rivâyeti Ebû Dâvûd ve başkalarından nakletmektedir: "Ebû Tâlib ölünce Hiz. Ali 'Ya Resûlellah! Senin ihtiyar ve sapık amcan öldü' dedi. Allah Resûlü 'Hemen defnine git ve gelinceye kadar bir şey konuşma' dedi...".¹³⁹

Eserde zikredilen bir rivâyette, nebînin kızı Zeynep ile Ebû'l-Âs b. er-Rebî'in evli olduğu, Zeynep'in müslüman, kocasının ise kavminin dini üzere olduğu ifade edilmiştir. Bedir günü esirler arasında Resûlullah'ın bu damadı da yakalanınca eşi Zeynep onu esaretten kurtarmak için annesi Hatice'den kalma bir gerdanlığını göndermişti. Resûlullah bu gerdanlığı görünce oldukça duygulanmış ve müslümanlara uygun görürlerse onu serbest bırakmalarını söylemiştir. Onlar da onu serbest bırakmışlar,

¹³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 223; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 290-291.

¹³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 224; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 292; Ebû Dâvûd, "Cenaiz", 3214. Senedi hasendir.

Resûlullah da kızını Medine'ye kendi yanına göndermesi şartıyla onu serbest bırakmıştır. Ebü'l-Âs ona verdiği bu sözünde durmuş ve dediğini yerine getirmiştir. Ebü'l-Âs, Zeynep'i Zeyd b. Hârise ile birlikte Resûlullah'a göndermiştir. Rivâyetin sonunda Zeynep'in hicretin ikinci yılındaki Bedir savaşından sonra kocası Ebü'l-Âs b. Rebî'in sekizinci yılda müslüman olduğu zamana kadar Medine'de kaldığı, Resûlullah'ın da müslüman olduktan sonra ona Zeynep'i ilk nikâhı ile geri verdiği, ayrıca yeni bir mehir de almadığı belirtilmektedir. Rivâyet Mümtetine 10-11. âyetlerin tefsirinde nakledilmektedir.¹⁴⁰

Hiz. Peygamber'in, kızı Zeynep'in kocası Ebü'l-Âs b. Rebî'i doğru sözlü ve sözünü yerine getiren biri olması konusunda övmesi ile ilgili bir Buhârî rivâyeti nakledilmiştir. Buhârî'nin rivâyetinde Resûlullah Kızı Zeynep'in kocası Ebü'l-Âs b. Rebî'i şu sözleriyle övmüştü: "O benimle konuşunca doğru söyledi, bana söz verdi, sözünü eksiksiz yerine getirdi." Rivâyet Meryem 54. âyetin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.¹⁴¹

Bilindiği üzere Hiz. Peygamber'in büyük kızı olan Zeynep ile Ebü'l-Âs b. Rebî'in ilk evlilikleri Mekke'de olmuştu. Bu yüzden bu rivâyetleri bu konuda zikretmeyi uygun bulduk.

2.2.4. Hiz. Muhammed'in Çobanlık Yapması

Hiz. Peygamber'in kendi ağzından çobanlık yaptığına dair nakledilen rivâyette Resûlullah şöyle buyurmaktadır: "Koyun otlatmamış hiçbir nebî yoktur." Rivâyetin devamında ashâb: Sen de mi ey Allah'ın Resûlü, deyince, o "Ben Mekkeliler'e Karârî tepeleri üzerinde koyun otlatırdım" buyurmuştur. Rivâyet Mü'minûn 51. âyetin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.¹⁴²

2.2.5. Göğsünün Yarılması Hadisesi

İbn Kesîr İnşirâh sûresindeki şerh-i sadr hâdisesinin izahını Resûlullah'a verilen mânevi genişlik olarak yapmıştır. Ancak o Hiz. Muhammed'in göğsünün açılması olayını isrâ gecesinde yaşanan hâdiseye irtibatlandıranların olduğunu beyân etmiştir. İnşirâh 1.

¹⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 93; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 156; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 3: 154.

¹⁴¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 239; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 54; Buhârî, "Ashabü'n-nebî", 3729; Müslim, "Fedâilü's-sahâbe", 2449. Rivâyet Misver b. Mahreme yoluyla bize ulaşmaktadır.

¹⁴² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 478; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 439; Buhârî, "İcare", 2262. Ebû Hüreyre rivâyet etmiştir. Aynı konuda Buhârî, "Ehadîsü'l-enbiya", 3406; Ahmed, 3: 326'da Câbir rivâyetiyle yer almaktadır.

âyette “Biz göğsünü senin için açıp genişletmedik mi?” buyruğundan maksadın daha önce geçen ve Mâlik b. Sa’saa’nın rivâyet ettiği isrâ gecesı göğsünün açılması hadisesi olduğu rivâyet edilmiştir. Müellif Tirmizî’nin şerh-i sadr olayını içeren isrâ hadisini burada zikrettiğini kaydetmiştir. Bu konudaki rivâyetler isrâ ve mi’râc konusunda zikredilecektir.

Müellif burada isrâ gecesinde yaşanan şakk-ı sadr hadisesiyle bu âyette bahsedilen mânevi genişlik (şerh-i sadr) anlamı arasında bir aykırılık olmadığını ifade ederek iki görüşün arasını bulmaktadır. Zira ona göre isrâ gecesinde yaşanan Resûlullah’ın göğsünün açılması hadisesi sebebiyle ortaya çıkan mânevi genişlik, aynı zamanda onun göğsüne verilen genişliğin de bir parçasıdır.

İbn Kesîr’in bu konuda İmam Ahmed’den naklettiğı bir başka rivâyette, Ebû Hüreyre Resûlullah’a nübüvvet adına ilk olarak gördüğünün ne olduğunu sormaktadır. Resûlullah bu soruya verdiği cevapta çocuklukta yaşadığı bir olayı anlatmaktadır. Şöyle ki on yaşını birkaç ay geçmiş iken sahrâda bulunduğu esnada başının üzerinde bir konuşma sesi duymuş, onlara baktığında da daha önce hiç görmediğı yüzler, kokular ve elbiseler içinde iki adamla karşılaşmıştır. Bu kişiler Hz. Muhammed’e doğru yürüyüp gelmişler ve onu kolundan tutmuşlardır. Resûlullah onların kendisini kollarından tutmalarını görmesine rağmen onlardan birinin kendisine dokunduğunu hissetmediğini belirtmektedir. Sonrasında bu kişilerin küçük Muhammed’i zorlamadan sıkıntısızca yatırıp kansız ve ağrısız bir şekilde onun göğsünü yardıkları, göğsünden kını ve kıskançlığı çıkarttıkları anlatılmaktadır. Rivâyette bu çıkarttıklarının sülük gibi bir şey olup, onu bir kenara fırlattıkları, onun yerine şefkat ve merhameti koydukları, bu sefer çıkartılanın ise gümüşe benzer bir şey olduğu zikredilmektedir. Sonrasında bu kişilerin Muhammed’in sağ ayağının başparmağını salladığı ve selamete gitmesini söylediğı bildirilmektedir. Rivâyetin sonunda Resûlullah şöyle buyurmaktadır: “Ben de küçüklere karşı şefkat, büyüklere karşı merhametli olarak böylece onunla döndüm”.¹⁴³

Bu hususta bahsedilen bilgiler ışığında Resûlullah’ın göğsünün yarılması hâdisesinin biri risâletten önce çocukluğunda, diğeri de risâlet sonrası isrâ gecesinde olmak üzere iki defa gerçekleştiğı anlaşılmaktadır. İnşirâh sûresi vahyin ilk nâzil olduğu dönemde müşriklerin baskılarının yoğun olduğu Resûlullah’ın içinde bulunduğu zor bir zaman

¹⁴³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 429-430; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 182; Heysemî, *Mecma’uz-zevâid ve menbeu’l-fevâid*, 8: 222-223. Übey b. Kâ’b ve Ebû Hüreyre yoluyla rivâyet edilmektedir. Müellif Heysemî’den nakil yaparak İbn Hibbân’ın hadisin râvileri için sika dediğini aktarmaktadır.

diliminden sonra inkita-ı vahiyden sonra nâzil olmuştur. isrâ hadisesinin ise hicrete yakın bir zaman diliminde ve Resûlullah elli kûsür yaşlarında iken gerçekleştiği bilinmektedir. Arada neredeyse dokuz on yıl gibi uzun bir süre bulunmaktadır. Yukarıda geçen Ebû Hüreyre rivâyetinde ise Hz. Muhammed'in göğsünün yarılması hadisesinin sahrâda on yaşlarında iken olduğu belirtilmektedir. Resûlullah'ın bu yaşlarda amcası Ebû Tâlib'in yanında ve himâyesinde olduğu siyer kitaplarında zikredilmektedir. İbn Kesîr, burada siyer kaynaklarında daha çok ön plana çıkan Hz. Muhammed'in iki üç yaşlarında sûtanesi Halime'nin yanında iken başına gelen şakk-ı sadr hadisesine değinmemektedir.

Kanaatimizce şakk-ı sadr hadiselerini anlatan bu rivâyetlerin risâletin başlangıcında nâzil olan İnşirâh sûresi ile ilişkilendirilerek anlatılması isabetli değildir. Ekseri âlim burada olduğu gibi şakk-ı sadr hadisesini şerh-i sadr ile bağlantılı olarak anlatmıştır. Ancak rivâyetlerin içeriğinde zihinlerde istifham oluşturan ayrıntılar bulunmaktadır. Zira on yaşlarında Ebû Tâlib'in yanında iken Hz. Muhammed'in başına gelen bu hadiseye dair siyer kitaplarında bir bilgi bulunmamaktadır. Bu rivâyetle zikredilen hadisenin bu yaşlarda iken sahrada meydana gelmesi yine anlaşılması zor bir durumdur. Bu hadise on yaşında iken olmuşsa İnşirâh sûresi ile arasında otuz kûsür yıl bulunmaktadır. İsrâ gecesinde olmuşsa bu sefer de arada yaklaşık on yıl gibi bir süre bulunmaktadır. Kaldı ki şakk-ı sadr hadisesinin isrâ gecesinin başlangıcında vuku bulduğu izlenimini veren Mâlik b. Sa'saa'nın Şerîk b. Abdullah'tan yaptığı rivâyetle yer alan “vahiy gelmeden önce” lafzı hadisenin o gece gerçekleştiği bilgisi ile çelişmektedir. İlgili bölümde de bahsedileceği üzere Şerîk b. Abdullah birçok yönden tenkit edilmiş, hıfzı zayıf bir râvidir. Onun, naklettiği bu rivâyeti başka bir rivâyetle karıştırmış veya birleştirmiş olması ihtimal dâhilindedir. Ayrıca bu rivâyetleri Hz. Peygamber'in risâletinin delili olarak zikreden görüşlerin de vahyin gerçekliğine ters düştüğü görülmektedir. Kanatimizce yukarıda zikrettiğimiz açıklamalar istikametinde Şakk-ı sadr hadisesinin İnşirâh sûresinde geçen şerh-i sadr ile bir ilgisi bulunmamaktadır.

2.2.6. Gençliği ve Amcasıyla Şam'a Gidişi

“Gerçekten ben Mekke'de bir taş biliyorum. Peygamber gönderilmemden önce bana selam verirdi. Ve gerçekten ben onu şimdi tanıyorum” şeklinde gelen rivâyet

“...taşlardan öylesi var ki içinden ırmaklar akar...” (el-Bakara 2/74) âyetinin tefsirinde Müslim’den nakledilmektedir.¹⁴⁴

İbn Kesîr isim vermeksizin bazı müfessirlerin sözlerinden rivâyetler nakletmiştir. Buna göre Duhâ 7. âyette, “Şaşkınen seni doğru yola iletmedi mi?” âyetinden kasıt, nebînin küçükken Mekke’nin yollarından birisinde kaybolup sonradan geri dönmesidir. “Denildiğine göre” şeklinde başlayan bir rivâyete göre, Resûlullah amcasıyla birlikte Şam’a giderken kaybolmuştu. Geceleyin bir deveye binmişti. İblîs gelip o deveyi yolun dışına çıkartmış, sonrasında Cebrâil gelip İblîs’i bir defa üflemiş, o da bu üfleyiştten dolayı Habeşistan’a kadar gitmişti. Sonra Cebrâil deveyi alıp doğru yola getirmişti. İbn Kesîr bu iki rivâyeti de Begavî ’nin naklettiğini ifade etmektedir.¹⁴⁵

Zikri geçen rivâyetlerin birinde Hz. Muhammed’in küçükken Mekke’nin yollarından birisinde kaybolduğu, diğerinde de amcasıyla beraber gittiği Şam yolculuğunda kaybolduğu belirtilmektedir.

Müellif, Yüce Allah’ın: “Hem seni yetimken barındırmadı mı? Şaşkınen seni doğru yola iletmedi mi? Seni fakirken zengin kılmadı mı?” buyrukları hakkında Katâde’nin ‘Bunlar aziz olan Allah kendisine nübüvveti vermeden önce Resûlullah’ın geçtiği aşamalardır’ dediğini aktarmaktadır. İbn Kesîr bunu Taberî ve İbn Ebî Hâtim’in rivâyet ettiğini belirtmektedir.¹⁴⁶

2.2.7. Hz. Muhammed’in Amcalarıyla Hilfü’l-Fudûl Antlaşmasına Katılması

Hz. Muhammed gençlik yıllarında toplumda ezilenlerin haklarını korumak için oluşturulan Hilfü’l-Fudûl antlaşmasına amcalarıyla birlikte katılmıştır. Müellife göre Mutayyibler antlaşması da denilen bu teşkilat mazlumlara ve zayıflara yardım etmek, zalimlere karşı çıkarak onların Mekke’de yerleşmelerine mani olmak ve elbirliği ile zulmü önlemek amaçlı kurulmuştu.

Resûlullah kendi ağzından, gençken Mutayyibler antlaşmasına amcalarıyla birlikte katıldığını, karşılığında kırmızı develere sahip olsa bile onu bozmak istemeyeceğini

¹⁴⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 305; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 391; Buhârî, “Tevhid”, 9118. Rivâyet sahih olarak gelmektedir.

¹⁴⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 426; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 177-178.

¹⁴⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 427; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 178.

Taberî’den nakletmektedir. Rivâyetin Nisâ sûresi 33. âyetle bahsedilen yeminlere bağlı kalmak konusunda nakledildiği görülmektedir.¹⁴⁷

İbn Kesir hadiste geçen “Mutayyiblerin ittifakı” sözüyle bazı siyer âlimlerinin Hilfû’l-Fudûl’un kastedildiğini söylediklerini belirtmektedir. Müellif de bu görüşü tercih etmektedir. Yani ona göre hadiste geçen “Mutayyibler antlaşması” ibaresi ile Hilfû’l-Fudûl anlaşılmalıdır. Zira onun beyanına göre Hz. Peygamber Mutayyibler antlaşması yapıldığı zaman henüz dünyaya teşrif etmemişti.¹⁴⁸

İslâm’da antlaşmanın olmadığı, fakat İslâm’ın câhiliyede yapılan antlaşmaları pekiştirdiği, Allah Resûlü’nün kendi ağzından bir menfaat karşılığında bile olsa Darünnedve’de yapılan antlaşmaları bozmaktan hoşlanmayacağı bilgisi Taberî’den nakledilmektedir.¹⁴⁹

Bu rivâyetlerde öz olarak İslâm’ın câhiliye döneminde yapılan ittifakları sağlamlaştırdığı beyan edilmiştir. Elbetteki bu antlaşmalar hakkın ve doğruluğun yanında olduğu sürece geçerli olacaktır.

Değerlendirme

İbn Kesir’in âyetlerin anlaşılmasında istifade ettiği siyer rivâyetleri içerisinde Hz. Muhammed’in kendisine vahiy gelmeden önceki yaşamına dair bilgiler yer almaktadır. Hz. Muhammed’in doğmadan önce annesinin gördüğü bir rüya oluşu, pazartesi günü doğduğu, ebeveyninin vahiy gelmeden önceki dönemde yaşamalarından dolayı endişe ederek onlar için mağfiret talebinde bulunduğu ve Yüce Allah’ın onlar için mağfiret dilemesini yasaklaması üzerine Resûlullah’ın çok üzüldüğüne dair bilgiler *Tefsîr*’de zikredilmiştir. Ayrıca çocukluğunda göğsünün yarılması, gençliğinde bütün peygamberler gibi çobanlık yapması, amcasıyla ticaret için Şam’a gidişi, yine mazlumların hakkını savunmak için amcalarıyla Hilfû’l-Fudûl antlaşmasına katılması ve sonraki yıllarda bundan övgüyle bahsetmesi gibi hadiseler *Tefsîr*’de zikredilen siyer olaylarıdır. Bu bilgiler müteber siyer kaynaklarında yer almaktadır. Müellifin eserinde de âyetlerin doğru anlaşılmasında ve hadiselerin tafsilat bilgisi ile sunulmasında katkı sunmaktadır.

¹⁴⁷ İbn Kesir, *Tefsîr*, 2: 289; İbn Kesir, *İbn-i Kesir Tefsîri*, 3: 121; Taberî, 8: 286. Hadisin başka yollardan şahitleri bulunmaktadır. Rivâyet Abdurrahman b. Avf yoluyla gelmektedir.

¹⁴⁸ İbn Kesir, *Büyük İslam Tarihi*, trc. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994–1995), 2: 453.

¹⁴⁹ İbn Kesir, *Tefsîr*, 2: 289; İbn Kesir, *İbn-i Kesir Tefsîri*, 3: 120; Taberî, 8: 282. İbn Abbas yoluyla nakledilen rivâyet sahihtir.

2.3. Risâlet Sonrası Vahiy Süreci

Ramazan ayının Kur'ân'ın indirildiği ay oluşundan bahseden Bakara 185. âyetin tefsirinde İbn Kesîr, Kur'ân'ın Allah katından dünya semasına bir defada indirildiği sonra da ihtiyaç hâsıl oldukça insanlara peyderpey indirildiğine dair rivâyetler zikretmektedir. İmam Ahmed'in *Müsned*'inden nakledilen rivâyette, Kur'ân-ı Kerim'in Ramazan'ın yirmi beşinci gecesinde indirildiği belirtilmiştir.¹⁵⁰

Müellifin zikrettiği bir başka rivâyette ise Atiyye b. Esved İbn Abbas'a şöyle dedi: "Allah'ın 'Ramazan ayı insanlara yol gösterici Kur'ân'ın indirildiği aydır' âyeti, 'Doğrusu biz onu mübarek bir gecede indirdik' âyeti ve 'Doğrusu biz onu Kadir gecesinde indirdik' âyeti konusunda kalbime şüphe geldi. Kur'ân Şevvâl, Zilkade, Zilhicce, Muharrem, Safer ve Rebî' aylarında inmiş de olabilir." Rivâyetin devamında İbn Abbas verdiği cevapta Kur'ân-ı Kerim'in Ramazan ayındaki Kadir gecesinde ve mübarek gecede bir defada indirildiği, sonra aylar ve günler (yirmi üç sene) boyunca peyderpey, parça parça indirildiğini ifade etmektedir.¹⁵¹

Müellifin naklettiği İbn Abbas rivâyetinde, Kur'ân'ın Ramazan ayının ortasında dünya semasına indirildiği ve Beytü'l-izze'ye konduğu, sonra da Allah Resûlü'ne insanların sorularına cevap olacak şekilde yirmi yıl süresinde indirildiği belirtilmektedir.¹⁵²

Kur'ân'ın Ramazan ayında ve Kadir gecesinde bu dünya semasına bir defada topluca indiği, Yüce Allah'ın peygamberine dilediği şeyleri söylediği, müşrikler tartışmada her ne örnek getirirlerse Yüce Allah'ın peygamberine cevabını gönderdiği ifade edilmektedir. Rivâyetin sonunda Yüce Allah'ın bir başka âyette, "İnkâr edenler, Kur'ân ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi? dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu tane tane okuduk. Onların sana getirdikleri hiçbir temsil yoktur ki, (onun karşılığında) sana doğrusunu ve daha açığını getirmeyelim" buyurduğu belirtilmektedir. İbn Kesîr bu bahsi açıklarken Fahreddin er-Râzî'den bir görüş aktarmaktadır. Buna göre Râzî "Her gece Kur'ân'dan, insanların inzaline ihtiyaçları kadarının Levh-i Mahfuz'dan dünya semasına inmiş olması da mümkündür" demiş, sonra da bir önceki görüşle bu görüş arasında bir tercih yapamamıştır. Müellif

¹⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 501; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 2: 38; Ahmed, 4: 107. Vâsile b. Eskâ yoluyla gelmektedir.

¹⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 501; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 2: 38. Rivâyet İbn Ebî Hâtim ve İbn Merdûye'den nakledilmiştir.

¹⁵² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 502; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 2: 38-39.

burada Kurtubî'nin Kur'ân'ın levh-i mahfuz'dan dünya semasına bir defada indiği hususunda icma vardır, sözünü nakletmektedir.¹⁵³

2.3.1. Vahyin Başlangıcı ve İlk Nâzil Olan Âyetler

İbn Kesîr, vahyin başlangıcıyla ilgili Alak sûresinin tefsirinde naklettiği İmam Ahmed rivâyetinde uzun bir şekilde şu bilgileri vermektedir. Vahiy Resûlullah'a ilk olarak sadık rüya şeklinde gelmiştir. Gördüğü her bir rüya mutlaka sabah aydınlığı gibi ortaya çıkmıştır. Sonra Resûlullah'a yalnız kalmak sevdirdi. Bu yüzden o yanına gereken yiyecekleri de alarak Hira'da birkaç gece ibadete çekilmiş, azığı bittiğinde eve dönüp azığını tazeledikten sonra tekrar Hira'ya dönmüştür. Bir gün Hira mağarasında melek kendisine gelmiş, üç defa takati kesilinceye kadar sıkarak ona “oku” demiş, Hz. Peygamber de okuma bilmediğini söylemiştir. Melek üçüncü defada Alak sûresinin ilk âyetlerini okumuştur. Hz. Muhammed ürpermiş bir halde Hatice'nin yanına dönerek kendisinin örtülmesini istemiştir. Bu korkulu hali geçince yaşadıklarını Hatice'ye anlatmış ve kendisine zarar geleceğinden korktuğunu ifade etmiştir. Hatice ise ona şu cevabı vermiştir: Asla! Müjde sana Allah'a yemin olsun ki Allah seni ebediyen mahcup etmez, çünkü sen akrabalık bağını gözetir, doğru konuşur, yolda çaresiz kalana binek verir, misafire ikram eder, musibetlere karşı yardımcı olursun.

Rivâyetin devamında Hatice onu alıp amcaoğlu Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdüluzza b. Kusay'ın yanına götürmüştür. Varaka'nın câhiliye döneminde Hristiyanlık dinine girmiş birisi olup, İncil'in bazı bölümlerini Arapça olarak yazan, yaşlanmış ve gözlerini kaybetmiş biri olduğu belirtilmiştir. Varaka Hz. Muhammed'i dinleyince, ona bunun Mûsâ'ya indirilenle aynı olduğunu, kavminin onu yurdundan çıkaracağı vakit onun yanında olmak istediğini ifade etmiştir. Resûlullah da “Onlar beni dışarı mı çıkaracaklar?” şeklinde şaşkınlığını ifade etmektedir. Varaka onun getirdiğini getiren her bir kişiye mutlaka düşmanlık yapıldığını ve o güne yetişirse bütün gücüyle ona yardım edeceğini dile getirmektedir. Bir süre sonra ise Varaka vefat etmiştir.

Vahiy de bir süre kesintiye uğramış, Resûlullah da buna aşırı üzüldüğünden dolayı defalarca dağların tepelerinden kendisini aşağıya atmak istemiştir. Rivâyette kendisini aşağı atmak için bir dağın tepesine çıktığı her seferinde meleğin ona görünerek “Ey Muhammed, sen gerçekten Allah'ın Resûlüsün” dediği, böylece Resûlullah'ın sükûn

¹⁵³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 502; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 2: 39. Rivâyet İkrime ve İbn Abbas yoluyla rivayet edilmiştir.

bularak geri döndüğü ve vahyin kesilmesi her uzadığında aynı işi yapmaya kalkıştığı, Cebrâil'in de ona görünerek aynı sözleri söylediği dile getirilmektedir.¹⁵⁴ Bu son bölümü dışında rivâyetin Buhârî ve Müslim'in naklettiği sahih bir rivâyet olduğu, son bölümünün ise Zührî'nin ilave edilmiş sözleri olduğu ifade edilmiştir.

Cebrâil'in Resûlullah'a ilk gelişinde ona Allah'a sığınarak “euzu besmele”yi söylemesini emretmesi üzerine Resûlullah'ın euzu besmeleyi söylediği, sonra da Cebrâil'in ona Alak sûresinin ilk âyetlerini okuduğu nakledilmektedir. Rivâyetin sonunda Abdullah b. Abbas bu sûrenin, Allah'ın Cebrâil diliyle Hz. Muhammed'e indirdiği ilk sûre olduğunu bildirmiştir. Söz konusu bu rivâyet Fatıha sûresinin tefsirinde Taberî'den nakledilmiştir. İbn Kesîr, senedinde zayıflık ve gariplik olması dolayısıyla bu rivâyetin garip olduğunu söylemekte, bilinmesi gerekliliğinden dolayı bu hadisi eserinde naklettiğini belirtmektedir.¹⁵⁵

Müellifin vahyin gelişiyile ilgili bilgileri ihtiva eden rivâyetleri Müddessir sûresinin ilk âyetlerinin tefsirinde zikrettiği görülmektedir. Buhârî'nin rivâyetinde, Kur'ân'dan ilk inen buyruğun Müddessir ve Alak sûresinin ilk âyetlerinden hangisi olduğuna dair bilgi verilmektedir. Resûlullah Hira'da kalışını tamamlayınca sağına, soluna, önüne ve arkasına bakmış, hiçbirşey görememiştir. Başını kaldırdığında bir şey görmüş ve hemen Hatice'nin yanına giderek kendisini örtmelerini ve soğuk su dökmelerini söylemiştir. Sonra: “Ey örtünüp bürünen, kalk, artık uyar ve yalnız Rabbini yücelt” buyrukları nâzil olmuştur.¹⁵⁶

Câbir'in verdiği haberde Resûlullah vahyin inişine ara verilmesinden (fetretü'l-vahy) bahsederken yürürken semadan bir ses işittiğini, gözünü semaya kaldırdığında ise kendisine Hira'da gelen meleğin sema ile arz arasındaki bir kürsi üzerinde oturduğunu anlatmaktadır. O meleği görmek sûretiyle korkusundan düştüğünü ve Hatice'nin yanına gidip kendisini sarmalamasını istediğini beyan etmektedir. Bunun üzerine Yüce Allah'ın: “Ey örtünüp bürünen. Kalk artık, uyar” buyruğunu “uzak dur” buyruğuna kadar indirdiği, sonrasında vahyin sıklaşarak arka arkaya inmeye devam ettiği ifade

¹⁵⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 436-437; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 195-197; Ahmed, 6: 232-233. Rivâyet Urve ve Hz. Âişe kanalıyla gelmektedir. Müellif hadisin Zührî yoluyla *Sahîhayn*'da yer aldığını, yazdığını Buhârî şerhinde hadisin senet, metin ve mânâ yoluyla izahını yaptığını vurgulamaktadır.

¹⁵⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 113; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 141-142; Taberî, 1: 113. Rivâyet İbn Abbas yoluyla gelmektedir.

¹⁵⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 261; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 450; Buhârî, “Tefsîr”, 4922. Yahya b. Ebî Kesîr yoluyla nakledilmektedir. Tercih edilen rivâyetin bir sonraki rivâyet olduğu ifade edilmektedir.

edilmektedir. Sözkonusu bu rivâyet Müslim’den nakledilmiştir.¹⁵⁷ İbn Kesîr, Buhârî’nin lafzıyla zikrettiği bu anlatımın mahfuz olduğunu ifade eder. Onun değerlendirmesine göre bu anlatım vahyin bundan önce de inmiş olmasını gerektirmektedir. Cebrâil’in Alak 1-5. âyetleri indirmesinden sonra bir fetret dönemi ortaya çıkmış, bundan sonra melek bir daha inmiştir. İbn Kesîr bu hususta gelen rivâyetleri cem‘ (telif) ederek, bu sûrenin vahyin fetret döneminden sonra ilk nâzil olan sûre olduğunu beyan etmektedir. İmam Ahmed’in *Müsned*’inde geçen Câbir b. Abdullah rivâyeti de bu rivâyete benzer bir rivâyet olarak nakledilmiştir.¹⁵⁸

Velîd b. Mugîre Kureyş kabilesine bir yemek ikram etmekte, yemeklerini yedikten sonra Kureyş’e Muhammed hakkında ne dediklerini sormaktadır. Bazıları, sihirbazdır, derken diğer bazıları kâhindir, bazıları da şairdir, demektedir, onun bir kısmı da onun sihirbaz, kâhin ya da şair olmadığını söylemektedir. Kimileri de, bu öncekilerden nakledilen bir sihirdir, demektedir. Sonunda hepsi onun nakledilen bir sihir olduğu üzerinde görüş birliğine varmışlardır. Bu husus Hz. Peygamber’e ulaşınca bundan dolayı üzülmüş, başını örtmüş ve elbiselerine örtünüp, bürünmüştür. Bunun üzerine Yüce Allah da: “Ey örtünüp bürünen, kalk, artık uyar ve yalnız Rabbini yücelt. Elbiseni temizle, pisliklerden uzak dur. Çok görerek minnet etme, Rabbin için sabret” buyruklarını indirmiştir. Rivâyeti Taberânî tahriç etmiştir.¹⁵⁹

2.3.2. Hz. Muhammed’in Varaka Bin Nevfel İle Görüşmesi

İbn Hişâm’ın *Sîret*’inden Varaka b. Nevfel’in Hz. Peygamber’e ulaşip ona iman etmesi hadisesi nakledilmektedir. Varaka bir grup arkadaşıyla Hanîf dinini aramak üzere Şam diyarına yolculuğa çıkmıştır. Yahudilerin ona ‘Allah’ın gazabından nasibini almadan aramıza giremezsin’ demeleri üzerine onun ‘Ben zaten Allah’ın gazabından kaçıyorum’ şeklinde cevap verdiği belirtilmektedir. Hristiyanların da aynı sözü söylemesi üzerine onun bunu yapamayacağını söylediği, sonrasında da fitratı üzere yaşamaya başlayarak putlara tapmaktan ve müşriklerin dininden uzak durduğu, Yahudi veya Hristiyanlık dinine de girmediği bilgileri verilmektedir. Arkadaşlarının ise o vakit onları hakka

¹⁵⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 261-262; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 450; Buhârî, “Tefsîr”, 4926; Müslim, “İman”, 161. Rivâyet İbn Şihâb ve Ebû Seleme yoluyla nakledilmektedir.

¹⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 262; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 450-451; Buhârî, “Bed’ül-halk”, bab no yok (3238); “Tefsîr”, 4926; Müslim, “İman”, 161; Ahmed, 3: 325.

¹⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 262; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 451; Taberânî, *Kebîr*, 11: 125 (11250); Heysemî, *Mecma’*, 7: 131. Rivâyet bize İbn Abbas yoluyla ulaşmaktadır. Fakat senedindeki İbrahim b. Yezîd adlı râvinin metruk olmasından dolayı rivâyetin zayıf olduğu ifade edilmiştir.

yahudilerden daha yakın buldukları için Hristiyanlık dinine girip hristiyan oldukları ifade edilmektedir. Rivâyette onlar arasında Varaka bin Nevfel'in de bulunduğu ve nihâyet Allah'ın onu gönderdiği peygambere ulaştırdığı ve onun da bulduğu vahye iman ettiği zikredilmektedir. Rivâyet Fatiha sûresi 7. âyetin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.¹⁶⁰

İmam Ahmed'in *Müsned*'inde geçen rivâyette, nebî (s.a.v.) Varaka b. Nevfel'e Cebrâil'in ilk defa kendisine inmesi olayını anlattığında, Varaka'nın "Oh oh bu Mûsâ'ya gelen nâmûstur. Keşke o vakit ben gücü kuvveti yerinde birisi olsaydım" demişti. Daha önce Alak sûresinde bahsedilen bu rivâyette, Hatice'nin Hz. Muhammed'i kendisine götürdüğü amcaoğlu Varaka b. Nevfel, onun yurdundan çıkarılacağını, zira onun getirdiklerini getiren her adama mutlaka düşmanlık yapıldığını bildirmiştir. Rivâyette ona yetişirse kendisine destek olacağını ifade etmektedir. Müellif Ahkâf sûresi 29-32. âyetlerin tefsirinde zikrettiği bu rivâyetin Buhârî ve Müslim'de yer aldığını belirtmektedir.¹⁶¹

2.3.3. Vahyin Geliş Şekilleri

İmam Mâlik, Taberânî ve İmam Ahmed'den aktarılan rivâyetler Şûra 3. âyetin tefsirinde nakledilmektedir. İmam Mâlik'in rivâyetinde, Hâris b. Hişâm, Resûlullah'a vahyin ona nasıl geldiğini sormaktadır. Resûlullah da vahyin kendisine bazen bir çingirak sesi gibi geldiği, bunun ise kendisine en ağır gelen şekil olduğu, vahiy kesildiğinde de vahyin dediğini ezberlemiş olduğunu beyan etmektedir. Resûlullah "Bazen melek bir adam olarak gelip benimle konuşur, onun da söylediğini bellemiş oluyorum." Âişe'nin ağzından, kendisinin oldukça soğuk bir günde vahyin kendisine nâzil olduğunu, vahiy kesildiğinde ise alnından damla damla ter aktığını gördüğünü bildirmektedir. Bu rivâyetin Buhârî'de nakledilen şekli Mü'minûn sûresi ilk on âyetin açıklaması verilirken de zikredilmektedir.¹⁶²

Taberânî rivâyetinde, Hâris b. Hişâm Resûlullah'a vahyin keyfiyetini sormaktadır. Resûl de en ağır şeklinin çingirak sesi gibi olduğunu, bazen de meleğin insan sûretinde

¹⁶⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 143; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 184; İbn Hişâm, *Siret*, 1: 224-225. Rivâyet Zeyd b. Amr b. Nüfeyl'den nakledilmektedir.

¹⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 436-437; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 158; 12: 195-197; Ahmed, *Müsned*, 6: 232-233; Buhârî, "Bed'ül-vahy", 3,4, "Tefsîr", 4953, "Ta'bir", 6982, "Tefsîr", 4955, "Ehadîsü'l-enbiya", 3392; Müslim, "İman", 160. Rivâyet Hz. Âişe yoluyla bize ulaşmaktadır.

¹⁶² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 190; 8: 251; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 563; 11: 433; Mâlik, *Muvatta'*, "Kur'ân", 7; Buhârî, "Bed'ül-vahy", 2, "Bed'ül-halk", 3215; Müslim, "Fedâil", 2333. Rivâyet Hz. Âişe kanalıyla gelmektedir. Rivâyetin Buhârî ve Müslim'de Buhârî'nin lafzıyla tahrîç edildiği bildirilmektedir.

görünüp kendisiyle konuştuğunu ve her iki durumda da meleğin söylediğini bellediğini ifade eder.¹⁶³

Abdullah b. Amr Resûlullah'a 'sana vahyin geldiğini hissediyor musun' diye sormakta, Resûlullah da kendisinin zincir sesi (gibi bir ses) duyduğu vakit sustuğu, vahyin geldiği her seferde mutlaka ruhunun kabzedilmekte olduğunu düşündüğü şeklinde cevap vermektedir. Rivâyet İmam Ahmed'den nakledilmektedir. Ayrıca bu rivâyetin Mü'minûn sûresinin ilk on âyetinin tefsirinde de kaydedildiği görülmektedir.¹⁶⁴ İbn Kesîr, vahyin geliş şekillerini, yazdığı Buhârî şerhinin baş tarafında anlattığını ifade etmektedir.

Resûlullah'a vahyin gelişiyile ilgili Ahmed b. Hanbel'in eserinde yer alan rivâyette, Resûlullah'a vahiy indiği sırada onun yüzünün yakınında arı vızıltısı gibi bir ses işitilmesi üzerine sahâbenin de bir süre beklediği bilgisi verilmektedir. Rivâyet Mü'minûn sûresinin ilk on âyetinin tefsirinde zikredilmektedir.¹⁶⁵

Yüce Allah'ın: "Muhakkak biz sana ağır bir söz vahyedeceğiz" buyruğu hakkında, Zeyd b. Sabit Resûlullah'a vahyin indirildiği bir sırada onun uyluğunun kendi uyluğu üzerinde olduğunu ve uyluğunun nerede ise ezileceğini beyan etmektedir. Rivâyet Müzzemmil 5. âyetin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.¹⁶⁶

Resûlullah devesi üzerinde iken kendisine vahiy geldiğinde devesinin yere çöktüğü bilgisi İmam Ahmed'in Hz. Âişe rivâyetinde verilmektedir.¹⁶⁷

Taberî'nin Hişâm b. Urve'nin babasından yaptığı rivâyet de yukarıdaki muhtevaya benzer gelmektedir. Hz. Peygamber'e devesi üzerinde iken vahiy gelecek olursa devenin yere çöktüğü ve vahiy hali ondan geçinceye kadar da hareket edemediği zikredilmektedir.¹⁶⁸

Vahiy Geldiğinde Resûlullah'ın Ezberlemek İçin Dilini Kımıldatması

¹⁶³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 190; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 563; Taberânî, *Kebîr*, 3: 259 (3343). Hz. Âişe yoluyla gelmektedir.

¹⁶⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 190; 8: 251; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 563-564; 11: 433; Ahmed, 2: 222. Abdullah b. Amr yoluyla rivâyet edilmektedir.

¹⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 359; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 410; Ahmed, 1: 34; Tirmizî, "Tefsîr ", 24 (3173). Rivâyet Ömer b. Hattab yoluyla gelmektedir.

¹⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 251; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 563; Buhârî, "Tefsîr ", 4592.

¹⁶⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 251; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 433; Ahmed, 6: 118. Hasendir.

¹⁶⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 251; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 433; Taberî, 23: 681. Rivâyet mürseldir.

Allah Resûlü'nün Cebrâil vahiy getirdiğinde ezberlemek için acele ederek dilini kımıldatmaktan men edilmesi olayı ile ilgili Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, Ahmed, İbn Hibbân'dan nakledilen hadisler Taha 114. âyette zikredilmiştir. Hz. Peygamber dilini kımıldattığı için Allah bu âyeti indirdi, denmiştir.

Resûlullah'ın vahiyden dolayı oldukça zorlanıp sıkıntıya düştüğü ve vahiy ile dilini kıpırdattığı için Yüce Allah'ın da bu âyeti kerimeyi indirdiği bilgisi Buhârî rivâyetinde nakledilmektedir.¹⁶⁹

Bir başka Buhârî rivâyetinde, Allah'ın Resûlüne vahiy ardı arkasına gönderdiği ve nihâyet Resûlullah'ın vefat ettiği günün vahyin en fazla geldiği gün olduğu beyan edilmektedir.¹⁷⁰

İmam Ahmed'ten nakledilen rivâyetinde, Resûlullah'ın vahyin indirilmesinden ötürü oldukça zorlandığı, bu yüzden de vahiy nâzil olunca dudaklarını kıpırdattığı ifade edilmektedir. Bu hadise üzerine Yüce Allah'ın “Onu çabuklaştırmak için dilini onunla kıpırdatma, çünkü onu toplamak ve onu okutmak bize düşer” buyruklarını indirdiği ifade edilmektedir. Rivâyetin devamında râvi İbn Abbas ‘Yani onu kalbinde toplamak (ezberlemeni sağlamak bize düşer) sonra da sen onu okursun, demektir’ şeklinde açıklama yapmaktadır. Kıyamet 16-19. âyetlerin tefsirinde zikredilen rivâyetin devamında ise “O halde biz onu okuduğumuz zaman sen onun okumasına uy” onu dinle ve ona kulak ver “sonra onu açıklamak da hiç şüphesiz bize aittir”. Bundan sonra Cebrâil gitti mi, Cebrâil kendisine nasıl okuttuysa o da onu böylece okurdu.” denmektedir.¹⁷¹

Resûlullah'ın Cebrâil ona geldiği zaman başını önüne eğdiği, Cebrâil gittiği zaman da Allah'ın ona vaad ettiği şekilde indirdiği vahiy aynen okuduğu bilgisi Buhârî ve Müslim'de zikredilmektedir.¹⁷²

Resûlullah'a vahiy nâzil olduğunda oldukça zorlandığı, bu durumun onun dudaklarını kıpırdatmasından anlaşıldığı belirtilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber vahyin ilk

¹⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 319; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 184; Buhârî, “Tefsîr”, 4927, “Bed’ül-vahy”, 5. İbn Abbas’tan nakledilmiştir.

¹⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 319; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 184; Buhârî, “Fedâil”, 4982. Rivâyet Enes b. Mâlik yoluyla gelmektedir.

¹⁷¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 278-279; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 482; Ahmed, 1: 343. Rivâyet Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbas yoluyla rivâyet edilmekte olup sahihtir.

¹⁷² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 278-279; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 482; Buhârî, “Fedâil”, 5044, “Tevhid”, 7524, “Tefsîr”, 4929; Müslim, “Salât”, 448. Rivâyet Mûsâ b. Ebî Âişe kanalıyla bize gelmektedir.

buyruklarını alır almaz son kısımları bitirilmeden önce baş taraflarını unuttur korkusuyla dudaklarını da kıpırdatıyordu. Bu sebeple Yüce Allah'ın “Onu çabuklaştırmak için dilini onunla kıpırdatma” buyruğunu indirdiği nakledilmiştir. Rivâyet İbn Ebî Hâtîm'den nakledilmektedir.¹⁷³

Bu bölümde zikredilen rivâyetlerin genel olarak sebab-i nüzûl ile ilgili olduğu görülmektedir. Sebeb-i nüzûl bilgisi ise siyer ilminin bir parçası konumundadır.

2.3.4. Vahyin Gecikmesi

Cebrâîl'in Ancak Allah'ın İzniyle Gelişi

Cebrâîl'in Hz. Peygamber'in yanına gelmesi gecikince müşrikler ‘Rabbi onu terketti’ şeklinde ileri geri konuşmaya başlamışlar, Resûlullah da buna çok üzölmüşür. Bunun üzerine “Biz, ancak Rabbinin emriyle ineriz” (Meryem 19/64) âyetinin indiğı hususunda İmam Ahmed, Taberî, İbn Ebî Hâtîm, Taberânî'den rivâyetler nakledilmiştir. İmam Ahmed'den nakledilen rivâyete göre, Resûlullah'ın Cebrâîl'e ‘ziyaretimize geldiğinden daha fazla bizi ziyaret etmene engel nedir’ demesi üzerine “Biz ancak Rabbinin emriyle ineriz” buyruğı indirilmiştir.¹⁷⁴

Cebrâîl, Muhammed'e on iki gün gelmemiştir. Müşrikler, acaba terk mi edildi, diyorlarken Cebrâîl gelmiş ve Allah Resûlü Cebrâîl'e gecikmesinin sebebini sormuş, müşriklerin her türlü zannı beslemeye başladıklarını ifade etmiştir. Bunun üzerine Meryem 64 buyruğı inmiştir. Mücâhid'den nakledilen rivâyette o bu âyetin Duhâ sûresindeki âyete benzediğini belirtmektedir. İbn Kesîr, Dahhak, Katâde, Süddî ve bir başkasının da ‘bu âyetin Cebrâîl'in inmesinin gecikmesi dolayısıyla indiğini’ söylediklerini belirtmektedir.¹⁷⁵

Cebrâîl'in Resûlullah'a inmesi kırk gün gecikmeden sonra olmuştur. Hz. Peygamber'in Cebrâîl'e “Nihâyet ben seni özledim de öyle indir” sözüne Cebrâîl “Ama ben seni daha çok özledim, fakat ben bir emir kuluyum” şeklinde karşılık vermiştir. Bunun üzerine

¹⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 279; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 482-483. Rivâyet Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbas kanalıyla gelmektedir. Hadis sahih, fakat bir râviden dolayı senedi zayıf olup, ayrıca şahitleri bulunmaktadır.

¹⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 248; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 68; Ahmed, 1: 231,233; Buhârî, “Tevhid”, 7455, “Tefsîr”, 4731. İbn Abbas yoluyla gelmektedir.

¹⁷⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 249; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 68-69.

Yüce Allah Cebrâil'e "ona: 'Biz ancak Rabbinin emri ile ineriz' de" diye vahyetmiştir. Rivâyet İbn Ebî Hâtim'den nakledilmektedir.¹⁷⁶

Taberânî rivâyetinde, Cebrâil'in ona gelmesi gecikmiş, Cebrâil'e bu durum söylenildiğinde onun 'Sizler misvak kullanmaz, tırnaklarınızı kesmez, bıyıklarınızı kesmez ve parmak diplerini ve boğumlarını temizlemezken nasıl ineriz?' dediği zikredilmiştir.¹⁷⁷ İbn Ebî Hâtim rivâyeti de bu minvalde gelmektedir.

Kıraat âlimlerinin Duhâ sûresinin başından itibaren tekbir getirmenin münasebetine dair zikrettikleri olay Duhâ sûresinde nakledilmiştir. Şöyle ki, Rasûle vahyin gelişi gecikip belli bir süre vahiy kesildikten sonra melek gelerek Duhâ sûresini vahyedince o da sevinç ve neşe ile tekbir getirmiştir.¹⁷⁸

Cebrâil'in Rasûlullah'a gelmesi gecikince bir kadının ya da müşriklerin "şeytanın seni terketti" demeleri, peygamberin vahyin kesilişine üzülmesi ve sonrasında Duhâ sûresinin (Rabbin seni terketmedi, sana darılmadı) inmesiyle ilgili değişik ayrıntılarla farklı rivâyetler nakledilmiştir. İmam Ahmed'in rivâyetinde, Hz. Peygamber'in hastalanması sebebiyle bir ya da iki gece teheccüt namazına kalkamadığından bahsedilmektedir. Bir kadının gelerek, 'Ey Muhammed, gördüğüm kadarıyla şeytanın seni terketmiş bulunuyor' demesi üzerine Yüce Allah'ın "Andolsun kuşluk vaktine, örtüp bürüdüğünde geceye ki Rabbin seni terk de etmedi, sana darılmadı da" buyruklarını indirdiği zikredilmiştir.¹⁷⁹

Cebrâil'in Resûlullah'a gelmesi gecikince müşrikler Muhammed'e veda edildi, demişler, bunun üzerine Yüce Allah "Andolsun kuşluk vaktine, örtüp bürüdüğünde geceye ki Rabbin seni terk de etmedi, sana darılmadı da" buyruklarını indirmiştir. Rivâyet Müslim'den nakledilmektedir.¹⁸⁰

Resûlullah'a atılan bir taş onun parmağına isabet edince o şöyle demişti: "Sen ancak kanayan bir parmaksın. Allah yolunda bununla karşılaştın." Rivâyetin devamında

¹⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 249; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 69. İkrime'den rivâyet edilmiştir.

¹⁷⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 249; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 68-69; Taberânî, *Kebîr*, 11: 431 (12224). Rivâyet İbn Abbas yoluyla gelmektedir.

¹⁷⁸ *Tefsîr*'in tahkikini yapan Abdürrezzak el-Mehdî, senedi olmadığı için bu rivâyetin asılsız olduğunu belirtmektedir.

¹⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 424; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 173; Ahmed, 4: 312. Rivâyet Esved b. Kays-Cündüb kanalıyla bize ulaşmaktadır. Buhârî, Müslim, Tirmizî, Nesâî, İbn Ebî Hâtim ve İbn Cerîr değişik rivâyet yollarıyla rivâyet etmişlerdir.

¹⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 424; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 173; Müslim, "Cihad", 1797 (114); Tirmizî, "Tefsîr", 81 (3345). Rivâyet Süfyan b. Uyeyne- Esved b. Kays- Cündüb kanalıyla gelmektedir.

Resûlullah'ın iki ya da üç gece teheccüd namazına kalkamadığı, bu sebeple bir kadının ona şeytanının kendisini terkettiğini söylediği belirtilmektedir. Bunun üzerine: “Andolsun kuşluk vaktine, örtüp bürüdüğünde geceye ki Rabbin seni terk de etmedi, sana darılmadı da” âyetleri nâzil olmaktadır. Bu rivâyet İbn Ebî Hâtim'den aktarılmaktadır.¹⁸¹ İbn Kesîr burada zikredilen kadının Ebû Leheb'in karısı Ümmü Cemîl olduğunun söylendiğini belirtmiştir. O rivâyetin akabinde metni tenkit etmiş, Resûlullah'ın elinin kanamasının gece teheccüde kalkamayışına ve bu sûrenin inişine sebep olarak zikredilmesinin garip bir durum olduğunu ifade etmiştir.

Hz. Hatice nebîye ‘Gördüğüm kadarıyla Rabbin seni terketmiş bulunuyor’ demiş. Bunun üzerine Yüce Allah'ın Duhâ 1-3 buyruklarını indirdiğine dair gelen rivâyet ise Taberî'den nakledilmektedir.¹⁸²

Taberî'den nakledilen bir diğer rivâyette ise Cebrâil'in Resûlullah'a gelmesi oldukça gecikince Allah Resûlü'nün ileri derecede sabırsızlandığı bildirilmiştir. Bunun üzerine Hatice ‘Ben senin bu kadar sabırsızlandığını gördüğüm için Rabbinin sana darıldığını görüyorum’ demiştir. “Andolsun kuşluk vaktine, örtüp bürüdüğünde geceye ki Rabbin seni terk de etmedi, sana darılmadı da” sûresi bunun üzerine inmiştir.¹⁸³

İbn Kesîr rivâyetlerin akabinde yaptığı değerlendirmede burada zikri geçen iki Taberî rivâyetinin de mürsel olduğunu belirtmiştir. Onun rivâyetin sonunda yaptığı değerlendirmede hadiste Hatice'nin adının zikredilmesinin sebebinin muhtemel ki hadisin bütün lafızlarının korunmaması ya da Hatice'nin bu sözleri üzüntü ve kederini anlatmak için söylediği şeklinde yorumladığı görülmektedir. Bu yorum kanaatimizce de isabetli görünmektedir. Zira biraz önce bahsi geçen rivâyetler de de belirtildiği üzere Kureys'ten bir kadının bu sözleri sarfettiği anlaşılmaktadır.

Aralarında İbn İshak'ın da bulunduğu bir grup Selef âlimine göre, Cebrâil bu sûreyi Resûlullah Abdah'ta bulunurken Allah'ın kendisini yaratmış olduğu gerçek sûretinde ona görünüp kendisine yukarıdan aşağıya yaklaşp, sarktığı zaman “Kuluna

¹⁸¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 424; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 173; Buhârî, “Cihad ve's-siyer”, 2802; Müslim, “Cihad”, 1796. Esved b. Kays ve Cündüb kanalıyla gelmektedir. Rivâyetin senedinin sahih, fakat bu lafızla garip olduğu ifade edilmiştir. Buhârî ve Müslim bu hadisi şiiri zikretmeksizin tahric etmişlerdir. (Muhakkik dipnot bilgisi).

¹⁸² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 424; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 173-175; Taberî, 24: 486. Rivâyet Abdullah b. Şeddâd kanalıyla gelmektedir. Senedindeki İbn Şeddâd'ın tâbiinden olması dolayısıyla rivâyetin zayıf (mürsel) olduğu ifade edilmiştir.

¹⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 424; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 174; Taberî, 24: 487. Rivâyeti Hişâm b. Urve babasından aktarmıştır.

vahyettiklerini vahyetti” (Necm 53/10) buyruğunda ifade edildiği üzere vahyetmiştir. “Ona bu sûreyi Duhâ sûresinin âyetleri olarak vahyetti” demişlerdir. İbn Abbas’ın Avfi’den nakli ise vahyin birkaç gün kesilmesi üzerine Resûlullah’ın rahatsız olması, müşriklerin de “Rabbi kendisini terketti, ona darıldı” demeleri üzerine bu âyetlerin inmiş olduğu bilgisidir.¹⁸⁴

“Hiçbirşey hakkında sakın ‘ben bunu mutlaka yarın yapacağım’ deme” buyruğunda, Kehf sûresinin baş tarafında zikredildiği gibi Resûlullah’ın Kehf ashâbının kıssası kendisine sorulunca inşallah demeden “size yarın cevap vereceğim” dediği ve onbeş gün süreyle vahyin gecikmesiyle kendisine bu durumun hatırlatıldığı ifade edilmiştir. Burada müellif nüzûl sebebi olarak sûrenin başında yer alan İbn İshak’ın İbn Abbas rivâyetine atıf yapmıştır. Bu husus Kehf 23-24. âyetlerin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.¹⁸⁵ Bu rivâyetin tamamını Kureyşliler’in Medine’deki Yahudilerin yanına gitmesi bahsinde zikredeceğiz.

Değerlendirme

Bu bölümde anlatılan bilgilere göre Hz. Muhammed’e Cebrâil vasıtasıyla ilk defa vahiy gelmiş, bu vahiy onu ziyadesiyle heyecanlandırmış ve ürkütmüştü. Zira Cebrâil’i aslî sûretinde görmüştü. Onun ilk vahyi almasıyla beraber korkarak Hz. Hatice’nin yanına gitmesi ve kendisini örtmesini istemesi, ardından da Hz. Hatice’nin şefkatle onu teselli eden sözleriyle Hz. Peygamber’in rahatlaması hadisesi siyer kaynaklarında anlatılan meşhur bir hadise olmuştur. Daha sonra Hz. Hatice onu amcaoğlu Varaka b. Nevfel’e götürmüş, Varaka da ona gelenin vahiy olduğunu söylemiş ve ileride yurdundan çıkarılacağını bildirmiştir. Ayrıca burada zikredilen rivâyetlerde vahyin Resûlullah’a hangi yollardan geldiği, o esnada Resûlullah’ın yaşadıklarının sahâbenin dilinden anlatılması, ayrıca vahyin kesildiği dönemlerde Resûlullah’ın yaşadığı zorluk ve vahyin gecikme sebepleri gibi hususlar ele alınmıştır.

2.4. Mekke Döneminde Tebliğ ve Yansımaları

Resûlullah’ın Kâbe Yanında Namaz Kılması

Resûlullah’ın emrolunduklarını açıklamadan önce Rûkn’ün yakınlarında namaz kılarken müşriklerin onu dinledikleri bir sırada “O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini

¹⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 425; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 175.

¹⁸⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 136; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 504-505, 526; Taberî, 17: 592-593.

yalanlayabilirsiniz” buyruğunu okuduğuna dair Ebû Bekir’in kızı Esmâ’nın ağzından bir İmam Ahmed rivâyeti nakledilmiştir. Rivâyet Rahmân sûresi 13. âyetin tefsirinde zikredilmektedir.¹⁸⁶

Resûlullah’ın Korunması

Resûlullah bir yere gittiği zaman amcası Ebû Tâlib, yanında onu koruyacak birisini göndermektedir. ‘Allah seni insanlardan koruyacaktır’ âyeti nâzil olduğunda amcası tekrar onunla birlikte birisini göndermek isteyince Hz. Peygamber amcasına hitaben ‘Allah’ın kendisini korumasına aldığı ve ona göndereceği kimselere artık ihtiyacının kalmadığını’ belirtmektedir. Bu rivâyet Mâide sûresi 67. âyetin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.¹⁸⁷ Müellif hadisin garip olduğunu belirtmekte, ayrıca metin tenkidi yaparak mananın makbul olmadığını ifade etmektedir. Zira âyet Medine’de nâzil olmuştur. Bu rivâyet ise âyetin Mekke’de inmiş olmasını gerektirmektedir.

Müellif buna benzer bir rivâyet daha nakletmiştir. Rivâyette, Resûlullah’a muhafızlık yapıldığı, Ebû Tâlib’in onu koruması için her gün yanına Hâşimoğulları’ndan birilerini gönderdiği, ‘Allah seni insanlardan koruyacaktır’ âyeti nâzil olunca amcasının yine beraberinde onu koruyacak birini göndermek istediği, fakat Resûlullah’ın ‘Allah beni cinlerden ve insanlardan koruma altına almıştır’ buyurduğu dile getirilmektedir. İbn Kesîr, hadisin zayıf olduğunu belirtmiştir. Zira bir önceki rivâyette olduğu gibi âyetin Medine’de indiğini hatta son nâzil olan âyetlerden olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁸ Burada zikredilen diğer rivâyetlerde Resûlullah’ın amcası Abbas’ın da bu muhafızlardan biri olduğu bilgisi verilmektedir.

Resûlullah’ın hac mevsimlerinde ve Medine’ye hicretten önce şu sözü söylediği nakledilmektedir: “Rabbimin sözünü tebliğ etmem için kim beni yanına alıp koruyacak? Çünkü Kureyş beni Rabbimin sözünü tebliğ etmekten engelliyor.” Bu rivâyet “Ey iman edenler! Allah’ın (dininin) yardımcıları olun...” (Saf 61/14) âyeti ile “İsâ onlardaki

¹⁸⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 491; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 473; Ahmed, 6: 349. Rivâyet Esmâ bt. Ebû Bekir yoluyla gelmektedir.

¹⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 153; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 3: 619. Muhakkikin belirttiğine göre hadisin metni münker senedi zayıftır. Kaynak belirtilmemiştir. Câbir b. Abdullah rivâyetin sahâbî râvisidir.

¹⁸⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 153; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 3: 619; Taberânî, *Kebîr*, 11: 256. Rivâyet İkrime ve İbn Abbas kanalıyla gelmektedir.

inkârcılığı sezince ‘Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir’ dedi...” (Âl-i İmrân 3/52) âyetinin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.¹⁸⁹

Ashâbın Resûlullah’a Hizmeti

Ashâbın geceleri Resûlullah’ın yanında onun bir ihtiyacını karşılamak için nöbetleşe kalmasına dair bir İmam Ahmed rivâyeti nakledilmektedir. Rivâyette, ashâbın geceleri Resûlullah’ın yanında nöbetleşe kaldığı, onun bir ihtiyacı olduğunda ya da geceleyin bir durum ile karşılaştığında sahâbeyi o işe gönderdiği belirtilmiştir. Neticede bu işi gönüllü olarak yapmak isteyenler ve nöbete katılmak isteyenler çoğalıp kendi aralarında konuşurken Resûlullah’ın onların yanlarına gelerek ‘Bu fısıldaşma da ne oluyor. Size fısıldaşma yasaklanmamış mıydı’ dediği nakledilmektedir. Rivâyet Kehf 110. âyetin tefsirinde zikredilmektedir. Bu rivâyet aynı zamanda Mücâdele sûresi 8-10. âyetlerde geçen fısıldaşma mevzuu açıklanırken İbn Ebî Hâtim’den nakledilmektedir.¹⁹⁰

2.4.1. İlk Müslümanlar

Hiz. Peygamber’e İnsanların Sıradanlarının ve Yoksulların Uyması

Eski kitapları okuyan bir şahsın peygamberlere insanların sıradanları ve yoksullarının uyduklarını söyleyerek Hiz. Peygamber’in davetini kabul etmesi ve bunun üzerine Sebe 34. âyetin nâzil olması ve âyetin o şahsın söylediğini doğrulamasına dair bir rivâyet İbn Ebî Hâtim’den nakledilmiştir. Rivâyette, ortak olan iki kişiden bahsedilmektedir. Bu iki kişiden biri sâhile gitmiş, diğeri ise kalmıştı. Hiz. Muhammed peygamber olarak gönderilince sahile giden, diğerk arkadaşına mektup yazarak peygamberin durumunu ve ne yaptığını sormuş, arkadaş da insanların sıradanları ve yoksulları dışında kimsenin ona uymadığını haber vermişti. Bunu haber alan adam derhal ticaretini bırakıp arkadaşının yanına gelmiş ve kendisine onu göstermesini istemişti. Eski kitapları okuyan bir kişi olan bu adam Hiz. Muhammed’in yanına gitmiş, ona davet ettiği şeyi sormuş ve Hiz. Muhammed’in Allah’ın Resûlü olduğuna şahitlik etmişti. Allah Resûlü bunu nereden bildiğini sorunca ona ‘Ne kadar nebî gönderildi ise mutlaka insanların sıradan olanları ve yoksulları ona uymuşlardır’ cevabını vermişti. Rivâyetin sonunda bunun üzerine “Biz hangi ülkeye bir nezîr göndermiş isek mutlaka oranın refah içinde

¹⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2: 45; 8: 113; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 2: 418; 11: 189; Ahmed, 3: 339-340; 322-323; Beyhakî, *Delâil*, 2: 442, 443.

¹⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 206; 8: 42-43; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 622-623; 11: 70; Ahmed, 3: 30. Ebû Saîd el-Hudrî kanalıyla bize ulaşmaktadır.

şımaran zenginleri: Biz sizinle gönderilen şeyleri inkâr edenleriz, demişlerdir” âyetinin nâzil olması üzerine nebî (sav) de o adama: “Şüphesiz Allah senin söylediğini doğrulayan buyruk indirdi” diye haber vermişti.¹⁹¹

Buhârî rivâyetinde, Herakleios da Ebû Süfyan’a, o bilinen soruları sorup da aldığı cevapları değerlendirirken şunları söylemişti: “Sana insanların zayıfları mı ona uydu yoksa eşrafı mı, diye sordum. Sen, hayır onların zayıfları, diye cevap verdin. İşte resullere gerçekten tabi olanlar onlardır”.¹⁹²

İlk Müslümanların İşkenceye Uğramaları

Müşriklerin Ammar b. Yâsir’e işkence yapmaları neticesinde onların istediklerine yakın birşeyler söylediği bildirilmektedir. Ammar bu yaptığından ötürü Hz. Peygamber’e şikâyetinde bulunduğu zaman Resûlullah ona kalbini nasıl bulduğunu sormaktadır. Ammar ‘İman ile dopdolu, onunla huzur bulmuş halde buluyorum’ deyince, Hz. Peygamber de, ona tekrar aynı şeyi yaptıklarında kendisinin de aynı şeyi yapabileceği iznini vermektedir. Rivâyet Taberî’den nakledilmektedir.¹⁹³

Beyhakî rivâyetinde ise, Ammar nebî hakkında ağır sözler söylemiş, onların putlarını hayırla yâd etmiş ve Allah Resûlü’nü durumdan haberdar etmiştir. Allah Resûlü ona ‘Kalbini nasıl buluyorsun’ diye sormuş, o da ‘iman ile huzurlu bir halde’ diye cevap verince, Resûlullah da ‘Tekrar aynı şeyi yaparlarsa sen de aynı şeyleri söyle’ buyurmuştur. İbn Kesîr bu hususta Allah’ın “ Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan müstesna olmak üzere” buyruğunu indirdiğini ifade etmektedir.¹⁹⁴ Bu hususta nakledilen rivâyetlerde Ammar b. Yâsir’in işkence altında müşriklere muvâfakatı Nahl 106. âyetin nüzûl sebebi olarak zikredilmektedir.

2.4.2. Hz. Peygamber’in Yakın Akrabasını Uyarması

“Aşiretini, en yakın akrabayı uyar” âyeti nâzil olunca Resûlullah Safâ tepesine çıkmış ve Kureyş’ten akrabalarına seslenerek kendilerini ateşten korumalarını tavsiye etmiştir.

¹⁹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 521; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 108; Rivâyet Ebû Rezîn yoluyla gelmiş olup zayıf (mürsel)tır.

¹⁹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 521; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 108; Buhârî, “Bed’ül-vahy”, 7. İbn Abbas yoluyla gelmektedir.

¹⁹³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 605; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 266-267; Taberî, 17: 304. Rivâyet Ebû Ubeyde b. Muhammed b. Ammâr b. Yâsir kanalı ile gelmektedir.

¹⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 605-606; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 267.

Burada Şuarâ 214. âyetin nüzûlü ile ilgili Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya‘lâ, Beyhakî, İbn Cerîr, İbn Ebî Hâtîm, Hafız b. Asâkir vb. kaynaklardan rivâyetler nakledilmiştir.

Yüce Allah: “Aşiretini en yakın akrabası uyar” buyruğunu indirince Hz. Peygamber Safâ tepesine çıkarak yüksek sesle: “Ey halk, sabah baskını!” diye seslenmiştir. İnsanlar kimi bizzat kendisi gelerek, kimi de elçisini göndererek onun etrafında toplanmışlardır. Resûlullah onlara “Ey Abdülmuttaliboğulları, Ey Fihroğulları, ey Lüeyoğulları” şeklinde hitab ederek bu dağın öbür tarafından kendilerine baskın yapmak isteyen atlıların olduğunu söylediği takdirde ona inanıp inanmayacaklarını sormuş, onlar da inanacaklarını söylemişlerdir. Bu sefer Allah Resûlü kendisinin pek çetin bir azabın öncesinde bir uyarıcı olduğunu söylemiştir. Bu esnada Ebû Leheb, ‘Bugünün geri kalan zamanında kuruyasın, ne diye bizi bunun için çağırdın ki’ şeklinde tepki vermiş, bunun üzerine Yüce Allah da “Ebû Leheb’in iki eli kurusun, (kendisi de) kurudu zaten” (Tebbet 111/1) buyruğunu indirmiştir. Rivâyet İmam Ahmed’den nakledilmiştir.¹⁹⁵

Bir başka İmam Ahmed rivâyetinde “Aşiretini, en yakın akrabası uyar” âyeti nâzil olduğunda Resûlullah ayağa kalkarak “Ey Muhammed’in kızı Fâtıma, ey Abdülmuttalib’in kızı (halam) Safiyye, ey Abdülmuttaliboğulları!” şeklinde hitab etmiş ve kendisinin Allah’ın azabına karşı bir fayda sağlayamayacağını vurgulamış, fakat malından her ne isterlerse alabileceklerini beyan etmiştir.¹⁹⁶

“Aşiretini, en yakın akrabası uyar” âyeti inince Resûlullah Kureys’i çağırmış, onlara genel ve özel seslenerek şöyle buyurmuştur: “Ey Kureysliler, kendinizi ateşten kurtarın. Ey Kâ‘boğulları, kendinizi ateşten kurtarın. Ey Abdümenâfoğulları, kendinizi ateşten kurtarın. Ey Hâşimoğulları, kendinizi ateşten koruyun. Ey Abdülmuttaliboğulları, kendinizi ateşten kurtarın. Ey Muhammed’in kızı Fâtıma, kendini ateşten kurtar.” Rivâyetin devamında Allah’a yemin ederek kendisinin Allah’ın azabına karşı onların lehine hiçbir fayda sağlayamayacağını, ancak akrabalık bağlarının gereğini yerine getireceğini vurgulamıştır. Rivâyet *Müsned*’den nakledilmiştir.¹⁹⁷

¹⁹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 166; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 145; Ahmed, 1: 281, 307; Buhârî, “Tefsîr”, 4801; Müslim, “İman”, 208; Tirmizî, “Tefsîr”, 91 (3363); Nesâî, “Tefsîr”, 11314. Rivâyet İbn Abbas kanalıyla gelmiştir.

¹⁹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 166; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 145; Ahmed, 6: 187; Müslim, “İman”, 205. Hz. Âişe’den gelmektedir.

¹⁹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 167; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 145; Ahmed, 2: 333, 360; Müslim, “İman”, 204; Tirmizî, “Tefsîr”, 27 (3185); Nesâî, “Tefsîr”, 11313. Rivâyet Ebû Hüreyre kanalıyla gelmektedir.

Bir diğerk İmam Ahmed rivâyetinde benzer lafızlarla Resûlullah “Ey Muttaliboğulları, Allah’tan canlarınızı satın alınız. Ey Resûlullah’ın halası Safiyye, ey Resûlullah’ın kızı Fâtıma, canlarınızı Allah’tan satın alınız” buyurmuş ve Allah’ın azabına karşı hiçbir faydasının olmadığını, fakat malından dilediklerince isteyebileceklerini beyan etmiştir.¹⁹⁸

Ebû Ya’lâ’dan nakledilen rivâyette de Resûlullah yine “Ey Kusay oğulları, ey Hâşimoğulları, ey Abdümenâfoğulları. Ben uyarırım, ölüm de aniden baskın yapandır, kıyamet de vaad edilen vakittir” buyurmaktadır.¹⁹⁹

“Aşiretini, en yakın akrabaları uyar” âyeti nâzil olduğunda Resûlullah, kayalıkların yığılı olduğu bir dağın üzerine çıkmış ve yüksek sesle Abdümenâfoğulları’na seslenerek, kendisinin ancak bir uyarıcı olduğunu haber vermiştir. Sözü’nün devamında bir misal getirmiş, kendisi ile diğerklerinin, düşmanı gördüğü için yakınlarını yüksek sesle uyararak ve düşmanın kendisinden önce varmasından korktuğundan ötürü yine yüksek sesle “Sabah baskınına uğradık” diye bağırarak seslenen kimsenin örneğine benzediğini ifade etmiştir. Müellif bu rivâyeti *Müsned*’den nakletmektedir.²⁰⁰

İmam Ahmed’in bir başka rivâyetinde, “Aşiretini, en yakın akrabaları uyar” âyeti nâzil olunca Hz. Peygamber’in akrabalarının bir kısmını bir yemekte topladığı belirtilmiştir. Otuz kişinin katıldığı yemekte yeme içmeden sonra Allah Resûlü’nün onlara hitab ettiği görülmektedir. O kendisinin dinini ve vaatlerini onun adına kimin teminat altına alacağını sormuş, bu kişinin bu davranışının karşılığında cennette kendisiyle birlikte olacağını, aile halkı arasında da kendisinin halefi olacağını beyan etmiştir. Rivâyetin devamında bir adamın ona ‘Ey Allah’ın Resûlü, sen bir deniz gibisin. Bu dediklerini kim yapabilir ki?’ dediği zikredilmiştir. Rivâyetin sonunda Hz. Peygamber isteğini yinelemiş ve nihâyet Hz. Ali atılarak öne çıkmış ve kendisinin bunu garanti ettiğini söylemiştir.²⁰¹

Müsned’den nakledilen bir diğerk rivâyette, Resûlullah dokuz on kişi civarında olan Muttaliboğullarını yemeğe davet etmiştir. Rivâyette yemeğe katılanların hepsinin

¹⁹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 167; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 146; Ahmed, 2: 350, 398-399, 448-449. Ebû Hüreyre rivâyet etmiştir.

¹⁹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 167; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 146; Ebû Ya’lâ, *Müsned*, 11: 10. Ebû Hüreyre yoluyla gelmektedir.

²⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 168; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 146; Ahmed, 5: 60; Müslim, “İman”, 207; Nesâî, “Tefsîr”, 11315. Rivâyet Kabîsa b. Muhârik ve Zuheyr b. Amr kanalıyla gelmektedir.

²⁰¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 168; *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 147; Ahmed, 1: 111. Rivâyet Hz. Ali’den gelmektedir.

iştahları çok olan kişiler olmalarına rağmen az bir yiyeceğin hepsine yettiği ve doyuncaya kadar yiyip içtikleri belirtilmiştir. Ayrıca insanların doymalarına rağmen yemeğin sanki hiç dokunulmamış gibi aynı durduğu belirtilmiştir. Resûlullah yemekten sonra Muttaliboğullarına hitab etmiştir. Konuşmasında özel olarak onlara, genel olarak da bütün insanlara peygamber olarak gönderildiğini vurgulamış ve yemeğin bereketi ile ilgili kendilerinin de gördüğü biraz önceki mu‘cizeyi onlara hatırlatmıştır. Ardından da kendisinin kardeşi ve arkadaşı olmak üzere aralarından kimin ona bey‘at edeceğini sormuştur. Rivâyeti nakleden Hz. Ali, hiç kimsenin ayağa kalkmadığını ve o mecliste hazır bulunanların en küçüğü olarak sadece kendisinin ayağa kalktığını belirtmiştir. Resûlullah onu oturtmuş ve sözlerini üç defa tekrar etmiştir. Rivâyetin sonunda Ali’nin her seferinde ayağa kalktığı ve Resûlullah’ın da onu oturttuğu, üçüncüsünde de elini Hz. Ali’nin eline vurduğu aktarılmıştır.²⁰²

Beyhakî’nin *Delâil*’inden aktarılan ve müellifin garip lafızları olduğunu söylediği uzun rivâyette, Resûlullah’a akrabasını uyarması emredilince, o kavmine bu durumu açtığı takdirde onlardan hoşuna gitmeyecek şeyler göreceğini anladığından dolayı susup sesini çıkarmadığını belirtmiş, fakat sonrasında Cebrâil gelerek Rabbinin ona emrettiğini yapması gerektiğini, aksi halde Rabbinin onu azaplandıracağını haber vermiştir. Olayın devamında Hz. Peygamber Ali’yi çağırmış, akrabalarına tebliğ etmek için ondan bir koyun ve büyükçe bir kapla süttten oluşan bir yemek hazırlamasını, sonra da Abdülmuttalib oğullarını toplamasını istemiştir. Davet sonucu Abdülmuttaliboğulları kırk kişi olarak toplanmıştır. Davetlilerin aralarında amcaları Ebû Tâlib, Hamza, Abbas ve Ebû Leheb’in de olduğu ifade edilmiştir. Hz. Ali onlara o yemeği takdim etmiş, Resûlullah’ın ondan bir parça alıp dişleriyle ayırdıktan sonra kabın etrafına dağıtarak attığını ve “Bismillah diyerek yiyiniz” dediğini aktarmıştır. Hz. Ali gelenlerin doyuncaya kadar yiyip içtiklerini belirtirken, onların iştahını anlatmak için aslında onlardan her birinin bu yemeği tek başına yiyip içebildiğini de ilave etmiştir. Yemek sonrası Resûlullah onlarla konuşmak istemiş, fakat Ebû Leheb’in erken davranarak ‘Bu adamınızın size yaptığı sihre hayret doğrusu!’ demesiyle herkes dağılmış ve Resûlullah da onlarla konuşamamıştır.

Ertesi gün söyleyeceklerini söyleyemediğinden dolayı Resûlullah aynı yemeği Ali’ye tekrar hazırlatmış ve onları tekrar davet etmiştir. İkinci davette de aynı hadise yaşanmış,

²⁰² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 168; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 147-148; Ahmed, 1: 159. Rivâyet Hz. Ali’den nakledilmektedir.

Ebû Leheb'in sözü üzerine Resûlullah yine konuşamamış, topluluk dağılmıştır. Resûlullah daveti üçüncü defa yinelemiştir. Bu üçüncü ziyafetin sonunda Resûlullah onlara hitab ederek “Ey Abdülmuttaliboğulları, ben Allah’a yemin ederek söylüyorum ki, benim size getirdiğimden daha üstün ve değerlisinin herhangi bir Arap gencinin kavmine getirdiğini bilmiyorum. Ben size dünya ve ahiretin hayrıyla gelmiş bulunuyorum” buyurmuştur.²⁰³

İbn Kesîr'in belirttiğine göre, önceki rivâyeti Taberî de nakletmiş, fakat Resûlullah'ın “Ben size dünya ve ahiretin hayrını getirdim” sözlerinden sonra orada şu ilave yapılmıştır: “Allah bana sizi O'na davet etmemi emir buyurdu. Benim kardeşim olmak üzere ve şu şu olarak bu işte hanginiz bana yardımcı ve destek olur?” Rivâyetin devamında Hz. Ali oradakilerin hiçbirinin buna yanaşmadıklarını belirtmiş; içlerinden en küçüğü, gözü en çapaklı olanı, karnı en büyük ve bacakları ince olanının kendisi olduğunu ifade etmiş ve burada sözü alarak kendisinin bu hususta Resûlullah'a yardımcı olacağını söylediğini aktarmıştır. Bunun üzerine Allah Resûlü Ali'ye dikkatlice bakmış, sonra da “bu benim kardeşimdir, şöyledir şöyledir, onu dinleyin ve ona itaat edin” demiştir. Rivâyetin sonunda Hz. Ali, gelenlerin güldüklerini ve Ebû Tâlib'e de ‘Sana da oğlunu dinleyip, ona itaat etmeni emretti’ diyerek kalkıp gittiklerini belirtmiştir.²⁰⁴ İbn Kesîr, bir râvisinin yalancı ve şîî oluşunu sözkonusu ederek hadisin zayıf olduğunu belirtmektedir.

İbn Ebî Hâtim'de geçen Ali rivâyetinde de, benzer ifadelerle Resûlullah'ın akrabalarını yemeğe çağırdığı, az bir yemeğin herkese yetmesi hadisesine akrabalarının ‘biz bugünkü gibi büyük bir büyü görmedik’ şeklinde tepki verdikleri, Resûlullah'ın onların bu sözlerinden dolayı konuşamaması sebebiyle ikramın üç kere tekrar edildiği ifade edilmektedir. Üçüncü yemeğin sonunda Resûlullah onlardan önce sözü alarak şöyle söylemektedir:

“Hanginiz benim borcumu öder ve aile halkım üzerinde benim halefim (vekilim) olur” buyurdu. Hz. Ali, Resûlullah'ın bu teklifine hepsinin sustuklarını belirtmektedir. Rivâyetin sonunda Abbas'ın bu işin bütün malını alıp, götüreceğinden korktuğu için sesini çıkarmadığı, Hz. Ali'nin de Abbas'ın yaşına saygısından ötürü sesini çıkarmadığı ifade edilmektedir. Sonrasında Allah Resûlü'nün aynı sözünü bir daha tekrar etmesine

²⁰³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 169; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 148-149; Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve*, 2: 178-180. Rivâyet Ali b. Ebî Tâlib yoluyla gelmektedir.

²⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 169-170; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 150; Taberî, 19: 409-410.

rağmen Abbas'ın yine sesini çıkarmadığını gören Hz. Ali'nin "Ben" diyerek en sonunda kendisini ortaya attığı belirtilmektedir. Ali kendisinin o gün görünüşü itibarıyla onların en kötü halde olanları olduğunu, gözlerinin ışıktan kamaştığını, karnının büyük, bacaklarının ise incecik olduğunu beyan etmektedir.²⁰⁵

İbn Kesîr, burada yaptığı değerlendirmede Resûlullah'ın Allah yolunda uyarma görevini yaparken öldürülmekten korktuğunu, o yüzden kendi yerine bu işi kimin üstleneceğini öğrenmek istediğini belirtmektedir. Allah'ın Mâide 67'de belirtilen Resûlünü koruyacağına dair âyeti nâzil oluncaya kadar Resûlullah'ın gece bekçileri tarafından korunduğu bilgisini vermektedir.

Ayrıca İbn Kesîr'in bu konuyla ilgili olarak, peygamberlere karşı en sert ve çetin davrananların onların yakın akrabaları olduğunu ifade eden bir rivâyeti de aktardığı görülmektedir.²⁰⁶

Ebû Leheb ve Karısı Ümmü Cemîl'in Düşmanlığı

Resûlullah kavmini imana davet edince Ebû Leheb "Eğer kardeşimin oğlunun söyledikleri gerçek ise ben kıyamet gününde malım ve çocuklarım ile kendimi azaptan kurtarırım" demiş, bunun üzerine Yüce Allah "Malı da kazandığı da kendisine fayda vermedi" buyruğunu indirmiştir. Rivâyet Tebbet sûresinin tefsirinde bir sebab-i nüzûl rivâyeti olarak nakledilmektedir.²⁰⁷ Bu rivâyeti kaydederken müellif "zükira an İbn Mes'ûd" (İbn Mes'ûd'dan zikredilmiştir) lafzını kullanmıştır. İbn Kesîr'in rivâyetin geliş yolunu meçhul sigasıyla zikrederek kaynağını belirtmemesi, rivâyetin zayıf olduğuna işaret etmektedir.

Ebû Leheb'in karısı Ümmü Cemîl hakkında Tebbet sûresinin tefsirinde farklı bilgiler verilmektedir. Şöyle ki, onun 'insanlar arasında laf getirip götürdüğü'²⁰⁸, Resûlullah'ın yoluna diken koyduğu²⁰⁹, Hz. Peygamber'i fakirlikle ayıpladığı, kendisinin odun taşınması sebebiyle âyetle ayıplanmış olduğu²¹⁰ şeklinde görüşler nakledilmiştir. Fakat

²⁰⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 170; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 150-151; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr-ü İbn Ebî Hâtim*, el-Mektebetü's-şamile, el-İsdârü'l- vâhid, 9: 2826 (16015). Bu muhtevada zikredilen rivâyetlerin hepsinin tefsirin muhakkiki Abdürrezzak el-Mehdî tarafından zayıf olduğu belirtilmektedir.

²⁰⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 171; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 152; 8: 145-152. Müellif bu rivâyeti İbn Asakir'den aktarmaktadır. İbn Asâkir'de de Abdülvahid ed-Dımaşkî'nin biyografisinden alınmaktadır.

²⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 515; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 325. Rivâyet İbn Mes'ûd yoluyla gelmektedir.

²⁰⁸ Mücâhid, İkrime, Hasan, Katâde, Sevrî ve Süddî'nin görüşü olarak nakledilmiştir.

²⁰⁹ İbn Abbas'tan Avfî, Atiyye el-Cedeli ve Taberî yoluyla nakledilmiştir.

²¹⁰ Taberî'den nakledilen bir görüştür.

İbn Kesîr yaptığı değerlendirmede doğrusunun Taberî'nin de tercihi olan Ümmü Cemîl'in Resûlullah'ın yoluna dikenler koyduğuna dair gelen görüş olduğunu belirtmektedir.

Ayrıca Ümmü Cemîl'in değerli bir gerdanlığı olduğu ve bunu kesinlikle Muhammed'e düşmanlık uğrunda harcayacağını söylediği, Yüce Allah'ın da onun bu gerdanlığına karşılık cehennemdeki liften yapılmış bir ipi boynuna dolayarak cezalandıracağı nakledilmiştir.²¹¹

Bir rivâyette, Tebbet sûresi nâzil olduğunda Resûlullah Hz. Ebû Bekir ile Mescid-i Haram'da oturuyorken, bir gözü kör olan Harb'in kızı olan Ümmü Cemîl'in elinde bir taş ile şiir terennüm ederek gürültülü bir şekilde Mescid-i Haram'a geldiği hadisesi anlatılmaktadır. Hz. Ebû Bekir'in kadının Resûlullah'ı görüp ona eziyet edeceği endişesine rağmen Ümmü Cemîl Hz. Peygamber'i görememektedir. Sonrasında Ebû Bekir'e dönerek "senin arkadaşın beni hicvetmiş" deyince, Hz. Ebû Bekir bu sözün doğru olmadığını söylemektedir. Rivâyette Hz. Peygamber'in kadın gelmeden önce Kur'ân'dan bir bölüm okuyarak Allah'tan kendisini korumasını dilediği, nitekim Yüce Allah'ın da "Sen Kur'ân'ı okuduğun zaman seninle ahirete iman etmeyenlerin arasında gizli bir perde çekeriz." (İsrâ 17/45) âyetini buyurduğu bilgisi verilmektedir. Ayrıca Ümmü Cemîl'in Hz. Peygamber'i göremeyince kendisinin Kureyşliler'in efendilerinin kızı olduğunu söyleyerek dönüp gittiği, onun Kâbe'yi tavaf ederken örtüsüne basarak ayağının tökezlemesi üzerine hemen 'O çok yerilen kişi kahrolasica' dediği, yine onun kendisini iffetli, bilgili biri olarak gördüğü ve kendisiyle kimsenin konuşamayacağını söylediği gibi tafsîlî bilgiler verilmektedir.²¹²

Aynı olay farklı bir rivâyette Bezzâr'dan nakledilmektedir. Bu rivâyette de yukarıdaki rivâyetle benzer lafızlar zikredilmiş, Ebû Bekir kadının Resûlullah'a zarar vermesi endişesini dile getirince, Resûlullah: "Şüphesiz benimle onun arasına engel olunacaktır" buyurmuştur. Ümmü Cemîl onu görememiş ve Muhammed'in kendisini hicvettiğini duyduğunu belirtmiştir. Hz. Ebû Bekir de Allah'a yemin ederek onun asla şiir söylemediğini beyan etmiştir. Bunun üzerine kadın, Ebû Bekir'in doğru söylediği kabul

²¹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 515; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 326. Rivâyet Saîd b. Müseyyeb'in sözü olarak nakledilmiştir.

²¹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 516; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 326-327; Ebû Ya'lâ, 1: 53 (53). Rivâyetin İbn Ebî Hâtim'den naklen Esmâ bt. Ebî Bekir kanalıyla geldiği görülmektedir.

edilen birisi olduğunu söylemiş ve dönüp gitmiştir. O gidince Hz. Peygamber, kadın geri dönüp gidinceye kadar bir meleğin onu koruduğunu dile getirmiştir.²¹³

Resûlullah'ın Kureyş Kabilesine Yaptığı Tebliğ

Resûlullah'ın Safâ tepesine çıkıp Kureyş boylarını çağırmasına dair Buhârî'den bir nakil yapılmaktadır. Rivâyetin anlattığına göre Allah Resûlü Safâ tepesine çıkmakta ve kendisine en yakınından uzağına doğru Kureyş boylarını çağırmaktadır. Toplandıklarında Allah Resûlü onlara bir düşmanın sabahleyin baskın yapacağını söylemiş olsa kendisine inanıp inanmayacaklarını sormaktadır. Onlar da şu ana kadar onun hiçbir yalanına rastlamadıklarını ifade etmektedirler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onları önlerindeki şiddetli bir azab hakkında uyardığını haber vermektedir. Rivâyet Hûd 2-3. âyetlerin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.²¹⁴

Bir başka rivâyet, nebînin bir gün Safâ tepesine çıktığı ve: “Dikkat! Sabah baskını!” diye seslendiği bilgisi ile başlamaktadır. Kureyş'in toplanması sonrasında yukarıda geçen aynı diyalog yaşanmıştır. Resûlullah onları azabla uyardıktan sonra önceki rivâyetten farklı olarak Ebû Leheb ‘Ellerin kurusun. Bizi bunun için mi topladın’ demektedir. Rivâyetin sonunda da bunun üzerine Allah'ın: “Ebû Leheb'in iki eli kurusun” (Tebbet 111/1) buyruğunu indirdiği ifade edilmektedir. Buhârî'den aktarılan rivâyet Sebe 46. âyetin tefsirinde nakledilmektedir.²¹⁵

Resûlullah bir gün ashâbının yanına uğramış ve kendisi ile ashâbının neye benzediğini bir misalle anlatmıştır. Bu misale göre üzerlerine gelecek bir düşmandan korkan bir topluluk, düşmanı gözlemesi için bir adam gönderirler. Adam o yolu gözetlerken düşmanı görüp kavmini uyarmadan önce, o düşmanın kendisine yetişeceği korkusuyla onları uyarmak üzere derhal geri döner ve elbisesini tutarak üç defa ‘Ey insanlar, size hücum ediliyor’ diye seslenir. Rivâyet İmam Ahmed'den nakledilmiştir.²¹⁶

Allah Resûlü'nün “Ey Haşimoğulları! Kendinizi ateşten kurtarınız. Benim Allah'a rağmen size bir faydam olmaz” buyurduğu bilgisi “...O günde kimse kimseye bir şey

²¹³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 516; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 327; Ebû Ya'îlâ, 1: 33 (25), 4: 246 (2358); Heysemî, *Keşfü'l-estâr an zevaidi'l-Bezzâr*, 3: 83-84; Heysemî, *Mecma'*, 7: 144. Rivâyet Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbas kanalıyla gelmektedir.

²¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 303; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 419; Buhârî, “Tefsîr”, 4971. Rivâyet İbn Abbas'tan sahih olarak nakledilmektedir. Saffât sûresinde de zikredilmiştir.

²¹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 526; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 116; Buhârî, “Tefsîr”, 4801. İbn Abbas rivâyet etmiştir. Rivâyeti müellif Şuarâ 214. âyetinde de zikretmiştir.

²¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 526; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 116; Ahmed, 5: 348. Rivâyeti Abdullah b. Büreyde babasından nakletmiştir. Senedi münker bir rivâyet olduğu söylenmiştir.

yapamaz ve ...” (İnfîtâr 82/18-19) âyetlerinin tefsirinde sözkonusu edilmektedir. Bu hadis, Şuarâ sûresinin tefsirinin sonlarında İbn Kesîr tarafından zikredilmişti.

Resûlullah’ın Kureyşliler’den Akrabalık Bağını Gözetmelerini İstemesi

Resûlullah Kureyşliler’den hiçbir mal istemeyip sadece akrabalık bağını gözetmelerini istemektedir. İbn Kesîr’e göre bu Resûlullah’ın “ona ilişmemeleri, eziyet etmemeleri, rahatsızlık vermemelerini” talep etmesidir. Bu husustaki rivâyetler Şûra 23. âyetin tefsirinde Buhârî, Taberânî, Süddî ve İbn Cerîr’den nakledilmektedir. Bu rivâyetlerin İbn Abbas yoluyla geldiği görülmektedir.

Buhârî’den aktarılan rivâyette, İbn Abbas’a Yüce Allah’ın Şûra 23. âyetinde geçen “akrabalıkta sevgiden başka” buyruğuna dair soru sorulmakta, Saîd b. Cübeyr de hemen ‘Muhammed ailesinin akrabalarıdır’ deyivermektedir. Bunun üzerine İbn Abbas Saîd’e acele davrandığını, zira Hz. Peygamber’in kendileriyle akrabalığı bulunmadığı Kureyşliler’in hiçbir kolu olmadığını belirtmektedir. İbn Abbas Resûlullah’ın “Sizden tek istediğim benimle sizin aranızdaki akrabalık bağını gözetmenizden ibarettir” buyurduğunu hatırlatmaktadır.²¹⁷

Resûlullah’ın “Buna karşılık ben sizden bir ücret istemiyorum. İstediğim tek şey benim size olan akrabalığımdan ötürü bana sevgi beslemeniz ve benimle aranızdaki akrabalık bağını korumanızdır” buyurduğu Taberânî rivâyetinde nakledilmektedir.²¹⁸

Resûlullah’ın, getirdiği apaçık deliller ve hidâyete karşılık bir ücret istemediği, istediği tek şeyin müşriklerin Allah’ı sevmeleri ve O’na itaat ederek yakınlaşmaları olduğu İbn Kesîr’in *Müsned*’den yaptığı nakilde sözkonusu edilmektedir.²¹⁹

İbn Kesîr’e göre, üçüncü görüş olarak şu mana da verilebilir: Akrabalığım hususunda bana gereken sevgiyi besleyiniz. Yani akrabalarımı iyi davranınız, onlara iyilik yapınız.

Hiz. Peygamber’in akrabalığının gözetilmesini emretmesi ile ilgili rivâyetlerde kendisinden sonra müslümanlara bıraktığı iki emanetten biri olarak Ehl-i beyt’i

²¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 199; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 580; Buhârî, “Ehâdîsü’l-enbiya”, 3497, “Tefsîr”, 4818. Rivâyet İbn Abbas kanalıyla gelmektedir.

²¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 200; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 580; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebîr*, 11: 435 (12233). İbn Abbas rivâyetidir.

²¹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 200; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 580-581; Ahmed, 1: 268. Rivâyet İbn Abbas’tan nakledilmektedir.

sözkonusu edilmektedir. Bu rivâyetler İmam Ahmed, Tirmizî ve Hafız Ebû Ya‘lâ’da geçmektedir.²²⁰

Bir İbn Ebî Hâtim rivâyetinde, Allah’ın sevilmesini emrettiği akrabaların “Fâtıma ve çocukları” oldukları bilgisi geçmektedir.²²¹ İbn Kesîr’in burada da hadisin akabinde meseleyi tartıştığı ve rivâyeti senet ve metin açısından bir tenkit süzgecinden geçirdiği görülmektedir. O senette kimliği bilinmeyen bir râvinin Husayn el-Eşkar adında şii bir râviden hadisi naklettiğini, senedinin bu yüzden zayıf olup bu şahsın naklettiği rivâyetin kabul edilemeyeceğini beyan etmektedir. O bu âyetin Mekke’de indiğini ve o sırada da Fâtıma ve çocuklarının olmadığını, Fâtıma’nın Ali ile ancak Bedir’den sonra hicretin ikinci yılında evlendiğini belirtmektedir. İbn Kesîr, bu açıklamalardan sonra âyetin en doğru tefsirinin Kur’ân’ın tercümanı olan İbn Abbas’ın yaptığı tefsir olduğunu ifade ederek bu konudakini tercihini belirtmiştir. Bu da yukarıda zikri geçen Buhârî rivâyetinde belirtilmiştir.

Müellif bu duruma rağmen Ehl-i beyt hakkında onlara iyilikte bulunmak, saygılı olmak ve onlara gereken ikramı göstermek gerektiğinin de inkâr edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Zira onlar şeref ve neseb itibarıyla üstün tertemiz bir aileden gelmişlerdir. Kanaatimizce müellif burada ‘özellikle de geçmişlerine benzeyerek sahih nebevî sünnete uyan kimseler iseler’ kaydını getirmek sûretiyle hak olan yolun yolcusu olmanın ve Hz. Peygamber’in sahih sünnetine uymanın değeri ve önemini, soy bağına göre bir adım öncelediğini hissettirmektedir.

2.4.3. Hz. Ebû Bekir’in Resûlullah’ı Tasdiki ve İslâm’a Hizmeti

Hz. Ebû Bekir Mekke’de müslüman olan köleleri, yaşlı ihtiyarları ve kadınları hürriyetlerine kavuşturmuştur. Bunun üzerine babası da ona “Keşke güçlü kuvvetli, seninle birlikte yanında duracak, seni koruyacak, seni savunacak erkekleri hürriyetlerine kavuştursan” demektedir. Cevaben Ebû Bekir’in “Babacığım ben Allah’ın yanında olanı istiyorum” sözü üzerine rivâyeti nakleden Âmir b. Abdullah’ın “Aile yakınlarından birinin anlatımıyla, bu âyetler onun hakkında inmiştir” dediği nakledilmiştir. Bu rivâyet

²²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 202-204; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 584-586.

²²¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 201; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 582; Taberânî, 12: 33.

“Artık kim verir ve sakınırsa o el-Hüsna’yı da doğrularsa biz de ona kolay olanı kolaylaştırırız.” (Leyl 92/5-7) âyetlerinin tefsirinde Taberî’den nakledilmektedir.²²²

Bu rivâyet Hz. Ebû Bekir’in yaptığı köle satın alıp onu azad etmek, malını ihtiyaç sahipleri ve İslâm’ın yolunda harcamak gibi hayır, hasenat ve güzel davranışlarının temelinde maddi menfaat gözetmediğini, tüm bunları sadece Allah’ı ve Resûlünü razı etmek için yaptığını göstermektedir. Onun İslâm’ın başlangıç ve zorluk dönemi olan Mekke’de yaptığı fedakârlık ve hizmetlerin, Hz. Peygamber tarafından onun vefatına kadar her fırsatta dile getirildiği görülmektedir. Leyl 19-21. âyetlerin tefsirinde, müfessirlerin çoğunun bu âyetlerin Ebû Bekir es-Sıddîk hakkında indiğini söyledikleri ifade edilmiştir. “..Halbuki onun üzerinde hiçbir kimsenin karşılığı verilmesi gereken bir iyiliği de yoktur.”

Hz. Ebû Bekir’in Hz. Peygamber’i tasdik etmesi ile ilgili nakledilen bir rivâyette Resûlullah İslâm’a her kimi çağırdıysa Ebû Bekir dışında hepsinin bir defa duraksadığını, Ebû Bekir’in ise hiç düşünüp tereddüt etmediğini belirtmektedir. Hadis Hûd 27. âyetin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.²²³ İbn Kesîr bu lafızla rivâyet edilmiş hadise rastlayamadığını belirtmektedir.

Begavî’de geçen bir rivâyette, rivâyeti nakleden İbn Ömer nebînin yanında oldukları bir zamanda Ebû Bekir es-Sıddîk’ın da orada bulunduğunu bildirmektedir. Ebû Bekir’in üzerinde bazı düğümlerle bağladığı bir aba bulunmaktaydı. Cebrâil indiği zaman Ebû Bekir’in üzerinde neden bu abanın bulunduğunu sormuş, Allah Resûlü de onun fetihten önce malını kendisine infak ettiğini belirtmiştir. Bunun üzerine Cebrâil Allah’ın ona selam söylediğini ve bu fakirliği halinde Allah’tan hoşnut olup olmadığını sorduğunu bildirmiştir. Rivâyetin devamında Resûlullah Ebû Bekir’e bunu sormuş, o da ‘Ben Rabbime nasıl kızgın olabilirim, gerçekten ben Rabbimden razıyım, demiştir. Rivâyet “...Aranızdan fetihten önce infak edip savaşanlar, diğerleriyle bir olmaz... Allah’a karz-ı hasenle borç verecek kimdir?” (Hadîd 57/10-11) âyetlerinin tefsirinde nakledilmiştir.²²⁴

²²² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 420; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 166-167; Taberî, 24: 471. Rivâyet Amir b. Abdullah b. Zübeyr yoluyla gelmekte olup mürseldir.

²²³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 317; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 441. Eseri tahkik eden İbn Sellâme dipnot bilgisi olarak bu hadisin İbn İshak’tan alıntı yapılarak *el-Bidâye ve’n-nihâye*’de zikredildiğini belirtmektedir.

²²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 14; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 23-24; Begavî, *Me’âlim*, 5: 28. Rivâyet İbn Ömer yoluyla gelmiştir. Rivâyetin senedinin zayıf olduğu belirtilmiştir.

Burada İbn Kesîr âyetten en yüksek payı alan kişinin Ebû Bekir olduğunu ve onun Allah'ın rızasını arayarak malının tamamını infak etmek sûretiyle diğer nebîlerin ümmetleri arasında bu âyetin gereğince amel edenlerin efendisi olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca başkasının onun üzerinde karşılığını vereceği herhangi bir nimeti, bir iyiliği de bulunmadığını ifade etmektedir. İbn Kesîr, “Onlardan evvel Medine’yi yurt edinip, imana sahip olanlar... kendileri fakirlik içinde bulunsalar dahi öz canlarına tercih ederler...” (Haşr 59/9) âyetini açıklarken, Hz. Ebû Bekir’in malının tamamını tasadduk etmesi örneğini vermektedir. Resûlullah ona “Ailen için ne bıraktın?” diye sorduğunda, Ebû Bekir ona “Allah’ı ve Resûlünü bıraktım” diye cevap vermişti.²²⁵ Kaldı ki Hz. Ömer de infak konusunda Hz. Ebû Bekir’i hiçbir zaman geçemediğini itiraf etmek zorunda kalmıştır.

2.4.4. Sahâbenin Mekke Döneminde Çektiği Sıkıntılar

İbn Kesîr, “İslâm garip başladı ve tekrardan garip olacak. Müjdeler olsun gariplere!” hadisini Mâide 3. âyetin tefsirinde sahih bir Ebû Hüreyre rivâyeti olarak nakletmektedir.²²⁶

Sa’d’ın annesinin Sa’d dininden dönünceye ya da kendisi ölünceye kadar hiç birşey yiyip içmeyeceğine dair yemin etmesi üzerine “...seni zorlarlarsa onlara itaat etme” âyetinin indiği nakledilmektedir. Rivâyet Ankebût 8-9. âyetlerin tefsirinde Tirmizî’den nakledilmiştir. Râvi kendisi hakkında dört âyet nâzil olduğunu söylemekte ve sonra bir olay anlatmaktadır. Buna göre Sa’d’ın annesi, ‘Allah sana (anne babana) iyilik yapmanı emretmedi mi?’ diyerek kendisi ölünceye yahut oğlu Muhammed’in dinini inkâr edinceye kadar hiçbir şey yiyip içmeyeceğine dair Allah adına yemin etmektedir. Sa’d ona bir şey yedirmek istedikleri vakit ağzını zorla açtıklarını söylemektedir. Rivâyetin sonunda sonra bu sebeple “biz insana ana babasına iyi davranmasını tavsiye ettik. Eğer onlar hakkında... seni zorlarlarsa onlara itaat etme” âyetinin nâzil olduğu beyan edilmektedir.²²⁷ Rivâyet Enfal 1. âyetin tefsirinde de zikredilmiştir.

Sa’d b. Mâlik’in ‘bu âyet benim için indi’ demesi, ayrıca Sa’d’ın annesinin ‘Sen dinini terkedene ya da ben ölene kadar bir şey yiyip içmeyeceğim. Böylelikle benden dolayı

²²⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 71; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 118; Ebû Dâvûd, “Zekât”, 1678; Tirmizî, “Menâkıb”, 16 (3675).

²²⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 26; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 3: 444; Müslim, “İman”, 145, 146 (Abdullah b. Ömer yoluyla); İbn Mâce, “Fiten”, 15 (3986); Ahmed, 2: 389.

²²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 265; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 312; Tirmizî, “Tefsîr”, 30 (3189); Ahmed, *Müsneid*, 1: 181; Ebû Dâvûd, “Cihad”, 2740. Mus’ab b. Sa’d, babası Sa’d’dan rivâyet etmiştir.

sen ayıplanacaksın. Sana da annesinin katili denilecek' demesi üzerine Sa'd'ın bu davadan vazgeçmeyeceğini ifade ettiği nakledilmiştir. Rivâyetin devamında Sa'd iki gün iki gece beklediğini, bu süre zarfında yemek yemediği için annesinin yorgun ve bitkin halini gördüğünü belirtmiştir. O buna rağmen Allah'a yemin ederek annesine yüz canı olsa dahi ve bunların biri diğerinin arkasından çıksa dahi herhangi bir sebep dolayısıyla dinini terk etmeyeceğini, 'istersen ye, istersen yeme' diyerek ifade etmiştir. Sa'd rivâyetin sonunda bu sözlerden sonra annesinin yemek yemeğe başladığını bildirmiştir. Rivâyet Lokman 15. âyetin iniş sebebi olarak Taberânî'nin *Kitabu'l-Uşre* adlı eserinden nakledilmektedir.²²⁸

Resûlullah'ın Sakîfliler'in yanına kendilerine yardımcı olmalarını istemek maksadıyla gitmesi Târik sûresinin tefsirinde anlatılmaktadır. Rivâyette Resûlullah'ın onların pazarlarında bir yaya ya da bir bastona dayanması ve Târik sûresini okuması, Kureyş'ten bazı kimselerin de Sakîfliler'e 'Biz kendi arkadaşımızı daha iyi biliriz. Eğer onun söylediklerinin hak olduğunu bilseydik şüphesiz biz ona uyardık' demeleri rivâyette sözkonusu edilmektedir. Rivâyet *Müsned*'den nakledilmektedir.²²⁹

Habbâb b. Eret'in, Âs b. Vâil'den alacağını istemesi, onun da vermemesi ve dirilince malının ve çocuklarının olacağını iddia etmesine dair rivâyetler "Âyetlerimizi inkar eden ve 'elbette bana mal ve evlat verilir' diyen kimse.." (Meryem 19/77) âyetinde sebep-i nüzûl olarak nakledilmiştir. Aşağıda zikredilen bu rivâyetlerde âyetin Âs b. Vâil hakkında indiği söylenmiştir.

İmam Ahmed'den nakledilen rivâyette anlatıldığına göre, demirci olan Habbâb b. Eret, Âs b. Vâil'den alacağını istemiştir. Âs b. Vâil de yemin ederek Muhammed'i inkâr etmediği sürece ona olan borcunu ödemeyeceğini söylemiştir. Bunun üzerine Habbab, ona Âs b. Vâil ölüp diriltilinceye kadar Muhammed'i inkâr etmeyeceğini söylemiştir. Âs b. Vâil de eğer ölüp de diriltilecek olursa, kendisinin orada da malı ve çocukları olacağını, o zaman Habbâb'a olan borcunu vereceğini ifade etmiştir. Rivâyetin sonunda bu olayın üzerine Meryem 77-80. âyetlerin nâzil olduğu belirtilmiştir.²³⁰

²²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 337; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 434-435. Rivâyet Dâvud b. Ebî Hind yoluyla gelmektedir.

²²⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 374; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 87; Ahmed, 4: 335; Taberânî, *Kebîr*, 4: 197 (4126, 4127); Heysemî, *Mecma'*, 7: 136. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah, Abdurrahman b. Hâlid el-Advânî'nin babasından rivâyet etmiştir.

²³⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 259; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 85; Ahmed, 5: 111; Buhârî, "Büyük", 2091, "Tefsîr", 4734, 4735; Müslim, "Sıfatü'l-kıyame", 2795. Sahabi râvisi Habbâb b. Eret'tir.

İbn Kesîr, Buhârî'nin lafzında "Ben Mekke'de demirci idim. Âs b. Vail'e bir kılıç yaptım ve ondan alacağımı tahsil etmek üzere gittim.." şeklinde başlayıp sonrasında hadisin zikredildiği bilgisini vermektedir.²³¹

Abdürrezzak tefsirinde anlatılan rivâyete göre, Habbâb Mekke'de demircilik yapmaktadır. Âs b. Vâil için çalışması neticesinde ondan bir miktar alacağı olmuş, alacağını tahsil etmek için gittiğinde Âs b. Vâil direnerek ona olan borcunu Muhammed'i inkâr etmediği sürece vermeyeceğini söylemiştir. Rivâyet yukarıdaki rivâyetin anlattığı şekilde devam etmektedir. En sonunda Habbâb bu hadiseyi Resûlullah'a anlatmış, Allah da: "O âyetlerimizi inkâr eden ve 'elbette bana mal ve evlat verilir' diyen kimseyi gördün mü" buyruğu "Ve o bize tek başına gelecektir" buyruğuna kadar indirmiştir.²³²

Kureyşliler birbirleriyle karşılaştıklarında gülyüzle davranıyor, müslümanlarla karşılaştıklarında da onlara kötü bakıyor ve kendi aralarında gizlice konuşuyorlardı. Bu durum kendisine söylendiğinde Resûlullah buna kızmış ve "Allah için ve bana akrabalığınız dolayısıyla sizi sevmedikçe hiçbir kimsenin kalbine iman girmez" buyurmuştur.²³³ Rivâyet Şûra 23. âyetinin tefsirinde *Müsned*'den nakledilmektedir.

2.4.5. Hz. Peygamber'in Amcası Ebû Tâlib'i İslâm'a Daveti

Bu hususta varid olan rivâyetlerde Hz. Peygamber, amcasının ölümü yaklaştığında onu 'lâ ilâhe illallah' demeye davet etmektedir. Amcası bu sözü söylememekte, Peygamber ise men edilinceye kadar onun için mağfiret dileyeceğini ifade etmektedir. Bunun üzerine Yüce Allah Tevbe 113'ü ve Kasas 56'yı indirmiştir.

Buhârî ve Müslim'den nakledilen rivâyete göre, Ebû Tâlib'in ölümü yaklaşınca Resûlullah amcasının yanına gelmiş, Ebû Cehil b. Hişâm ve Abdullah b. Ebû Ümeyye b. el-Mugîre'nin de onun yanında olduklarını görmüştür. Resûlullah amcasına 'lâ ilâhe illallah' demesini tavsiye ederken, Ebû Cehil ile Abdullah b. Ebû Ümeyye, 'Ey Ebû Tâlib, Abdülmuttalib'in dininden yüz mü çevireceksin' diyerek ona mani olmaya çalışmışlardır. Resûlullah ne zaman ona 'lâ ilâhe illallah' demeyi teklif etse, kendileri de ona dönüp aynı sözlerini tekrar ediyorlardı. Sonunda da Ebû Tâlib, Abdülmuttalib'in

²³¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 259; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 85; Buhârî, "Tefsîr", 4733.

²³² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 260; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 86. Rivâyet Habbâb b. Eret'ten nakledilmiştir.

²³³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 201; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 583-584; Ahmed, *Müsned*, 1: 207. Rivâyet Abbas b. Abdülmuttalib kanalıyla gelmektedir.

dini üzere kalacağını söylemiş ve ‘lâ ilâhe illallah’ kelimelerini söylememiştir. Resûlullah da bunun üzerine mağfîret dilemesi yasaklanıncaya kadar amcası için mağfîret dileyeceğini söylemiştir. Rivâyetin devamında Allah’ın: “O çılgın ateşlikler oldukları açıkça ortaya çıktıktan sonra akrabaları dahi olsa müşriklere peygamberin de, müminlerin de mağfîret dilemeleri olur şey değildir.” (Tevbe 113) buyruğunu indirdiği belirtilmiştir. Ebû Tâlib hakkında da: “Muhakkak ki sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin fakat Allah dilediğine hidâyet verir” (Kasas 56) buyruğu indirilmiştir. Bu hadisenin *Müsned* rivâyeti Tevbe 113. âyetin tefsirinde de nakledilmektedir.²³⁴ Görüldüğü üzere Kasas 56. âyetin tefsirinde, İbn Kesîr, bu âyetin Resûlullah’ın amcası Ebû Talip hakkında indiğini nakletmiştir.

Bir önceki rivâyetten farklı olarak Resûlullah amcası Ebû Tâlib’i imana davet edince, Ebû Tâlib, ‘Kureyşliler’in kendisini ayıplayarak onu ölüm korkusu dışında bir şey bu sözü söylemeye itmedi, demelerinden korkmasaydı iman ederek yeğenini sevindirebileceğini söylemektedir. Bunun üzerine Yüce Allah: “Muhakkak ki sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin fakat Allah dilediğine hidâyet verir ve O hidâyet bulanları daha iyi bilir” buyruğunu indirmiştir. Bu rivâyet Müslim ve Tirmizî’den nakledilmektedir.²³⁵ Müellif, Kasas 56. âyetin, Ebû Tâlib’in Resûlullah’ın teklifini kabul etmeyerek büyüklerinin dinine uyduğunu söylemesi üzerine indiğini belirtmektedir. Onun rivâyetlerden çıkardığı sonuca göre Ebû Tâlib’in son sözü ‘Abdumuttalib’in dini üzere(yim)’ demek olmuştur.

2.4.6. Hz. Peygamber’in Cinlere İslâm’ı Tebliği

Resûlullah Ukaz panayırına giderken Nahle’de sabah namazı kıldırıldığı esnada cinlerden bir tâifenin Kur’ân dinlemeleri ve iman etmeleri olayı Ahkâf 29-32. âyetlerin tefsirinde birçok rivâyette nakledilmiştir. İlk İbn Abbas rivâyeti nebînin onları görmediği şeklinde gelmektedir.

İmam Ahmed rivâyetine göre, “Hatırla ki cinlerden bir grubu Kur’ân’ı dinlesinler diye sana yönelmiş idik” âyetinde sözkonusu edilen olay Nahle’de olmuştu. Resûlullah da yatsı namazını kılıyordu. “Neredeyse etrafında bir keçe (gibi) olacaklardı” (Cin 72/19)

²³⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 221; 6: 246; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 287; 8: 279; Buhârî, “Cenaiz”, 1360, “Menâkıb”, 3884; Müslim, “İman”, 24; Nesâî, “Tefsîr”, 11319; Ahmed, 5: 433. Rivâyet Zührî yoluyla gelmektedir.

²³⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 246; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 279; Müslim, “İman”, 25; Tirmizî, “Tefsîr”, 29 (3188). Rivâyet Ebû Hüreyre ve Yezid b. Keysân’dan nakledilmektedir. Müellif, Tirmizî’nin hadise hasen, garip dediğini nakletmektedir.

âyeti hakkında Süfyan, keçeden kasıt üst üste olmalarıdır, tıpkı keçenin üst üste, kat kat olduğu gibi, demiştir.²³⁶

İmam Ahmed'den nakledilen rivâyet, “Resûlullah cinlere ne Kur’ân okudu ne de onları gördü” ifadesiyle başlamaktadır. Resûlullah’ın ashâbından dokuz on kişi ile birlikte Ukaz panayırına doğru gitmek üzere çıktığı, o sırada da şeytanlar ile semadan (hırsızlama yoluyla aldıkları) haberler arasına engel olunarak onlara yalın alevli ateşler salınmaya başladığı nakledilmiştir. Bunun üzerine şeytanlar kavimlerinin yanına geri dönmüşler ve semadan haber almalarının engellendiğini, üzerlerine yalın alevli ateşler salındığını söylemişlerdir. Şeytanlar bu engellenme durumunun tek sebebinin meydana gelmiş olan önemli bir olay olduğunu anlamışlardır. Yerin doğularına ve batılarına giderek semadan haber almalarını engelleyen bu yeni hadisenin ne olduğunu araştırmaya başlamışlardır.

Rivâyetin devamında Tihâme’ye doğru giden o şeytanların, Resûlullah Ukaz panayırına giderken Nahle’de bulunduğu sırada, ashâbına sabah namazını kıldırırken ona rast geldikleri belirtilmiştir. Şeytanlar Kur’ân’ı duyunca ona kulak verip dinlemişler ve semadan haber almalarını engelleyen şeyin bu olduğunu anlamışlardır. Oradan kavimlerinin yanına döndükleri zaman kendilerini doğru yola ileten hayret verici bir Kur’ân dinleyip ona iman ettiklerini, artık bundan sonra Rablerine şirk koşmayacaklarını söylemişlerdir. Rivâyetin sonunda Yüce Allah’ın da nebîsine “De ki: Bana şu vahyolundu: Cinlerden bir topluluk beni dinlediler” (Cin 72/1) buyruklarını indirdiği ve ona sadece cinlerin söylediklerini vahyettiği bildirilmektedir.²³⁷ Allah vahiyle peygamberine haber verinceye kadar Hz. Peygamber’in onların hallerinin farkına varmadığı görüşü Hasan-ı Basrî’ye nisbet edilmektedir.

Cinler vahyi dinlemeye çalışıyorlar, bundan dolayı bir kelime duydukları zaman ona on kelime daha katıyorlar, böylelikle duydukları gerçek, ona ekledikleri de batıl oluyordu. Rivâyetin devamında önceleri yıldızlar ile onlara atış yapılmadığı, Resûlullah peygamber olarak gönderilince daha önce oturdukları yere yalın alevli ateşler atılmaya başlandığı ve bu durumu İblîs’e şikâyet ettikleri, İblîs’in de bu durumun ancak yerde

²³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 289; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 138; Ahmed, 1: 167. Rivâyeti İkrime Zübeyr’den nakletmektedir.

²³⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 289; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 138-139; Ahmed, 1: 252; Beyhakî, *Delâil*, 2: 225-226; Buhârî, “Ezan”, 773; Müslim, “Salat”, 449; Tirmizî, “Tefsîr”, 69 (3323). Rivâyet İbn Abbas yoluyla gelmektedir. Müellif rivâyeti Buhârî, Müslim, Tirmizî ve Nesâî’nin başka bir yolla rivâyet ettiklerini beyan etmektedir.

meydana gelen yeni önemli bir olay dolayısıyla olduğunu söylediği nakledilmiştir. Hadis İmam Ahmed'den nakledilmektedir.²³⁸

Resûlullah'ın cinlerle görüştüğü gece Rahmân sûresini başından sonuna kadar onlara okuduğunu ve onların “Rabbimiz! Nimetlerinden hiçbirisini yalanlamayız. Hamd sana mahsustur” şeklinde güzel karşılık verdiğini ifade ettiğine dair rivâyetler nakledilmiştir. İbn Kesîr, Tirmizî'den yaptığı nakilde, Resûlullah'ın ashâbının yanına çıkarak onlara Rahmân sûresini başından sonuna kadar okuduğu, onların da seslerini çıkarmadıkları zikredilmektedir. Bunun üzerine Allah Resûlü'nün, bunu cinlerle görüştüğü gece onlara okuduğu fakat onların ashâbından daha güzel karşılık verdiklerine dair sözü kaydedilmektedir. Allah Resûlü Yüce Allah'ın “O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz” (Rahmân 55/13) âyetini okudukça cinlerin ‘Rabbimiz, nimetlerinden hiçbirisini yalanlamayız, hamd sana mahsustur’ dediklerini ifade etmiştir.²³⁹

İbn Abbas sahâbe Resûlullah ile birlikte otururken bir yıldızın atılıp etrafı aydınlattığını haber vermiştir. Allah Resûlü de ashâbına, bu hadise hakkında daha önce ne söylediklerini sormuş, ashâb da, böyle bir şey olduğunda büyük bir kişinin doğduğu ya da öldüğünü söylediklerini belirtmişlerdir. Allah Resûlü de şöyle buyurmuştur: “Hayır. Böyle değil ama Allah semada bir işi hükme bağladığı zaman...” diyerek hadisin geri kalan kısmını zikretmiştir. İbn Kesîr bu rivâyeti Cin sûresi 8-10. âyetlerin tefsirinde nakletmektedir.²⁴⁰

İbn Kesîr, burada konuyu vuzuha kavuşturmak için şu açıklamaları yapmaktadır. O cinleri bu duruma neyin sebep olduğunu araştırmaya itenin bu yıldızların atılması hadiseleri olduğunu, onların bu sebeple yerin doğusuna ve batısına gittiklerini, ashâbı ile birlikte namaz kılarken Resûlullah'ın Kur'ân okuduğunu görmeleri neticesinde semanın korunmasının sebebinin bu olduğunu anladıklarını beyan etmektedir. Bunun sonucunda aralarında iman edenler etmiş, geri kalanları ise azgınlığını sürdürmüştü.

²³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 290; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 139; Ahmed, 1: 274; Tirmizî, “Tefsîr”, 69 (3324). Rivâyet İbn Abbas'tan gelmektedir.

²³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 302; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 467-468; Tirmizî, “Tefsîr”, 55 (3291); Beyhakî, 2: 232. Rivâyet Câbir b. Abdullah yoluyla gelmektedir. Burada müellif, senedindeki bir râvinin münker kabul edilmesinden dolayı hadisin garip olduğunu beyan eden Tirmizî'nin görüşünü aktarmaktadır.

²⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 240-241; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 414; Ahmed, *Müsned*, 1: 218. Rivâyet İbn Abbas'tan nakledilmektedir. Hadis Sebe sûresi 23. âyette tamamen zikredilmiştir.

Müellif daha önce “Hatırla ki cinlerden bir grubu Kur’ân’ı dinlesinler diye sana yöneltmiş idik” (Ahkâf 46/29) buyruğunu açıklarken bu hususun İbn Abbas’ın naklettiği hadiste geçtiğini belirtmektedir. İbn Kesîr’in ifadesiyle, semada alevli ateşlerin çoğalıp, bunların atış için kullanılmaları şeklindeki bu önemli olayın ortaya çıkmasıyla insanlar da, cinler de dehşete düşmüşler, bundan dolayı tedirgin olup korkuya kapılmışlar ve bu durumun dünyanın sonunun belirtisi olduğunu düşünmüşlerdir.

Süddî’den yapılan nakilde ise, yeryüzünde bir nebînin yahut üstün gelen bir dinin bulunması dışında, semanın daha önceleri korunmadığı, şeytanların da Muhammed’den önce dünya semasında kendilerine yer edindikleri ve orada meydana gelen yeni hadiseleri dinlemeye çalıştıkları anlatılmıştır. Hz. Muhammed peygamber olarak gönderilince bir gece onlara atışlar yapılmış, Tâifliler gökyüzünde gördükleri kayan yıldızlar ve göktaşlarına binaen bundan korkuya kapılarak sema ehlinin helâk olduğunu söylemişlerdir. Hatta bunun tesiriyle kölelerini hürriyetlerine kavuşturmaya ve hayvanlarını başıboş bırakmaya başlamışlardır. Abdüylîl b. Amr, bu durumu garipseyerek Tâif halkına seslenmiş, onların mallarını ellerinde tutmalarını, ayrıca yıldızların yerlerine ve alametlerine bakmalarını söylemiştir. Eğer yıldızlar yerlerinde durmakta ise o zaman semadakilerin helâk olmadığını söylemiş ve bu durumun sebebinin Muhammed olduğunu belirtmiştir. Tâifliler yıldızlara baktıklarında onları yerlerinde görmüşler ve mallarını ellerinde tutmuşlardır. Rivâyette o gece şeytanların korkuyla İblîs’e gittikleri ve ona yerin durumunu haber verdikleri, İblîs’in de yerin her tarafından kendisine bir avuç toprak getirmelerini istediği, toprak getirilince de onu koklayıp başlarına bu halin gelmesine sebep olan kişinin Mekke’de olduğunu söylediği anlatılmaktadır. Rivâyetin devamında İblîs, Nasîbîn cinlerinden yedi kişiyi Mekke’ye göndermiş, onlar da Resûlullah’ın Mescid-i Haram’da namaz kılmakta ve Kur’ân okumakta olduğunu görmüşler ve Kur’ân’ı dinleme arzusuyla neredeyse ona degecek kadar yaklaşmışlar sonra da müslüman olmuşlardır. Rivâyetin sonunda Yüce Allah’ın da onların durumunu Peygamber’ine bildirdiği vurgulanmıştır.²⁴¹ Burada Cin suresi 8-10. âyetlerin tefsirinde zikredilen bu rivâyet, Ahkâf 29. âyetin tefsirinde de zikredilmektedir. İbn Kesîr, bu mevzuyu *Sîret* adlı kitabında Allah Resûlü’nün peygamber olarak gönderilişinin baş taraflarında etraflı bir şekilde anlattığını söylemektedir.

²⁴¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 241; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 414-415.

Cinlerin Resûlullah'dan Kur'ân dinlemeleriyle ilgili Abdullah b. Mes'ûd rivâyetleri Ahkâf 29-32. âyetlerin tefsirinde ayrı bir bölüm halinde zikredilmiştir. Burada İmam Ahmed, Müslim, Ebû Nuaym, Taberî, Beyhakî, İbn Ebî Hâtim ve Buhârî'den rivâyetlerin aktarıldığı görülmektedir.

Alkame Abdullah b. Mes'ûd'a, cin gecesinde Resûlullah'ın yanında birinin bulunup bulunmadığını sormuştur. Abdullah da onun yanında hiç kimsenin olmadığını, ama Mekke'de iken kendilerinin bir gece onu bulamadıklarını, 'acaba öldürüldü mü kaçırıldı mı' düşünceleriyle endişe ettiklerini ve o geceyi çok kötü bir şekilde geçirdiklerini söylemiştir. Sabaha doğru onu ansızın Hira'dan gelirken görmüşler ve ona endişelerini anlatmışlardır. Resûlullah da cinlerin davetçilerinin kendisine geldiğini, onlara gidip kendilerine Kur'ân okuduğunu ifade etmiştir. Rivâyetin devamında Resûlullah'ın birlikte gidip ashâbına onların izlerini ve ateşlerinin kalıntılarını gösterdiği zikredilmiştir. Ravi Şa'bî cinlerin Resûlullah'tan azık istediklerini, râvi Âmir ise cinlerin azığı ondan Mekke'de istediklerini söylemiştir. Rivâyetin sonlarına doğru bunların Cezîre cinlerinden oldukları beyan edilmiş ve Allah Resûlü'nün "Üzerinde Allah'ın adı anılan her bir kemik elinize olabildiğince en bol etli haliyle geçecektir. Her bir tezek ve küçükbaş hayvanların pisliği de sizin bineklerinizin alafı olacaktır. Bu sebeple bunlarla (hayvan pisliği ve kemikle) istinca yapmayınız, çünkü onlar cinlerden kardeşlerinizin azığıdır" sözü nakledilmiştir. Rivâyet İmam Ahmed'in *Müsned*'inden aktarılmaktadır.²⁴²

Allah Resûlü'nün "Ben bu gece Hacûn mevkiinde durup, cinlere Kur'ân okudum" buyruğu Taberî'den nakledilmektedir.²⁴³

Resûlullah Mekke'de iken ashâbını çağırarak "Aranızdan cinlerin durumunu görmek isteyen varsa gelsin" buyurmuştur. Sahâbeden sadece Abdullah b. Mes'ûd onunla gelmiştir. Mekke'nin üst taraflarına geldiklerinde Resûlullah ayağıyla bir çizgi çizmiş, sonra da Abdullah b. Mes'ûd'a onun içinde oturmasını emretmiş ve gitmiştir. İbn Mes'ûd, Resûlullah ayakta durup Kur'ân okumaya başlayınca çok sayıda gölgenin onun etrafını kapattığını, kendisiyle onun arasına engel olduğunu, hatta onun sesini işitemediğini anlatmaktadır. Sonra o cinler parça parça bulutlar gibi dağılıp gitmişler ve

²⁴² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 291-292; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 141-142; Ahmed, 1: 476; Müslim, "Salât", 450; Ebû Dâvûd, "Tahâret", 85; Tirmizî, "Tefsîr", 46 (3258). Şa'bî ve Alkame'nin Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyetidir.

²⁴³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 292; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 142; Taberî, 22: 138. Ubeydullah b. Abdullah kanalıyla gelen İbn Mes'ûd rivâyetidir. Zayıftır.

nihâyet birkaç kişi kalmışlardır. Resûlullah fecr ile birlikte işini bitirmiş, sonra gidip abdestini bozarak İbn Mes'ûd'un yanına gelmiş ve "O birkaç kişi ne yaptılar" diyerek kalan birkaç cinni sormuştur. İbn Mes'ûd da Resûlullah'a onların orada olduklarını bildirmiştir. Allah Resûlü onlara azık olmak üzere bir kemik ve bir tezek vermiş, sonra da tezek ya da kemikle istinca yapılmasını yasaklamıştır. Rivâyet Taberî kaynaklıdır.²⁴⁴

Resûlullah İbn Mes'ûd'a kendisini takip etmesini söylemiştir. Birlikte bir yere kadar gitmişler ve Resûlullah İbn Mes'ûd'a bir çizgi çizerek bu çizginin arkasında durarak kesinlikle dışına çıkmamasını emretmiş, dışına çıkacak olursa helak olacağını da eklemiştir. Rivâyet Ebû Nuaym'dan nakledilmiştir.²⁴⁵

Taberî'den nakledilen rivâyette de yukarıda bahsedilen hadiseler aynen nakledilmiş, çizginin dışına çıkmaması emredilen İbn Mes'ûd, siyah bir toz bulutu gibi bir şeyin Resûlullah'ın etrafını bürüdüğünü anlatmış, üç defa korku ve dehşete kapıldığını söylemiştir. Sabaha yakın Resûlullah İbn Mes'ûd'un yanına geldiğinde onun uyuyup uyumadığını sormuş, İbn Mes'ûd da uyumadığını ve defalarca insanları imdada çağırmak istediğini ve sonunda Resûlullah'ın sopasıyla onları dürterek "oturun" dediğini duyduğunu anlatmıştır. Allah Resûlü de çizginin dışına çıkmış olması durumunda onlardan birilerinin onu kapmayacağından emin olamayacağını belirtmiştir. Resûlullah sonra ona bir şey görüp görmediğini sormuş, İbn Mes'ûd da beyaz elbiselere bürünmüş siyah adamlar gördüğünü söylemiştir. Allah Resûlü açıklama yaparak onların Nasîbîn cinleri olduklarını, kendisinden azık istediklerini, kendisinin de onlar için eti sıyrılmış her bir kemiği ya da (hayvanları için de) küçük ya da büyükbaş hayvan pisliklerini azık olarak verdiğini bildirmiştir. İbn Mes'ûd, şaşırarak bunun onlara ne faydası olacağını sormuş, o da, onların buldukları her bir kemiği mutlaka yenildiği günkü haliyle üzerinde etinin de bulunduğunu göreceklerini, buldukları her bir pisliği de mutlaka yendiği günkü taneleriyle birlikte bulacaklarını haber vermiştir. Bu sebeple onlardan herhangi bir kimsenin kemikle ya da küçük büyük baş hayvan pisliği ile istinca yapmamasını emretmiştir.²⁴⁶

²⁴⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 292; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 143; Taberî, 22: 138. Rivâyet İbn Mes'ûd'dan gelmektedir. İbn Kesîr'in zikrettiği ve Taberî'de başka rivâyet yollarıyla geçen rivâyet ler toplamıyla birlikte bu rivâyet güçlenmektedir.

²⁴⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 293; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 143; Ahmed, 1: 399. Abdullah b. Mes'ûd'dan gelmiştir. İbn Kesîr, rivâyetin zayıf olduğunu belirtmektedir.

²⁴⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 293; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 143-144; Taberî, 22: 137-138. Katâde'den mürsel olması dolayısıyla rivâyetin senedi zayıftır.

Resûlullah İbn Mes'ûd'a kendisini takip etmesini söylemiş ve cinlerden kardeş çocukları ve amca çocukları olmak üzere on beş kişinin bu gece yanına geleceklerini, kendisinin onlara Kur'ân okuyacağını haber vermiştir. Allah Resûlü ile birlikte istediği yere gittiklerinde Resûlullah ona bir çizgi çizip içine oturtmuş ve bunun dışına çıkmamasını söylemiştir. İbn Mes'ûd da Resûlullah seher ile birlikte, elinde üzerinde et bulunmayan bir kemik, bir tezek ve bir kömür parçası ile yanına geri dönünceye kadar geceyi o çizginin içinde geçirdiğini belirtmiştir. Allah Resûlü ona bunlardan hiçbirisi ile istinca yapmamasını buyurmuştur. Sabah olduğunda İbn Mes'ûd Resûlullah'ın (dün gece) nerede olduğunu merak etmiş ve gittiğinde orada altmış devenin çöktüğü bir yer görmüştür. Bu bilgiler Beyhakî'den nakledilmektedir.²⁴⁷

Beyhakî'de gelen bir başka rivâyette, İbn Mes'ûd cin gecesi Resûlullah ile birlikte gitmiştir. Hacûn'a gelince Resûlullah ona bir çizgi çizmiş, sonra onların yanına doğru ilerlemiş, onlar da etrafını kalabalık bir şekilde kuşatmışlardır. Verdân adındaki efendileri: Ben bunları senden uzaklaştırırım, deyince Allah Resûlü: "Şüphesiz ki Allah'a karşı kimse beni koruyamaz" buyurmuştur.²⁴⁸

Bir başka rivâyette, cin gecesinde Resûlullah'ın yanında İbn Mes'ûd olduğu halde, Allah Resûlü nefes alıp vermiş, İbn Mes'ûd 'Neyin var' diye sorduğunda o kendisine öleceğinin haberi verildiğini buyurmuştur. İbn Mes'ûd da halife tayin etmesini söylemiş, o "kimi" deyince, İbn Mes'ûd 'Ebû Bekir'i' demiştir. Resûlullah susmuş ve bir süre sonra yine nefes alıp vermiştir. Biraz önce zikredilen hadise üç kez tekrar etmiştir. İkincide Resûlullah'ın "kimi halife tayin edeceği" sorusuna İbn Mes'ûd 'Ömer'i' diye cevap vermiş, üçüncüde de aynı soruya 'Ali b. Ebî Tâlib'i' diye cevap vermiştir. Bunun üzerine Allah Resûlü "Nefsim elinde olana yemin ederim ki eğer ona itaat ederlerse andolsun hep birlikte cennete gireceklerdir" buyurmuştur. Hadis Ebû Nuaym'ın *Delâil*'inden aktarılmaktadır. İbn Kesîr bunun oldukça garip bir hadis olduğunu söyleyerek rivâyeti değerlendirmektedir.²⁴⁹ Onun belirttiğine göre rivâyetin sahih olduğunu varsaymış olsak dahi zahirinden anlaşıldığı üzere bu onların Medine'ye heyet olarak gelişlerinden sonra olmalıdır. Çünkü bu Mekke fethinden sonra son

²⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 293; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 144; Beyhakî, *Delâilu'n-Nübüvve*, 2: 231. Abdullah b. Mes'ûd rivâyetidir. Rivâyetin senedi zayıftır.

²⁴⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 294; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 145; Beyhakî, *Delâil*, 2: 231-232. Rivâyet Ebû'l-Cevzâ ve Abdullah b. Mes'ûd yoluyla gelmektedir. Rivâyetin senedi zayıftır. Hadisin baş taraflarının şahitleri olduğu, son taraflarının ise münker olduğu bildirilmiştir.

²⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 294; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 146; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 10: 67 (9970). Rivâyet İbn Mes'ûd'dan nakledilmektedir. Muhakkik tarafından rivâyetin metin olarak batıl olduğu ifade edilmiştir. Bunun delilinin de rivâyetin halife tayin etmekten bahsetmiş olmasıdır, denmiştir.

zamanlarda olmuş ve o sırada insanlar da, cinler de Allah'ın dinine büyük topluluklar halinde girmeye başlamış ve ayrıca Nasr 1-3. âyetler de nâzil olmuştu. Allah Resûlü'nün vefatının yaklaşmış olduğu haberinin kendisine verildiği Nasr sûresinde İbn Abbas'ın açıkça ifade ettiği gibi budur. İbn Kesîr, Ömer b. Hattab'ın da bu hususta ona muvafakat ettiğini belirtmektedir.

Müşned' de geçen rivâyette, Resûlullah'ın cin gecesini etrafında çizgi çizdiği, onlardan her birinin siyah bir arı gibi oldukları geçmektedir. Allah Resûlü İbn Mes'ûd'a yerinden ayrılmamasını, onlara Allah'ın kitabını okuyacağını buyurmuştur. Abdullah b. Mes'ûd, daha sonra Sûdan'lı bir kavim olan Zutlar'ı görünce, onları o gece gördüğü cinlere benzetmiştir. Rivâyete göre, Hz. Peygamber İbn Mes'ûd'a “Yanında su var mı?” diye sormuş, o da olmadığını söylemiştir. Bu sefer: “Yanında nebiz var mı?” diye sorunca, İbn Mes'ûd ‘evet’ demiş ve Resûlullah da onunla abdest almıştır.²⁵⁰

İbn Ebî Hâtim rivâyetinde, Yüce Allah'ın: “Hatırla ki cinlerden bir grubu... sana yöneltmiş idik” buyruğu hakkında İkrime, onların on iki bin kişi oldukları ve Musul Cezîre'sinden geldiklerini söylemiştir. Nebî İbn Mes'ûd'a yanına gelinceye kadar kendisini beklemesini emretmiş, onun etrafında bir çizgi çizmişti. İbn Mes'ûd onlardan bir zarar geleceğini düşünerek gitmek istemiş, sonra Resûlullah'ın uyarısını hatırlayarak yerinde sabit kalmıştır. İbn Mes'ûd bu isteğini Resûlullah'a anlatınca o “Eğer gitmiş olsaydın kıyamet gününe kadar karşılaşmazdık” buyurmuştur.²⁵¹

Resûlullah'ın yanına Ninova'dan cinler gelmişti. Allah'ın nebîsi de cinlere Kur'an okumakla emrolunduğunu belirtmiş, beraberinde üç defa kimin kendisiyle geleceğini sormuştur. Hepsini başlarını önlerine eğmişler, sadece İbn Mes'ûd onunla gitmeyi kabul etmiştir. İbn Mes'ûd onun arkasından gitmiştir. Nebî Hacûn yolu denilen bir yola girmiş ve onun sabit kalması için bir çizgi çizmiştir. Rivâyetin devamında İbn Mes'ûd korkmaya ve alçaktan uçan kerkenez kuşlarına benzer şeyler görmeye başladığını, oldukça şiddetli gürültüler, karışık sesler duyduğunu, Allah'ın nebîsine bir zarar gelir, diye korktuğunu beyan etmiştir. Sonra Resûlullah Kur'ân okumuş ve geri dönmüş, İbn Mes'ûd ona duyduğu gürültüleri sorduğunda Resûlullah cinlerin bir maktul hakkında

²⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 295; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 147; Ahmed, 1: 455. İbn Mes'ûd'dan nakledilmiştir. Zayıf bir rivâyettir.

²⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 295; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 147. Rivâyet Hakem b. Ebân ve İkrime yoluyla gelmesi sebebiyle mürseldir. Fakat bu muhteva birçok yoldan rivâyet edilmiştir.

davalaştıklarını ve aralarında hak ile hüküm verildiğini buyurmuştur. Rivâyet Taberî’de Ahkâf 29 buyruğu açıklanırken zikredilmektedir.²⁵²

Burada İbn Kesîr cinlerle ilgili rivâyetler hakkında bir değerlendirme yapmaktadır. Müellif bu rivâyet yollarının tümünün Hz. Muhammed’in cinlerin yanına başka bir maksatla gittiğini, onlara Kur’ân okuduğunu, cinleri Allah’ın hak yoluna davet ettiğini, Yüce Allah’ın, Resûlü vasıtasıyla onların o zaman için ihtiyaç duydukları şeyleri teşrîf buyurduğunu gösterdiğini beyan etmektedir. Onun belirttiğine göre İbn Abbas’ın söylediği gibi cinler Hz. Peygamber’in Kur’ân okuyuşunu ilk dinlediklerinde, Resûlullah’ın onların farkına varmamış olması ihtimali vardır. Bundan sonra da İbn Mes’ûd’un rivâyet ettiği gibi heyet halinde onun huzuruna gelmişlerdir, ama İbn Mes’ûd, cinler ile muhatap olduğu ve onları davet ettiği sırada Allah Resûlü ile birlikte değildi. Onlardan uzakta bulunuyordu. İbn Kesîr, nebî ile birlikte de ondan başka kimsenin çıkıp gitmediğini, bununla birlikte Resûlullah cinlerle konuşurken İbn Mes’ûd’un da kendisinin hazır bulunmadığını vurgulamaktadır. Özetle müellif, Hz. Peygamber’in cinlerin yanlarına gittiği ilk seferinde onunla birlikte İbn Mes’ûd’un da, başkasının da bulunmamış olma ihtimalini hatırlatmaktadır. O, İmam Ahmed’in nakletmiş olduğu birinci rivâyetin anlatımının zahirinden anlaşılanın bu olduğunu söylemektedir. Bu rivâyetin Müslim’de de olduğunu belirtmekte, bundan sonra ise İbn Mes’ûd’un bir başka gece onunla beraber çıkıp gittiğini belirtmektedir. Nitekim O, İbn Ebî Hâtim’in de cin sûresinin tefsirinde naklettiği bir rivâyette, Hz. Peygamber ile Nahle’de karşılaşan cinlerin Ninova cinleri olduğunu, Mekke’de onunla karşılaşan cinlerin ise Nasîbîn cinleri olduğuna dair zikrettiği rivâyeti aktarmaktadır. İbn Kesîr, Beyhakî’nin İbn Mes’ûd’un ‘Kimsenin geçirmediği kadar kötü bir gece geçirdik’ sözlerini ‘İbn Mes’ûd’un dışında kalan ve Resûlullah’ın cinlerin yanına çıkıp gittiğini bilmeyen kimseler hakkında’ yorumladığını belirtmektedir. O bu görüşün uzak bir ihtimal olduğu düşüncesindedir.²⁵³

İnsanlardan Bazılarının Cinlere Sığınması

Çalışmamızın câhiliye dönemi ile ilgili konu başlığı altında müşriklerin bazı cinlere sığındıklarına dair bilgiler verilmişti. Bu hususta zikredilen bir rivâyette râvi Resûlullah’ın Mekke’de ilk duyulmaya başladığı sıralarda babasıyla birlikte bir ihtiyaç

²⁵² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 295; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 147; Taberî, 22: 136-137. Saîd b. Ebî Arûbe, Katâde’den mürsel olarak nakletmiştir.

²⁵³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 296; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 148-149.

için Medine’den çıktığını, gece bir çobanın yanında kaldığını, gece yarısı olunca bir kurdun gelip ve koyunlardan bir kuzuyu alıp gittiğini zikretmektedir. Rivâyetin devamında çobanın onun üzerine atıldığı ve o vadinin cinninin himayesine sığındığı, kendisini görmedikleri bir münâdînin ‘Ey Sirhân onu bırak’ diye seslendiği, kuzunun koşarak geldiği ve hiç yara almadan koyunların arasına katıldığı belirtilmektedir. Rivâyetin sonunda da Yüce Allah’ın Mekke’de iken Resûlüne: “Bir gerçek de şu ki, insanlardan bazı kimseler, cinlerden bazı kimselere sığınırldı. Bununla da onların azgınlıklarını artırırldı” buyruğunu indirdiği bildirilmiştir. Bu rivâyet Cin sûresi 6. âyetin tefsirinde, İbn Ebî Hâtim’den nakledilmektedir.²⁵⁴ Burada İbn Kesîr, fikir yürüterek kuzuyu alan kurdun cinlerden olması ihtimali üzerinde durmaktadır. O cinnin böylece insanı korkutup, kendisinden korkmasını sağlamak istemiş olabileceğini, sonra da kendisine sığınınca kuzuyu ona geri verdiğini, bununla da onu saptırmak, küçük düşürmek, dininden çıkarmak istemiş olabileceğini beyan etmektedir.

Ayrıca cinlerin Hz. Peygamber’in mescidinde namaz kılmak istediklerine dair Cin 18. âyetin tefsirinde iki rivâyet nakledilmiştir.²⁵⁵ Fakat Peygamber mescidiyle ilgili olan bu rivâyetler Medine dönemini ilgilendirdiği için burada zikredilmeyecektir.

Cinlerin Resûlullah’ın Etrafında Toplanmaları

Cinlerin Resûlullah’ın etrafında kalabalık bir grup halinde toplanıp onu dinlemelerinin mahiyetine dair müellifin eserinde “Şu da bir gerçek ki, Allah’ın kulu ona ibadet etmek için kalktığı zaman neredeyse etrafında bir keçe (gibi) olacaktı” (Cin 72/19) buyruğu ile ilgili olarak üç görüş nakledilmektedir.

Avfî’nin İbn Abbas’tan naklettiği birinci görüşe göre, cinler Hz. Peygamber’in Kur’ân okuyuşunu dinlerken aşırı tutkularından neredeyse onun sırtına bineceklerdi. Onlar Kur’ân okunduğu esnada Resûlullah’a oldukça yaklaşmışlardı. Resûlullah ise bunu bilmiyordu. En sonunda Cebrâil kendisine gelerek “De ki: Bana şu vahyolundu: Cinlerden bir topluluk beni dinlediler” yani gelip Kur’ân’ı dinlediler, buyruklarını okumasını emretmiştir. İbn Kesîr, bu görüşün birinci görüş olduğunu beyan etmektedir. Bu görüş Zübeyr b. el-Avvâm’dan rivâyet edilmiştir.²⁵⁶

²⁵⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 240; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 412-413; Taberânî, *Kebîr*, 19: 191 (430). Kerdem b. Ebî’s-Sâib el-Ensârî’den rivâyet edilmiştir.

²⁵⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 244; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 420-421; Taberî, 23: 665.

²⁵⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 245; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 421-422.

İkinci görüşü ifade eden Taberî rivâyetine göre, cinler Hz. Peygamber'in ashâbı ile birlikte namaz kıldığını, ashâbının da onunla birlikte rükû ve secde ettiklerini görünce, ashâbın ona bu şekilde itaatle uymalarına hayret etmişler, bunun için kendi kavimlerine: “Allah'ın kulu ona ibadet etmek için kalktığı zaman neredeyse etrafında bir keçe (gibi) olacaklardı” demişlerdir. Bu da ikinci bir görüştür. Saîd b. Cübeyr'den rivâyet edilmiştir.²⁵⁷

Müellif burada Hasan-ı Basrî'nin görüşünü de ifade etmektedir. Buna göre, Resûlullah kalkıp Lâ ilâhe illallah diyerek insanları Rablerine davet edince Araplar hep birlikte onun üzerine neredeyse üşüşecek (ve keçe gibi olacak)lardı. Müellif Cin 19. âyet hakkında Katâde'den yaptığı nakilde, insanlar ve cinlerin bu dini söndürmek için bir keçe gibi bir araya geldikleri yani birbirleriyle dayanıştıkları ifade edilmiştir. Yüce Allah da bu dine yardım etmek, onun devamını sağlamak, ona karşı çıkanların tümüne karşı onu zafere kavuşturmaktan başkasını kabul etmemiştir. Bu da üçüncü bir görüştür. Bu görüş İbn Abbas, Mücâhid ve Saîd b. Cübeyr'den rivâyet edilmiş olup, İbn Zeyd'in kanaati ve Taberî'nin tercihi bu istikamettir.²⁵⁸ İbn Kesîr, zahîr (güçlü) görülen de bu buyruktur, diyerek tercihinin üçüncü görüşten yana koymaktadır.

Cin Heyetlerinin Hz. Peygamber'in Huzuruna Defalarca Gelmeleri

İbn Kesîr eserinde cinlerin Resûlullah'ın huzuruna birçok defa geldiklerine dair rivâyetler nakletmektedir. Beyhakî rivâyetine göre, Ebû Hüreyre Resûlullah'ın arkasından onun abdesti ve ihtiyacını karşılayacağı matarasını yanına almış olarak gitmekteydi. Yine bir gün onun arkasından yetişmişti. Resûlullah da istinca etmek için ondan kemik ve hayvan pisliği değil de birkaç taş istemişti. Ebû Hüreyre taşları ona götürmüş, Resûlullah ihtiyacını gördükten sonra Ebû Hüreyre onun yanına gitmiş, ona kemik ve hayvan pisliğinin durumunu sormuştur. Resûlullah da Nasîbîn cinlerinin heyetinin yanına gelerek kendisinden azık istediklerini, kendisinin de onların gördükleri bütün kemik ve hayvan pisliklerinde yiyecek bir şey bulmaları için Allah'a duâ ettiğini ifade etmiştir.²⁵⁹ İbn Kesîr'e göre, işte bu da öncekilerle birlikte onların

²⁵⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 245; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 421-422; Taberî, 23: 667. İbn Abbas nakletmiş olup senedi sahih bir rivâyettir.

²⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 245; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 422.

²⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 296; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 149; Beyhakî, *Delâil*, 2: 233; Buhârî, “Menâkıb”, 3860. Buhârî rivayeti sahihtir. Eserin tahkikini yapan Abdürrezzak el-Mehdî, Beyhakî'nin naklettiği rivayetin senedinin Saîd b. Amr'dan dolayı zayıf olduğunu belirtmektedir.

daha sonra da onun huzuruna heyet olarak geldiklerinin delilidir. İbn Kesîr, bu durumun birkaç defa tekrarlandığına delil olacak rivâyetler zikretmektedir.

İbn Kesîr'in zikrettiği Taberî'de nakledilen bir başka rivâyetle, Yüce Allah'ın "Hatırla ki cinlerden bir grubu Kur'ân'ı dinlesinler diye sana yöneltmiş idik" (Ahkâf 46/29) buyruğu hakkında İbn Abbas'tan bunların Nasîbîn ahalisinden yedi kişi olduğu ve Resûlullah'ın onları kendi kavimlerine elçiler olarak görevlendirdiği görüşü aktarılmaktadır. Burada İbn Kesîr, bu rivâyetin İbn Abbas'ın her iki olayı da rivâyet ettiğine delil olduğunu ifade etmektedir.²⁶⁰

Rivâyetlerde cinlerin kabilelerine, isimlerine varıncaya kadar nakledilmekte, cinlerin dokuz ya da on beş kişi oldukları, Nahle'nin dip taraflarından geldikleri, altmış deve üzerinde geldikleri, üç yüz ya da on iki bin kişi oldukları gibi muhtelif bilgiler zikredilmektedir. Müellif tüm bu rivâyet farklılıklarının cinlerin Resûlullah'ın huzuruna defalarca heyet olarak geldiklerinin bir delili olabileceğini beyan etmektedir. İbn Ebî Hâtim rivâyetine göre bunlar yedi kişi idiler. Üçü Harran ahalisinden, dördü de Nasîbînliler'den idiler. Bunların isimleri de Hayâ (bazı baskılarda Huyey), Hasâ, Mesâ, Şâsar, Nâsar, Ardu, İbyan ve Ahkam idi. Bir başka rivâyetle de Benüşşeyribân denilen kabilenin sayıca en kalabalık, nesep itibarıyla da en şerefli cin kabilesi olduğu ve hepsinin de İblîs'in askerleri olduğu belirtilmiştir. Rivâyetler Ahkâf 29. âyetin tefsirinde zikredilmektedir.²⁶¹

İbn Kesîr, cinlerin Hz. Peygamber'in huzuruna defalarca geldiklerini ortaya koyan delilleri sıralarken şu rivâyetleri nakletmektedir: Buhârî rivâyetinde, Hz. Ömer, müslüman olup câhiliye döneminde kâhin olan bir adamı yanına çağırarak ve ona 'Senin habercin olan kadın cinninin sana getirdiği en hayret verici haber neydi' diye sorması üzerine o adam cevap vermiştir. Verdiği bu cevapta, o kadın cinnin bir gün pazarda dehşetle yanına geldiğini ve ona 'cinlerin semadan geri çevrildikten sonraki ümitsizliklerini, hayret ve şaşkınlıklarını görmez misin' dediğini aktarmıştır. Bunun üzerine Hz. Ömer de o cinnin doğru söylediğini belirtmiştir. Rivâyetin devamında câhiliyede kâhin olan adamın, bir sesin şiddetle feryat ettiğini ve bir adamın 'Lâ ilâhe

²⁶⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 296; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 149; Taberî, 22: 134-135.

²⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 297; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 149.

illallah' dediğini söylemesini duyduğu belirtilmiş, aradan fazla bir zaman geçmeden de, işte bu bir nebîdir, denildiği zikredilmiştir.²⁶²

İbn Kesîr bu rivâyetle ilgili Beyhakî'nin şu görüşünü aktarmıştır: Bu rivâyetin zâhiri kesilen buzağıdan yüksek sesle feryat edenin sesini Hz. Ömer'in bizzat duyduğu izlenimini vermektedir. Aynı şekilde yine Hz. Ömer'den gelen zayıf bir rivâyette de bu husus açıkça anlaşılmaktadır. Diğer rivâyetler de burada sözü edilen kâhinin kendisinin bunları görüp dinlediğini haber vermektedir. İbn Kesîr, Beyhakî'nin bu açıklamasını tasdik etmekte ve bu adamın Sevâd b. Karib olduğunu, bu durumu Hz. Ömer'in *Sîret*'inde etraflı bir şekilde zikrettiğini ifade etmektedir.

Müellif, Beyhakî'nin Sevâd b. Karib ile ilgili hadisini nakletmekte ve bu kişinin Buhârî'de geçen sahih hadiste adı zikredilmeyen bu kâhin olma ihtimali vardır, demektedir. Bir gün halife olan Ömer b. Hattab Resûlullah'ın minberi üzerinde insanlara hutbe vermekte iken 'Ey insanlar, aranızda Sevâd b. Karib var mı?' demiştir. O yıl kendisine kimse cevap vermemiş, Hz. Ömer aynı soruyu ertesi yıl tekrar sormuştur. Râvi Berâ Hz. Ömer'e bu şahsın kim olduğunu sormuş, Hz. Ömer ise Sevâd b. Karib'in İslâm'a ilk girişinin hayret verici bir hal olduğunu belirtmiştir. Kendileri bu halde iken Sevâd b. Karib çıkagelmış ve Hz. Ömer ondan ilk olarak İslâm'a nasıl girdiğini anlatmasını istemiştir. Sevâd da anlatmaya başlamış ve kendisinin Hind'de bulunduğu esnasında cinlerden bir habercisi olduğunu, bir gece uyurken o cinnin kendisinin rüyasına girerek bir resûl gönderildiğini söylediğini, sonra da onu korkutarak uyandırdığını anlatmıştır. Bu cin Sevâd'ı davet etmiş ve Allah'ın gönderdiği peygamberin yanına giderse doğru yola erişeceğini söylemiş, ertesi gün yine yanına gelip onu uyandırmış ve şiir okumuştur. Sevâd, bu hadisenin her gün tekrarlanması üzerine, kalbine Resûlullah'ın bildirmiş olduğu İslâm dininin sevgisinin yerleştiğini, yüklerini devesine vurup Resûlullah'ın Mekke'de iken yanına vardığını, insanların da etrafında at yelesi gibi olduklarını gördüğünü beyan etmiştir. Sonrasında nebînin onu görünce oraya geliş maksadını bildiğini söylediği ve kendi söylediği bir şiiri Resûlullah'a okuduğu, bunun üzerine nebînin küçük azı dişleri görününceye kadar güldüğü ve kendisine "Kurtuldun Ey Sevâd" buyurduğu nakledilmiştir. Rivâyetin sonunda Hz. Ömer Sevâd'a, cinlerden olan habercisinin şimdi gelip gelmediğini sormuş, Sevâd da Kur'ân'ı okuyup öğrendiğinden beri o cinnin kendisine gelmediğini

²⁶² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 297; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 150; Buhârî, "Menâkıb", 3866; Beyhakî, *Delâil*, 2: 243-244. Yahyâ b. Süleyman ve Abdullah b. Ömer yoluyla gelmektedir.

ve Aziz olan Allah'ın kitabının cinlerin yerine ne güzel bir bedel olduğunu belirtmiştir. Rivâyet Ahkâf 29-32. âyetlerin tefsirinde nakledilmektedir.²⁶³

Beyhakî'den nakledilen bir başka rivâyete göre, Resûlullah Rahmân sûresini sonuna kadar okumuş, sonra da ashâbına susmalarının sebebini sormuş ve cinlerin onlardan daha güzel karşılık verdiklerini belirtmiştir. Resûlullah cinlere şu: “Artık Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlıyorsunuz” buyruğunu okuduğu her seferinde onların da mutlaka: Nimetlerinden hiçbirini yalanlamıyoruz, hamd yalnız senindir, dediklerini beyan etmiştir. İbn Kesîr, bunu Tirmizî'nin “Tefsir” bölümünde başka bir yoldan böylece rivâyet ettiğini söylemektedir. Orada “Resûlullah ashâbının yanına çıktı ve onlara Rahmân sûresini okudu. Onlar da seslerini çıkarmadılar...” şeklinde geçtiğini ve Tirmizî'nin bu hadise garip dediğini nakletmektedir.²⁶⁴

İbn Kesîr, Ahkâf 29-32. âyetlerde cinlerin Hz. Muhammed'e hicretten sonra da heyet olarak geldiklerine delil olarak Ebû Nuaym'ın *Delâilu'n-Nübüvve*'sinden birbirini destekleyen zayıf nitelikte rivâyetler aktarmaktadır.²⁶⁵ Bu rivâyetler, risâletin Medine dönemini kapsadığından dolayı burada zikredilmeyecektir.

2.4.7. Mekke'de Namaz

Gece Namazının Hafifletilmesi

Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem'den gece namazının başlangıçta farz olduğu fakat daha sonra Allah'ın kullarına lütfedip ağırlığını hafiflettiği, Müzzemmil 20. âyeti indirerek ümmetinden farzı kaldırdığına dair bir görüş nakledilmektedir. İbn Kesîr bu görüşün delili sadedinde İmam Ahmed'in *Müsned*'inden Sa'd b. Hişâm rivâyetini nakletmiştir. Bu rivâyette Sa'd b. Hişâm Hz. Âişe'ye gitmekte ve ona Resul'ün ahlâkını sormaktadır. Hz. Âişe de ona Resûlullah'ın ahlâkının Kur'ân olduğunu beyan etmektedir. Sa'd Hz. Âişe'ye “Bana Resûlullah'ın kıyamına dair haber ver” deyince, aralarında yaşanan diyalogda Hz. Âişe Sa'd'a “Ey sarınıp bürünen” sûresini bilip bilmediğini sormakta, onun bildiğini söylemesi üzerine Hz. Âişe gece namazı ile ilgili şu bilgileri vermektedir. Onun ifade ettiğine göre Allah bu sûrenin baş tarafında gece namazını kılmayı farz

²⁶³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 298-299; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 149-153; Beyhakî, 2: 249-251. Hadis Berâ'nın rivâyetiyle gelmektedir. Rivâyetin senedinin zayıf olduğu muhakkik tarafından belirtilmiştir. İbn Kesîr Beyhakî'nin bu rivâyeti farklı iki ayrı yoldan müsned olarak rivâyet ettiğini ifade etmektedir.

²⁶⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 302; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 153-157; Beyhakî, *Delâil*, 2: 232; Tirmizî, “Tefsîr”, 55 (3291). Hadisi Câbir b. Abdullah rivâyet etmiştir.

²⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 293; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 153-156.

kılmış, Resûlullah ve ashâbı bir sene boyunca ayakları şişinceye kadar gece namaza kalkmışlardır. Allah o sûrenin son âyetini on iki ay boyunca semada alıkoymuş, sonra nihâyet bu sûrenin sonunda yükü hafifleten hükmünü indirmiş, böylece gece namaz kılmak önceleri farz kılınmışken, tatavvu‘ (nafile) haline gelmiştir. Hadis Sa‘d’ın Hz. Âişe’ye Resûlullah’ın vitir namazını sormasıyla devam etmektedir.²⁶⁶

Hz. Âişe Resûlullah’a geceleyin üzerinde namaz kılması için bir hasır bırakmış, insanlar da bunu birbirlerinden duymuş, toplanıp bir araya gelmişlerdir. Kızgın vaziyette evinden dışarı çıkan Resûlullah, ashâbına merhametinden dolayı gece namazının üzerlerine farz yazılacağından korkmuş ve insanlara hitab ederek onlara güçlerinin yettiği amelleri tavsiye etmiş, onlar amel işlemekten usanmadıkları sürece Allah’ın da sevap yazmaktan usanmayacağını, amellerin hayırlısının ise devamlı yapılanı olduğunu açıklamıştır. Rivâyetin devamında Kur’ân-ı Kerim’in “Ey sarınıp bürünen, birazı müstesna geceleyin kalk, yarısı kadar yahut ondan biraz eksilt yahut ona (biraz) ekle” buyruklarının indiği belirtilmiştir. Hz. Âişe müminlerin yaptığı ibadetleri anlatırken bir kişinin bazen bir ip bağlayıp, ona asılarak öylece namaz kıldığını ifade etmektedir. O müslümanların bu halleriyle sekiz ay kaldıklarını belirten Hz. Âişe, Yüce Allah’ın da onların kendi rızasını aradıklarını görmesi sebebiyle onlara merhamet ederek kendilerini farz olan namaza geri döndürdüğünü ve gece namazının farzietini kaldırdığını beyan etmektedir. Rivâyet Taberî’den nakledilmektedir.²⁶⁷ İbn Kesîr, bu rivâyetin aynı senetle İbn Ebî Hâtim’de de nakledildiğini, senetteki bir kişinin de zayıf olduğunu, hadisin bu sûrenin nüzûlü ile ilgili bölümü dışında *Sahîh*’te yer aldığını ifade etmektedir. Onun değerlendirmesine göre, bu anlatım sûrenin Medine’de indiği izlenimini vermekte ise de sûre Mekki’dir. O bu anlatımda ifade edilen sûrenin baş tarafının inişi ile son tarafının inişi arasında sekiz ay geçtiğine dair sözün garip olduğunu belirtmektedir. Müellif rivâyeti İmam Ahmed’de geçen şekliyle karşılaştırmakta ve orada bu iki bölüm arasında geçen sürenin bir yıl olduğu bilgisinin verildiğini ifade etmektedir.

Ayrıca İbn Ebî Hâtim’de Simâk el-Hanefî yoluyla nakledilen İbn Abbas rivâyetinde, Kur’ân’ın ilk inen kısmının Müzzemmil sûresinin baş tarafları olduğu ve müslümanların o vakit Ramazan ayındaki kıyamlarına yakın namaz kıldıkları ve sûrenin baş tarafı ile

²⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 252-253, İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 435-437; Ahmed, 6: 53-54; Müslim, “Salâtü’l-müsâfirin”, 746.

²⁶⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 253-254; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 437; Taberî, 23: 678. Ebû Seleme ve Hz. Âişe yoluyla gelmektedir. Senedinde geçen Mûsâ b. Ubeyde’nin zayıf olması sebebiyle muhakkik tarafından hadisin zayıf olduğu belirtilmiştir.

son bölümü arasında yaklaşık bir senelik bir zaman geçtiği dile getirilmektedir. İbn Kesîr, bu rivâyetin Taberî’de de farklı senetlerle İbn Abbas’tan nakledildiği bilgisini vermektedir. Taberî’de geçen rivâyete göre, “Ey sarınıp bürünen” buyruğu nâzil olduğunda müminler bir sene boyunca ayakları şişene kadar namaza kalkmışlardır. Nihâyet “Ondan kolayınıza geleni okuyun” buyruğu nâzil olunca o zaman insanlar istirahat etmişlerdir. Hasan-ı Basrî ve Süddî’nin de aynı sözü söylediği ifade edilmiştir.²⁶⁸

Sa’d b. Hişâm Hz. Âişe’ye Resûlullah’ın kıyamını sormakta, o da “Ey sarınıp bürünen” sûresini hatırlatarak, Resûlullah ve ashâbının ayakları şişinceye kadar geceleyin namaz kıldıklarını, son âyetinin ise on altı ay semada alıkonulduktan sonra nâzil olduğunu beyan etmektedir. Rivâyet İbn Ebî Hâtim’den nakledilmiştir.²⁶⁹

Ma’mer’in Katâde’den yaptığı rivâyette de, “Birazı müstesna geceleyin kalk” buyruğu hakkında, müslümanların bir ya da iki sene bacakları ve ayakları şişinceye kadar namaz kıldıkları, Yüce Allah’ın da daha sonra sûrenin sonlarında bu kıyâmı hafifleten buyrukları indirdiği, zikredilmektedir.

“Ey sarınıp bürünen” âyetleri indirilince Hz. Peygamber’in bu hal üzere on yıl gece namazına devam ettiği, onun ashâbından bir grubun da onunla birlikte gece namazına kalktıkları, belirtilmiştir. On yıl sonra da Yüce Allah’ın Müzzemmil 20. âyetini “O halde ondan kolayınıza geleni okuyun, namazı dosdoğru kılın” buyruğuna kadar indirdiği, böylece Allah’ın on yıl sonra onların yükümlülüklerini hafiflettiği bilgileri ise Taberî’den nakledilmiştir.²⁷⁰

Değerlendirme

Bu bölümde Resûlullah’ın Kureyş kabilesine İslâm’ı tebliğ etmesi ve bunun o toplumdaki olumlu ve olumsuz yansımalarından bahsedilmiştir. Yüce Allah Peygamber’ine önce akrabasını uyarmasını emrettiğinde Resûlullah akrabalarını bazen evinde bazen de Safâ tepesinin eteklerinde toplayarak onları imana davet etmiştir. Resûlullah ilk zamanlarda tebliğini gizli yapmış, o da müslümanlar da namazlarını gizli

²⁶⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 254; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 437-438; Taberî, 23: 679. Ebû Abdurrahman yoluyla gelmektedir.

²⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 254; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 438. Hadisin senedinin Buhârî ve Müslim’in şartına göre sahih olduğu bildirilmiştir.

²⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 255; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 438; Taberî, 23: 679. Rivâyet mürseldir. Saîd b. Cübeyr’in naklettiği rivâyetin İbn Ebî Hâtim’de de yer aldığı zikredilmektedir.

kılmıştır. Fakat bir zaman sonra namaz da tebliğ de âşikâr olmuştur. Burada Resûlullah'ın Kâbe'nin yanında namaz kıldığı zikredilmiş, ayrıca Hz. Peygamber'in ashâbı tarafından nöbetleşe korunduğu belirtilmiştir. Ebû Tâlib'in yeğenini korumak için birilerini gönderdiği bilgisi de onun yeğenine olan düşkünlüğünün bir göstergesidir. Resûlullah insanlara imana davet ettiğinde ona ilk uyanlar her zaman fakirler ve toplumda ezilmiş konumda olan güçsüzler olmuştur. Resûlullah'ın amcası ve yengesi konumunda olan Ebû Leheb ve karısının Resûlullah'ın tebliğine engel olmaya çalıştıkları ve bu davranışlarıyla ona eziyet ettikleri görülmektedir. Ayrıca İslâm'a giren müminler de aileleri ve kavimleri tarafından sıkıntıya uğratılmışlardır. Hz. Peygamber akrabalarından kendileriyle aralarında olan akrabalık bağına gözetmelerini, yani ona eziyet etmemelerini istemiştir. Hz. Ebû Bekir ise imanı ve her koşulda tasdiki ile Resûlullah'ın takdirini ve sevgisini kazanmıştır. Allah Resûlü kendisine tebliğ etmesi emredilince cinlere de tebliğde bulunmuştur. Cinler Resûlullah'a gelmişler ve ona iman etmişlerdir. Ayrıca bu bölümde İslâm'ın ik yıllarında gece namazının müslümanlara farz kılındığı belirtilmiş, müslümanların uzun süre gece namazı kılmakta zorlandıkları ve nihâyet bir süre sonra namazın hafifletilerek nafîle hale geldiği ifade edilmiştir. Rivâyetlerde namazın farz kılınması ile hafifletilmesi arasındaki sürenin sekiz ay, bir yıl, onaltı ay yahut on yıl gibi farklı rakamlarla ifade edildiği görülmektedir.

2.5. Hz. Peygamber'in Kavmiyle Mücâdelesi

2.5.1. Kureyşli Müşriklerin Hz. Peygamber'le Mücâdele Yöntemleri

Kureyşli müşriklerin 'Muhammed hakkında tek bir görüş etrafında toplanalım, birbirimizi yalanlamayalım' kararı almalarına dair İbn İshak'tan bir rivâyet nakledilmiştir. İbn İshak'ta nakledilen rivâyetin anlattığına göre, Velîd b. Mugîre'nin yanında Kureyş'ten bir grup bir araya gelip toplanmışlardır. Velîd aralarında şeref sahibi birisi idi. Hac mevsimi yaklaştığında Velîd, Kureyşliler'e bu mevsimde Arap kabilelerinin Mekke'ye geleceklerini, onların da Muhammed'in bu durumunu işittiklerini hatırlatarak başkalarının onları yalanlamaması için kendilerinin bir görüş üzerinde ittifak etmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bu meseleyi görüşmeleri neticesinde Resûlullah hakkında kimi kâhin, kimi mecnun, kimi şair, kimi de sihirbaz denilmesini önermiş, Velîd ise hiçbirini kabul etmemiştir. O söz alıp Allah adına yemin ederek onun sözünde bir tatlılık olduğunu, bu dediklerinin hepsinin batıl olduğunun anlaşılacağını vurgulamasına rağmen, ona söylenilebilecek en yakın sözün 'bu bir sihirbazdır' demek

olduğunu belirtmiştir. Kureyşliler bu karar üzerine yanından dağılmışlar, Yüce Allah da onlar hakkında 91-93. âyetleri indirerek Resûlullah için bu sözleri söyleyen o insanları sorgulayacağını buyurmuştur. Rivâyet Hicr 91-93. âyetlerin tefsirinde sebab-i nüzûl olarak zikredilmiştir.²⁷¹

Suneyd tefsirinde geçen rivâyete göre, müşrikler aralarında Hz. Peygamber'i bağlamak, öldürmek veya Mekke'den çıkarmak üzere düzen kurduklarında amcası Ebû Tâlib ona 'Senin hakkında ne düzen kurdular, biliyor musun?' demiştir. Hz. Peygamber "Bana büyü yapmaya veya öldürmeye veyahut beni buradan çıkarmaya karar verdiler" buyurmuştur. Ebû Tâlib bunu ona kimin bildirdiğini sorduğunda, Hz. Peygamber "Rabbim" deyince, Ebû Tâlib 'Evet, asıl Rab senin Rabbindir. Ona iyilikte bulun' demiştir. Hz. Peygamber ise "Ben ona iyilik mi yapayım? O bana iyilik yapıyor" buyurmuştur. Rivâyet Enfal 30. âyetin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.²⁷²

Bir sonraki Taberî rivâyetinde de yukarıda geçen lafızların sonrasında, "Hatırla ki kâfirler seni tutup bağlamaları veya öldürmeleri yahut seni yurdundan çıkarmaları için sana tuzak kuruyorlardı" âyeti nâzil oldu, denmektedir. İbn Kesîr bu rivâyetin metin tenkidini yapmakta ve rivâyette Ebû Tâlib'in anılmasının kabul edilemez olduğunu belirtmektedir. Zira âyet Medenîdir. Onun ifade ettiğine göre, kıssada anlatılan Kureyş'in bağlama, sürgün etme veya öldürmeye dair tuzakları tam hicret gecesi olmuştu. Bu da kendisini her daim koruyan, yardım eden ve yükünü yüklenen Ebû Tâlib'in vefatından sonra, yani onun üzerinde hâkimiyet kurabildiklerinde ve bunları yapmaya cesaret bulabildiklerinde olmuştur.²⁷³

Müellif yaptığı bu değerlendirmenin doğruluğuna delil olarak İbn İshak'ın *Megâzî*'sinde geçen bir rivâyet nakletmiştir. Bu rivâyette Kureyşli kabile eşrafından bir grup kişi Dârünnedve'de toplantı yapmak için giderken yolda karşılarına ihtiyar kılığında İblîs çıkmış ve onlarla birlikte içeri girerek onları Muhammed hakkında çözümler düşünmeye teşvik etmiştir. Onlar 'Muhammed'i ipe bağlayıp ölümünü beklemek, onu Mekke'den çıkarmak' seçeneklerini sunmuş, fakat ihtiyar kılığındaki İblîs her seferinde bunların Muhammed'in lehine olacağına dair sunduğu gerekçelerle bu tekliflere itiraz

²⁷¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 550; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 168-169. Rivâyet İbn Abbas'tan nakledilmektedir.

²⁷² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 43; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 22; Taberî, 13: 493. Rivâyet mürseldir. Atâ'dan nakledilmiştir.

²⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 43; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 22-23; Taberî, 13: 492. Haber senet ve metin yönünden zayıftır.

etmiştir. Sonunda Ebû Cehil, her kabileden güçlü kuvvetli gençleri seçerek, bunların ellerine verdikleri kılıçlarla bir kişinin vuruşuyla Muhammed'e vurarak onu öldürdükleri takdirde diyetin bütün kabilelere dağıtılacağını, Beni Hâşim'in bütün kabilelerle savaşımayacağından dolayı diyete razı olacaklarını söylemektedir. İhtiyar ise bu görüşü isabetli bulmakta, onlar da karar verip dağılmaktadır. Sonrasında Cebrâil'in Hz. Peygamber'e geceyi yatağında geçirmemesini emrettiği ve onların tuzağını haber verdiği, bunun üzerine Hz. Peygamber'in evinden çıktığı, Medine'ye gelince de Enfâl sûresinin ve ilgili âyetin indirildiği nakledilmektedir. Rivâyetin devamında "Allah onların 'onun için zamanın felaketini bekleyin de kendinden önceki şairlerin helâk olduğu gibi helâk olup gitsin" diyenler hakkında "Yoksa onlar 'O bir şairdir, onun zamanın felâketlerine uğramasını bekliyoruz mu diyorlar" (Tûr 52/30) âyetinin indirildiği belirtilmiştir. Ayrıca rivâyette onların bir görüşte ittifak etmesi dolayısıyla bu güne 'yevmü'zzahme: toplanma ve kalabalık günü' denildiği vurgulanmıştır.²⁷⁴

Müşriklerin Resûlullah İçin 'Ona Bir İnsan Öğretiyor' Demesi

Resûlullah'ın Kur'ân'ı başkasından aldığına dair İbn İshak ve Taberî rivâyetleri nakledilmiştir. Bu rivâyetlerde bu hadise Nahl 103. âyetin tefsirinde âyetin nüzûl sebebi olarak zikredilmektedir. Muhammed b. İshak'ın *Siret*'inde anlattığına göre, Resûlullah Merve'de Cebr denilen Hadramîoğullarından birisine ait bir şeyler satan Hristiyan bir kölenin yanında oturuyordu. Kureyşliler de 'Muhammed'e getirdiklerinin pek çoğunu Hadramîoğullarının kölesi olan Hristiyan Cebr'den başkası öğretmiyor' diyorlardı. Yüce Allah da bu sebeple "Andolsun ki onların: Ona muhakkak bir insan öğretiyor, dediklerini biliyoruz. İnkâra saparak kastettikleri o kimsenin dili yabancıdır. Bu ise apaçık bir Arapça'dır" buyruğunu indirmiştir.²⁷⁵

İbn Kesîr, İkrime ve Katâde'nin bu şahsın adının Yaîş olduğunu söylediklerini nakletmektedir. Resûlullah'ın Belgâm adında ve dili Arapça olmayan Mekke'de bulunan bir demirciye birşeyler öğrettiği, müşriklerin ise Allah Resûlü'nün bu demircinin yanına girip çıktığını görünce 'Ona ancak Belgâm (bu Kur'ân'ı) öğretiyor' dedikleri, bu sebeple de Nahl 103. buyruğun indirildiği bilgisi Taberî rivâyetinde zikredilmiştir. İbn Kesîr, rivâyetin akabinde Dahhâk b. Müzâhim'in 'bu kişinin Selmân-

²⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 44; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 23-24; Beyhakî, *Delâil*, 2: 468-469. Rivâyet İbn Abbas'tan nakledilmektedir.

²⁷⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 603-604, İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 263; İbn Hişâm, *es-Siret*, 1: 393.

1 Fârisî olduğunu' söylediğini belirtmektedir.²⁷⁶ Ancak o yaptığı değerlendirmede Selmân'ın Medine'de müslüman olması, bu âyetin ise Mekke'de inmesi dolayısıyla bu görüşün zayıf olduğunu dile getirmektedir.

Resûlullah'ın Kureyş Müşrikleriyle Diyalogu

İbn İshak'ın *Sîret*'inden, Resûlullah'ın mescitte Kureyş müşrikleriyle oturması ve onlarla konuşması, Hz. Peygamber'in onlara "siz ve ilahlarınız cehennem odunusunuz" demesi üzerine onların "melekler, Üzeyr ve İsâ da mı cehennemde?" demeleri hadisesi nakledilmiştir. Bu hadise Enbiyâ sûresi 98-102. âyetlerin tefsirinde zikredilmiştir. İbn İshak rivâyetinin anlattığına göre, Resûlullah bir gün mescitte Velîd b. Mugîre ile birlikte otururken Nadr b. Hâris de gelip onlarla birlikte oturmuştur. Kureyşliler'den başkalarının da olduğu mescitte Resûlullah Nadr b. Hâris'in karşı çıkışını susturuncaya kadar konuşmuş ve hem ona, hem diğerlerine: "Gerçekten siz de, Allah'tan başka taptıklarınız da cehennem odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz" buyruğunu okumuştur. Sonra Resûlullah kalkmış, bu sefer de Abdullah b. Ziba'râ es-Sehmî gelip oturmuştur. Velîd b. Mugîre, Abdullah b. Ziba'râ'ya, Nadr b. Hâris'in Muhammed'in önünde dayanmadığını, Muhammed'in de kendilerinin ve ibadet ettikleri ilahların cehennem odunu olduklarını iddia ettiğini anlatmıştır. Abdullah b. Ziba'râ bu defa kendisinin Muhammed'i susturacağına yemin etmiştir. O onların Muhammed'e 'Allah'tan başka tapınılan herşey kendilerine ibadet edenlerle birlikte cehennemde mi olacaktır? İşte biz meleklerle ibadet ediyoruz. Yahudiler Uzeyr'e, Hristiyanlar da Meryem oğlu İsâ'ya ibadet ediyor' sorusunu sormalarını istemiştir.

Velîd ve mecliste onunla birlikte bulunanlar, Abdullah b. Ziba'râ'nın bu sözünü beğenmişler ve onun gerçekten güçlü ve susturucu bir delil ortaya koymuş olduğu kanaatine sahip olmuşlardır. Bu husus Resûlullah'a anlatılınca o 'Allah'tan başka kendisine ibadet edilmesinden hoşlanan herkesin, kendisine ibadet edenlerle birlikte olacağını, böylelerinin ancak şeytanlara ve şeytanların ibadet etmelerini emrettiği varlıklara ibadet ettiklerini, Yüce Allah'ın da Enbiyâ 101-102. âyetleri indirdiğini' belirtmiştir. Yani İsâ, Uzeyr ve ayrıca Allah'a itaat üzere dünyadan ayrılıp gitmiş, kendilerine ibadet olunmuş ve dalâlet ehli tarafından Allah'ın dışında Rabler edinilmiş kitap ehli âlimleri ve rahiplerinin, bu âyetlerde halleri anlatılanlar olduğu zikredilmiştir.

²⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 604; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 263; Taberî, 17: 299. Rivâyet İbn Abbas yoluyla gelmektedir.

İlim adamlarının zikrettiklerine göre ibadet ettikleri melekler ve onların Allah'ın kızları olduğu iddiaları hakkında da şu buyrukların indirildiği belirtilmiştir: “Rahmân (melekleri) evlat edindi, dediler. O bundan münezzehtir. Bilakis onlar mükerrer kullarıdır. Sözleri ile onun önüne geçemezler. Onlar onun emri gereğince iş görürler. Onlardan kim, ben ondan gayrı ilâhım, derse biz böylesini cehennemle cezalandırırız, işte zalimleri böyle cezalandırırız.” (Enbiyâ 21/26-29).

Rivâyetin devamında Allah'ın dışında İlsâ'ya ibadet edilmesi durumu ile Velîd ve yanındakilerin Abdullah b. Ziba'râ'nın gösterdiği delili beğenmesi durumu hakkında da şu buyrukların nâzil olduğu ifade edilmiştir: “Meryem oğlu bir misal olarak verilince hemen senin kavmin bundan dolayı bağrışıp, çağrışmaya koyuldu ve ‘bizim ilahlarımız mı hayırlı, yoksa o mu?’ dediler. Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler. Hatta onlar düşmanlığı yol edinmiş bir topluluktur. O ancak kendisine nimet verdiğimiz bir kuldur ve biz onu İsrâiloğulları'na (ibretli) bir misal kıldık...” (Zuhruf 43/57-61). Yani benim elimde gerçekleşen ölüleri diriltme, çaresiz hastalıkları tedavi etme gibi mu'cizeler, kıyametin kopacağı bilgisine dair delil olarak yeterlidir, denmiştir. Yüce Allah “Onda hiç şüpheye düşmeyin, bana uyun, dosdoğru yol işte budur” (Zuhruf 43/61) buyurmuştur.²⁷⁷

İbn Kesîr söze eserinde “denildiğine göre” diye başlayarak isim zikretmeksizin, müşriklerin bilgisizliklerinden ötürü Resûlullah'ı bir yıl kendi putlarına ibadete çağırdıkları, eğer bunu yaparsa kendilerinin de bir yıl onun ilâhına ibadet edeceklerini söylediklerini belirtmektedir. Bu olay üzerine Allah'ın Kâfirûn sûresini indirdiğini ifade etmektedir.²⁷⁸ Aynı hadise İbn Ebî Hâtim ve başkalarından nakil ile Zümer 64-65. âyetlerin nüzûl sebebi olarak da zikredilmektedir.²⁷⁹

Müşriklerin çok sayıda kişiyi öldürüp çokça zina ettiklerini söyleyerek Hz. Peygamber'in söylediklerinin çok güzel olduğunu ve ona daha önce yaptıklarına neyin kefarete olacağını sordukları, bunun üzerine Furkan 68 ve Zümer 53. âyetlerin nâzil

²⁷⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 380-381; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 285-287; İbn Hişâm, *Siret*, 1: 358-360; Taberî, 18: 539.

²⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 507; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 311-312.

²⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 112; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 425-426. Rivâyetler İbn Abbas yoluyla gelmektedir.

olduğu rivâyeti Buhârî'den nakledilmiştir. Rivâyet Zümer 53. âyetin tefsirinde geçmektedir.²⁸⁰

İmam Ahmed rivâyetinde de günahkâr yaşlı bir adam Hz. Peygamber'e gelerek bağışlanıp bağışlanmayacağını sormuş, Resûlullah da Allah'ın o kişinin imanı sebebiyle onun geçmiş günahlarını bağışladığını açıklamıştır.²⁸¹

Müşriklerin Resûlullah İle Tartışmaları

Yukarıda Abdullah b. Ziba'râ ile ilgili zikredilen İbn İshak rivâyeti Zuhurf 57-59. âyetlerin tefsirinde aktarılmıştır. Ayrıca bu konu ile ilgili Taberî'den nakledilen rivâyette, "Meryem oğlu bir misal olarak verilince hemen senin kavmin bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya koyuldu" âyetinde kastedilenin Kureyş kavmi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca onlara Enbiya 98 ve diğer âyetler okununca Kureyşliler Meryem oğlunun durumunu sormuşlar, Allah Resûlü de onun Allah'ın kulu ve Resûlü olduğunu buyurmuştur. Bunun üzerine Kureyşliler Hristiyanların Meryem oğlu İsa'yı bir Rab edindikleri gibi, Muhammed'in de kendisini Rab edinmelerinden başka bir şey istemediğini, söylemişlerdir. Bunun üzerine şanı yüce Allah da: "Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler. Hatta onlar düşmanlığı yol edinmiş bir toplulukturlar" buyurmuştur.²⁸²

Resûlullah Kureyşliler'e: "Allah'tan başka kendisine ibadet edilen hiçbir kimsede hayır olmaz" buyurmuştur. Kureyşliler de bunun üzerine Hristiyanların Meryem oğlu İsa'ya ibadet ettiklerini, Muhammed hakkında da neler söylediklerini bildiklerinden dolayı bir kanıt ortaya koyarak Hz. Muhammed'i susturmak istemişlerdir. Hz. Muhammed'in, İsa'nın bir nebî ve Allah'ın salih bir kulu olduğunu iddia ettiğini, eğer doğru söylüyor ise onların ilahları olan İsa'nın da elbette onun dediği gibi olduğunu belirtmişlerdir. Rivâyette bunun üzerine Yüce Allah'ın: "Meryem oğlu bir misal olarak verilince hemen senin kavmin bundan dolayı bağrışıp çağrışmaya koyuldu" buyruğunu indirdiği vurgulanmıştır. Burada râvi Ebû Yahyâ bağrışıp çağrışmaya koyuldular, sözünün anlamını sormuş, İbn Abbas da, 'gülüşüyorlar' diye açıklamıştır. "Şüphesiz ki o saatin

²⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 106; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 415; Buhârî, "Tefsîr", 4810; Müslim, "İman", 122; Ebû Dâvûd, "Fiten", 4274; Nesâî, "Tefsîr", 11385. İbn Abbas rivâyet etmiştir.

²⁸¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 106; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 415-416, Ahmed, 4: 385. Amr b. Abse kanalıyla gelen rivâyetin senedi zayıftır.

²⁸² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 234; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 38. Atiyye el-Avfî'nin İbn Abbas'tan naklettiği rivâyetin senedinde Avfî gibi zayıf bir râvi olsa da haberin değişik rivâyet yollarıyla desteklendiği ifade edilmektedir.

ilmidir” buyruğu hakkında da: O kıyametten önce Meryem oğlu İsâ’nın çıkmasıdır, demiştir. Rivâyet İmam Ahmed’den nakledilmektedir.²⁸³

İbn Kesîr rivâyetleri zikrettikten sonra yaptığı değerlendirmede, âyette de ifade edildiği üzere, onların bunu sırf tartışmak için ileri sürdüklerini beyan etmiştir. O buyruğun akli başında olmayan varlıklar ile ilgili olduğunu, Enbiyâ 98. âyetin de Kureyşliler’e hitâb ettiğini vurgulamıştır. O onların tartışmalarında konu ettikleri Mesih’e değil de, putlara ve Allah’a eş koştukları varlıklara tapındıklarını, ileri sürdükleri iddialarının doğru olduğuna inandıkları için değil, sırf tartışmak amacıyla bu sözü söylediklerini dile getirerek meselenin özünü ortaya koymaktadır.

İbn Kesîr’in naklettiği bir Taberî rivâyetinde, Resûlullah bir gün kızgın bir halde Kur’ân hakkında tartışmakta olan insanların yanına çıkıp gelmiş ve sonra Allah’ın kitabının bir kısmını diğerine vuruşturmamalarını emretmiş, çünkü sapan her bir kavme mutlaka tartışma verildiğini ifade etmiştir. Sonra da “Bunu sana ancak tartışmak üzere örnek gösterdiler. Hatta onlar düşmanlığı yol edinmiş bir toplulukturlar” buyruğunu okumuştur.²⁸⁴

Kureyş müşriklerinin Hz. Peygamber’e gelerek onunla kader hakkında tartıştığı, bunun üzerine Kamer 48 ve 49. âyetlerin nâzil olduğu rivâyet edilmiştir. Bu konuyla ilgili nakledilen rivâyetlerin muhteva olarak benzeşmesi sebebiyle misalen sadece İmam Ahmed rivâyeti nakledilecektir. İmam Ahmed rivâyetinde, Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber’e gelerek onunla kader hakkında tartışmışlardır. Bunun üzerine: “O gün yüzleri üzere ateşe sürüklenirler. Cehennem dokunmasını tadın (denilir), çünkü biz herşeyi bir takdir ile yarattık” buyruğu nâzil olmuştur.²⁸⁵

Farşlılar’la Bizanslılar’ın Yenişmesine Dair Hz. Ebû Bekir’le Müşriklerin Bahse Tutuşması ve Kısra’nın Adağı

Farşlılar’ın Bizanslılar’ı yenmesi ve sonrasında Bizans Kralı Herakleious’un zafer kazanması, Rum 1-7. âyetlerin tefsirinde, bu âyetlerin nüzûl sebebi olarak sözkonusu

²⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 234; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 38; Ahmed, 1: 318. Ebû Yahya ve İbn Abbas yoluyla gelmektedir. Senedi zayıf bir rivâyettir. Aynı konuyla ilgili sebep-i nüzûl bilgisi olarak İbn Ebî Hâtim rivâyeti de nakledilmiştir.

²⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 235; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 40; Taberî, 21: 629. Ebû Ümâme kanalıyla gelen rivâyetin senedinin zayıf olduğu söylenmiştir.

²⁸⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 482; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 459; Müslim, “Kader”, 2656; Tirmizî, “Tefsîr”, 54 (3290), “Kader”, 19 (2157); İbn Mâce, “İftitâhu’l-Kitab”, 10 (83). Rivâyeti Ebû Hüreyre nakletmiştir.

edilmektedir. İbn Kesîr burada âyetin anlaşılmasında verdiği tarihi bilgilerde, Fars kralı Sâbûr'un Şam topraklarını ve Şam'a komşu olan Bizans topraklarından Cezîre bölgesini ve uzak bölgeleri ele geçirince, Bizans kralı Herakleious'u Konstantiniyye'ye kadar çekilmek zorunda bıraktığını belirtmiştir. Bizans'ın uzun bir süre muhasara edilmesinden sonra Herakleious tekrar zafer kazanmış, bunun üzerine Rum sûresinin başındaki âyetler inmiştir.

Tefsîr'de verilen siyer bilgilerinde müşriklerin putperest oldukları için Farşlılar'ın tarafında oldukları, müslümanların ise Ehli Kitap oldukları için Bizans'ın tarafını tuttukları bilgisi verilmektedir. Hz. Ebû Bekir ile müşriklerin deve üzerine bahse tutuşması hadisesi Taberî, İbn Ebî Hâtim, Tirmizî ve İmam Suneyd b. Dâvûd'un tefsirinde geçtiği üzere birçok rivâyette nakledilmektedir.

Ahmed b. Hanbel rivâyetinde, râvi İbn Abbas Rumların hem yenildikleri, hem de yendikleri bilgisini, Yüce Allah'ın "Elif lam mim. Rumlar yenildiler yakın bir yerde" buyruğunun açıklamasını yaparken zikretmektedir. O müşriklerin putperest olmaları dolayısıyla Farşlılar'ın Bizanslılar'a galip gelmelerinden hoşlandıklarını, müslümanların ise Kitap ehli olmaları dolayısıyla Bizanslılar'ın Farşlılar'a üstün gelmesini arzu ettiklerini belirtmiştir. Bu husus Hz. Ebû Bekir'e söylendiğinde, Hz. Ebû Bekir de bunu Resûlullah'a söylemiştir. Bunun üzerine Resûlullah yakında Bizanslılar'ın galip geleceklerini buyurmuştur. Hz. Ebû Bekir bunu müşriklere iletince onlar Ebû Bekir'in kendileriyle aralarında bir süre belirlemesini istemişler ve 'Biz galip gelirsek bize şunu şunu vereceksin, siz galip gelerseniz biz size şunu şunu vereceğiz' demişlerdir. Ebû Bekir de beş yıl bir süre tayin etmiş, fakat bu süre zarfında Bizanslılar galip gelmemiştir. Sonra Hz. Ebû Bekir bunu Resûlullah'a iletince o 'niçin on yıl gibi daha uzun bir süre tayin etmediğini' sorarak yanlış yaptığını anlatmak istemiştir. Burada râvi Saîd b. Cübeyr, âyette geçen bid' kavramının belli bir süreyi, dokuzdan daha az bir miktarı ifade ettiğini belirtmiştir. Bundan sonra ise Bizanslılar galip gelmiştir. İşte Yüce Allah'ın Rum 1-5. âyetleri bunu ifade etmektedir.²⁸⁶

Taberî rivâyetinde ise konuyu vuzuha kavuşturan şu açıklamalar yapılmaktadır. İranlılar Bizanslılar'a üstün ve galip gelmişlerdi. Müşrikler İranlılar'ın Bizanslılar'a galip gelmesini, müslümanlar da Bizanslılar'ın Farşlılar'a galip gelmesini istiyorlardı. Çünkü

²⁸⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 297; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsiri*, 8: 367; Ahmed, 1: 376, 304. Rivâyet Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbas yoluyla nakledilmektedir.

Bizanslılar Kitap ehli idiler ve (Farşlılar’a göre) müslümanların dinlerine daha yakındılar. Rum 1-4. âyetler nâzil olduğunda müşrikler ‘Ey Ebû Bekir, senin arkadaşın Bizanslılar’ın birkaç yıl içerisinde Farşlılar’a galip geleceklerini söylüyor’ dediler. Ebû Bekir, doğru söylüyor, deyince onlar Ebû Bekir’e bu hususta bahis teklif ettiler ve onunla yedi yıl süreyle dört deve üzerine bahse tutuştular. Yedi yıl geçtiği halde herhangi bir değişiklik olmadı. Bu duruma müşrikler sevinirken müslümanlar üzüldüler. Durum Resûlullah’a aktarılınca o “Sizce bid’ (denilen birkaç) yıl ne kadardır” buyurdu. Onlar ‘ondan daha az’ deyince Allah Resûlü Ebû Bekir’e bu sefer bahse tutuştukları süreyi artırarak vadeyi iki yıl daha uzatmasını buyurdu. Rivâyette iki yıl geçmeden kabilelerin gelerek Bizanslılar’ın Farşlılar’a galip geldikleri haberini getirdikleri bildirilmiştir. Müslümanlar da buna sevinmişler, Yüce Allah da: “Elif lam mim. Rumlar yenildiler” buyruğunu “Allah’ın vaadi, Allah vaadinden caymaz” buyruğuna kadar indirmiştir.²⁸⁷

İbn Ebî Hâtim’in rivâyetinde de benzer muhteva anlatılmış, müşrikler ile Ebû Bekir aralarında süre belirlemişler, Bizanslılar Farşlılar’a galip gelmeden sürenin bittiği, Hz. Peygamber’in Ebû Bekir’den malı artırarak süreyi dokuz yıla kadar uzatmasını istediği ve müşriklerle Ebû Bekir’in dokuz yıl üzerine anlaşmaları zikredilmiştir. Tesbit edilen yıllar bitmeden Bizanslılar Farşlılar’a galip gelmiş, atlarını Medâin şehrine bağlayıp Urumiye şehrini kurmuşlardır. Rivâyetin sonunda Hz. Ebû Bekir’in bahiste kazandıklarını Hz. Peygamber’e getirdiği, fakat nebînin bu malların haram olduğunu belirterek onları tasadduk etmesini söylediği dile getirilmektedir.²⁸⁸

Tirmizî’de bu hususta nakledilen rivâyete göre, Rum 1-4. âyetlerin nâzil olduğu gün Farşlılar Bizanslılar’ı yenik düşürmüştü. Müslümanlarsa onlar Kitap ehli oldukları için Bizanslılar’ın galip gelmelerini daha çok istiyordu. İşte Yüce Allah’ın “O günde müminler sevineceklerdir, Allah’ın yardımı dolayısı ile. O dilediğine yardım eder, O azizdir, rahimdir” buyrukları bunun hakkında inmiştir. Kureyşliler Kitap ehli olmadıkları ve ölümden sonra dirilişe inanmadıkları için Farşlılar’ın üstün gelmesini istiyorlardı. Allah bu âyeti indirince Ebû Bekir, Mekke’nin her köşesinde yüksek sesle

²⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 298; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 368; Taberî, 20: 72. Senedinin mürsel olduğu, fakat önceki hadisin şahidi olabileceği söylenmiştir. Bir önceki İbn Abbas hadisinin anlatım itibarıyla buna göre daha hasen olduğu belirtilmiştir.

²⁸⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 298-299; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 368-269. Rivâyet Berâ’dan nakledilmiştir. *Tefsîr*’in tahkikini yapan el-Mehdî’nin belirttiğine göre hadiste bazı münker lafızlar bulunmaktadır. Ebû Bekir’in bahsi kazanması ifadesinin münker olduğu, zira Ebû Bekir’in bahsi kazanmadığına dikkat çekilmiştir. Zira bu hususta en sahih rivâyetlerin İbn Abbas ve Niyâr b. Mükrem rivâyetleri olduğu ifade edilmiştir.

Rum sûresi 1-4. âyetleri okumaya başladı. Kureyş'ten bazı kimseler, arkadaşı Muhammed'in birkaç yıl içerisinde Bizanslılar'ın galip geleceğini iddia etmesinden dolayı, bu hususta Hz. Ebû Bekir'e bahis teklif ettiler. O da kabul etti. Rivâyette diğer rivâyetlerden farklı bir bilgi olarak bu hadisenin kumarın ve bahsin haram kılınmasından önce olduğu bilgisi verilmiştir. Bundan dolayı Hz. Ebû Bekir ve müşrikler bahse tutuştular ve bahis miktarı konusunda Hz. Ebû Bekir'e 'Birkaç yıl (bid') üçten dokuza kadar olan süreyi ifade eder. Haydi, aramızda kabul edeceğimiz ortalama bir süre tayin et' dediler. Burada râvi Niyâr, onların kendi aralarında altı yıllık bir süre tayin ettiklerini, fakat Bizanslılar galip gelmeden önce altı senenin bittiğini, bunun üzerine müşriklerin bahiste tesbit edilen miktarı Ebû Bekir'den aldıklarını belirtmiştir. Rivâyette yedinci sene girdiğinde Bizanslılar'ın İranlılar'a galip geldikleri, bundan dolayı da müslümanların süreyi altı yıl olarak belirlediği için Ebû Bekir'i ayıpladıkları, çünkü Yüce Allah'ın âyetinde "üç ila dokuz yıl içinde" buyurduğu beyan edilmektedir. Rivâyetin sonunda o vakit çok kimsenin müslüman olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁹

İbn Kesîr Tefsiri'nde, hadisin bu muhtevaya yakın olarak tâbiinden İkrime, Şa'bî, Mücâhid, Katâde, Süddî, Zührî vb. diğerlerinden oluşan bir topluluk tarafından mürsel olarak da rivâyet edildiği açıklanmıştır. İbn Kesîr'in burada diğerlerine göre daha sahih bulduğu rivâyetleri eserine aldığı görülmektedir.

Suneyd b. Dâvûd'un tefsirinde uzunca nakledilen rivâyette, Farslar arasında hep kahraman hükümdar çocuklar doğuran bir kadın olduğu bildirilmiş, Kısra'nın onu çağırarak Bizanslılar üzerine bir ordu göndermek istediğini, bu ordunun başına da o kadının oğullarından birisini komutan tayin etmek istediğini söylediği zikredilmiştir. Kısra kadına hangisini komutan yapması gerektiğine dair görüşünü sormuştur. Rivâyet uzunca devam etmektedir.²⁹⁰

Bir rivâyette Resûlullah Hz. Ebû Bekir'e "Elif, lâm, mîm. Rumlar yenildiler" ayeti hakkında "Neden ihtiyatlı hareket etmedin, ey Ebû Bekir? Çünkü bid' üç ila dokuz

²⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 299; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 369-370; Tirmizî, "Tefsîr", 31 (3194). Niyâr b. Mükrem el-Eslemî'den rivâyet edilmiştir. İbn Kesîr rivâyetin sahih olduğunu, hadisin başka rivâyet yollarının ise mürsel olduğunu belirtmektedir. *Tefsîr*'in tahkikini yapan Abdürrezzak el-Mehdî, Niyâr b. Mükrem hadisinin "o vakit çok kimse müslüman oldu" lafzı dışında kuvvetli olduğu ve İbn Abbas rivâyetinin lehine hasen bir şahit olduğunu belirtmektedir.

²⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 299-301; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 370-373. Rivâyet İkrime'den nakledilmektedir. İbn Kesîr bu rivâyetin, nakledilen rivâyetler arasından anlatımı en garip rivâyetlerden birisi olduğunu belirtmektedir.

arasıdır” buyurmaktadır. Rivâyet Tirmizî ve Taberî’den nakledilmektedir.²⁹¹ Ayrıca İbn Kesîr’in ilgili bölümde, Rumlar hakkında tarihi ma‘lûmât verdiği görülmektedir.²⁹²

Bu âyetlerin Bedir günü Rumlar Farslılar’a galip geldiğinde ya da Hudeybiye gününde indiğini ifade eden hadisler nakledilmiştir. Bu âyet Hudeybiye günü nâzil olmuştur, diyenlerin yorumu şu olmuştur. Bizans Kayseri, Allah kendisine Kısra’ya karşı zafer verirse bir şükür olmak üzere Hims’den Beytûlmakdis’e kadar yürüyeceğini adanmıştı. Oraya ulaşınca Resûlullah, Dihye b. Halife ile birlikte Kayser’e bir mektup göndermiş, Kayser de o sırada Gazze’de olan Ebû Süfyan ve beraberindeki Kureyş kâfirlerini huzuruna çağırtmıştır. O Ebû Süfyan’a Peygamber hakkında sorular sormuş, Ebû Süfyan da onun nezdindeki itibarını katbetmemek için Kayser’in sorduğu sorulara doğru cevaplar vermek mecburiyetinde kalmıştır. Hz. Muhammed’in dürüstlüğü ve sözüne sadık oluşunu itiraf etmek zorunda kalmıştır. Fakat Hudeybiye yılında yapılan on yıl süreli savaşmayacaklarına dair antlaşmayı kastederek, onun bu süreçte nasıl hareket edeceğini bilmiyoruz, demiştir. Âyetin Hudeybiye günü nâzil olduğu kanaatinde olanlar, Kayser’in adağını Hudeybiye’den sonra yerine getirmesini delil göstererek, Rumlar’ın Farisiler’e karşı kazandıkları zaferin Hudeybiye senesinde olduğunu belirtmişlerdir.²⁹³

İbn Kesîr, meseleyi vuzuha kavuşturmak için konuyu tartışmakta ve yukarıda zikrettiğimiz rivâyetin hemen ardından âyetlerin Mekke döneminde indiğini ifade eden birinci görüştekilerin lehine bir cevap vermektedir. O yaptığı açıklamada Kayser’in, ülkesinin tahrip edilmesinden dolayı, bakımsız kalan ıslahı gereken yerleri düzeltip düzene soktukten sonra yani zaferinden dört yıl sonra adağını yerine getirebildiğini söylemektedir. Kanaatimizce âyetin bağlamı ve siyer bilgileri İbn Kesîr’in bu görüşünün diğerine göre daha isabetli olduğunu göstermektedir.

Müşriklerin, Resûlullah’ı Ebû Tâlib Vesilesiyle Davasından Vazgeçirme Çalışmaları

Süddî’den nakledilen rivâyete göre, aralarında Ebû Cehil, Âs b. Vâil, Esved b. El-Muttalib, Esved b. Abd Yegûs’un da bulunduğu hepsi de Kureyş’in ileri gelenlerinden

²⁹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 303; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 376; Tirmizi, “Tefsir”, 31 (3191); Taberi, 18: 448-449. Rivayet Tirmizi’de İbn Abbas yoluyla gelmektedir. Müellif Tirmizi’nin hadisin bu yoldan garip olduğuna dair sözünü aktarmaktadır.

²⁹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 301-303; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 373-376.

²⁹³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 304; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 377-378.

birkaç yaşlı kişi bir araya gelip toplanmışlar; aralarında insafli bir hüküm vermesi ve Muhammed'in onların ilahlarına dil uzatmaması için Ebû Tâlib'e gidip onunla konuşmayı kararlaştırmışlardır. Muhammed ilahlarına dil uzatmadığı takdirde onu ibadet ettiği ilahıyla başbaşa bırakmayı düşünmüşlerdir. Ebû Tâlib'e gitmelerinin sebebi olarak da bu yaşlı adamın ölmesinden sonra, Muhammed'e Araplar'ın kendilerini ayıplayacakları bir şey yapmaktan korktuklarını söylemişlerdir. Sonra da amcası ölene kadar ona dokunmadılar.

Aralarından Muttalib'i, yeğenini ilahlarına sövmekten vazgeçirmesi için Ebû Tâlib'e gönderdiler. Ebû Tâlib Hz. Peygamber'e haber göndermiş ve o gelince ileri gelen yaşlı Kureyşliler'in isteklerini ona iletmiştir. Allah Resûlü: "Amcacığım, ben onları kendileri için hayırlı olan bir işe çağırmayayım mı?" buyurmuş, amcası da onları neye çağırdığını sormuştur. Resûlullah onların sadece bir sözü söylemelerini istediğini belirtmiştir. Eğer bunu söylerlerse Araplar'ın kendilerine itaat edeceğini, yine bu söz sayesinde Arap olmayanlara da hükümdar olacaklarını bildirmiştir. Ebû Cehil, o sözün ne olduğunu sormuş, onun on mislini de söyleyebileceklerini belirtmiştir. Resûlullah bu sefer "Lâ ilâhe illallah deyiniz" buyurunca hepsi de reddetmişler ve başka bir şey istemesini söylemişlerdir. Allah Resûlü de "Bana güneşi getirip, elime koysanız dahi sizden bundan başkasını isteyecek değilim" buyurmuştur.

Öfkeli bir şekilde kalkarak ona ve ilahına ağır sözler söyleyeceklerini belirtip gitmişlerdir. Resûlullah onların ardından Ebû Tâlib'i imana çağırmış, fakat o kabul etmeyerek 'Hayır, yaşlıların dini üzere (kalacağım)' demiştir. Rivâyetin sonunda Allah'ın "Muhakkak sen sevdiklerini hidâyete erdiremezsin." (Kasas 28/56) buyruğunun nâzil olduğu belirtilmiştir. Rivâyet Sâd sûresi 4-6. âyetlerin nüzûl sebebi olarak nakledilmektedir.²⁹⁴

Bu konuyla ilgili gelen Taberî rivâyetinde, Ebû Tâlib hastalandığında Kureyşliler'den aralarında Ebû Cehil'in de bulunduğu sekiz on kişi yanına gelmiş ve yeğeninin onların ilahlarına dil uzatmaktan vazgeçmesini istemişlerdir. O da nebîyi çağırmış, Resûlullah da gelmiştir. Ebû Cehil, Resûlullah Ebû Tâlib'in yanına oturacak olursa ona karşı daha yumuşak davranacağından korktuğundan dolayı, Ebû Tâlib ile Resûlullah'ın arasına oturmuştur. Resûlullah da amcasının yanında yer olmadığı için kapının yanına oturmuştur.

²⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 53-54; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 322-323; Taberî, 21: 153-154.

Ebû Tâlib burada yeğenine kavminin kendisini neden şikâyet ettiğine bakmasını söylemektedir. Resûlullah da bir önceki rivâyette geçtiği gibi onlardan tek bir söz söylemelerini istediğini bildirmiş, bunu yaparlarsa Araplar'ın kendilerine boyun eğeceğini söylemiştir. Müşrikler bu tek kelimeyi azımsayarak şaşırmışlar ve bunu kolay bularak, 'bundan kolay ne var, onun on katını da söyleriz' demişlerdir. Allah Resûlü bu sözün 'Lâ ilâhe illallah' olduğunu buyurunca onlar elbiselerini silkerek kalkmışlar ve 'Acaba o bunca ilahı tek bir ilah mı yaptı? Muhakkak bu çok şaşılacak bir şeydir' demişlerdi. Rivâyetin sonunda İbn Abbas bu âyet -i kerimenin buradan itibaren: "Onlar henüz azabımı tatmadılar" buyruğuna kadar indiğini ifade etmiştir.²⁹⁵

Kâfirlerin putlarına sövmek konusunda Taberî ve İbn Ebî Hâtim'den aktarılan rivâyete göre, Ebû Tâlib ölüm döşeğindeyken Kureyşliler ' Gelin şu adamın yanına gidelim de kardeşinin oğlunu bize sataşmaktan men etsin. Zira biz ölümünden sonra onu öldürmekten çekiniyoruz. Sonra Araplar, 'Ebû Talip koruyordu, ölünce öldürdüler' derler, dediler. Ebû Süfyan, Esved b. Bühterî, Nadr b. Hâris, Ümeyye b. Halef ve Übeyyoğulları, Ukbe b. Ebî Muayt, Amr b. el-Âs ve Esed b. Bahterî çıkıp yanına geldiler. Kavmin ileri gelen büyükleri Muttalib'i Ebû Tâlib'e göndermişlerdir. Rivâyet önceki rivâyetlerin muhtevası ile aynı gelmektedir. Resûlullah'ın müşriklerle Ebû Tâlib'in aracılığıyla konuşması, müşriklerin Resûlullah onların ilahlarına dil uzatmazsa onların da Hz. Muhammed'in ilahını bırakacaklarına dair taleplerini iletmesi üzerine Ebû Tâlib'in 'kavminin adil davrandığı, tekliflerini kabul etmesini söylediği, Resûlullah'ın onlardan istediği söz, onların buna yanaşmaması ve Resûlullah'ın 'Güneşi getirip elime koysalar dahi ben bundan başkasını söyleyecek değilim. Güneşi getirip avucuma koysalar yine de ondan başkasını söylemem' buyurduğu, bununla da onları ümitsizleştirmeyi amaçladığı anlatılmıştır. Onların bu söze sinirlendikleri ve 'Ya ilahlarımıza sövmeyi bırakırsın veya biz hem sana hem sana emredenlere söveriz' dedikleri zikredilmiştir. İşte, "Sonra onlar da bilmeyerek Allah'a söverler" âyetiyle kastedilen budur, denmiştir. Rivâyet En'âm 108. âyetin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.²⁹⁶

Hız. Muhammed'in Müşrikleri Daveti ve Onların Temsilcisi ile Görüşmesi

²⁹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 54; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 323-324; Taberî, 21: 149-150; Ahmed, 1: 362. İbn Abbas'tan rivâyet edilmiştir. Senedindeki Abbâd b. Câfer'in meçhul bir râvi olduğu söylenmiştir.

²⁹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 315; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 243-244; Taberî, 12: 34-35. Rivâyet Süddî'den nakledilmiştir.

Hız. Peygamber'in müşrikleri davet aşamasında onlarla birçok defa konuştuğu görölmektedir. Hız. Peygamber'in müşrikleri daveti, müşriklerden büyüü, kâhinliği ve şiiri en iyi bilen olarak seçilen Utbe b. Rebîa'nın Hız. Peygamberle görüşmesi ve Hız. Peygamber'in sûre başından Fussilet 13'e kadar okuması, Utbe'nin Âd ve Semûd'un yıldırımıyla korkutulmalarından başka Resûlün söylediklerinden hiçbir şeyi anlamadığını söylemesi rivâyeti nakledilmektedir. Bu rivâyetin Hafız Ebû Ya'lâ'nın *Müşned*'inde Ebû Bekir b. Ebî Şeybe'de, Hâkim, Beyhakî, Heysemî'de de nakledildiği söylenmiştir. Rivâyetin metninde anlatıldığına göre, Kureyşliler bir gün toplanıp aralarında büyüü, kâhinliği ve şiiri en iyi bilen bularak onun şu topluluklarını dağıtan, işlerini bölen, dinlerini ayıplayan adama gitmesini ve onunla konuşmasını ve kendisine nasıl bir cevap vereceğine bir bakmasını istemişlerdir. Kureyşliler bu görev için Utbe b. Rebîa'yi seçmişlerdir. Utbe, Resûlullah'ın yanına giderek "Ey Muhammed, sen mi hayırlısın yoksa Abdullah mı?" dediğinde Resûlullah susmuş, o yine "Sen mi hayırlısın yoksa Abdûlmuttalib mi?" deyince Resûlullah yine susmuştur. Bunun üzerine Utbe, eğer bu söylediklerinin hayırlı olduklarını ileri sürüyor ise onların da Muhammed'in ayıpladığı ilahlara ibadet ettiklerini söylemiş, eğer kendisinin hayırlı olduğunu ileri sürüyorsa onun konuşmasını duymak istediklerini belirtmiştir. Utbe, onun kavmine uğursuzluk getirdiğini, topluluklarını dağıttığını, işlerini darmadağın ettiğini, dinlerini ayıpladığını, Araplar arasında onları rezil ettiğini ve onların arasında Kureyşliler'in içinde bir büyüü ya da kâhin olduğu haberinin hızlıca yayıldığını ileri sürmüştür. Bunun üzerine ona Kureyş'in en zengini olma, Kureyş kadınlarından on kadınla evlenme gibi teklifler sunmuştur. Bunun üzerine Resûlullah 'söyleyeceklerin bitti mi' diyerek Fussilet 13 buyruğuna kadar okumuştur. Burada Utbe: Bu kadar yeter, bu kadar yeter! Söyleyecek başka birşeyin yok mu, deyince, Allah Resûlü: Hayır, cevabını vermiş, o da Kureyş'in yanına geri dönmüştür.

Kureyş Utbe'nin ne yaptığını ona sorduğunda, o herşeyi konuştuğunu, fakat onun cevaben söylediklerinden hiçbir şey anlamadığını belirtmiştir. Onun sadece onları Âd ve Semûd'un yıldırımı gibi bir yıldırımla korkuttuğunu anladığını söyleyince Kureyşliler: Vay senin haline! Adam seninle Arapça konuştuğu halde sen ne söylediğini anlayamadın öyle mi, demişlerdir. Utbe yemin ederek yıldırımın sözkonusu edilmesi

dışında söylediklerinden hiçbir şey anlamadığını söylemiştir. Abd b. Humeyd'in *Müsned*'inden nakledilen rivâyet Fussilet 5. âyetin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.²⁹⁷

Aynı olay Begavî'nin tefsirinden nakledilmektedir. Bu rivâyette Utbe'nin Hz. Peygamber'le görüşmesinden sonra Peygamber, Âd ve Semûd'un yıldırımıyla uyarın âyeti okuyunca, Utbe ağzını tutmuş ve akrabalık bağına hatırlatarak ona and vermiştir. Kavminden saklanarak ailesine gitmiştir. Rivâyetin devamında Ebû Cehil başta olmak üzere Kureyşliler Utbe'nin yanına gitmişler, Utbe durumu anlatmış ve onun söylediklerinin şiir, kâhin ya da büyücü sözü olmadığını söylemiş, ayrıca Muhammed'in yalan söylemeyeceğini itiraf ederek o âyetleri okurken azabın üzerlerine ineceğinden korktuğunu beyan etmiştir.²⁹⁸

Aynı hadise İbn İshak'ın *Sîret*'inden nakledilmiştir. Utbe b. Rebîa mescitte Hz. Peygamber'in yanına giderek ona birtakım tekliflerde bulunmuştur. Kendisine mal, şeref, krallık ve eğer cinlenmişse onu tedavi etmek şeklindeki tekliflerini sunmuştur. Onun sözü bitince Resûlullah Fussilet sûresini Utbe'ye okumuş, secde âyetine gelince secde etmiş ve Utbe'ye "Benden dinleyeceklerini dinledin. Ne yapacağına sen karar ver" demiştir. Utbe bu olayda Kureyşliler'in yanına gitmiş ve bu sözlerin benzerini hiçbir yerde dinlemediğini, onun şair, kâhin ya da büyücü sözü olmadığını, ona ilişmemeleri uzak durmaları gerektiğini, onun sözlerinin ileride bir yankısı olacağını söylemiştir. Ayrıca Utbe'nin "O Araplara baskın gelirse onun mülkü sizin mülkünüz, onun gücü sizin gücünüz olur, onun sebebiyle insanların en mutluları siz olursunuz. Şâyet Araplar ona baskın gelirse ondan kurtulmuş olursunuz" sözlerini sarf ettiği görülmektedir. Meclistekiler Muhammed'in kendisini büyülediğini söyleyince, o da "Benim onun hakkındaki görüşüm budur, neyi uygun görüyorsanız yapınız" demiştir.²⁹⁹ İbn Kesîr rivâyetler arasında bir değerlendirme yaparak son anlatımı daha doğru bulmaktadır.

H. Muhammed'in Kâbe'nin Yanında Namaz Kılmaktan Engellenmesi

²⁹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 161-162; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 514-515; Ebû Ya'îlâ, 3: 349 (1818). Rivâyet Câbir b. Abdullah yoluyla gelmektedir.

²⁹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 162; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 516; Begavî, *Me'âlim*, 4: 128 (1862). Câbir b. Abdullah rivâyetiyle nakledilmiştir.

²⁹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 163; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 517-518; İbn Hişâm, *Sîret*, 1: 293-294. Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî rivâyetiyle gelmiştir. Bu hadisenin Hamza'nın müslüman olup müşriklerin, Resûlullah'ın ashabının çoğaldığını gördükleri zaman olduğu belirtilmektedir.

Ebû Cehil'in Resûlullah'ı Kâbe'nin yanında namaz kılması dolayısıyla tehdit ettiği ile ilgili iki rivâyet nakledilmektedir. Buhârî'de geçen birinci rivâyete göre, Ebû Cehil Hz. Muhammed'i Kâbe'nin yanında namaz kılarken görececek olursa onun boynuna basacağına dair yemin etmiştir. Bu sözleri nebîye ulaşınca, o da “böyle bir şey yaparsa melekler de onu yakalar” buyurmuştur.³⁰⁰

İkinci sahih rivâyet ise Taberî'nin lafzıyla gelmektedir: Resûlullah Makam(-ı İbrâhim)'in yanında namaz kılıyorken Ebû Cehil b. Hişâm yanından geçip Muhammed'e hitab ederek ‘sana bu işten vazgeçmeni söylememiş miydim’ deyip onu tehdit etmişti. Resûlullah da ona karşı sert çıkışıp yüksek sesle bağırınca Ebû Cehil ‘Ey Muhammed, sen beni neyle tehdit ediyorsun?’ demiş ve kendisinin bu vadiye meclisi en kalabalık olan kişi olduğunu söylemiş, bunun üzerine de “O halde çağırıversin meclisini, biz de zebanileri çağırırız” buyrukları indirilmiştir. Rivâyetin sonunda İbn Abbas ‘Eğer meclisini çağırmış olsaydı azap melekleri anında onu alırdı’ demektedir. Bu rivâyetler “Bir kulu namaz kılarken engelleyeni gördün mü?” buyruğunun tefsirinde zikredilmekte ve Alak 9-19. ayetlerin Ebû Cehil hakkında nâzil olduğu ifade edilmektedir.³⁰¹

Ayrıca konuyla ilgili İmam Ahmed ve iki adet Taberî rivâyeti nakledilmiştir. İmam Ahmed rivâyetinde, Ebû Cehil, Resûlullah'ı eğer Kâbe'nin yanında namaz kılarken görececek olursa onun boynuna basacağına yemin etmiş, râvi İbn Abbas da bu işi yaptığı takdirde meleklerin Ebû Cehil'i göz göre göre alacaklarını söylemiştir.³⁰²

Taberî rivâyetinde de, Ebû Cehil Resûlullah'ın namaz kılmasını engellemek için onu makamın yanında namazda görürse öldürmekle tehdit etmiş, bunun üzerine Allah “Yaratan Rabbinin adıyla oku” buyruğunu şu: “Andolsun ki şiddetle yakalayıp çekeriz alnından, o yalancı ve günahkâr alnından. O halde çağırıversin meclisini, biz de zebanileri çağırırız. Hayır, ona itaat etme, secde et ve yaklaş” âyetlerine kadar indirmiştir. Resûlullah namaz kılmakta iken Ebû Cehil gelince, ona dediğini yapmaktan kendisini alıkoyan şeyin ne olduğu soruldu. O da cevaben şu ifadeyi kullanmaktadır:

³⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 438; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 201; Buhârî, “Tefsîr”, 4958; Tirmizî, “Tefsîr”, 84 (3348); Nesâî, “Tefsîr”, 11621; Ahmed, 1: 368; Taberî, 24: 526-527. Hadisi Tirmizî ve Nesâî Abdürrezzak tarîkıyla, Taberî ise Ebû Küreyb tarîkıyla nakletmiştir. Buhârî'de İbn Abbas tarîkıyla nakledilmiştir. Tirmizî, Nesâî ve İbn Cerîr rivâyetlerinde “...azapla yakalar” şeklinde gelmektedir.

³⁰¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 438-439; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 201; Tirmizî, “Tefsîr”, 84 (3349); Ahmed, 1: 256, 329; Taberî, 24: 525. İbn Abbas tarîkıyla gelmiştir. Rivâyet sahihtir.

³⁰² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 439; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 202; Ahmed, 1: 248. İkrime ve İbn Abbas yoluyla gelmiştir. Senedi sahih bir rivâyettir.

‘Aradaki birliklerden ötürü benimle onun arası karardı’ demiş, İbn Abbas da, onun hareket etmesi halinde insanlar ona bakıp dururken meleklerin onu (azapla) almış olacaklarını beyan etmiştir.³⁰³

Bir diğer Taberî rivâyetinde, Ebû Cehil ‘Muhammed’in aralarında yüzünü toprağa koyup koymadığını sormakta, onlar “evet” deyince de Lât’a ve Uzzâ’ya yemin ederek onu namaz kılarken gördüğü takdirde onun boynuna basıp yüzünü toprağa bulayacağını söylemiştir. Sonra Resûlullah’ı namaz kılarken görmüş ve boynunu çiğnemek üzere yanına gittiğinde onu ansızın topukları üzerinde gerisin geriye dönmüş ve elleriyle kendisini korumaya çalışırken görmüşlerdir. Bu durumun sebebini sorduklarında kendisiyle Muhammed arasında içi ateş dolu bir hendek, korkunç bir hal ve kanatların var olduğunu, söylemiştir. Resûlullah da “Şâyet bana yaklaşmış olsaydı, melekler onu her bir azasını ayrı ayrı alıp kapacaktı” buyurmuştur. Allah’ın da “Sakin, çünkü insan gerçekten azar” buyruğundan itibaren sûreyi sonuna kadar indirdiği belirtilmiştir.³⁰⁴ Taberî rivâyetlerinde Yüce Allah’ın peygamberini düşmanlarının zararlarından muhafaza ettiği görülmektedir.

Kureyş Müşriklerinin İnkârı ve İnatçı Tavrıları

Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber’in hak olduğunu bildikleri halde onun peygamberliğini inkâr etmeleri konusunda En‘âm sûresi 33. âyetin tefsirinde Hâkim, İbn Ebî Hâtim, İbn İshak ve Taberî’den aşağıda zikri geçen rivâyetler nakledilmektedir.

Ebû Cehil Resûlullah’a kendilerinin onu yalanlamadıklarını, bilakis getirdiği şeyi yalanladıklarını söylemiş, bunun üzerine de “Aslında onlar seni yalanlamıyorlar, bilakis o zalimler Allah’ın âyetlerini inkâr ediyorlar” âyetinin nâzil olduğu zikredilmiştir. İbn Kesîr, Hâkim’in *Müstedrek*’inde geçen bu rivâyetin Buhârî ve Müslim’in şartlarına uygun sahih bir hadis olduğunu, fakat onların eserinde bulunmadığını beyan etmektedir.³⁰⁵

Bir başka rivâyette Hz. Peygamber Ebû Cehil’le karşılaşp onunla tokalaşmıştır. Bir adamın onun bu yaptığını ayıplayarak Ebû Cehil’e ‘Seni şu dininden çıkmış adamlarla

³⁰³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 439; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 202; Taberî, 24: 526. Rivâyet İbn Abbas’tan gelmektedir. Rivâyet sahihtir.

³⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 439; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 202-203; Taberî, 24: 526; Ahmed, 2: 370; Müslim, “Sıfatü’l-kıyâme”, 2797; Nesaî, “Tefsîr”, 11619. Rivâyet Ebû Hüreyre yoluyla gelmektedir.

³⁰⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 251; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 143-144; Hâkim, *Müstedrek*, 2: 345. Rivâyet Hz. Ali yoluyla gelmektedir.

tokalaşırken görmedim mi?’ demesi üzerine, Ebû Cehil “Vallahi ben onun peygamber olduğunu biliyorum. Fakat biz ne zaman Abdümenâfoğulları’na tabi olduk ki?” cevabını vermektedir. Rivâyetin sonunda Ebû Yezid’in “Aslında onlar...” âyetini okuduğu belirtilmiştir. Hadis İbn Ebî Hâtim’den aktarılmaktadır.³⁰⁶

Müşriklerden Ebû Cehil, Ebû Süfyan ve Ahnes b. Şerîk bir gece birbirlerinden habersiz bir halde Resûlullah’ın Kur’ân okumasını dinlemişler ve sabah olunca oradan ayrılmışlardı. Yolda birbirleriyle karşılaştıklarında biri diğerine buraya niçin geldiklerini sormuşlar, sonra da Kureyş gençlerinin onların buraya gelmelerinden haberdar olup etkilenmesinden korkarak bir daha böyle bir şey yapmayacaklarına dair ahitlemişlerdi. Fakat birbirlerine söz verdikleri halde ikinci gece oraya tekrar gelmişler, sabahleyin birbirleriyle karşılaşınca birbirlerini kınamışlar, bir daha yapmayacaklarına tekrar söz vermişlerdi. Aynı hadise üçüncü gece de tekrar etmiş, Ahnes b. Şerîk sabah olunca asasını almış ve Ebû Süfyan’ın evine gitmiştir. Ona Muhammed’den işittikleri hususundaki görüşünü sormuş, Ebû Süfyan da ‘Ey Ebû Sa‘lebe! Vallahi ben bildiğim ve kastedileni anladığım şeyler dinledim. Sen de bildiğin ve kastedileni anladığın şeyler dinledin’ demiştir. Ahnes kendisinin de böyle düşündüğünü söyleyip bu sefer Ebû Cehil’in evine onunla görüşmeye gitmiştir. Ona da aynı hususu sorunca Ebû Cehil, kendileri ile Abdümenâfoğulları’nın şimdiye kadar yedirme, taşıma ve verme gibi her hususta birbiriyle yarış atları gibi çekişip yarıştıklarını bildirmiş, nihâyet tam diz üstü çöken yarış atları gibi kalmışken, onların kendilerinden vahiy alan bir peygamber çıktığını söylediklerini belirtmiştir. Ardından da ‘Ona ne zaman yetişebileceğiz? Vallahi, asla ona iman etmeyecek ve tasdiklemeyeceğiz’ demiştir. Bunun üzerine Ahnes yanından kalkıp gitmiştir. Bu rivâyet İbn İshak’tan nakledilmektedir.³⁰⁷

İnatla hareket eden kâfirlerin ne mu‘cize olursa olsun inanmayacaklarına dair Taberî’den nakledilen rivâyete göre Resûlullah Kureyşliler’e bir konuşma yapmış; onlar da Resûlullah’ın diğer peygamberlere verilen mu‘cizeleri bildirerek Mûsâ’nın asasını taşa vurunca on iki pınar fışkırttığını, İsrâ’nın ölüleri dirilttiğini, Semûd kavminin de dışı devesi olduğunu söylediğini hatırlatmışlardır. Resûlullah’ın da kendilerine bir mu‘cize getirmesini istemişlerdir. Allah Resûlü nasıl bir mu‘cize istediklerini sorunca, ondan Safâ tepesini altına dönüştürmesini istemişlerdir. Allah Resûlü de dediklerini yaparsa

³⁰⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 251; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 144. Rivâyet Ebû Yezid el-Medenî yoluyla gelmektedir.

³⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 251-252; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 144-145; Beyhakî, *Delâil*, 2: 206-207; İbn İshak, *Siret-ü İbn İshak*, 1: 189-190. Rivâyet Zührî yoluyla gelmektedir.

ona inanıp inanmayacaklarını sormuş, onlar da inanacaklarını söylemişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber duâ etmeye başlamış ve o esnada Cebrâîl gelerek, bir mu‘cize gönderilir de ona inanmazlarsa onlara kesinlikle azap edileceğini hatırlatmış, dilerse tevbe edecekleri zamana kadar onları kendi hallerine bırakmasını söylemiştir. Bunun üzerine “Kendilerine bir mu‘cize gelirse ona mutlaka inanacaklarına dair kuvvetli bir şekilde Allah’a and içtiler...” (En‘âm 109-111) âyetleri nâzil olmuştur. İbn Kesîr rivâyetin mürsel olduğunu, fakat birçok kaynaktan destekleyici şâhitleri olduğunu zikretmektedir. Rivâyet En‘âm sûresi 109. âyetin tefsirinde zikredilmektedir.³⁰⁸

Müşriklerin, Hz. Peygamber’den Etrafındaki Zayıf ve Fakir Müminleri Kovmasını İstemeleri

Ebû Süfyan’ın Bizans imparatoru Herakleios’un sorularını cevaplamasını anlatan bir rivâyette Bizans imparatoru Herakleios Ebû Süfyan’a Hz. Peygamber’in niteliklerini sorarken ‘Ona insanların eşrafı mı yoksa zayıfları mı tabi oldu?’ demiş, Ebû Süfyan: ‘Bilakis zayıfları’ deyince, Herakleios: Peygamberlerin takipçileri de onlardır, şeklinde cevap vermiştir. Rivâyet Hud 27. âyetin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.³⁰⁹

İslâm’ın başlangıcında Resûlullah’a ilk tâbî olanlar toplumda ezilmiş, zayıf ve fakir müminlerdi. Hz. Peygamber’den müşrikleri memnun etmek için, etrafındaki fakir ve zayıf müminleri kovmaması istenmiştir. Bu hususta En‘âm sûresi 50-53. âyetlerin tefsirinde Ahmed b. Hanbel, Taberî ve İbn Ebî Hâtim vb. kaynaklardan sebep-i nüzûl rivâyetleri nakledilmiştir.

Bir grup Kureyşli Resûlullah’ın yanına uğradıklarında onun yanında Habbâb b. Eret, Suheyb, Bilâl ve Ammâr bulunmaktaydı. Onların bu zayıf müminleri görünce “Ey Muhammed! Sen bunlarla birlikte olmaktan memnun musun?” demeleri üzerine “Rablerinin huzurunda toplanacaklarından korkanları onunla (Kur‘ân ile) uyar..” (En‘âm 6/50-52) âyetleri nâzil olmuştu. Rivâyet Ahmed b. Hanbel’den aktarılmıştır.³¹⁰

Taberî rivâyetinde de, bir grup Kureyşli’nin Resûlullah’ın yanından geçerken onun yanında bulunan Suheyb, Bilâl, Ammâr, Habbâb ve diğer güçsüz müslümanları

³⁰⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 316; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 245-246; Taberî, 12: 38-39. Rivâyet Muhammed b. Kâ‘b el-Kurazî yoluyla gelmektedir.

³⁰⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 316; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 441; Buhârî, “Bed’ül-vahy”, 7; Müslim, “Cihad ve’s-siyer”, 1773.

³¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 260; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 159; Ahmed, 1: 420. Rivâyet Abdullah b. Mes‘ûd’dan gelmektedir.

kastederek ‘Ey Muhammed! Bunları kavmine tercih mi ettin? Allah’ın aramızdan kendilerine lütfettiği kimseler bunlar mı? Biz bunların mı peşinden gideceğiz?’ diyerek ancak onları yanından kovarsa o takdirde kendisine belki tâbî olabileceklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine de “Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam Ona yalvaranları kovma!..” (En‘âm 6/51-52) âyeti nâzil olmuştur.³¹¹

Akra‘ b. Hâbis et-Temîmî ve Uyeyne b. Hısn el-Fezârî’nin bir gün Resûlullah’ın yanına geldiklerinde orada Suheyb, Bilâl, Ammâr ve Habbâb ile başka güçsüz insanları görmüşler ve onları horlamışlardır. Bu kişiler sonra Resûlullah ile başbaşa yaptıkları konuşmada, kendilerine Araplar’ın onların üstünlüğünü anlayacağı özel bir konuşma tertip etmesini istediklerini, zira Muhammed’in yanına gelen Araplar nezdinde bu fakir ve güçsüzlerle bir arada görünmekten utandıklarını, kendileri geldikten sonra onları etrafından uzaklaştırmasını, kendileri gidince de istediği gibi hareket edebileceğini söylemişlerdir. Resûlullah’ın ‘tamam’ buyurması üzerine, onlar bu konuda kendileri için kâğıda birşeyler yazmasını istemişlerdir. Ardından Resûlullah bir kâğıt isteyerek yazması için Ali’yi çağırtmıştır. Fakir müminler de bir kenarda oturuyorlardı. Rivâyetin sonunda tam bu esnada Cebrâil’in indiği ve ‘Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O’na yalvaranları kovma’ âyetini getirdiği belirtilmiştir. Bunun üzerine Resûlullah kâğıdı elinden atarak bir kenarda oturan fakir sahâbîleri yanına çağırmış, onlar da gitmişlerdir. Rivâyet İbn Ebî Hâtim’den nakledilmiştir. İbn Kesîr bu rivâyeti tenkit etmekte ve ‘garip’ demektedir. Çünkü âyet Mekkidir. Akra‘ ve Uyeyne ise hicretten çok sonra müslüman olmuşlardır, demektedir.³¹² Onun zikrettiği rivâyetleri bu şekilde birçok yerde metin açısından da tenkit ettiği görülmektedir.

Süfyan-ı Sevri’den yapılan nakilde ise, bu âyetin aralarında İbn Mes‘ûd’un da bulunduğu altı sahâbî hakkında nâzil olduğu ifade edilmiştir. O kendilerinin Resûlullah’ın yanına koşarak ona yakın olduklarını ve sohbetlerini dinlediklerini belirtmiş, Kureyşliler’in de, ‘Kendine bizim yerimize bunları mı yaklaşıtıyorsun?’ dediklerini ifade etmiştir. Bunun üzerine “Rablerinin...” âyeti nâzil olmuştur.³¹³

³¹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 260; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 159; Taberî, 11: 374-375. Rivâyet Abdullah b. Mes‘ûd kanalıyla gelmektedir.

³¹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 260; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 160; Taberî, 11: 376-377. Rivâyet Habbab b. Eret kanalıyla gelmektedir.

³¹³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 260; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 160.

Müşriklerin Resûlullah'ın fakirleri etrafından kovması taleplerine olumlu bakan Ömer b. Hattâb, En'âm 53. âyet inince sözünden dolayı özür dilemiş ve sonrasında 54. âyetin sebep-i nüzûlü olarak aşağıdaki Taberî rivâyeti nakledilmiştir:

Abdümenâfoğullarından kâfir eşrafından Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Mut'im b. Adiyy, Hâris b. Nevfel ve Kuraza b. Abd, Amr b. Nevfel Ebû Tâlib'e gelerek, Muhammed'in, onun yanında bulunan köleleri ve anlaşmalılarını kovmasını istemişler, eğer bunu yaparsa onun sözüne daha çok itibar edip ona imana yaklaşacaklarını söylemişlerdir. Ebû Tâlib de onların söylediklerini Hz. Peygamber'e iletince, Hz. Ömer de 'Onların ne yapacaklarını ve sözleri ile nereye varacaklarını görmem için dedikleri gibi yapsan?' diyerek bu görüşe meyletmiştir. Bunun üzerine Allah En'âm 51-53. âyetleri nâzil buyurmuştur. Râvi İkrime bu zayıf müminleri rivâyette şu şekilde sıralamaktadır. Bunlar Bilâl, Ammâr b. Yâsîr, Ebû Huzeyfe'nin kölesi Sâlim, Esîd'in kölesi Sabih, Kureyşliler'de müttefik ailelere mensup İbn Mes'ûd, Mikdâd b. Amr, Mes'ûd b. Karî, Vâkîd b. Abdullah el-Hanzalî, Amr b. Abd Amr Züşşimâleyn, Mersed b. Ebî Mersed ile Hamza b. Abdülmüttalib'in antlaşmalısı Ebû Mersed el-Ganevî ve benzer antlaşmalılardır. Rivâyette Kureyşliler'in ve müttefiklerinin küfür önderleri hakkında, "Aramızdan Allah'ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı!" demeleri için onların bir kısmını diğerleri ile işte böyle imtihan ettik." âyeti nâzil olunca, Hz. Ömer'in gelerek sözünden dolayı özür dilediği beyan edilmiştir. Yüce Allah da bunun üzerine "Âyetlerimize inananlar sana geldiğinde onlara deki: Selam size! Rabbiniz merhamet etmeyi kendisine yazdı" âyetini nâzil etmiştir.³¹⁴

Kehf 28. âyet, Kureyş eşrafı hakkında nâzil olmuştur, denmiştir. Hz. Peygamber'in müşriklerin isteğine uyarak Allah'a ibadet eden zayıf sahâbîleri etrafından kovmamasına dair nakledilen hadis rivâyetleri içerisinde Mekke dönemi ile ilgili bulunan Müslim ve Bezzâr rivâyetlerine yer veriyoruz.

Müslim'in rivâyetinde râvi Sa'd, nebî ile birlikte altı kişi olduklarını belirterek, müşriklerin kendilerine karşı cesaretlerinin artmaması için, Resûlullah'tan bu zayıfları etrafından kovmasını istediklerini bildirmiştir. Sa'd orada Resûlullah ile beraber olanların kendisiyle birlikte İbn Mes'ûd, Uzeyr'den bir adam, Bilâl ve isimlerini unuttuğu iki kişi olduğunu belirtmiştir. Rivâyette Resûlullah'ın içinden Allah'ın izin

³¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 261; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 162; Taberî, 11: 379-380. Rivâyet İkrime'den nakledilmektedir.

verdiği düşüncelerin geçtiği ve kendi kendisine birşeyler düşündüğü, sonra da Yüce Allah'ın “Allah'ın rızasını arayarak Rablerine sabah akşam duâ ve ibadet edenleri sakın kovma” (En‘âm 6/52) buyruğunu indirdiği nakledilmiştir.³¹⁵

Resûlullah'ın Kehf sûresini okuyan bir adamın yanından geçtiği ve adamın nebîyi görünce sustuğu belirtilen bir başka rivâyette, Resûlullah: ‘Oturamları ile birlikte beraberliğini sebatla sürdürmekle emrolunduğum meclis işte budur’ buyurmaktadır. Rivâyet Bezzâr'dan nakledilmiştir.³¹⁶

Müşriklerin Hz. Peygamber'in Doğruluğunu Tasdiki

Bizans hükümdarı Herakleios, Ebû Süfyan'a Resûlullah'ın niteliklerine dair bilinen soruları sorduğunda, ona bir de ‘Bu söylediklerini açıklamadan önce onu hiç yalancılıkla itham ediyor muydunuz?’ sorusunu sormuştur. Ebû Süfyan da ‘Hayır’ cevabını verince, Herakleios bu sefer ‘İnsanlara yalan söyleyemeyen bir kimsenin kalkıp aziz ve celil olan Allah'a yalan söylemesi mümkün değildir’ demiştir. Tefsirde kendisine birçok yerde atıf yapılan bu Buhari rivâyeti, burada Nahl 105. âyetin tefsirinde zikredilmektedir.³¹⁷ Bu rivâyet düşmanlarının dahi Hz. Muhammed'in dürüstlüğünü tasdik etmek zorunda kaldıklarının delili olmaktadır.

Müşriklerin Büyükleme

Müşriklerin kibirli davranışları hususunda Nesâî'den nakledilen rivâyette, “Sizler Beytten ötürü büyüklük taşıyordunuz” âyeti zikredilmiş, onların kendilerini bu beytin sahipleri olarak gördükleri ifade edilmiştir. “Geceleyin hezeyanlar ederdiniz” buyruğu hakkında da, onların orada geceleyin sohbet ederek büyüklük tasladıkları, onu imar etmedikleri, yani tavaf etmeyip, ona gereği gibi bakmadıkları ve onu terkedip, ondan uzak durdukları ifade edilmiştir. Mü'minûn 67. âyetin tefsirinde, “Onu ileri sürerek büyüklük taşıyordunuz. Geceleyin onun hakkında hezeyanlar ediyordunuz” âyeti nâzil olduğunda gece sohbetinin hoş olmadığına anlaşıldığı belirtilmiştir.³¹⁸

³¹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 152; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 531; Müslim, “Fedâilü's-sahâbe”, 2413. Rivâyet Sa'd b. Ebî Vakkas'tan nakledilmiştir. Rivâyet En'âm sûresi 52. âyetinde de geçmiştir.

³¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 153; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 532; Heysemî, *Keşfu'l-estâr*, 3: 95 (2326). Rivâyet Ebû Müslim'den nakledilmiştir.

³¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 605; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 265; Buhârî, “Bed'ül-vahy”, 7.

³¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 483; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 448; Nesâî, “Tefsîr”, 11288. Rivâyet İbn Abbas'tan nakledilmektedir.

Kıyamet sûresi 34-35. âyetlerin tefsirinde; "...sana layıktır..." âyeti Ebû Cehil hakkında inmiştir, denmektedir. Bu hususta üç rivâyet nakledilmiştir:

İbn Ebî Hâtim rivâyetinde, "Sana layıktır, evet sana layıktır sonra yine sana layıktır, tekrar tekrar sana layıktır" buyruğunun anlamı Saîd b. Cübeyr'e sorulduğunda Saîd, Resûlullah'ın bu sözleri Ebû Cehil'e söylediğini, sonra da bunların Kur'ân buyruğu olarak nâzil olduğunu beyan etmiştir. Nesâî'de aynı rivâyet yoluyla gelen hadis de bu minvaldedir.³¹⁹

Bir rivâyette Resûlullah'ın Ebû Cehil'i yakalarından tuttuktan sonra: "Sana layıktır, evet sana layıktır sonra yine sana layıktır, tekrar tekrar sana layıktır" diye hitab ettiği bildirilmiştir. Bunun üzerine Allah düşmanı Ebû Cehil'in de 'Ey Muhammed, beni tehdit mi ediyorsun?' diyerek onun da Rabbinin de hiçbir şey yapamayacaklarını, zira kendisinin Mekke'nin iki dağı arasında yürüyenlerin en güçlüsü olduğunu söylediği nakledilmiştir. İbn Ebî Hâtim'den nakledilen bu rivâyette, Kıyâme 34-35. âyetleri hakkında Katâde, bu âyetin tehditten sonra gelen bir tehdit olduğunu belirtmiştir.³²⁰

Ebû Cehil'in müşriklerle otururken dirilmeyi, cenneti ve cehennemi reddetmesi, o esnada Resûlullah'ın gelerek başlarına toprak saçması ve Yâsîn'in başından 10. âyete kadar okuması ve bu esnada müşriklerin Resûlullah'ı görememesi olayı Yâsîn sûresi 9-10. âyetlerin tefsirinde, İbn İshak'tan nakledilmiştir.

Zikri geçen İbn İshak rivâyetinde, Ebû Cehil Kureyş müşrikleriyle otururken, 'Muhammed'in kendilerinin ona uydukları takdirde krallar olacaklarını, ölecek olurlarsa ölümden sonra diriltileceklerini' iddia ettiğini ve kendileri için Ürdün bahçelerinden daha güzel cennetlerin olacağını vaad ettiğini, ancak ona muhalefet edecek olurlarsa kendilerini keseceğini, ölümlerinden sonra da diriltilecekleri vakit ateşle azab olunacaklarını söylediğini bildirmektedir. Tam bu sırada elinde bir avuç toprakla Resûlullah yanlarına gelmektedir. Rivâyette Allah'ın onu görmelerini engellediği, Allah Resûlü'nün de başlarına toprak saçarak "Yâsîn, çok hikmetli Kur'ân hakkı için" buyruğundan itibaren "hem biz onların önlerinden bir sed ve ardlarından bir sed çektik,

³¹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 283; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 490; Taberî, 24: 82; Nesâî, "Tefsîr ", 11574. Rivâyet Mûsâ b. Ebî Âişe ve Saîd b. Cübeyr tarikiyle gelmektedir. Aynı muhtevada gelen İbn Ebî Hâtim rivâyeti mürsel, Nesâî rivâyeti ise sahihtir. İbn Ebî Hâtim'de geçen rivâyet Nesâî rivâyetiyle güçlenmektedir.

³²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 283; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 490; Taberî, 24: 82. Rivâyeti Saîd, Katâde'den nakletmiştir. Muhakkik tarafından rivâyetin Katâde'den mürsel olarak zayıf olduğu belirtilmiştir.

gözlerini de perdeledik, artık onlar görmezler” buyruğunu okuduğu ve sonra da gitmek istediği yere gittiği anlatılmaktadır. Müşrikler ise Resûlullah’ın kapısında sabaha kadar beklemişlerdi. Daha sonra evden birisi yanlarına çıkıp bu hallerini sorduğunda, onlar Muhammed’i beklediklerini söylemişlerdir. İçerden çıkan kişi de Resûlullah’ın onların yanından çıkıp gittiğini, oradaki herkesin başına toprak saçarak arzu ettiği yere gittiğini söylemiştir. Bunun üzerine onlardan her biri başından toprağı silkelemeye çalışmıştır. Râvi İbn İshak rivâyetin devamında nebîye de Ebû Cehil’in sözleri ulaştığında onun “Evet, ben bunu söylüyorum. Şüphesiz ki benden onlara bir kesme cezası verilecektir ve şüphesiz o, onlardan birisi için olacaktır” buyurduğunu nakletmiştir.³²¹

Rivâyetlerde müşriklerin Resûlullah’tan kendilerine Rabbini tanıttığını istemeleri üzerine Allah’ın ihlas sûresini indirdiği nakledilmektedir. Bu hususta zikredilen rivâyetler İhlas sûresinin nüzûl sebebi olarak ifade edilmiştir.³²²

2.5.2. Kureyş Uluları

Kureyş Ulularının Kur’ân Hakkındaki Sözleri

Bu hususta zikredilen Taberî rivâyetinde, Kureyş ulularından Velîd b. Mugîre’nin Kur’ân hakkında söyledikleri ve arkasından Müddessir sûresi 11. âyetin inmesi rivâyeti nakledilmektedir. Rivâyette anlatıldığına göre, Velîd b. Mugîre, Ebû Bekir b. Ebî Kuhafe’nin yanına girmiş ve ona Kur’ân hakkında soru sormuştur. Ebû Bekir ona sorusunun cevabını verince Velîd, Kureyş’in yanına giderek ‘İbn Ebî Kebşe’nin söylediğine hayret doğrusu!’ diyerek onun söylediğinin şiir, sihir veya delilikten dolayı bir hezeyan olmadığını, şüphesiz onun sözünün Allah’ın kalamından olduğunu belirtmiştir.

Kureyş’in ileri gelenleri bu sözleri işitince kendi aralarında konuşmuşlar ve onun müslüman olacağından korkarak ‘Velîd dininden döndüğü takdirde Kureyşliler’in de dininden döneceklerini’ konuşmuşlardır. Bunun üzerine Ebû Cehil b. Hişâm yemin ederek onun bu halini önlemek için kendisinin onlar adına yeterli olduğunu söylemiş ve Velîd’in evine gitmiştir. Velîd’e yönelerek kavminin ona vermek üzere sadaka topladıklarını bildirmiştir. Bunun üzerine Velîd kendisinin aralarında malı ve evladı en

³²¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 564-565; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 183-184. Yezîd b. Ziyâd ve Muhammed b. Kâ’b yoluyla nakledilmektedir. Muhakkik tarafından bu rivâyetin mürsel, fakat aslının meşhur olduğu söylenmiştir.

³²² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 518; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 329; Ahmed, 5: 133-134.

çok olan kişi olduğunu söyleyince Ebû Cehil ona, kavminin kendi aralarında onun Ebû Kuhafe'nin oğlunun (Ebû Bekir'in) yanına onun yemeğini yemek maksadıyla girdiğini konuştuklarını söylemiştir. Bundan sonra Velîd yemin ederek 'ne Ebû Bekir'e, ne Ömer'e ne de Muhammed'e yaklaşıp, onun söylediği geçmişlerden nakledilen bir sihirden başkası değildir' demiştir. Rivâyetin bitiminde bunun üzerine Allah'ın, Resûlüne "Başbaşa bırak beni tek başına yarattığım" buyruğundan "o hem bırakmaz, hem de terk etmez" buyruğuna kadar olan âyetleri indirdiği bildirilmiştir.³²³

Katâde, Velîd'in 'yemin ederek bu adamın söylediklerine baktığını, onun şiir olmadığını, bir tatlılığı ve gözalıcılığı bulunduğunu, onun hep yüksek olup üzerine çıkılmadığını gördüğünü, bununla birlikte onun sihir olduğundan da şüphesi olmadığını' söylediği sözlerini nakletmektedir. Devamında da bunun üzerine Allah'ın "Kahrolası, ne biçim ölçtü biçti" âyetinden itibaren: "Sonra kaşlarını çattı, yüzünü ekşitti" buyruğuna kadar olan âyetleri indirdiği beyan edilmiştir.

Taberî rivâyetinde, Velîd b. Mugîre nebîye gitmiş ve Resûlullah ona Kur'ân okumuştur. Kur'ân onun kalbini inceltir gibi olmuştur. Bu hal Ebû Cehil'in kulağına gidince onun yanına gelerek kavminin onun için mal topladıklarını söylemiştir. Velîd sebebini sorunca, Ebû Cehil, kavminin Velîd'in Muhammed'in yanına gidişini onun malına tamah etme olarak kabul ettiklerini söylemiştir. Velîd ise, Kureyş'in aralarında malı en çok olan kişinin kendisi olduğunu bildiklerini söyleyince, Ebû Cehil, 'Muhammed hakkında öyle bir şey söyle ki kavmin onun söylediklerini inkâr ettiğini ve ondan hoşlanmadığını anlasın' demiştir. Velîd, 'Onun hakkında ne diyebilirim ki?' diyerek, şiiri her türlüyle kendisinden iyi bilen birisinin olmadığını belirtmiş, onun söylediklerinin hiçbirine benzemediğini, sözlerinin tatlılığıyla altında kalanları paramparça ettiğini ve hep yukarı çıktığını ifade etmiştir. Ebû Cehil, kavminin Muhammed hakkında bir söz söylemediği sürece hoşnut olmayacaklarını söyleyince, Velîd bir miktar düşünmüş ve 'Bu başkasından nakledip, aktardığı bir sihirdir' demiştir. Rivâyetin sonunda Yüce Allah'ın bunun üzerine "Başbaşa bırak beni, tek başıma

³²³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 267; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 459-460; Taberî, 24: 24-25. Rivâyet Avfî kanalıyla İbn Abbas'tan nakledilmektedir. Muhakkik tarafından rivâyetin senedindeki Atiyye el-Avfî'nin zayıf bir râvî olduğu; fakat rivâyetin, biri bundan sonraki nakil olmak üzere çeşitli yollardan geldiği ifade edilmiştir.

yarattığım” buyruğunun, “onun üzerinde ondokuz (melek) vardır” buyruğuna kadar nâzil olduğu belirtilmiştir.³²⁴

Aynı konuda İbn İshak ve başkalarından bu muhtevaya yakın bir rivâyet de zikredilmektedir. Süddî’nin söylediğine göre Kureyşliler, Dârünnedve’de toplanıp, hac için gelecek Arap kabilelerini Resûlullah’ı dinlemekten alıkoymak için onlar gelmeden Muhammed hakkında söyleyecekleri şeylerde görüş birliğine varmak istemişlerdir. Teklif edilen görüşler arasında şair, sihirbaz, kâhin ve deli gibi yakıştırmalar olmuştur. Yüce Allah da bunun üzerine “Senin için nasıl misaller verip, dalaletle düştüklerine bir bak. Artık onlar bir daha yol bulamayacaklardır” (İsrâ 17/48) buyurmuştur. Bu görüşler söylenirken Velîd de onun hakkında neler söyleyebileceğini düşünmüş, ölçmüş, biçmiş, bakmış, kaşlarını çatmış ve yüzünü ekşitmiştir, sonunda da bunun nakledilegelen bir sihir olduğunu, insan sözünden başka bir şey olmadığını söylemiştir. Yüce Allah da “Ben onu Sekar’a sokacağım” buyurmuştur... Rivâyet Sekar’ın ne olduğuyla ilgili sözlerle devam etmektedir.³²⁵

Kureyş’in cehennem bekçilerinin sayısı ile ilgili söyledikleri sözler üzerine Müddessir 31. âyetin indiği rivâyeti zikredilmektedir. İbn Kesîr meseleyi şöyle izah etmektedir. Müddessir sûresinde cehennem bekçilerinin sayıları sözkonusu edilince Ebû Cehil Kureyşliler’e hitab ederek ‘Sizden on kişi o meleklerden birisinin hakkından gelerek onları yenik düşüremeyecek mi’ demiş. Onların bu sözlerine bir cevap olarak Yüce Allah “Biz cehennem bekçilerini yalnız meleklerden” yani yaratılışları çok çetin ve güçlü, asla karşı konulamayan ve yenik düşürülemeyen meleklerden “yaptık” buyurmuştur.

İbn Kesîr, burada isim zikretmeksizin bir rivâyet nakletmiştir. Denildiğine göre asıl adı Kelede b. Esîd b. Halef olan Ebû’l-Eşedeyn ‘Ey Kureyş topluluğu, siz aralarından iki kişinin hakkından gelin, ben de sizin adınıza on yedi kişinin hakkından gelirim’ diye söylemişti. Rivâyette bu şahsın böbürlenerek bu sözleri söylediği ifade edilmiş, onun çok güçlü olduğu, hatta bir ineğin derisi üzerinde durduğunda on kişinin o deriyi ayaklarının altından çekmeye çalıştığı halde derinin parçalandığı fakat kendisinin yerinden oynamadığı belirtilmiştir. Süheylî ise bu kişinin aynı zamanda Resûlullah’ı güreşe davet eden kişi olduğunu, onun kendi sırtını yere yıkarsa Muhammed’e iman

³²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 267; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 460; Taberî, 24: 24. Rivâyet İkrime’den nakledilmektedir.

³²⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 267; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 460-461.

edeceğini söylediğini, Resûlullah defalarca onun sırtını yere getirdiği halde yine de iman etmediğini belirtmiştir. Süheylî, İbn İshak'ın bu mücadele ile ilgili haberi Rûkâne b. Abdiyezîd b. Hâşim b. El-Muttalibî hakkında rivâyet ettiği bilgisini vermektedir. İbn Kesîr yaptığı değerlendirmede, her ikisinin zikrettikleri arasında bir aykırılık yoktur, demektedir.³²⁶

Enfal 31-33. âyetlerde İbn Kesîr, müşriklerin Kur'ân hakkında asılsız iddialarda bulunarak Kur'ân âyetlerine eskilerin masalları dediklerini vurgulamaktadır. Tabiîn âlimlerinden nakledilen rivâyette, Nadr b. Hâris'in İran'a gidip Rüstem ve İsfendiyâr hikâyelerini öğrendiği, Mekke'ye geldiğinde de Hz. Muhammed'in peygamberliğini ve okuduğu Kur'ân'ı görünce, meclislerde oturup kralların hikâyelerini anlattığı belirtilmektedir. Nadr 'Hangimiz daha güzel hikâye anlatıyor, ben mi Muhammed mi?' demiş, Resûlullah da Bedir'de esir düştüğü zaman Nadr'ın boynunun vurulmasını emretmiştir. Rivâyette onu esir alan kişinin Mikdâd b. Esved olduğu bilgisi verilmektedir.³²⁷ İbn Kesîr'in bu rivâyete "kad kîle" (denilmiştir ki) lafzı ile başlayıp kaynak belirtmediği görülmüştür.

Bedir günü esir olarak Mikdâd'ın payına düşen Nadr'ı, Hz. Peygamber'in Allah'ın kitabı hakkında kötü şeyler söylemesi sebebiyle öldürttüğünü ve Enfal 31. âyetin bu konuda nâzil olduğunu belirten rivâyet Taberî'den nakledilmektedir.³²⁸

Hüseyim'den nakledildiği söylenen bir başka rivâyette ise Resûlullah "Mut'im sağ olsaydı, sonra benden bu pislikleri bağışlamamı isteseydi onları kendisine bağışlardım" buyurmaktadır.³²⁹ İbn Kesîr burada esirlerin kastedildiğini, çünkü Mut'im'in Tâif'ten dönerken Hz. Muhammed'i himayesi altına aldığını beyan etmektedir.

Müşrik Elebaşlarının Öldükten Sonra Dirilmeyi İnkârı

Übeyy b. Halef, Âs b. Vâil ve Abdullah b. Übeyy gibi şahısların ellerine aldıkları çürümüş kemikleri ufaladığı ve "bunları kim diriltecek?" diyerek dirilişi inkâr ettiği rivâyetleri nakledilmiştir. Musannifin dediğine göre, bu olay üzerine Yâsîn 77-79. âyetler nâzil olmuştur.

³²⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 269; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 464.

³²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 46-47; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 27-28.

³²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 47; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 28; Taberî, 13: 504.

³²⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 47; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 28; Buhârî, "Farzu'l-hums", 3139, "Megâzî", 4024. Rivâyet Saîd b. Cübeyr'den nakledilmektedir.

Übeyy b. Halef çürümüş bir kemiği ufalayıp havada savurarak Resûlullah'a gelmiş ve 'Ey Muhammed, Allah'ın bunu dirilteceğini mi iddia ediyorsun' demiş. Allah Resûlü de 'evet' diyerek Yüce Allah'ın onu öldürüp sonra dirilteceğini, sonra da cehenneme gitmek üzere haşredeceğini buyurmuştur. Sonra da Yâsîn sûresinde yer alan: "İnsan hiç bizim kendisini bir nutfeden yarattığımıza bakmaz mı?" âyeti ve sonraki âyetler nâzil olmuştur. Bu rivâyet Yâsîn 77-80. âyetlerin tefsirinde zikredilmiştir.³³⁰

İbn Ebî Hâtim'de geçen rivâyette, Âs b. Vâil, Bathâ'dan bir kemik alarak onu eliyle ufalamış, sonra Resûlullah'a 'Allah bunu bu gördüğüm halden sonra diriltecek midir' diye sormuş, Resûlullah da "Evet, Allah seni öldürecek sonra diriltecek sonra da seni cehenneme koyacaktır" buyurmuştur. Rivâyetin sonunda sonra da Yâsîn sûresinin sonundaki âyetlerin indiği belirtilmiştir.³³¹ Avfi'den yapılan nakilde ise eline kemik alıp ufalayan kişi Abdullah b. Übeyy'dir. İbn Kesîr, âyetin Mekke'de inmesi dolayısıyla rivâyete münker, demektedir. Zira Abdullah b. Übeyy Medine'de yaşamıştır.³³²

2.5.3. Müşriklerin Mu'cize Talepleri

Râfi b. Hureymele Resûlullah'a: 'Ey Muhammed, eğer sen söylediğin gibi Allah katından gelen bir elçiysen Allah'a söyle de bizimle sesini işiteceğimiz şekilde konuşsun' demiştir. Bunun üzerine Allah bu konuda "Bilmeyenler dediler ki: Allah bizimle konuşmalı ya da bize bir âyet (mu'cize) gelmeli değil miydi? Onlardan öncekiler de tıpkı onların dediklerini demişlerdi. Kalpleri nasıl da birbirine benzedi..." (el-Bakara 2/118) ayetini indirmiştir. Rivâyet İbn İshak'tan nakledilmektedir.³³³

Müellifin Mücâhid'den naklettiği bir başka rivâyette İsrâiloğullarının Mûsâ'dan Allah'ı kendilerine apaçık göstermesini istedikleri, Kureyşliler'in de Resûlullah'tan Safâ tepesini altına dönüştürmesini istedikleri belirtilmiştir. Resûlullah'ın da onlara "Pekâlâ. Allah İsrâiloğullarına gökten sofrayı hangi şartlarda indirdiyse bunu da size öyle yapacak" buyurması üzerine onların kabul etmeyip geri gittikleri ifade edilmiştir.

³³⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 593; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 235. Mücâhid, İkrime, Urve b. ez-Zübeyr, Süddi ve Katâde'den nakledilmiştir. Rivâyet mürseldir.

³³¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 593; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 235; Taberî, 20: 554. İbn Abbas'tan nakledilmiştir.

³³² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 593; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 235.

³³³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 399; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 509. Rivâyet İbn Abbas yoluyla gelmektedir.

Rivâyet “Yoksa siz de, daha önce Mûsâ’ya sorulduğu gibi peygamberinize sorular sormak mı istiyorsunuz?” (el-Bakara 2/108) âyetinin tefsirinde zikredilmektedir.³³⁴

İbn Merdûye’den yapılan nakilde, Kureyşliler Hz. Muhammed’e gelerek Safâ tepesini altına dönüştürmesi için Rabbine duâ etmesini isterler. Sözlerinde bu altınlarla at ve silah alacaklarını, iman ederek Resûlullah ile birlikte savaşıacaklarını söylerler. Resûlullah ise onlardan bunu gerçekleştirdiği takdirde inanacaklarına dair söz ister. Onlar da söz verince Resûlullah Rabbine duâ eder. Cebrâil’in gelerek, Resûlullah’a Safâ tepesi altına dönüştürülür de iman etmezlerse onlara âlemlerde görülmemiş bir azabın ineceğini bildirmesiyle Resûlullah: “Rabbim! Öyleyse beni kavmimle başbaşa bırak da onları gün be gün davet edeyim” der. Bunun üzerine Yüce Allah’ın “Şüphesiz göklerin ve yerin yaratılmasında...” (Bakara 2/164) âyetini indirdiği zikredilmektedir.³³⁵

Müşriklerin Hz. Peygamber’den Safâ tepesini altına dönüştürme, ziraat yapabilmeleri için dağları uzaklaştırma, ölmüşleri diriltme gibi mu‘cize talepleri İsrâ 59. âyetin tefsirinde Suneyd, İmam Ahmed ve Ebû Ya‘lâ’dan nakledilmiştir.

Suneyd’in naklettiği rivâyette, müşrikler önceki nebîleri hatırlatarak Hz. Muhammed’in onlardan kimine rûzgârın müsahhar kılındığını, kiminin ise ölüleri dirilttiğini iddia ettiğini söylemişler ve onu tasdik etmek için Muhammed’in Safâ tepesinin altına dönüşmesini sağlamak üzere Rabbine duâ etmesini istemişlerdir. Yüce Allah da “onların söylediklerini işittiğini, isterse onların dediklerini yapacağını, fakat iman etmezlerse onlara helakın ineceğini, çünkü mu‘cizenin indirilmesinden sonra bekletmenin olmayacağını, şâyet kavmine mühlet verilmesini istiyorsa kendisinin de onlara mühlet vereceğini” vahyetmiştir. Resûlullah da Allah’tan onlara mühlet vermesini istemiştir.³³⁶

Müşned rivâyetinde, Mekkeliler Resûlullah’tan Safâ’yı kendileri için altına dönüştürmesini, ziraat yapabilsinler diye dağları etraflarından uzaklaştırmasını istemişlerdir. Bunun üzerine ona “Arzu edersen onlara mühlet verilebilir, arzu edersen onlara istediklerini verebiliriz, ama küfredip inkâr edecek olurlarsa onlardan önceki ümmetleri helak ettiğim gibi kendilerini de helak ederim” diye vahyedilmiştir.

³³⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 381; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 487; Taberî, 2: 490-491.

³³⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 475; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 612; Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebir*, 12: 12 (12322). Rivâyeti İbn Abbas nakletmektedir.

³³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 89; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 426; Taberî, 17: 477. Saîd b. Cübeyr tarafından rivâyet edilmiştir.

Resûlullah da onlara mühlet verilmesini tercih ettiğini söyleyince Allah da İsrâ 59. âyeti indirmiştir.³³⁷

Kureyş Hz. Peygamber'in Rabbine duâ etmesini ve kendileri için Safâ'yı altına dönüştürmesini istemişler, bunu yaparsa iman edeceklerini söylemişlerdir. Allah Resûlü dediklerini yapıp yapmayacaklarını sorunca yapacaklarını söylemişlerdir. Allah Resûlü de duâ edince, Cebrâil yanına gelip Rabbinin selamını getirmiş ve eğer arzu ederse bunun gerçekleşeceğini, fakat iman etmeyenleri görülmeyen bir azab ile azablandıracağını, arzu ederse de onlara tevbe ve rahmet kapısını açık tutacağını vahyettiğini bildirmiştir. Allah Resûlü ise tevbe ve rahmet kapısının açık kalmasını buyurmuştur. Rivâyet İmam Ahmed'den nakledilmiştir.³³⁸

Müşriklerin Hz. Peygamber'den Safâ tepesini altına dönüştürmesini talep etmesine dair İbn Merdûye ve İbn Ebî Hâtim'den nakledilen bir İbn Abbas rivâyeti zikredilmiştir. Rivâyet Âl-i İmrân 190-194. âyetlerde sözkonusu edilmektedir.³³⁹

Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde nakledilen rivâyete göre, "Aşiretinin en yakın akrabalarını uyar" (Şuarâ 26/214) âyeti nâzil olunca Resûlullah Ebû Kubeys dağına çıkmış ve 'Ey Abdi Menâf oğulları, ben bir uyarıp korkutanım' diye seslenmiştir. Kureyşliler yanına gelince onları sakındırmış ve uyarmıştır. Onlar da Muhammed'in bildirdiği Süleyman'a, Musâ'ya ve İsâ'ya verilen mu'cizeleri zikrederek, kendisine de vahiy geldiğini iddia etmesi sebebiyle Muhammed'in şu dağları kendilerinden uzaklaştırmasını, yerden onlara ırmaklar akıtması için Allah'a duâ etmesini istemişler, böylece de bulundukları yerde ekin ekip ziraat yapacak tarlalar bahçeler edinmelerini arzu ettiklerini söylemişlerdir. Bunu yapmadığı takdirde onlarla konuşmak için ölmüşlerini diriltmesini, bunu da kabul etmezse o vakit Allah'ın şu altındaki kayayı altına dönüştürmesi için duâ etmesini, böylece kendilerinin de oradan aldıkları altın sayesinde kış ve yaz yolculuklarına ihtiyaçlarının kalmamasını istemişlerdir. Ashâbı etrafında iken Resûlullah'a vahiy inmiştir. O Rabbinin kendisine onların istediklerini verdiğini, arzu etseydi bunun olacağını, fakat onların rahmet kapısından girmesi ve iman etmesi ile istekleri arasında serbest bırakınca kendisinin iman edeceklerin iman etmesi için rahmet kapısını tercih ettiğini belirtmiştir. Ayrıca onlar istediklerini elde ettikten sonra küfürde

³³⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 90; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 426-427; Ahmed, 1: 258; Nesâî, "Tefsîr ", 11226. İbn Abbas'tan rivâyet edilmektedir.

³³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 90; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 427; Ahmet, 1: 242. İbn Abbas'tan rivâyet edilmektedir.

³³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2: 188; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 2: 606-607.

diretirlerse Allah tarafından kendilerine çok büyük bir azabın ineceğini bildirmiştir. Sonra da: “Bizi âyetleri (istedikleri mu‘cizeleri) göndermekten alıkoyan tek sebep öncekilerin onları yalanlamış olmalarıdır...” âyetinden itibaren üç âyet okumuş ve yine “Eğer kendisiyle dağların yürütüldüğü yahut onunla yerin yarıldığı, kendisiyle ölülerin konuşturulduğu bir Kur’ân olsaydı...” (Ra‘d 13/31) âyeti inmiştir.³⁴⁰

Taberî’den ve İmam Ahmed’den nakledilen rivâyetler ise İsrâ 90-93. âyetlerin tefsirinde sözkonusu edilmektedir. Taberî’de oldukça uzun bir metinle zikredilen konuyla ilgili bir rivâyet hulâsaten şöyle gelmektedir. Rebia’nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Ebû Süfyan b. Harb, Abdüddâroğullarından bir adam, Esedoğullarından Ebû’l-Bahterî, Esved b. el-Muttalib b. Esed, Zem’a b. el-Esved, Velîd b. el-Mugîre, Ebû Cehil b. Hişâm, Abdullah b. Ebî Ümeyye, Ümeyye b. Halef, Âs b. Vâil, Sehmoğullarından Haccâc’ın oğulları Nübeyh ve Münebbih bir araya gelip toplanmışlardı. Eşraftan olan bu kişiler güneş battıktan sonra Kâ‘be’nin arkasında iken kendisiyle konuşup tartışmak için Hz. Muhammed’e haber gönderdiler. Resûlullah da onların imana gelmesini çok arzu ettiği için belki düşüncelerinde olumlu bir değişim vardır zannı ile hızlıca yanlarına gitti. Bir araya geldiklerinde ona karşı yapacaklarında mâzur görülmeleri için kendisine haber gönderdiklerini söylediler. Onun çok kötü bir şey yaparak atalarına sövdüğünü, dinlerini ayıpladığını, kendilerini akılsızlıkla itham ettiğini, topluluklarını ayırdığını yani aralarında kötü, çirkin her ne varsa hepsini yaptığını söylediler. Sonra ona birtakım teklifler sundular. Onu en zenginleri yapmak, önderleri ya da istiyorsa kralları yapmak, eğer cinlenmiş ise iyileşinceye kadar onu tedavi etmek seçeneklerinin hepsini zikrettiler. Allah Resûlü bunların hiçbirini istemediğini ve getirdiklerini bunları elde etmek için yapmadığını beyan etti ve Allah’ın kendisini Resûl olarak gönderdiğini, bir kitap indirdiğini, uyarıcı ve müjdeleyici olmasını emrettiğini, kendisinin bu yüzden risâletini tebliğ ederek öğüt verdiğini ifade etti. Ayrıca eğer getirdiklerini kabul ederlerse dünya ve ahirette onların payı olacağını, kabul etmezlerse de kendisinin Allah aralarında hüküm verinceye kadar sabredeceğini beyan etti. Bunun üzerine eğer tekliflerini kabul etmezse Rabbinden dilekte bulunarak kendilerine mu‘cizeler getirmesini istediler. Mekke’nin dağlarını uzaklaştırıp düzleştirmesini, aralarından nehirler fişkırtmasını, geçmiş atalarını kendileri için diriltmesini, bunların arasında özellikle Kusay b. Kılâb’ın olmasını istediler. Böylece onların Kusay’a Muhammed’in söylediklerinin hak mı batıl

³⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 90-91; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 427-428; Ebû Ya‘lâ, 2: 40 (679). Rivâyet Ümm Atâ’dan gelmektedir. Bu şahıs Zübeyr b. Avvâm’ın âzadlı câriyesidir.

mı olduğunu sorabileceklerini, o ataları bu sözleri tasdik ederse kendilerinin de tasdik edeceklerini ve o zaman Muhammed'in resûl olduğunu anlayacaklarını söylediler.

Resûlullah onlara bunun için gönderilmediğini söyleyerek yukarıda söylediği sözleri tekrar etmiştir. Müşrikler bu sefer de bu söylediklerini yapmıyorsa o zaman Rabbinin onun söylediklerini doğrulayacak ve onun adına konuşacak bir melek indirmesini talep etmesini, ona bahçeler, altın ve gümüş hazineler ve saraylar vermesini istemesini, böylece onun çarşı pazarlarda dolaşarak yaptığı rızık arayışına ihtiyaç olmamasını söylediler. Bunun üzerine Resûlullah biraz önce ifade ettiği cümleleri yineledi. Bu sefer onlar semayı üzerine parça parça düşürmesini, eğer bunu yapmazsa iman etmeyeceklerini belirttiler. Resûlullah da bunun Allah'a kalmış bir iş olduğunu, Onun dilerse bunu yapabileceğini söyleyince, onlar 'Senin Rabbin bizim seninle oturup sana bu soruları soracağımızı, senden bu isteklerde bulunacağımızı bildirmedi mi? Neden sana bunları önceden bildirip bize ne şekilde cevap vereceğini öğretmedi, bize getirdiklerini kabul etmeyecek olursak bundan dolayı bize neler yapacağını haber vermedi?' şeklinde cevap verdiler. Ayrıca onlar kendilerine ulaştığına göre ona bunu öğretenin adı Rahmân olan Yemâmeli bir adam olduğunu ve yeminle ebediyyen Rahmân'a iman etmeyeceklerini belirttiler. Artık ona karşı mâzur olduklarını ve bundan sonra ya kendilerinin onu, ya da onun kendilerini helak etmesine kadar onunla mücadele edeceklerini ve onu yaptıklarıyla başbaşa bırakmayacaklarını söylediler.

Aralarından birisi kendilerinin Allah'ın kızları olan meleklerle ibadet ettiklerini, bir diğeri de Allah'ı ve melekleri karşlarına topluca getirmediği sürece asla sana iman etmeyeceklerini söylediler. Resûlullah yanlarından kalktı, onunla birlikte Resûlün halası Atike'nin oğlu olan Abdullah b. Ebî Ümeyye b. el-Mugîre b. Abdullah b. Ömer b. Mahzum da kalktı ve onun kavminin söylediği hiçbir teklifi kabul etmediğini belirtti. O da bazı teklifler sundu. Buna göre Muhammed de semaya doğru çıkan bir merdivenden gözlerinin önünde yukarı doğru yükselmediği sürece, oraya gidip açık bir kitap getirmediği sürece ve ona tanıklık edecek dört melek gelmediği sürece ona iman etmeyeceğini, hatta bunu yapacak dahi olsa onu tasdik etmediğini sanmadığını söyledi. Sonra da kalkıp gitti. Resûlullah da ailesinin yanına, onlarla konuşmaya giderken

beslediği ümidi yitirmiş olarak ve onların kendisinden bu şekilde uzaklaşmalarına şahit olduğundan dolayı üzgün bir halde geri döndü.³⁴¹

H. Muhammed, Rabbinin kendisine Mekke vadisini altın yapmayı teklif ettiğini, kendisinin ise “Hayır, Rabbim, bir gün doyayım, bir gün aç kalayım. Eğer acıkırsam sana yalvarır ve seni anarım, eğer doyarsam sana hamdeder, şükrederim” dediğini bildirmektedir. Rivâyet İmam Ahmed’den nakledilmiştir.³⁴²

İbn Kesîr Yûnus 20. âyetin tefsirinde ayın yarılması hadisesiyle ilgili bir yorumda bulunmaktadır. Orada H. Peygamber bir bedir gecesi aya işaret ettiğinde ayın yarısının dağ tarafında, diğer yarısının ise alt kısmında olmak üzere ikiye ayrıldığını ve bu olayın müşriklerin istedikleri ve istemedikleri yerküre üzerindeki bütün mu‘cizelerden daha büyük olduğu görüşünü ifade etmektedir.³⁴³

2.5.4. Müşriklerin Resûlullah’a Eziyetleri

“Şüphesiz ki asıl soyu kesik olan sana buğzedenin kendisidir” (Kevser 108/3) âyetinin tefsirinde siyer konularıyla ilgili rivâyetler nakledilmiştir. İbn Abbas, Mücâhid, Saîd b. Cübeyr ve Katâde: “bu buyruk Âs b. Vâil hakkında inmiştir” demişlerdir. Bu hususta nakledilen İbn İshak rivâyetinde, Âs b. Vâil’in Resûlullah’ın adı geçince ‘Bırakın onu, o soyu kesilmiş, ebter bir adamdır. Öldükten sonra onu kimse anmayacaktır’ dediği, bunun üzerine de Allah’ın bu sûreyi indirdiği sözkonusu edilmiştir.³⁴⁴

Âyetin Ukbe b. Ebî Muayt ya da Kâ‘b b. el-Eşref ile Kureyş kâfirlerinden bir topluluk hakkında indiği belirtilmektedir.³⁴⁵

Bezzâr’da sahih bir senetle geçen rivâyette, Kâ‘b b. el-Eşref’in Mekke’ye gelmesi ve Kureyşliler’in bu esnada H. Peygamber’e ‘soyu kesik’ demeleri üzerine 3. âyet nâzil oldu, denmektedir. Rivâyete göre, Kâ‘b b. el-Eşref Mekke’ye geldiğinde Kureyşliler kendisine onun yahudi âlimlerinin efendisi olduğunu söylediler. H. Muhammed’i kastederek şu kavminden kopup, ayrılan ve soyu da kesilen kişinin, kendisinin onlardan daha hayırlı olduğunu ileri sürdüğünü, hâlbuki kendilerinin hacıları ağırladıklarını,

³⁴¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 118-119; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 473-476; Taberî, 17: 555-556; İbn Hişâm, *Sîret*, 1: 295-298. Rivâyet İbn Abbas’tan nakledilmektedir.

³⁴² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 121; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 478-479; Ahmed, 5: 254; Tirmizî, “Zühd”, 35 (2347). Ebû Ümâme’den nakledilmiştir.

³⁴³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 257; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 344.

³⁴⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 504; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 307. Yezîd b. Ruman’dan nakledilmiştir.

³⁴⁵ Âyetin Şemir b. Atiyye’ye göre Ukbe b. Ebî Muayt hakkında, İbn Abbas ve İkrime’ye göre de Kâ‘b b. el-Eşref ile Kureyş kâfirlerinden bir topluluk hakkında indiği söylenmektedir.

sidane ve sikaye görevlerini yerine getirdiklerini söylediler. Kâ'b ise onlara kendilerinin daha hayırlı olduklarını söyledi. Bunun üzerine “Şüphesiz ki asıl soyu kesik olan sana buğz edenin kendisidir.” âyeti nâzil oldu.³⁴⁶ İbn Kesîr bu hadisin sahih olduğunu beyan etmektedir.

Atâ'dan gelen rivâyette âyetin “Ebû Leheb” hakkında indiği, İbn Abbas'tan gelen rivâyette ise “Ebû Cehil” hakkında indiği nakledilmiştir. Atâ rivâyetine göre, Resûlullah'ın oğlu ölünce Ebû Leheb müşriklere giderek, bu gece Muhammed'in soyunun kesildiğini haber verdi. Bunun üzerine Allah da bu hususta bu âyeti indirdi, denmiştir. İkrime, “Ebter”i (soyu kesik) tek (kalmış kimse) diyerek tanımlamaktadır. Süddî'nin açıklamasına göre, câhiliye dönemi Araplar'ı bir erkeğin bütün erkek çocukları ölürse bu kişi ebter oldu, derlerdi. Resûlullah'ın da oğulları vefat edince Muhammed ebter oldu, dediler. Bunun üzerine Yüce Allah da Kevser 3. âyeti indirdi.

Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın ağzından müşriklerin yaptıkları en ağır işin Kâ'be'nin yanında namaz kılarken Ukbe b. Ebî Muayt'ın, Resûlullah'ın omuzundan yakalayıp elbisesini boynuna dolayıp sıkması olduğu, Ebû Bekir'in ise adamı iterek “Siz benim Rabbim Allah'tır, dedi diye bir adamı öldürür müsünüz?...” dediği nakledilmektedir. Buhârî'den nakledilen bu rivâyet “...Siz benim Rabbim Allah'tır, dedi diye bir adamı öldürür müsünüz?” lafzında gelen Mü'min 28. âyetin tefsirinde zikredilmektedir.³⁴⁷ Aynı rivâyetin bir benzeri İbn Ebî Hâtim'den de aktarılmıştır.

Amcası Ebû Leheb'in Düşmanlığı

Resûlullah'ın Bathâ'daki dağa çıkıp Kureyşliler'e seslenmesi, Kureyşliler'in onun etrafında toplanması, onları azapla uyarması ve Ebû Leheb'in “Bizi bunun için mi topladın, ellerin kurusun” sözleriyle tepki vermesi üzerine Allah'ın Tebbet sûresini indirdiği bu sûrenin tefsirinde Buhârî'den nakledilmektedir. Şöyle ki rivâyete göre, Resûlullah Bathâ'ya sonra dağa çıkarak “Sabah baskını, sabah baskını!” diye seslendi. Etrafında toplanan Kureyşliler'e “Size düşman sabah ya da akşam baskın yapacak desem benim doğru söylediğime inanır mısınız” buyurdu. Onlar, evet, deyince bu sefer kendilerini çetin bir azaba karşı uyardığını bildirdi. Ancak Ebû Leheb öfkeyle ‘Bunun için mi bizi topladın? Ellerin kurusun’ deyince Yüce Allah: “Ebû Leheb'in iki eli

³⁴⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 504; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 308; Heysemî, *Keşfü'l-estâr*, 3: 83 (2293). İkrime İbn Abbas'tan rivâyet etmiştir. Rivâyetin senedi sahihtir.

³⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 140; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 473; Buhârî, “Ashâbü'n-nebî”, 3678, “Menâkıb”, 3856, “Tefsîr”, 4815. Rivâyet bize Ali b. Abdullah ve Urve b. Zübeyr yoluyla gelmektedir.

kurusun, helak oldu zaten” buyruğunu sûrenin sonuna kadar indirdi. Bir başka rivâyetinde de ellerini silkeleyerek kalktığı, bu arada da ‘Şu andan itibaren ellerin kuruyasica! Bunun için mi bizi çağırdın’ dediği, bunun üzerine Yüce Allah’ın “Ebû Leheb’in iki eli kurusun, helâk oldu zaten” buyruğunu indirdiği aktarılmıştır.³⁴⁸

İmam Ahmed rivâyetinde, râvi nebîyi câhiliye döneminde Zülmecâz panayırında gördüğünü ve “Ey insanlar, lâ ilâhe illallah deyin kurtulursunuz” diyerek insanları davet ettiğini, insanların da onun etrafında toplandığını bildirmiştir. O Resûlullah’ın arkasında parlak yüzlü, saçlarını iki örgü halinde taramış, gözü şaşısı birisinin ‘Bu dinini terketmiş birisidir, yalancıdır’ diyerek o nereye giderse arkasından gittiğini belirtmiştir. Onun kim olduğunu sorduğunda ise amcası Ebû Leheb olduğunu söylemişlerdir.³⁴⁹

Bir de Resûlullah’ın arkasında dolaşan amcası ile ilgili olarak İbn İshak rivâyeti nakledilmiştir. Bunu İmam Ahmed ve Taberânî de nakletmiştir. İbn İshak rivâyetinde, râvinin genç bir adam ile birlikte iken Resûlullah’ı kabileleri takip ederken gördüğü, arkasında da şaşısı, parlak yüzlü, saçları omuzlarında bir adam olduğu, Resûlullah’ın bir kabilenin yanında durarak “Ey filan oğulları, ben Allah’ın size gönderdiği resûlüyüm. Size Allah’a ibadet etmenizi, ona hiçbir şeyi ortak koşmamanızı, beni doğrulamanızı ve Allah’ın benimle size gönderdiklerini tebliğ edeyim diye beni korumanızı emrediyorum” dediği zikredilmiştir. Rivâyetin devamında Resûlullah’ın sözlerini bitirmesinden sonra bir diğerrinin onun arkasından gittiği ve ‘Ey filan oğulları, bu sizden Lât ve Uzzâ’dan Mâlik b. Ukayş oğullarından olan ve sizinle ahitleşmiş bulunan cinlerden uzaklaşarak kendisinin getirmiş olduğu bid‘at ve sapıklığa yönelmenizi istiyor. Onun sözüne kulak asmayınız, onun peşinden gitmeyiniz’ dediği anlatılmaktadır. Rivâyetin sonunda râvi babasına bu adamın kim olduğunu sormuş, babası da onun amcası Ebû Leheb olduğunu söylemiştir.³⁵⁰

2.5.5. Şakku’l-Kamer Hadisesi

İbn Kesîr, ayın yarılmasının Hz. Peygamber zamanında gerçekleştiği ve onun göz kamaştırıcı mu‘cizelerden birisi olduğunun ilim adamları arasında ittifakla kabul edilmiş bir husus olduğunu Kamer sûresi 1. âyetin tefsirinde ifade etmektedir. O bu

³⁴⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 514; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 323-324; Buhârî, “Tefsîr”, 4972. Rivâyet İbn Abbas yoluyla gelmektedir.

³⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 514; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 324; Ahmed, 4: 341. Hadis Râbiâ b. Abbâd’dan rivâyet edilmiş olup sahihtir.

³⁵⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 514; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 324-325; Ahmed, 3: 492; Taberânî, *Mu‘cemü’l-kebîr*, 5: 63 (4589). Hadis Râbiâ b. Abbâd’dan rivâyet edilmiş olup sahihtir.

hususta sahih senetlerle mütevâtir hadislerin sabit olduğunu belirtmiş ve ayın yarılması hakkında varid olan rivâyetler adı altında bir başlık açmıştır. Mekkeliler'in nebîden bir mu'cize göstermesini istemeleri, bunun üzerine Mekke'de iken ayın iki defa yarıldığı ve Resûlullah'ın da onlara bunu gösterdiğiyle ilgili birçok rivâyet nakledilmiştir.

Mekkeliler nebîden bir mu'cize göstermesini istediler. Bunun üzerine Mekke'de iken ay iki defa yarıldı. Yüce Allah da "O saat yaklaştı ve ay yarıldı" buyurdu. Rivâyet *Müsned*'den nakledilmektedir.³⁵¹

Buhârî rivâyetine göre, Mekkeliler Resûlullah'tan kendilerine bir mu'cize göstermesini isteyince o da onlara ayı iki parçaya ayrılmış olarak gösterdi. Öyle ki Hira dağına iki parça arasında gördüler.³⁵²

Ayın Resûlullah zamanında iki parçaya ayrıldığı, bir parçasının bir dağın diğer parçasının da öbür dağın üzerinde olduğu zikredilmiştir. Müşrikler ise Muhammed'in kendilerini büyülediğini, yine kendi aralarında konuşarak kendilerini büyüledi ise de bütün insanları büyüleyemeyeceğini söylemişlerdir. Rivâyet İmam Ahmed'in *Müsned*'inde zikredilmektedir. Bu hadis ayrıca Beyhakî ve Taberî'de farklı rivâyet yollarıyla nakledilmiştir.³⁵³

Ayın Resûlullah zamanında yarıldığı bilgisi Buhârî'den nakledilmiştir.³⁵⁴ İbn Abbas Yüce Allah'ın "O saat yaklaştı ve ay yarıldı. Eğer bir âyet görseler yüz çevirirler ve devam edip giden bir büyüdür derler" buyruğu hakkında "Bu geçti. Hicretten önce olmuştu. Ayı iki parça halinde görecekları şekilde yarıldı" demektedir. Rivâyet Taberî'den nakledilmiştir.³⁵⁵

³⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 472; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 441; Müslim, "Sıfatü'l-kıyâme", 2802; Ahmed, 3: 165. Hadis Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilmiştir. Bu rivâyeti Müslim de, Muhammed b. Râfî ve Abdürrezzâk yoluyla nakletmiştir.

³⁵² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 472; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 441; Buhârî, "Menâkıb", 3868, "Tefsîr ", 4867 (başka tarık); Müslim, "Sıfatü'l-kıyâme", 2802. Hadis Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilmiştir.

³⁵³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 472; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 441; Ahmed, 4: 81-82; Beyhakî, *Delâil*, 2: 268; Taberî, 22: 568. Rivâyeti Cübeyr b. Mut'im, babası Muhammed b. Cübeyr'den nakletmiştir. Hadisin sahih olduğu söylenmiştir.

³⁵⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 473; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 442; Buhârî, "Tefsîr ", 4866. Rivâyet Abdullah b. Abbas yoluyla gelmektedir.

³⁵⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 473; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 442; Taberî, 22: 569. Rivâyet İbn Abbas yoluyla gelmekte olup metni sahihtir.

Taberânî'de geçen rivâyette, ayın Resûlullah döneminde tutulduğu, müşriklerin de aya büyü yapıldığını söyledikleri aktarılmıştır. Bunun üzerine "O saat yaklaştı ve ay yarıldı" buyruğu "Devam edip giden bir büyüdür derler" buyruğuna kadar nâzil oldu.³⁵⁶

Abdullah b. Ömer Yüce Allah'ın: "O saat yaklaştı ve ay yarıldı" buyruğu hakkında 'Bu Resûlullah döneminde olmuştu. Ay biri dağın beri tarafında, diğeri ise dağın arka tarafında olmak üzere iki parça olarak yarıldı. Nebî de: "Şâhit ol Allah'ım" buyurdu' demektedir. Rivâyet Beyhakî'den nakledilmektedir.³⁵⁷ Ayrıca bu minvalde İmam Ahmed'in Abdullah b. Mes'ûd rivâyeti nakledilmiştir.³⁵⁸

Abdullah b. Mes'ûd Mina'da Resûlullah ile birlikte olduklarını, ayın yarılarak bir parçasının dağın arkasına gittiğini, Resûlullah'ın da "Şâhit olun, şâhit olun" buyurduğunu belirtmektedir. Rivâyet Taberî'nin lafzıyla gelmektedir. Buhârî ise Mesrûk'tan ve o da Abdullah'tan "Mekke'de" diye rivâyet etmiştir.³⁵⁹

Resûlullah döneminde ayın yarıldığı, Kureyşliler'in de 'Bu Ebû Kebşe'nin oğlunun büyüdür' dedikleri nakledilmiştir. Sonra onların 'Yolda olanların size ne haber getireceklerine bir bakınız. Çünkü şüphesiz Muhammed bütün insanları büyüleyemez' demelerinden sonra yolcuların geldiği ve onların da aynı şeyi söyledikleri nakledilmiştir. Rivâyet Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'den nakledilmektedir.³⁶⁰

Beyhakî rivâyetine göre, Mekke'de ayın yarıp iki parça olmuş, Mekke'li Kureyşliler de bunun bir büyü olduğunu, Ebû Kebşe'nin oğlunun bununla kendilerini büyülediğini söylemişlerdir. Ayrıca onlar 'yolcuların beklenmesini, eğer sizin gördüğünüzü onlar da görmüşlerse bu olayın doğru olduğunu, şâyet gördüklerinizin aynısını onlar görmedilerse o takdirde bunun bir sihir olup onunla büyülenmiş olduklarını' belirtmişlerdir. Daha sonra gelen yolculara sorulmuş, her taraftan gelen yolcularun hepsi

³⁵⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 473; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 442; Taberânî, *Kebîr*, 11: 250 (11642). Rivâyet İkrime ve İbn Abbas yoluyla gelmektedir.

³⁵⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 473; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 442; Beyhakî, 2: 267; Müslim, "Sıfatü'l-kiyame", 2800 (başka bir senet), 2801; Tirmizî, "Tefsîr ", 54 (3288); başka bir tarikten Buhârî, "Tefsîr ", 4865. Rivâyet Abdullah b. Ömer yoluyla gelmektedir.

³⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 474; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 442; Ahmed, 1: 377.

³⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 474; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 443; Taberî, 22: 567. Muhakkik Abdürrezzak el-Mehdî tarafından rivâyetin, senesinde ismi verilmemiş bir râvi olması sebebiyle zayıf olduğu söylenmiştir. Rivâyette "Mina'da" lafzının geçmesi münkerdir. Doğrusu bunun Mekke'de olduğudur, denmiştir.

³⁶⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 474; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 443; Tayâlisî, *Müsned*, 1: 236 (293). Hadis Abdullah b. Mes'ûd'dan nakledilmiştir. Rivâyet sahihtir. İbn Ömer, İbn Abbas ve diğerlerinin rivâyetlerinin mürsel olduğu, zira bunlar arasında ayın yarılması mu'cizesine yalnız İbn Mes'ûd'un yetiştği bilinmektedir. Görüldüğü kadarıyla İbn Abbas ve diğerleri bunu İbn Mes'ûd, Ebû Bekir es-Sıddîk ve onlar gibi diğer sahâbîlerden dinlemişlerdir, denilmiştir.(Muhakkikin dipnot bilgisi).

de onu gördük, demişlerdir. Bunu Taberî de Mugîre'nin naklettiği bir hadis olarak zikretmiş ve şunu eklemiştir: Aziz ve Celil olan Allah da: “O saat yaklaştı ve ay yarıldı” buyruğunu indirdi.³⁶¹ Ayrıca Abdullah b. Mes'ûd'un, Resûlullah döneminde ay yarıldığı zaman dağı ayın iki parçası arasında gördüğüne dair rivâyetler de nakledilmiştir.

Leys'in Mücâhid'den naklettiği rivâyete göre, ay Resûlullah döneminde yarıldı ve iki parça oldu. Nebî Ebû Bekir'e “Şâhit ol Ey Ebû Bekir” dedi. Müşrikler de ‘Aya yarılincaya kadar büyü yaptı’ dediler.³⁶²

İbn Kesîr, ‘müşriklerin mu‘cize istemeleri’ bölümünde zikrettiğimiz gibi Yunus 20. âyetin tefsirinde ayın yarılması hadisesinin yeryüzündeki bütün mu‘cizelerden daha büyük bir mu‘cize olduğu görüşünü ifade etmektedir. O bu düşüncesiyle Resûlullah zamanında ayın yarıldığı görüşünde olan âlimler arasında yer almaktadır.

Bu hususta varid olan rivâyetlerin bize Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Cübeyr b. Mut'im ve Mugîre b. Şu'be kanalıyla geldiği görülmektedir. *Müsned*'de geçen Enes rivâyetinde Mekkeliler'in Resûlullah'tan mu‘cize talep etmeleri üzerine Mekke'de ayın iki defa yarıldığı, Buhârî'nin Enes rivâyetinde bu bilgiye ek olarak Hira dağının ayın iki parçası arasında görüldüğü zikredilmektedir. *Müsned*'de geçen Cübeyr b. Mut'im hadisinde bu hadisenin Resûlullah zamanında ayın bir parçası bir dağın, diğer parçası da diğer dağın üzerinde olduğu halde görüldüğü, müşriklerin de Muhammed'in kendilerini büyülediğini düşündükleri belirtilmiştir. Taberî'nin İbn Abbas rivâyetinde hicretten önce ayın ikiye yarıldığı, Taberânî'nin İbn Abbas rivâyetinde ise ayın Resûlullah zamanında tutulması üzerine müşriklerin aya büyü yapıldığını söyledikleri nakledilmiştir. Taberî'nin Abdullah b. Mes'ûd rivâyetinde onlar Resûlullah ile beraber Mina'da iken ayın yarılarak bir parçasının dağın arkasına gittiği, Buhârî'nin İbn Mes'ûd rivâyetinde ise “Mekke'de” lafzının geçtiği, bir diğer rivâyette de ayın yarılması hadisesine Ebû Bekir'in şâhit olduğu zikredilmektedir.

Âyette geçen “inşekka” fiilinin mazi kalıbıyla gelişinin anlamı üzerine yorumlar yapılmıştır. Rivâyetlerin birbirinden farklı şekillerde geldiği, rivâyeti nakleden bazı râvilerin o esnada küçük bir çocuk olduğu, bazısının henüz daha müslüman olmadığı, bazısının ise o esnada henüz daha doğmadığı ve bu hadisenin çoğunlukla olayı

³⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 474; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 443; Taberî, 22: 567. Abdullah b. Mes'ûd yoluyla nakledilmiştir. Rivâyet sahihtir.

³⁶² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 475; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 444; Taberî, 22: 569. Rivâyet zayıftır.

görmeyen kişilerden bize nakledildiği gibi zihinlerde istifham oluşturan hususlar dolayısıyla bu mesele âlimler arasında tartışıl原因en bir konu olmuştur. Ayrıca Taberânî’de zikredilen İbn Abbas rivâyetinde de Resûlullah zamanında ayın tutulduğu bilgisi verilmektedir. Bu hadisenin sıradan bir ay tutulması olduğunu ve müşriklerin bunu bir büyülenme olarak algıladıklarını ifade eden görüşler bulunmaktadır. Ayın geçmişte yarıldığı, kıyamet öncesinde gelecekte yarılacağı ya da âyette geçen ifadenin mecaz anlamda anlaşılması gerektiği şeklinde yorumlar yapılmıştır.³⁶³

2.5.6. Kureyş’in Dârünnedve’de Toplanması

Kureyşliler Dârünnedve’de toplanmış ve insanları Hz. Muhammed’e uymaktan alıkoyacak bir isim vermeyi konuşmuşlardır. Onun kâhin olduğu, sihirbaz olduğu ve deli olduğu şeklinde görüşler ortaya atılmış. Bu görüşleri kabul edenler ve etmeyenler olmuştur. Bu halleri ile müşrikler dağılmışlardır. Onların bu yaptıkları nebîye ulaşınca o da elbiselerine sarınıp, bürünmüştür. Bunun üzerine Cebrâil ona gelerek: “Ey sarınıp bürünen” ve “ey örtünüp bürünen” (Müddessir 74/1) âyetini indirmiştir. Rivâyet Müzemmil sûresinin başında Bezzâr’dan nakledilmektedir.³⁶⁴

Kureyşliler’in Resûlullah’ın durumunu görüşmek üzere Dârünnedve’de toplanmaları ve “Onu zincire vurup hapsediniz, sonra da ölene kadar zamanın ızdırap veren musibetinin gelip onu bulmasını bekleyiniz. Ondan önceki şairler olan Züheyr ve Nâbiga nasıl öldüyse o da öylece ölüp gidecektir. Çünkü o da onlardan birisi gibidir” demeleri üzerine Yüce Allah’ın “Yoksa onlar: O bir şairdir, biz onun zamanın ızdırap veren musibetine uğramasını bekliyoruz mu diyorlar” (Tûr 52/30) âyetini indirmesi hadisesi Tûr 30-31. âyetlerin tefsirinde İbn İshak’tan nakledilmektedir.³⁶⁵

Değerlendirme

Bu bölümde Hz. Peygamber’in kavmiyle mücadelesi başlığı altında Hz. Muhammed’in Mekke döneminde yaşadığı en büyük sıkıntılar ve hicrete kadar olan dönemi kapsayan bir mücadele sürecine değinilmektedir. Bu mücadele hicretten sonra da devam edecektir. Risâletin Mekke dönemi denildiğinde ilk akla gelen hadiseler müşriklerle

³⁶³ Bu hususta zikredilen farklı görüşler için bkz. İhsan Arslan, Hissî Mu’cize Olarak Hz. Peygamber’e İsnad Edilen İnşikâku’l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2017): 13-48.

³⁶⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 249; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 429; Heysemî, *Keşfü’l-estâr*, 3: 77 (2276). Rivâyet Câbir b. Abdullah’tan gelmektedir. Rivâyetin senedi zayıftır.

³⁶⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 436; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 381; Taberî, 22: 479. Rivâyet İbn Abbas’tan nakledilmiştir.

yaşanan sıkıntılar olmaktadır. Müşriklerin elebaşları bu süreçte Resûlullah ile diyaloga geçmişler, onu amcası Ebû Tâlib yoluyla davasından vazgeçirmeye çalışmışlardır. Ona kendi ilahlarını kötölemekten vazgeçmesi için kendilerince cazip gördükleri teklifler sunmuşlar, Resûlullah ile tartışarak onunla pazarlık yapmak istemişler, meclislerinde toplanarak dışarıdan Mekke'ye gelenleri ikna etmek için tek bir söylemde birleşmeyi düşünmüşler ve bunu uygulamışlardır. Ona sihirbaz, mecnûn, kâhin, şair gibi yakıştırmalarda bulunmuşlar, söylediklerini başkasından aldığını iddia etmişlerdir. Nitekim hicrete hazırlayan sebepler arasında müşriklerin onu öldürmeyi kararlaştırmaları da bulunmaktadır.

Ayrıca Resûlullah'tan kendilerine mu'cize getirmesini talep etmişlerdir. Resûlullah'ın Safâ tepesini altına dönüştürmesi, Mekke'deki dağları yok etmesi, verimli araziler ve bahçeler arasından pınarlar fişkırtarak Mekke'yi ziraate elverişli bir hale getirmesi, kendisine sorup Resûlullah'ın yolunun hak olup olmadığını öğrenmeleri için ölmüş olan atalarını diriltmesi, semaya çıkan bir merdiven olması ve oradan kendisine sâhifeleri açılmış bir kitap verilmesi, Resûlullah'ın altın ve mücevherlerinin yanısıra saraylarının olması ve meleklerden ordusunun bulunması gibi akıl almaz teklifler bu rivâyetlerde dile getirilen mu'cize istekleridir.

Burada bahsi geçen fiillerin, müşriklerin Resûlullah ile yaptıkları mücadelenin farklı yöntemleri ve safhaları olduğu görülmektedir.

İbn Kesîr müşriklerin mu'cize talepleri üzerine Mekke'de ayın yarılması hadisesinin gerçekleştiğini belirtmektedir. Rivâyetlerde verilen bilgiler ise ayın ikiye ayrıldığını, müşriklerin ve o esnada Mekke'ye gelen yolcuların da bu hadiseyi gördüğünü söylemektedir. Fakat onların bu mu'cizeyi görmelerine rağmen onu bir sihir olarak niteledikleri, Resûlullah'a da sihirbaz dedikleri aktarılan rivâyetlerde zikredilmektedir. İbn Kesîr ayın yarılması mu'cizesinin Kur'ân'da Kehf sûresinde anlatılan uyuyan gençlerin mu'cizesinden daha büyük olduğunu, hatta yeryüzündeki bütün mu'cizelerden daha büyük olduğunu beyan etmiştir. O bu mesele üzerinde âlimlerin ittifak ettiklerini belirtmektedir.

Hz. Peygamber müşriklerin imana gelmelerini çok istediğinden dolayı onların mu'cize taleplerinin gerçekleşmesini arzu ediyordu. Fakat Yüce Allah müşriklerin haddi aşan mu'cize isteklerini onların mu'cize görseler dahi inanmayacaklarını ifade ederek

Kur'ân'da reddetmiştir.³⁶⁶ En büyük mu'cize olarak Kur'ân'ı göstererek müşriklere meydan okumuştur. Cenab-ı Hak onlara bir mu'cize gönderildiğinde inanmazlarsa bunun neticesinin helak olacağını ifade etmektedir. Bahsi geçen rivâyetlerde ise müşriklerin ayın yarılması hadisesini gördükten sonra Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmek yerine bunu onun yaptığı bir büyü olarak niteleyip inkâr ettikleri görülmektedir. Bu tavırlarının arkasından bir helake uğradıkları da görülmemektedir. Ayrıca âyette geçen "inşekka" mâzî fiilinin farklı yorumlara müsait oluşu, ayın yarılması hadisesinin Mekkeliler'de önemli bir gündem oluşturmayışı, olayın Kur'ân'da kesin ve net bir üslubla anlatılmaması ve sonra inen âyet ve sûrelerde bu olaydan hiç bahsedilmemesi hafife alıp görmezden gelinemeyecek hususlardır. Kaldı ki hadisenin ilk dönem siyer kaynakları olan İbn İshak (ö. 151), İbn Hişâm (ö. 218), İbn Sa'd (ö. 230), Belâzürî (ö. 279) ve Taberî (ö. 310)'de hatta İmam Mâlik (ö. 179)'in *Muvatta*'nda değil de muahhar kaynaklarda yer alışı da insanı şaşırtan ve düşündürten bir durumdur.³⁶⁷ Onların bu rivâyetleri eserlerine almaması hadisenin doğruluğuna inanmadıklarını gösteren bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Güçlü bir hafızasının olduğu ve geniş bir kitabiyata vakıf olduğu bilinen İbn Kesîr'in bu husustaki lehte ve aleyhte görüşleri zikretmemesi ve kaydettiği rivâyetlerin tafsili olarak değerlendirmesini yapmaması calib-i dikkat bir husustur. Müellif muhtemelen birçok râviden nakledilen bu rivâyetlerin senetlerinin sahih olarak gelmesini ve âlimlerin üzerinde ittifak etmesini yeterli bulmaktadır ki hadiseyi yeryüzündeki en büyük mu'cize olarak değerlendirmektedir. Yüce Allah elbetteki her türlü mu'cizeyi yaratmaya kadirdir. Ancak kanaatimizce yeryüzündeki en büyük mu'cize sadece bir dönemde yaşayan insanların gördüğü bir mu'cizeden ziyade, her dönemdeki insanın anlayış ve seviyesine hitab etmesiyle evrensel bir nitelik arz eden Kur'ân-ı Kerim'dir.

2.6. Habeşistan'a Hicret

Mekke'de özgürce dinlerini yaşamalarına müsaade edilmeyen müslümanlar Hz. Peygamber'in izniyle iki kfile halinde Habeşistan'a göç etmişlerdir. Zira Habeşistan hükümdarı Necâşî adaletiyle bilinen bir zat idi. İlk kfile on bir erkek dört kadından, ikinci kfile ise seksen civarında Müslümandan oluşmaktaydı. Hadisenin risâletin

³⁶⁶ Bkz. el-En'âm 6/109, Ankebût 29/50, Ra'd 13/31, el-İsrâ 15/14-15, el-Bakara 2/118, el-En'âm 6/7.

³⁶⁷ Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 156-157.

beşinci ve altıncı senelerinde vuku bulduğu, ayrıca Hz. Peygamber'in kızı Rukıyye'nin de eşi Hz. Osman'la birlikte ilk giden kabilede yer aldığı bilinmektedir.

İbn Kesîr, Habeşistan'a hicret kıssası ile ilgili olarak, İbn İshak'ın ve İmam Ahmed'in eserlerinde rivâyet ettikleri hadise göre Cafer bin Ebî Tâlib'in Meryem sûresinin baş tarafını Habeşistan Necâşî'sine okuduğunu belirtmiştir. “Ehl-i Kitaptan öyleleri var ki, Allah'a, hem size indirilene hem de kendilerine indirilene tam bir samimiyetle ve Allah'a boyun eğerek iman ederler...” (Âl-i İmrân 199) âyetinin tefsirinde de müellif tarafından bu rivâyete atıf yapılmaktadır. Söz konusu rivâyette Ebû Tâlib'in oğlu Câfer'in patrik ve papazların olduğu bir mecliste Habeşistan kralı Necâşî'ye Meryem sûresini okuduğunda, kendisinin ve orada bulunanların etkilenerek sakalları ıslanıncaya kadar ağladıkları zikredilmektedir. Devamında da Resûlullah'ın Medine'deki ashâbına Necâşî'nin vefat haberini üzüntüyle duyurması, ashâbına onun cenaze namazını kıldırması ve Necâşî'nin kabrinin üzerinde bir nurun hiç eksik olmadığı gibi bilgiler içeren rivâyetler nakledilmiştir.³⁶⁸

Resûlullah yaklaşık seksen kişiden oluşan bir sahâbe grubunu Necâşî'ye göndermişti. Abdullah b. Mes'ûd, Câfer, Abdullah b. Urfuta, Osmân b. Maz'ûn, Ebû Musâ bunlar arasında idi. Hepsi Necâşî'nin yanına gitmişler, Kureyşliler de beraberlerinde hediye ile birlikte Amr b. Âs ve Umâre b. Velîd'i göndermişlerdi. Bu ikisi Necâşî'nin huzuruna girince ona secde etmişler, sonra sağ ve soluna geçerek ona kendilerinin amca çocuklarımızdan bazılarının gelip onun topraklarına yerleştiklerini, kendi dinlerinden yüz çevirdiklerini söylemişlerdir. Rivâyetin devamında Câfer, Necâşî'nin huzuruna gelmekte, fakat diğerlerinin yaptığı gibi krala secde etmemektedir. Bunun sebebi olarak müslümanların sadece Allah'a secde ettiklerini beyan etmektedir. Câfer b. Ebî Tâlib, müşrik heyetinin kralın müslümanları ülkesinden göndermesi için yaptıkları kışkırtmalara rağmen Necâşî'ye Allah'ın emirlerini ve Kur'an'ın Meryem ve İsâ hakkındaki sözlerini aktarmaktadır. Bunun üzerine Necâşî, Kur'an'ın kendi söylediklerinden farklı bir şey söylemediğini belirtmekte, onun İncil'de niteliklerini gördükleri Allah'ın Resûlü olduğunu, Meryem oğlu İsâ'nın kendisini müjdelediğini ve diledikleri yerde yerleşebileceklerini ifade etmektedir. Rivâyet şöyle devam etmektedir: “Allah'a yemin ederim ki eğer hükümdarlığım olmasaydı, onun yanına gider, onun ayakkabılarını ben taşır, onun abdestini ben aldırırdım”. Sonra verdiği emir ile

³⁶⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2: 194; 5: 211; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 2: 615; 7: 7; Buhârî, “Cenaiz”, 1320; Müslim, “Cenaiz”, 952. Rivâyetin sahih olduğu belirtilmiştir.

diğerlerinin getirdikleri hediyeler kendilerine iade edilmişti. Abdullah b. Mes'ûd da acele ederek Habeşistan'dan erken ayrılıp, Bedir'e yetişmiş, Hz. Peygamber'e Necâşî'nin ölüm haberi ulaştığında da onun için mağfiret dilediğini ifade etmiştir. Rivâyet Saf 6. âyetin tefsirinde Ahmed b. Hanbel'den nakledilmektedir.³⁶⁹ Bu rivâyetin burada Sâf sûresi 6. âyetinde Hz. Îsâ'nın diliyle ifade edilen, Hz. Peygamber'in kendinden önceki Tevrat'ı doğruladığı, Hz. Îsâ'dan sonra gelen ve adı Ahmed olan müjdeleyici bir peygamber olduğu mevzuunun açıklaması mahiyetinde zikredildiği görülmektedir. İbn Kesîr, burada peygamberlere dair bahsi geçen rivâyetlerin yerinin Siyer bölümü olduğunu söylemekte ve bunları zikretmekteki maksadını şöyle beyan etmektedir. O rivâyetin sonunda yaptığı değerlendirmede bütün peygamberlerin Resûlullah'ın niteliklerini bildirdiklerini, ümmetlerine kendi kitaplarında ondan bahsettiklerini, Resûlullah'ın peygamber olarak gönderilmesi durumunda ümmetlerine ona uymaları, yardımcı olmaları ve desteklemelerini emrettiklerini belirtmektedir. O rivâyetlerde de geçtiği üzere Resûlullah'ın Hz. İbrâhim'in 'Mekkeliler'e kendilerinden bir resûl göndermesi' için yaptığı duâsı, Îsâ'nın müjdesi ve annesinin gördüğü rüyası olduğunu vurgulamaktadır. Kısaca peygamber gönderilmeden önce de Resûlullah'ın geleceğinin bildirildiği kanaatini beyan etmektedir.

Ali b. Ebî Talha'nın İbn Abbas rivâyetinde, Mâide 82-83. âyetlerin, Câfer b. Ebî Tâlib'in kendilerine Kur'ân okuduğu esnada sakalları ıslanana kadar ağlayan Necâşî ve arkadaşları hakkında nâzil olduğu söylenmiştir. İbn Kesîr bu görüşün isabetli olmadığını ifade etmektedir. Zira âyet Medine'de indiğini, Cafer ile Necâşî arasında geçen olayın ise hicretten önce vuku bulduğunu beyan etmektedir. Müellif, Saîd b. Cübeyr, Süddî ve başkalarının sözü olarak, bu âyetlerin Necâşî'nin sözlerini dinlemeleri ve vasıflarını görmeleri için Resûlullah'a gönderdiği delege hakkında nâzil olduğunu, Hz. Peygamber'in bunlara Kur'ân okuduğunda müslüman olup ağladıkları ve huşuya kapıldıklarını, sonra Necâşî'nin yanına dönüp onun durumunu haber verdiklerini aktarmıştır. Süddî rivâyetinde ise Necâşî'nin de hicret ederken yolda vefat ettiği bilgisi zikredilmektedir. İbn Kesîr burada Süddî'nin bu son sözünde yalnız kaldığını belirtmektedir. Zira onun ifadesine göre Necâşî Habeşistan hükümdarı iken vefat etmiş, Hz. Peygamber onun vefatını aynı gün ashâbına söylemiş, Habeşistan'da vefat ettiğini haber vererek onlarla cenaze namazını kılmıştır. O bu sözüne ilaveten delegede

³⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 110-111; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 184-185; Ahmed, 1: 461. Abdullah b. Mes'ûd yoluyla gelmektedir.

bulunanların sayısına dair oniki, elli, altmış kûsûr veya yetmiş şeklinde farklı görüşler olduğunu ifade etmiş, onların içerisinde keşîş ve rahiplerin olduğunun söylendiğini beyan etmiştir.³⁷⁰

İbn Kesîr'in Nesâî'den naklettiği Abdullah b. Zübeyr rivâyetinde, Mâide 83. âyetin 'Necâşî ve arkadaşları' hakkında, Taberânî'den naklettiği İbn Abbas rivâyetinde de 'Habeşistan'dan Cafer ile birlikte gelen çiftçiler' hakkında nâzil olduğu ifade edilmiştir.³⁷¹

İbn Kesîr, "Şüphesiz ki arzım geniştir..." (Ankebût 29/56) âyetinde Yüce Allah'ın mü'minlere dinlerini daha iyi yaşayabilecekleri bir yere göç etmelerini emrettiğini söylemektedir. O İmam Ahmed'den gelen bir hadisin açıklamasında mustazafların önce Habeşistan'a, sonra da Medine'ye hicret ettiklerini belirtmektedir. İmam Ahmed rivâyetine göre, Hz. Peygamber "Ülkeler Allah'ın ülkeleri, kullar Allah'ın kullarıdır. Nerede bir hayır elde edebileceksen orada ikamet et" buyurmuştur.³⁷² Müellif bu hadisin bitiminde yaptığı açıklamada Habeşistan kralı Necâşî Ashama'nın, müslümanları ülkesinde en iyi şekilde ağırlayıp barındırdığı, yardımlarıyla onları desteklediği ve rahat ve serbest bir şekilde yaşattığını belirtmektedir.

İbn Kesîr, Nahl 41 ve 42. âyetlerin nüzûl sebebinin Habeşistan muhâcirleri hakkında olma ihtimali vardır, demektedir. O burada bir siyer rivâyeti kaydetmeden kendi görüşünü belirtmektedir.

İbn Ebî Hâtim'den nakledilen bir rivâyete göre, Halid b. Hizam Habeşistan'a hicret etmek üzere yola çıkmıştı. Ancak yoldayken bir yılan soktuğu için ölmüştü. Bunun üzerine hakkında "Kim Allah ve Resûlü uğrunda hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse artık onun mükâfatı Allah'a düşer" âyeti nâzil olmuştur. Rivâyetin devamında Zübeyr kendisinin Habeşistan'da onun gelmesini beklediğini belirtmiş, ayrıca hiçbir şeye onun ölümüne üzüldüğü kadar üzülmeyi ifade etmiştir. O Kureyşliler'den hicret edenlerin yanlarında ailesinden veya akrabasından birileri olduğu halde kendisi ile Beni Esed b. Abdüluzzâ kabilesinden hiçkimse bulunmadığını

³⁷⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 166; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 21; Taberî, 10: 500-501.

³⁷¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 168; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 23-24; Nesâî, "Tefsîr", 11083; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 12: 55.

³⁷² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 290; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 357; Ahmed, 1: 166. Rivâyet Zübeyr b. Avvâm yoluyla gelmektedir. Eserin tahkikini yapan Abdürrezzâk el-Mehdî tarafından rivâyetin zayıf olduğu belirtilmiştir.

ve ondan başka bir arkadaş ümidinin de olmadığını beyan etmiştir. Rivâyet Nisâ 100. âyetin nüzûl sebebi olarak nakledilmektedir.³⁷³

İbn Kesîr bu rivâyetin akabinde değerlendirme yapmakta ve rivâyetin garip olduğunu vurgulamaktadır. Zira anlatılan olay Mekke’de geçmiştir. Oysaki âyet Medine’de nâzil olmuştur. Müellif olayın âyetin nüzûl sebebi olmadığını vurgulamakta, fakat muhtemelen Zübeyr b. Avvâm’ın âyetin başkalarıyla birlikte bu olayı da kapsayıcı olarak indiğini kastetmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır.

Habeşistan Muhacirlerinin Anlatımları

Habeşistan muhacirleri Resûlullah’ın yanına geri döndüklerinde Resûlullah onlardan ‘Habeşistan topraklarında gördükleri en hayret verici şeyleri anlatmalarını’ istemektedir. Onlar da hristiyanların ruhbanlarından yaşlı bir kadının bir genç tarafından itilerek düşürüldüğünü ve ayağa kalkan kadının Allah’ın huzurunda hakkının alınacağını söylediğini belirtmişlerdir. Bunun üzerine Allah Resûlü “Doğru söylemiştir. Zayıflarının hakkı güçlülerinden alınmayan bir kavmi Allah nasıl kutsar ki” buyurmuştur. İbn Ebî Hâtim’den nakledilen rivâyet Fussilet 19-24. âyetlerin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.³⁷⁴

2.6.1. Garanîk Kıssası

Habeşistan’a iki kafil olarak hicret eden müslümanların, Kureyşliler’in müslümanlara yaklaşıp eziyet etmekten vazgeçtikleri şayiasının yayılması üzerine Habeşistan’dan geri dönmelerine sebep olan olay olarak Garanîk meselesi gösterilmektedir.

Buhârî’den nakledilen bir rivâyette, içinde secde âyeti bulunan sûreler arasında ilk nâzil olan sûrenin Necm sûresi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Abdullah’ın lafzıyla, resûlün ve onun arkasındakilerin secde ettikleri, sadece yerden toprak alıp üzerine secde eden Ümeyye b. Halef’in bu secdeden müstesna olduğu, râvi Abdullah’ın bu kişinin de kâfir olarak öldürüldüğünü gördüğü ifade edilmiştir.³⁷⁵

³⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2: 392; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 3: 273. Zübeyr b. Avvâm’dan gelmektedir. Rivâyetin senedi zayıftır. Râvilerden Münzir b. Abdullah’ın durumu meçhul birisi olduğu söylenmiştir.

³⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 172; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 532-533; İbn Mâce, “Fiten”, 20 (4010). Rivâyet Câbir b. Abdullah’tan gelmektedir.

³⁷⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 442; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 391; Buhârî, “Sücûd”, 1067, 1070, “Menâkıb”, 3853, “Tefsîr”, 4863. Rivâyeti Esved b. Yezid, Abdullah’tan nakletmiştir.

Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî’de ise bu hadisin farklı rivâyetlerinde secde etmek istemeyen kişinin Ümeyye b. Halef olduğu, başka bir rivâyet yolunda ise bu kişinin Utbe b. Rebîa olduğu nakledilmiştir.

Buhârî’den nakledilen rivâyette, nebînin Necm sûresinde secde ettiği, müslümanlar, müşrikler, cinler ve insanların da onunla birlikte secde ettikleri ifade edilmiştir. Hadis Necm 62. âyetin tefsirinde zikredilmektedir.³⁷⁶

Resûlullah Mekke’de iken Necm sûresini okumuştur. Kendisi de, yanında bulunanlar da secde etmişti. Rivâyeti nakleden râvi başını kaldırdığını, fakat secde etmek istemediğini ve o gün babası Muttalib’in henüz müslüman olmadığını bildirmiştir. O bundan sonra kimden bu âyeti okuduğunu işittiyse mutlaka onunla birlikte secde ettiğini zikretmiştir. Rivâyet İmam Ahmed’den nakledilmektedir.³⁷⁷

Müellif Hac 52-54. âyetlerin tefsirinde birçok müfessirin bu âyette garânîk kıssasını ve Habeşistan’a hicret edenlerin pek çoğunun Kureyşliler’in müslüman olduklarını sanarak geri dönmeleri bilgisini zikrettiğini belirtmektedir. Ancak o, bu kıssanın hepsinin mürsel rivâyet yollarından geldiğini ve kendisinin bu kıssanın sahih ve kesintisiz bir senetle rivâyetini göremediğini dile getirmektedir.

İbn Kesîr Hac sûresi 52. âyetin tefsirinde üç rivâyet nakletmektedir. Aktardığı İbn Ebî Hâtim rivâyetinde anlatıldığına göre, Resûlullah Mekke’de iken Necm sûresini okumuştur. “Şimdi haber verin Lât ve Uzzâ’dan ve diğer üçüncüleri olan Menât’tan” (Necm 53/19-20) buyruğuna gelince, şeytanın onun dilinden söylenmiş gibi ‘İşte bunlar yüksek heykellerdir ve muhakkak onların şefaati ümit olunur’ sözlerini söylediği zikredilmiştir. Müşrikler de buna sevinerek ‘bugünden önce bizim ilahlarımızı hiç de hayırla yâd etmemişti’ demişler, Allah Resûlü de secde âyetinden dolayı secde etmiş, onlar da secde etmişlerdir. Bunun üzerine Yüce Allah Hac 52’yi indirmiştir.³⁷⁸

Katâde’den yapılan bir diğer rivâyete göre, Hz. Peygamber makam-ı İbrâhim’in yanında namaz kılarken uyuklayıverdi, şeytan da o söylüyormuş gibi ‘muhakkak onların

³⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 468; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 435; Buhârî, “Tefsîr”, 4862. İbn Abbas nakletmektedir.

³⁷⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 468-469; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 436; Ahmed, 6: 399-400; Nesâî, “Tefsîr”, 11485. Câfer b. Muttalib b. Ebî Vedâa’dan, o da babasından nakletmiştir. Senedi zayıftır.

³⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 442; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 383; Taberî, 18: 666. Saîd b. Cübeyr’den rivâyet edilmiştir. İbn Kesîr rivâyetin mürsel olduğunu söylemektedir. Bezzâr’da Saîd b. Cübeyr ve İbn Abbas yoluyla gelen benzer rivâyette Bezzâr’ın ağzından bu yolla muttasıl gelmediği İbn Kesîr tarafından belirtilmektedir.

şefaati ümit edilir ve şüphesiz onlar pek yüksek heykellerle birlikte'dirler' sözlerini söyleyiverdi. Rivâyetin devamında müşriklerin de bunları ezberlediği, şeytanın da onlara Allah'ın nebîsinin bunları okuduğu izlenimini verdiği, onların da bu durumu dillerine doladıkları belirtilmiştir. Bu sefer Yüce Allah: "Senden önce ne kadar resûl ve nebî gönderdiysek o bir şey okumak istediği zaman şeytan mutlaka onun okumasına bir şey katmak istemiştir..." âyetini indirmiş, böylelikle Allah şeytanı uzaklaştırmıştır.³⁷⁹

İbn Ebî Hâtim'den uzunca bir metinle nakledilen rivâyete göre, Necm sûresi indirildiği zaman müşrikler Hz. Muhammed'in kendi ilahları hakkında kötü konuşmasından rahatsız olarak bundan şikâyetçi olmuşlar, Muhammed'in bu kötü sözleri yahudi ve hristiyanlar için kullanmadığını ifade etmişlerdir. Onlar eğer Muhammed kendi ilahlarından hayırla söz etmiş olsaydı onu ve ashâbını kabul edebileceklerini söylemişlerdir. Ayrıca Resûlullah da müşriklerin eziyet ve yalanlamalarından sıkılıyor ve onların inkârları kendisini üzüyordu. Hidâyetlerini temenni ediyordu. Allah Necm sûresini indirip Resûlullah "Şimdi haber verin Lât ve Uzzâ'dan ve diğer üçüncüleri olan Menât'tan. Erkekler sizin, dişiler onun mu?" (Necm 53/19-21) buyruklarını okuyunca, şeytan hemen burada Allah'ı zikrettiği yerde putların adının geçtiği kelimeleri ortalığa atıverip "Ve şüphesiz ki onlar yüksek putlardır ve elbette onların şefaati hiç şüphesiz umulan bir şeydir" deyiverdi. Bu sözler şeytanın fitnesi ve secili sözlerinden idi. Şeytanın ortaya attığı bu iki cümle, Mekke'deki müşriklerin kalbinde yer etti, dilleri bunu tekrarlarken diğer taraftan birbirlerini müjdelediler ve 'Muhammed kavminin dinine geri döndü' dediler. Resûlullah Necm sûresinin sonunda secdeye vardı, onun yanında bulunan müslüman ya da müşrik herkes de secde etmiş oldu. Fakat yaşlı bir ihtiyar olan Velîd b. Mugîre secde etmedi. Avucuna bir avuç toprak alıp, onun üzerine secde etti. Resûlullah ile birlikte secde eden her iki grup da kendi arkadaşlarının secde etmelerine şaşırmışlar, müslümanlar da iman etmeyen müşriklerin kendileriyle birlikte secde etmelerine şaşırmışlardı. Çünkü müslümanlar şeytanın müşriklerin kulaklarına telkin ettiği sözleri duymamışlardı. Müşrikler ise Resûlullah Kur'ân okurken şeytanın kendi kulaklarına yaptığı telkinden ve bunları Resûlullah'ın okuduğu izlenimini veresinden memnun olmuşlar ve ilahlarının ilahlarının yüceltilmesi sebebiyle de secdeye varmışlardı. Bu sözler insanlar arasında yayıldı ve şeytan bunları oldukça yaygınlaştırdı. Nihâyet bu hadise Habeşistan topraklarına ve orada yaşayan müslümanlara kadar ulaşınca, Mekkeliler'in hepsinin müslüman olduklarını, Resûlullah

³⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 442; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 384.

ile birlikte namaz kıldıklarını zannettiler. Velîd b. Mugîre'nin de avucundaki toprağa secde ettiğini haber aldılar. Kendilerine müslümanların Mekke'de güven içinde oldukları söylenince hızlıca geri döndüler. Ama Allah şeytanın o bıraktığı sözleri nesh etti, kendi âyetlerini sağlam bir şekilde yerleştirdi. Yüce Allah Kur'ân'ı uydurma sözlere karşı koruyarak "Senden önce ne kadar resûl ve peygamber..." (Hac 22/52-53) âyetlerini buyurdu. Yüce Allah'ın hükmü, Allah'ın Kur'ân'ı himaye ettiği ve şeytanı ondan uzaklaştırdığı ortaya çıkınca müşrikler tekrar önceki dinlerine, müslümanlara düşmanlığa ve katı muameleye geri döndüler.³⁸⁰

İbn Kesîr burada Taberî'nin tefsiri, Beyhakî'nin *Delâil*'i ve İbn İshak'ın *Sîret*'inde de buna yakın rivâyetlerin nakledildiğini, fakat tüm bu rivâyetlerin mürsel ve munkatı olduklarını belirtmektedir. Ayrıca o, Begavî'nin de tefsirinde İbn Abbas, Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî ve başkalarının sözlerinin bir araya getirerek buna yakın bir şekilde kaydettiğini ve bu hususla ilgili 'Allah tarafından Resûlü'nün mâsumiyeti teminat altına alınmışken böyle bir şey nasıl meydana gelmiş olabilir?' sorusunu sorduğunu belirtmektedir. O Begavî'nin insanların bu soruya verdiği cevapları naklettiğini aktarmaktadır. İbn Kesîr'in ifadesiyle, burada nakledilen Begavî'de geçen en incelikli cevaba göre, şeytan bunu müşriklerin kulaklarına işittirmiş, onlar da bu sözlerin Resûl tarafından söylendiği yanılgısına düşmüşlerdir. Hâlbuki gerçek böyle olmayıp olan biten sadece şeytanın yaptığından ibaretti. Resûlullah'ın yaptığı bir iş değildi.³⁸¹ İbn Kesîr bu hadisenin doğru kabul edilmesi halinde cevapların çeşitlilik arz ettiğini ifade etmekte ve Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) eserine atıf yapmaktadır.

O, "Mutlaka onun okumasına bir şey katmak istemiştir" buyruğu hakkında bunun bir teselli olduğu, bu durumun Resûlullah'ı tedirgin etmemesi gerektiği, zira ondan önceki rasul ve nebîlere de buna benzer hallerin isabet etmiş bulunduğunu aktarmaktadır. Ayrıca o İbn Abbas'tan Resûlullah'ın bir şey okumak istediği zaman onun konuşmasına şeytanın birşeyler katmak istediği, Yüce Allah'ın da şeytanın bıraktığını iptal edip çürüttüğüne dair sözlerini nakletmektedir. İbn Kesîr, Allah'ın Kur'ân'ı koruyarak ve onu başkasının karışmasına karşı koruyarak indirdiğini beyan etmektedir.³⁸²

³⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 442-443; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 386-387; Taberî, 18: 663-664 (Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî yoluyla). İbn Ebî Hâtim'de geçen bu rivâyet İbn Şihâb'dan nakledilmektedir. Rivâyet mürseldir.

³⁸¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 443-444; Begavî, *Me 'âlimü 't-tenzîl*, 3: 347-348.

³⁸² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 445; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 387.

2.6.2. Habeşistan Hristiyanlarıyla İlişkiler

Habeşistan Hristiyanlarından Yirmi Kişinin Resûlullah'ı Ziyaret Etmesi

Muhammed b. İshak'ın *Sîret*'inden nakledilen bir rivâyette, Resûlullah Mekke'de iken, Habeşistan'dan onun peygamberliğini duyan yirmiye yakın hristiyanın onun yanına geldiği, onunla konuştukları ve sorular sordukları, Resûlullah'ın onlara Kur'ân okuduğu, onların da ağlayıp onu tasdik ettikleri zikredilmektedir. Kasas 52-55. âyetlerin tefsirinde zikredilen rivâyette müşriklerin onları müslüman oldukları için kınamasının neticesinde, onların “bizim yolumuz bizim, sizin yolunuz sizin” şeklinde cevap verdikleri anlatılmıştır. İbn İshak, bu âyetlerin bu olay üzerine indiğini söylemektedir.

İbn İshak, Zührî'ye bu meseleyi sorduğunu ve onun da bu âyetlerin Necâşî ve arkadaşları hakkında indiğini söylediğini nakletmektedir. Söz konusu edilen İbn İshak rivâyetine göre, Resûlullah henüz Mekke'de iken onun Peygamber olarak ortaya çıktığına dair haberin Habeşistan'da yayılmasıyla, yirmi ya da ona yakın sayıda hristiyan Habeşistan'dan Resûlullah'ı ziyarete gelmişler ve onu mescitte bulmuşlardır. Yanına oturup konuşarak ona bazı sorular sormuşlardır. Kureyş'ten bazıları da Kâbe'nin etrafında kendi meclislerinde bulunuyorlardı. Resûlullah istedikleri soruları cevaplandırınca onları davet etti ve kendilerine Kur'ân-ı Kerim okudu. Kur'ân'ı dinleyince gözlerinden yaşlar akıttılar ve hak daveti kabul edip, ona iman ettiler. Kitaplarında Resûlullah'la ilgili olarak yazılmış olan niteliklerin onda bulunduğunu tesbit ettiler. Resûlullah'ın yanından ayrıldıklarında içlerinde Ebû Cehil'in de bulunduğu Kureyşli birkaç kişi onların karşısına çıkmış, geride bıraktıkları dindaşlarının onları bu adamdan haber getirmek için gönderdiklerini, oysaki onların dinlerini terk edinceye ve Muhammed'in dinine girinceye kadar onun yanında oturduklarını söyleyerek onları iman ettiklerinden dolayı eleştirmişlerdir. İman eden heyet de, onlara ‘Selam olsun sizlere’ diyerek onlarla câhillik yarışına giremeyeceklerini, herkesin yolunun kendine âit olduğunu söylemişlerdir. Rivâyetin devamında İbn İshak “denildiğine göre” diye başlayarak bu gelen heyetin Necranlılar'dan olduğunu ve yine denildiğine göre şu: “Ondan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler ona inanıyorlar” buyruğundan itibaren, “Bizim câhillikle işimiz yok” buyruğuna kadarki âyetlerin de onlar hakkında indiğini söylemektedir. Ayrıca İbn İshak, burada Zührî'den aktararak onun ilim adamlarından duyduğunu söylediği ‘bu âyetlerin Necâşî ve arkadaşları hakkında indiğine dair’ sözünü nakletmiştir. Rivâyetin sonunda aynı şekilde

Mâide sûresinde geçen: “Bu aralarında keşişlerin, rahiplerin olmasından ve onların büyüklük taslamamalarındandır...” buyruğundan itibaren: “Bizi şahit olanlarla beraber yaz” (Mâide 5/82-83) âyetlerinin de onlar hakkında indiklerini söylemişlerdir, denmiştir.³⁸³

Değerlendirme

Bu bölümde Mekke’de dinlerini yaşamalarına izin verilmeyen bir grup sahâbînin Habeşistan’a yaptıkları hicret sözkonusu edilmiştir. Müslümanlar adâletli bir hükümdar olan Hristiyan Necâşî’nin hoşgörülü yönetiminde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Arkalarından Mekke’den gelen müşrikler Necâşî’ye hediyelerle gelip Habeşistan’a gelen müslümanları kötüleyerek onları geri almak istemişlerse de Necâşî buna izin vermemiştir.

Ayrıca Hz. Muhammed’i merak eden Habeşistanlı yirmi hristiyanın Mekke’ye gelerek onu ziyaret etmesi ve Resûlullah ile konuştukları zaman da etkilenecek ağlamaları ve müslüman olarak ülkelerine dönmeleri hadisesi anlatılmaktadır.

Allah Resûlü’nün okuduğu Kur’ân âyetlerinin arkasından müşriklerin putlarını öven ifadelerin şeytan tarafından âyetlere ilave edilmesi ve bu durumun sanki Resûlullah’ın bu sözleri söylediği intibâhı oluşturmamasından dolayı müşriklerin de müslümanlarla beraber bulundukları yerde secde etmesi hadisesi garânîk olayının özünü oluşturmaktadır. Müşrikler Muhammed’in kendi putlarını övdüğünü zannederek sevinerek secdeye gitmişler, müslümanlar da Hz. Peygamber’le beraber secde âyeti olmasından dolayı secde etmişlerdir. Müslümanlar müşriklerin secde etmesine şaşırılmışlardır. Bu hadise dalga dalga Habeşistan’a ulaşınca onlar Mekkeliler’in müslüman oldukları ve artık oradaki müslümanların rahat bir yaşam sürdüklerini duydukları için, hicret edenlerin bir kısmı geriye dönüş yapmıştır.

İbn Kesîr bu hususta gelen rivâyetlerin hepsinin mürsel olduğunu, aralarında sahih bir yolla gelen müsned rivâyet göremediğini belirtmektedir. O Yüce Allah’ın Kur’ân’a başka sözün karışması ihtimalinden onu koruduğunu beyan ederek klasik rivâyet tefsirlerinden farklı olarak bu konuda tepkisiz kalmamış ve hakikatı bulmak adına

³⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 245; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 277; İbn Hişâm, *Sîret*, 1: 391-392. Rivâyetin İbn İshak’ın senet belirtmemesi sebebiyle zayıf (mu’dal) olduğu belirtilmiştir.

tarafını belli etmiştir. Kanaatimizce o bu tavrıyla bu sözde hadisenin çürük temeller üzerine oturtulması sebebiyle asılsız olduğunu temellendirmiş olmaktadır.

Garânîk hadisesinde İbn Kesîr'in hocası İbn Teymiyye'den farklı düşündüğü anlaşılmaktadır. Zira İbn Teymiyye garânîk hadisesini Resûlullah'ın ismet sıfatıyla ilişkilendirmekte, Hz. Peygamber'in vahyi tebliğ ederken yanlış yapabileceğini, fakat Yüce Allah'ın onun şeytanın telkiniyle yaptığı hatasını hemen düzelteceğini belirtmektedir. O selef âlimlerinin bu rivâyeti doğru sayarak naklettiklerini ifade etmekte ve Resûlullah'ın putların övülmesi ile ilgili sözleri söylemediği, bunları şeytanın uydurarak müşriklere telkin ettiği şeklindeki yorumun ise doğru olmadığı görüşündedir. Zira garânîk rivâyeti reddedildiğinde şeytanın sözlerinin neshedildiğini belirten Hac 52. âyete anlam vermek güçleşecektir. İbn Teymiyye bazı ayetlerin neshedilmiş olmasının Hz. Peygamber'in ilâhî bir kontrol altında olduğu ve onun güvenilir oluşunu daha güçlü bir şekilde kanıtladığı görüşündedir.³⁸⁴ İbn Kesîr ise bu rivâyetlere eserinde yer vermiş, fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi rivâyetlerin muttasıl bir senetle gelmemeleri dolayısıyla güvenilir olmadıklarını vurgulamış ve hadiseyi tutarlı bir şekilde te'vil etme cihetine gitmiştir. *Tefsîr*'inde kendisi gibi düşünen Begavî'den de alıntı yaptığı görülmektedir. Zira bu yoruma göre putları öven cümleleri Resûlullah değil, şeytan söylemiş ve Resûlullah'ın sözlerinin arasına katmıştır. O Hz. Peygamber'in bu sözleri âyet diye okuduğuna dair gelen rivâyetleri zayıf ve güvenilirmez kabul etmektedir.

Muhammed Hamîdullah da İbn Kesîr gibi düşünen âlimleri eleştirmekte ve onların garânîk sözlerini şeytanın okuduğu ve Hz. Peygamber'in sözlerinin arasına müşriklerin duyacağı şekilde kattığına dair yorumunun meseleyi çözmekte yetersiz kaldığını vurgulamaktadır. Onun belirttiğine göre Necm 19 ve 20. âyetler suâl şeklinde vurgu ile okunması gerekirken, asıl metinde suâl takısı bulunmadığından dolayı şehir halkından biri tarafından âyetlerin zaten toplumda bilinmesi sebebiyle kötü niyetle suâl vurgusu ile değil de olumlu bir cümle olarak okunmuştur. Bunun üzerine müşrikler secde etmiş, bunu öğrenen Resûlullah üzölmüş ve âyet neshedilmiştir.³⁸⁵

Garânîk hadisesinin İbn Kesîr tarafından asılsız olduğu ortaya konulunca şu soruya verilen cevap önem kazanmaktadır. Habeşistan'a giden muhacirlerin Mekke'ye geri

³⁸⁴ İbn Teymiyye, *Mecmû' u fetâvâ*, el-Mektebetü's-şâmile, el-İsdâru'l-vâhid, 10: 290-292.

³⁸⁵ Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, 1: 110.

dönmesinin sebebi nedir? Bu sorunun cevabı olarak siyer kaynaklarında iki husus zikredilmektedir. Birincisi Hz. Ömer'in İslâm'ı kabul etmesi ve müslümanlığını cesurca ilan ederek savunmasıdır. Zira onun müslüman olmasıyla müslümanlar güç kazanmışlar, ibadetlerini Harem-i Şerif'te sebestçe yapmaya başlamışlardır. Bu durumdan haberdar olan muhacirler Habeşistan'dan dönüş yapmışlardır. İkincisi de ülkesinde Habeşistan Necâşî'sine karşı yapılan başkaldırı idi. Zira Necâşî'nin ayrı bir dine mensup olan müslümanlara olan teveccühü, kendi ülkesinde bir çatışma ve isyana sebep olmuştu. Muhacirler bu iç çatışma esnasında oradan çıkmayı uygun bulmuşlardır. Hz. Ömer'in de müslüman olmasıyla beraber müşriklerin müslümanlara karşı yumuşak davrandıkları, eziyetten vazgeçtikleri haberi gelince memleketlerine dönmeyi uygun bulmuşlardır. Fakat onlar Mekke'ye döndüğünde Kureyşliler mücadelenin bir başka safhasını başlatmışlar, müslümanlara boykot ilan etmişlerdir.³⁸⁶

2.7. Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu

Hz. Ömer'in Müslüman Olmasında Hâkka Süresinin Tesiri

Hz. Ömer'in müslüman olmasında Hâkka sûresinin okunuşunun tesiri olduğuna dair Hâkka 38-43. âyetlerin tefsirinde Ahmed b. Hanbel'den bir rivâyet nakledilmiştir. Rivâyete göre Ömer b. Hattâb İslâm'a girmeden önce Resûlullah'ı görmek üzere çıkmış ve kendisinden önce mescide gelmiş olduğunu görmüş ve Resûlullah'ın arkasında durmuştur. Allah Resûlü Hâkka sûresini okumaya başlayınca Hz. Ömer Kur'ân'ın lafızlarının dizilişine hayran kalmıştır. Kendi kendine içinden "Allah'a yemin olsun ki bu Kureyş'in dediği gibi bir şâirdir" deyince, Resûlullah "Muhakkak ki o şerefli bir elçinin okuduğu sözüdür, o bir şâir sözü de değildir. Ne kadar az inanırsınız. Bir kâhin sözü de değildir, ne kadar az düşünüp ibret alırsınız. O âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedir. Eğer bazı sözleri uydurup, bize isnad etseydi biz onu elbette kudretimizle alıverirdik sonra da kalbinin damarını elbette koparırdık. O zaman da sizden hiçbir kimse bunu ona yapmamıza engel olamazdı" buyuklarını okuyup, sûrenin sonuna kadar devam etmiştir. Rivâyetin sonunda Ömer, böylelikle İslâm'ın onun kalbinde tamamıyla yer ettiğini beyan etmiştir. İbn Kesîr, bu olayın Ömer'in hidâyet bulmasında Allah'ın

³⁸⁶ Ali Himmet Berki-Osman Keskiöğlu, *Hatemü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Hayatı*, Ankara: DİB Yayınları, 2010, 116-118.

etkili kılmış olduğu sebeplerden biri olduğunu söylemektedir. Hz. Ömer'in nasıl müslüman olduğunu ona ait yazdığı *Sîret*'inde kaydettiğini ifade etmektedir.³⁸⁷

Değerlendirme

Bu bölümde zikredilen Hz. Ömer'in müslüman olmasına dair rivâyet onun Kur'ân lafızlarının okunuşuna hayran olarak etkilendiğinden bahsetmektedir. Bu hadise hidâyeti veren Yüce Allah'ın Hz. Ömer'in hidâyete ermesine vesile kıldığı hadiselerden biri kabul edilmiştir.

Hz. Ömer'in Müslüman oluşu İslâm'ın yayılma mücadelesinde bir kırılma noktasıdır. Zira o Müslüman olduğunu açıkça ilan etmiş, daha önce tehdit ve baskıdan dolayı gizlice yapılan ibadetler Hz. Ömer'in Müslüman oluşuyla alenen yapılmaya başlanmıştır. O izzeti ve heybetiyle Kureyş ile mücadele etmiş, Kâbe'nin avlusunda hem kendisi hem de Müslümanlar açıktan namaz kılmaya başlamıştır. Kısaca İslâm davası Hz. Ömer'in Müslüman oluşuyla mücadele azmi ve güç kazanmıştır. Ayrıca yukarıda zikrettiğimiz gibi Hz. Ömer'in müslüman oluşu Habeşistan muhacirlerinin geri dönme sebebi olarak gösterilmektedir.

2.8. Tâif Yolculuğu

Resûlullah'ın Tâif'e kendilerinden destek talep etmek üzere gitmesi, Resûlullah'ın kıymetli eşi Hz. Hatice'nin ve onu her fırsatta koruyup kollayan amcası Ebû Tâlib'in vefatları sonrasında olmuştur. Resûlullah'ın iki destekçisini kaybetmesi onu çok üzmüş, yardımcısız bırakmış, Kureyşliler ise daha fazla onun üzerine gitmeye başlamışlardır. Bunun üzerine kendisi Tâif'e Sakif kabilesine gitme kararı almıştır. Fakat onlar tarafından kabul görmemiş, geriye dönmek zorunda bırakılmıştır. Aşağıda zikredeceğimiz rivâyetlerden Resûlullah'ın Tâif dönüşünde birkaç gün Nahle'de kaldığı anlaşılmaktadır. Bu hadise risâletin onuncu yılında gerçekleşmiştir.

Resûlullah'ın Sakifliler'in Yanına Gitmesi

Târik sûresinin başında nakledilen İmam Ahmed'in oğlu Abdullah rivâyetine göre, Resûlullah Sakifliler'in yanına kendilerine yardımcı olmalarını istemek maksadıyla gitmiş, Resûlullah onların pazarlarında bir yaya ya da bir bastona dayanmak durumunda

³⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 217-218; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 371-372; Ahmed, 1: 17. Hadis Ömer b. Hattab yoluyla rivâyet edilmektedir. Muhakkikin belirttiğine göre rivâyet zayıftır.

kalmıştı. Râvi, resûlün “Andolsun göğsü ve Târik’a” buyruğunu sonuna kadar okuduğunu dinlediğini söylemiştir. Abdurrahman’ın babası, kendisinin henüz müşrik iken Cahiliye döneminde o sûreyi bellediğini, sonra da müslüman olduktan sonra onu öğrenip okuduğunu beyan etmiştir. Sakifliler’in onu çağırarak, bu adamdan ne dinlediğini sorduklarında râvi bu sûreyi onlara okumuştur. Kureys’ten beraberlerinde bulunan kimseler ise kendi arkadaşlarını daha iyi bildiklerini, eğer onun söylediklerinin hak olduğunu bilmiş olsalardı şüphesiz ona uyacaklarını belirtmişlerdir.³⁸⁸

İbn İshak’tan nakledilen bir rivâyette, Resûlullah’ın o beldenin halkını Allah’a davet etmek için Tâif’e gittiği, onların Hz. Peygamber’in davetini kabul etmemesi üzerine Resûlullah’ın Tâif dönüşünde uzun bir duâ ettiği belirtilmektedir. Hz. Peygamber’in Taifliler’in yanlarından ayrıldığında Nahle’de geceyi geçirerek o gece Kur’ân’dan bazı bölümler okuduğu ve bu esnada Nasîbînli cinlerin de onu dinlediğine dair bir muhteva nakledilmektedir. İbn Kesîr Ahkâf 29-32. âyetlerin tefsirinde zikrettiği bu rivâyetin doğru olduğunu, fakat cinlerin o gece Resûlullah’ın Kur’ân okuyuşunu dinlediklerine dair sözün yanlış olduğunu beyan etmektedir. Zira cinlerin daha önce zikredilen İbn Abbas hadisinde olduğu gibi vahyin başlangıcında Kur’ân’ı dinlediklerini, nebînin Tâif’e gitmesinin ise amcasının vefatından sonra olduğunu, bunun da İbn İshak ve başkalarının tesbit ettiği üzere hicretten bir ya da iki sene önce olduğunu vurgulamaktadır.³⁸⁹ Müellifin burada rivâyetler arasında karşılaştırma yaptığı ve kendi reyini ifade ettiği görülmektedir.

Cinlerin Resûlullah Batn-ı Nahle’de Kur’ân okurken onun yanına geldikleri, onun Kur’ân okuyuşunu işitince birbirlerine “Kulak verin, dinleyin” dedikleri, dokuz kişi oldukları, bunlardan birinin adının Zevbaa olduğu ve bu hususta Allah’ın 29-32. âyetleri indirdiği bilgileri Ahkâf 29-32. âyetlerin tefsirinde nakledilen İbn Mes’ûd rivâyetinde de yer almaktadır. İbn Kesîr, cinlerin vahyin başlangıcında Kur’ân dinlediklerini belirten ilk İbn Abbas rivâyetiyle bu İbn Mes’ûd rivâyetini birleştirmekte ve Resûlullah’ın bu seferki dinleyişte onların hazır olduklarının farkında olmadığını belirtmektedir. O rasulün Kur’ân okuyuşunu işittikten sonra kavimlerine geri döndükleri, daha sonrasında ise onların peşpeşe heyetler ve arka arkaya gruplar halinde

³⁸⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 374; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 87; Ahmed, 4: 335. Abdurrahmân b. Hâlid b. Ebî Cebel el-Advânî babasından rivâyet etmiştir. Rivâyet zayıftır.

³⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 290; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 139-140; İbn Hişâm, *Sîret*, 1: 419-420. Rivâyet Muhammed b. Kâ’b el-Kurazî kanalıyla gelmekte olup mürseldir.

geldikleri şeklindeki görüşünü ifade etmektedir. Nitekim onların Medine döneminde de gruplar halinde geldikleri ve Resûlullah'ın onlara İslâm'ı tebliğ ettiği bilinmektedir.³⁹⁰

Buhârî ve Müslim'de geçen rivâyette ise, cinlerin Hz. Peygamber'den Kur'ân dinlemesi olayını Resûlullah'a bir ağacın haber verdiği bilgisi verilmektedir. Burada İbn Kesîr Hafız Beyhakî'nin görüşünü nakletmektedir. Buna göre İbn Abbas'ın naklettiği bu husus, cinlerin Resûlullah'ın Kur'ân okuyuşunu dinleyip durumunu öğrendikleri ilk defasında olmuştur. Bu sırada Rasûlullah onlara Kur'ân okumadığı gibi onları görmemiştir de. Daha sonra ise cinlerin davetçisi yanına gelmiş ve Resûlullah onlara Kur'ân okumuş, kendilerini de Yüce Allah'a davet etmiştir. Nitekim Abdullah b. Mes'ûd da bunu böylece rivâyet etmiştir, denmektedir.³⁹¹

Resûlullah'ın Akabe Günü Tâif'den Kovulması ve Cebrâil'in Kavmine Azab Teklifi

Cebrâil'in, Hz. Peygamber'in Uhud'dan daha çetin bir olay olarak bahsettiği Akabe gününde, ona eziyet eden ve kovan kavmi için onlara azab etmeyi teklif etmesi, Hz. Peygamber'inse bunu reddetmesi ve onlar için duâ etmesi olayı anlatılmaktadır. İbn Kesîr bu hadiseyi "De ki: acele istediğiniz şey benim elimde olsaydı, elbette benimle sizin aranızda iş bitirilmişti" (En'âm 6/58) âyetinin tefsirinde *Sahîhayn*'den aktarmaktadır. Rivâyette Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e başına Uhud gününden daha çetin bir olayın gelip gelmediğini sormuş, Hz. Peygamber de karşılaştığı en şiddetli eziyetin Akabe gününde olduğunu ifade etmiştir. Resûlullah İbn Abdüyâlîl b. Abdükülâl'den kendisini himaye etmesini istediğini, fakat isteğini kabul etmediğini, sonra hüzünlü bir şekilde oradan ayrılıp gittiğini anlatmıştır. Ancak Karn-ı Seâlib denen yerde kendine gelebildiğini, başını kaldırdığında ise kendisini bir bulutun gölgelediğini ve Cebrâil'i gördüğünü belirtmiştir. Rivâyette Cebrâil'in 'Şüphesiz Allah kavminin sana söylediğini ve cevabını işitti. Sana istediğin emri vermen için dağların meleğini gönderdi' dediği zikredilmiş ve dağların meleğinin Resûlullah'a seslenip selam verdiği anlatılmıştır. Sonra melek Allah'ın, kavminin ona söylediğini işittiğini ve kendisini Muhammed'in istediği emri yapmak için görevlendirdiğini, 'eğer istersen Ahşebeyn dağlarını'³⁹²

³⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 290; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 140. Ebû Bekir b. Ebî Şeybe'nin Abdullah b. Mes'ûd'dan naklettiği bir rivâyettir.

³⁹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 291; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 141; Buhârî, "Menâkıb", 3859; Müslim, "Salat", 450. Ma'n b. Abdurrahman'dan rivâyet edilmiştir.

³⁹² Ahşebeyn dağlarının *İslam Ansiklopedisi*'nde Ebûkubeyns ile Kuaykân dağları olduğu bildirilmektedir. Kâ'be'nin doğusunda bulunan Ebûkubeyns dağının câhiliye döneminde halkın kutsal kabul ettiği yerlerden

üzerlerine kapayayım' dediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Resûlullah "Bilakis ben Allah'ın onların soyundan Allah'a ibadet eden ve hiçbir şeyi O'na ortak koşmayan kimseler çıkarmasını umuyorum' demiştir.³⁹³

İbn İshak'ın *Sîret*'inden nakledilen rivâyet ise Tâif halkının kendisine eziyetlerde bulunduğu günde Resûlullah'ın yaptığı duâyı ihtiva etmektedir. "...dünya ve ahiret işinin kendisi üzerine ıslah olup, düzene girdiği vechinin nuruna sığınırım. Benden razı oluncaya kadar bütün yalvarma ve duâlarım sanadır..." Bu dua "Allah göklerle yerin nurudur..." (Nur 24/35) âyetinin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.³⁹⁴

Mekke'de Kitap Ehli İle İlişkiler

Yahudilerin Hz. Peygamber'e Soru Sormaları

"Sana ruhu soruyorlar ..." (İsrâ 17/85) âyetinin tefsirinde, bu âyetin yahudilerin Hz. Peygamber'e ruhu sormaları üzerine nâzil olduğu bilgisi verilmiştir. İmam Ahmed ve Buhârî rivâyetleri nakledilip tartışılmıştır. Bu rivâyetler Medine dönemi rivâyetleridir. Oysaki âyet Mekki'dir. İbn Kesîr, burada âyetin Medine'de ikinci bir defa nâzil olmuş olabileceğini ifade etmektedir.

Burada İbn Kesîr'in, âyetin Mekke'de nâzil olduğunun bir delili olarak İmam Ahmed'den naklettiği rivâyete göre, Kureyşliler yahudilere giderek kendilerine Muhammed hakkında soru soracakları bir şeyler öğretmelerini istemişler, yahudiler de ona ruh hakkında sorunuz, demişlerdir. Kureyşliler de ona ruha dair soru sormuşlar, bunun üzerine "Bir de sana ruhu soruyorlar. Deki: Ruh Rabbimin bildiği bir şeydir. Size bilgidен ancak pek az bir şey verilmiştir" âyeti nâzil olmuştur. Rivâyette yahudilerin kendilerine çok ilim ve Tevrat verildiğini, Tevrat verilen kimseye de büyük bir hayır verilmiş olduğunu söylemişlerdir. Rivâyetin sonunda İbn Abbas Yüce Allah'ın "De ki: Rabbimin sözleri için deniz(ler) mürekkep olsa, buna yardımcı olarak bir o kadar daha katsak, Rabbimin sözleri tükenmeden o deniz(ler) tükenir" (Kehf 18/109) buyruğunu indirdiğini belirtmiştir.³⁹⁵

olduğu ve Mekke'nin zâhid ve âbidlerinin burada itikâfa çekildikleri belirtilmektedir. Bkz. Abdullah A. Boks, "Ebûkubey's", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınevi, 1994), 10: 280-281.

³⁹³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 264; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 165-166; Müslim, "Cihad ve's-siyer", 1795; Buhârî, "Bed'ül-halk", 3231. Rivâyet Urve yoluyla Hz. Âişe'den gelmektedir.

³⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 58; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 573; İbn Hişâm, *Sîret*, 1: 420.

³⁹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 114; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 467-468; Ahmed, 1: 255. Rivâyet İbn Abbas'tan gelmektedir.

Kureyş'in Medine'deki Yahudi Hahamlarına İki Kişi Göndermesi

Kehf sûresinin nüzûl sebebi olarak İbn Kesîr, İbn İshak'tan naklettiği bir rivâyeti zikretmiştir. Kureyşliler içlerinden iki kişiyi Medine'deki yahudi hahamlarının yanına göndermişler, o hahamlar Muhammed'den üç hususun açıklamasını sormalarını istemişlerdir. Bunlar mağaradaki gençler, Zülkarneyn ve ruh mevzularıdır.

Rivâyete göre, Kureyşliler Nadr b. el-Haris ile Utbe b. Ebî Muayt'ı Medine'deki yahudi hahamlarının yanına göndermişlerdir. Onlara hahamlardan bilgi alarak bununla Hz. Muhammed'e soru sormaları için Medine'ye gitmelerini söylemişlerdir. Ayrıca Hz. Muhammed'in niteliklerini ve neler söylediklerini onlara haber vermelerini istemişler, onların ilk kitaba inanmış kimseler olduklarını, ayrıca onlarda nebîlere dair kendilerinde bulunmayan bilgiler bulunduğunu söylemişlerdir. Bu ikisi Medine'ye varmışlar ve yahudi hahamlarına Resûlullah'a dair soru sorup, onlara halinin niteliklerini ve bazı sözlerini anlatmışlardır. Akabinde de kendilerinin Tevrat'ı bildiklerini ve onların yanlarına Muhammed'in durumunu kendilerine haber vermeleri için geldiklerini ifade etmişlerdir. Yahudi hahamları onlardan, Muhammed'e üç hususa dair soru sormalarını, eğer o kendilerine bunlar hakkında haber verecek olursa onun Resûl olarak gönderilmiş bir nebî olduğunu, eğer haber veremezse bunun Muhammed'in yalan söylediği anlamına geldiğini, kendi görüşlerine göre ona davranabileceklerini belirtmişlerdir. Onlar Muhammed'e önceki zamanlarda yaşamış gençlerin hayret edecek durumlarını sormalarını, yine ona yeryüzünün doğularını ve batılarını dolaşan adamın haberini sormalarını, bir de ona ruha dair soru sormalarını tavsiye etmişlerdir. Kendilerine bunların cevabını verdiği takdirde onun bir nebî olduğunu anlamalarını ve ona uymalarını, aksi durumda ise onun bir yalancı olduğunu anlamalarını ve ona uygun muameleyi yapmalarını söylemişlerdir.

Nadr ile Ukbe, Mekke'ye Kureyş'in yanına dönmüşlerdir. Kureyşliler Resûlullah'a gelip öğrendikleri üç soruyu sormuşlar, Resûlullah da onların sorularına yarın cevap verip onları haberdar edeceğini buyurmuştur. Rivâyette Resûlullah'ın inşaallah, demediği belirtilmiştir. Onlar da yanından ayrılıp gitmişlerdir. Bu süreçte Allah on beş gün Resûlüne hiçbir vahiy indirmemiş, Cebrâil de ona gelmemiştir. Mekkeliler Muhammed'in kendilerine yarın diyerek söz verdiğini, sordukları sorulara cevap vermediğini söyleyerek yalan haberler yaymaya başlamışlardır. Resûlullah ise vahyin gecikmesine çok üzölmüş ve Mekkeliler'in dillerine doladıkları sözler kendisine çok

ağır gelmiştir. Daha sonra Cebrâil gelerek Yüce Allah'tan ona Kehf sûresini getirmiştir. Aynı zamanda Yüce Allah bu sûrede onlar için üzülmekten ötürü sitem etmiş ve Muhammed'e sorulan sorular cevaplandırılmıştır. Ayrıca bir de "Bir de sana ruh hakkında soruyorlar. De ki: Ruh Rabbinin emrindendir. Size de zaten pek az bir bilgi verilmiştir" (İsrâ 17/85) buyruğu da getirilmiştir.³⁹⁶

Yahudinin Hz. Peygamber'den Aldığı Cevabı Doğrulaması

Aşağıda zikri geçen rivâyette bir yahudinin Resûlullah'a sadece peygamberlerin bildiği bir soruyu sorduğu ve arkasından aldığı cevabı tasdik ettiği görülmektedir. Rivâyette bir yahudi ashâbı ile konuşmakta olan Resûlullah'ın yanından geçerken Kureyşliler ona, bu şahsın bir nebî olduğunu iddia ettiğini söylediler. Yahudi de ona ancak bir nebînin bilebileceği bir meseleyi soracağını söylemiştir. Yahudi oturarak Muhammed'e 'insanın neden yaratıldığını' sormuş, Allah Resûlü de insanın hem erkeğin hem de kadının nutfesinden de yaratıldığını, erkeğin nutfesinin katıca bir nutfe olup kemik ve sinirlerin ondan oluştuğunu, kadının nutfesinin ise ince bir nutfe olup et ve kanın da ondan oluştuğunu anlatmıştır. Bunun üzerine yahudi ayağa kalkmış ve 'Senden öncekiler de böyle diyordu' demiştir. Rivâyet Mü'minûn 12-14. âyetlerin tefsirinde İmam Ahmed'den nakledilmiştir.³⁹⁷

Kitap ehline soru sorulmaması hususu, ayrıca onların söyledikleri ve açıkladıklarına dair tasdik ya da yalanlama yapılmaması gerektiği ve Resûlullah'ın "Allah'a, Resûlüne ve kitaplarına iman ettik, deyin" emri, kitap ehli ile en güzel yolla mücadele edileceğinin söylendiği Ankebût 46. âyetin tefsirinde beyan edilmiştir.³⁹⁸

Değerlendirme

Bu bölümde zikredilen rivâyetlerde Resûlullah'ın yakınındaki en büyük destekçilerini kaybetmesiyle kavminden gördüğü eziyetlerin artması sonucu hakkı tebliğ etmek ve davasına yardım talep etmek için gittiği Tâif'ten eli boş ve üzgün bir halde döndüğü görülmektedir. Resûlullah Mekke'ye dönüş yolunda iken Cebrâil kendisine Allah'ın

³⁹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 136; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 504-505; Taberî, 17: 592-593. Rivâyet İbn Abbas'tan nakledilmiştir.

³⁹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 467; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 7: 422; Ahmed, 1: 465. Rivâyet Abdullah b. Mes'ûd kanalıyla gelmektedir.

³⁹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 283-284; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 345-346.

selamını getirerek eğer isterse etrafındaki şu dağların kavminin üzerine azab olarak ineceğini söylemektedir. Fakat burada da Allah Resûlü engin hoşgörüsünü ve affediciliğini göstererek istediğinin bu olmadığını belirtmekte, hemen arkasından da onların ve nesillerinin imana gelmesi için hayır duâ etmektedir. Üstelik bu davranışını o günde yaşananların onu çok üzmüş olmasına rağmen sergilediği görülmektedir. Zira Resûlullah yıllar sonra kendisine yaşadığı en sıkıntılı ânın ne olduğuna dair sorulan bir soruya verdiği cevapta geçmişte yaşadığı bu hadiseyi kastederek Tâîf'ten kovulduğu o günün kendisi için Uhud'dan bile daha çetin bir gün olduğunu zikredecektir.

Risâletin Mekke döneminde Mekke sınırları içerisinde yaşayan yahudi varlığı bilinmemektedir. Dolayısıyla da Resûlullah'ın yahudilerle olan iletişiminin yukarıda zikredilen rivâyetlerin muhtevasıyla sınırlı kaldığı görülmektedir. Zikri geçen rivâyetlerde Hz. Muhammed'i gördüğü zaman ona soru soran ve aldığı cevabı doğrulayan bir yahudiden bahsedilmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'i sordukları sorularla köşeye sıkıştırıp alt etmek için Mekkeliler'in aralarından iki kişiyi Medine'deki yahudilere göndermesi, onlardan Hz. Muhammed'e soracakları soruları öğrenmeleri ve dönüşte gecikmeli de olsa bu soruların cevaplarını almaları hadiseleri anlatılmaktadır. Yahudiler bu sordukları sorulara cevap verebilirse peygamberlik iddiasında bulunan bu şahsın gerçekten bir peygamber olduğunu, cevap veremezse o takdirde onun bir yalancı olduğunu vurgulamışlardır. Müşriklerin yahudilerden öğrendikleri soruların cevaplarını Resûlullah'tan almalarına rağmen yine de iman etmemeleri onların Resûlullah'a arz ettikleri hiçbir istekte samimi olmadıklarının bâriz bir göstergesidir.

Resûlullah ashâbıyla konuşurken yanından geçen ve ona soru soran yahudi ise muhtemelen ticaret vesilesiyle Mekke'ye gelen bir zât olsa gerektir. Aksi halde yukarıda ifade edildiği gibi bu dönemde Mekke'de herhangi bir yahudinin varlığı bilinmemektedir.

2.9. İsrâ ve Mi'râc Olayı

İbn Kesîr'in, tefsirinde İsrâ sûresinin anlatımının başında isrâ ve mi'râc olayını ayrı bir bölüm olarak incelediği ve sayfalar dolusu anlattığı görülmektedir. İsrâ sûresi 1. âyette isrâ ve mi'râc konusunda Enes b. Mâlik ve diğer ashâb-ı kiramdan gelen rivâyetler nakledilmiştir. İbn Kesîr, Resûlullah'ın isrâ gecesinde bedeniyle mi yoksa ruhuyla mı

gittiğine dair bir değerlendirme yapmakta, isrâ ve mi'râc ruh ve beden birlikte gerçekleşmiştir, demektir.

İlgili bölümde önce isrâ hadisesini anlatan Enes b. Mâlik rivâyetleri nakledilmektedir. İmam Buhârî'den nakledilen Enes rivâyetine göre, Kâbe'deki mescitten isrâyâ götürüldüğü gece kendisine vahiy gelmeden önce Resûlullah Mescid-i Haram'da uyuyorken, üç kişi gelmiş ve kendi aralarında konuşarak 'Haydi onların en hayırlılarını alın' demişlerdir. Resûlullah bu gece onları görmemiştir. Nihâyet sonraki gece ona gelmişler ve kalbiyle (onları) görmüştür. Rivâyette bütün nebîler gibi onun gözünün uyuyup kalbinin uyumadığı belirtilmiştir. Onunla konuşmadan onu taşıyıp Zemzem kuyusuna götürmüşlerdir. Aralarından Cebrâil Resûlullah'ın göğsüyle boğazının arasını yararak karnına kadar gelmiş, içini zemzem suyuyla yıkamış, sonra da iman ve hikmet ile doldurulmuş, altından büyükçe bir leğen getirmiş ve içindekilerle göğsünü ve boğazının damarlarını doldurup kapatmıştır. Rivâyetin devamında Cebrâil onu alıp dünya semasına çıkarmış, kapılarından birisini çalmıştır. Semada yaşanan diyalog şöyle gelmektedir. "Semadakiler: Kim o, dediler. Cebrâil, dedi. Seninle beraber kim var, dediler. Benimle beraber Muhammed var, dedi. Onu nübüvvet verildi mi, dediler. Cebrâil, evet, dedi. Melekler: Hoş sefa geldi, merhaba, dediler. Semadakiler onun gelişine sevindiler. Ama semadakiler – Allah onlara bildirmediğçe- yerde Allah'ın onunla neyi murad ettiğini bilmiyorlardı."

Sonrasında Hz. Peygamber ve Cebrâil dünya semasında Âdem'le karşılaşmakta, karşılıklı selamlaşma hadisesinden sonra Resûlullah, kesintisiz akan iki nehir görmektedir. Cebrâil'e sorduğunda bunların Nil ve Fırat nehirlerinin ana unsurları olduğunu öğrenmektedir. Daha sonra semada yoluna devam ederken inci ve zümrütten yapılmış bir köşkün kıyısında bulunan bir başka nehri hoş kokulu bir misk olarak görmekte, Cebrâil'e sorduğunda bunun Rabbinin onun için sakladığı Kevser havuzu olduğunu öğrenmektedir.

Sonra Cebrâil onu peşpeşe yedi kat semaya çıkartmakta, her semada kapı çalma ve hoş karşılanma hadiseleri yaşanmaktadır. Resûlullah ikinci semada İdrîs'i, dördüncüsünde Hârûn'u, beşincisinde râvinin ismini belleyemediğini söylediği bir diğer nebîyi, altıncısında İbrâhim'i, yedincisinde ise Yüce Allah'ın kelimayla üstün kılındığından dolayı Mûsâ'yı görmektedir. Rivâyette Mûsâ: "Rabbim, kimsenin benden daha yukarıya

çıkartılmayacağını düşünmüştüm” demektedir. Rivâyette üçüncü semada görülen peygamberin adının zikredilmediği görülmektedir.

Sonra Cebrâil onu Allah’tan başkasının bilemeyeceği kadar yükseklerle ve nihâyet Sidretü’l-Münteha’ya çıkarmaktadır. Rivâyette zikredilen ifade şu şekildedir. “İzzetin Rabbi Cebbar olan Allah yaklaştı, sonra sarktı. Nihâyet ona bir yayın iki ucu kadar- ya da daha yakın- yaklaştı. Allah ona vahiylerini bildirdi ve her bir gece ve gündüzünde ümmetine elli vakit namaz farzdır, diye vahyetti.”

Rivâyetin devamında Resûlullah Mûsâ’nın yanına indirilmektedir. Hz. Mûsâ elli vakit namazı öğrenince kendisinin İsrâiloğullarının bundan daha azını yerine getirmeleri için uğraşıp durduğu halde onların zaaf gösterip bu namazı terkettikleri bilgisini vermektedir. O, Resûlullah’ın ümmetinin bedenlerinin ise öncekilerden daha zayıf olması sebebiyle buna güç yetiremeyecekleri gerekçesiyle, Hz. Peygamber’den Allah’tan elli vakit namazı indirmesini talep etmesini istemektedir. Sonra Resûlullah Cebrâil’den bir itiraz görmemesine binaen bu sebeple Allah’ın huzuruna yükselmektedir. Devamında ise Allah’ın namaz sayısını on vakit indirmesi, Resûlün Rabbi ile Mûsâ arasında birkaç defa gidip gelmesi ve Mûsâ’nın her seferinde az bularak Resûlü tekrar yüklerinin hafifletilmesi için Rabbine göndermesi sonucu namazın beş vakte indirilişi hadisesi nakledilmektedir. Rivâyette Yüce Allah’ın ‘kendi nezdindeki sözün değişikliğe uğramayacağı, ana kitapta farz kıldığı üzere her bir hasenenin on misli ile karşılık görmesinden dolayı Resûle ve ümmetine beşe indirilen namazın, ana kitapta elli olarak kalacağı’ sözü zikredilmektedir. Sonrasında Mûsâ bu beş vakti de indirmek için Resûlü göndermek istemekte, fakat resûl utandığından dolayı gidemeyeceğini söylemektedir. Rivâyetin sonunda nihâyet Resûlullah’ın Mescid-i Haram’da uyandığı zikredilmektedir.³⁹⁹

İbn Kesîr bu rivâyetin sonunda bir değerlendirme yapmaktadır. O rivâyetteki garip bazı lafızlardan dolayı metnin eleştirildiğini belirtmektedir. O ‘eğer bu rivâyet sahihse başka bir zaman ve başka bir olay hakkında yorumlanır’ görüşündedir. İbn Kesîr, burada Müslim’den ve Beyhakî’den alıntılar yapmış, değerlendirmeleri neticesinde Beyhakî’nin sözlerini tasdik etmiştir. Müellif, râviler arasında yer alan Şerîk b. Abdullah’ın hafızasının kötü olup hadisi tam zabt edemediğini belirtmekte, Müslim’in

³⁹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrû l-Kur’âni l-‘azîm*, 5: 6; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 286-289; Buhârî, “Tevhid”, 7517. Hadisi Enes b. Mâlik, Şerik b. Abdullah’tan rivâyet etmektedir.

‘râvinin hadise ilave, eksiltme, takdim ve tehirde bulunduğu’ şeklindeki görüşüne katıldığını ifade etmektedir. O, bazı ilim adamlarının hadiseyi daha sonra meydana gelmiş olan isrâ ve mi‘râc olaylarına hazırlık olmak üzere bir rüya olarak değerlendirdiklerini de ifade etmektedir. O Beyhakî’nin “Şerik’in hadisinde onun Rabbini gördüğüne dair tek başına kaydettiği fazlalıkların, bu kanaatte olanlar için bir delil teşkil ettiğine dair” sözünü zikretmektedir. Bu sözün Şerik’in rivâyetinde yer alan “Sonra izzetin Rabbi Cebbar olan Allah yaklaşp sarktı ve bir yayın iki ucu kadar ondan da daha da kısa bir mesafe yaklaştı” sözleriyle ilgili olduğunu beyan etmektedir. İbn Kesîr, Beyhakî’nin görüşü olan “Âişe, İbn Mes‘ûd ve Ebû Hüreyre’nin bu âyetleri onun Cebrâil’i görmesi şeklinde yorumlamaları daha sahihtir” sözünün bu meselede gerçeğin ta kendisi olduğunu söyleyerek bu husustaki tercihini belirtmektedir.

Rivâyette Resûlullah’ın Mescid-i Haram’da uykuda olduğu, olayın vahiy gelmeden önce gerçekleştiği, sonunda Mescid-i Haram’da uyandığı bilgileri dikkat çekicidir. Bu bilgiler mi‘râc olayının uykuda gerçekleştiği görüşünde olanların bir delili olabilmektedir. İsrâ hadisesinin risâletten sonra hicrete yakın bir zamanda vuku bulduğu ise sabittir.

İbn Kesîr, Necm sûresindeki ifadenin Resûlullah’ın Cebrâil’i görmesi şeklinde anlaşılması gerektiğine dair ifade ettiği görüşüne bir delil mahiyetinde şu hadisi nakletmektedir. Ebû Zer’den nakledilen rivâyette, Ebû Zer Resûlullah’a Rabbini görüp görmediğini sorunca, o da “O nurdur, onu nasıl görebilirdim” demektedir. Bir rivâyette de: “Ben bir nur gördüm” buyurmaktadır.⁴⁰⁰ Görüldüğü üzere İbn Kesîr, ashâbdan sabit olan rivâyetlere dayanarak “Sonra yaklaşp sarktı” (Necm 53/8) âyetinde kastedilenin Cebrâil olduğu kanaatini izhar etmektedir.

İmam Ahmed’den nakledilen rivâyette, Resûlullah’a eşekten yüksek, katırdan alçak, ön ayaklarını gözünün gördüğü son noktaya koyan bir binek olan Burak’ın getirildiği, Burak’ın onu Beytülmakdis’e kadar taşıdığı zikredilmektedir. Oraya varınca Resûlün Burak’ı nebilerin bineklerini bağladıkları halkaya bağladığı, sonra içeri girip iki rekât namaz kılıp dışarı çıktığı, Cebrâil’in kendisine şarap ve süt ikram etmesi üzerine kendisinin sütü tercih ettiği nakledilmektedir.

Rivâyetin devamında Cebrâil, Resûlullah’ı dünya semasına çıkarmaktadır. Birinci katta kapının açılması diyalogundan sonra Âdem’i görmesi, onun hoş karşılaması ve hayır

⁴⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 8; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 289-290; Müslim, “İman”, 178.

duâları, ikinci semada kapı açılınca teyze çocukları olan Yahyâ ve İsâ'yı, üçüncü semada aynı ifadelerle kapı açılınca kendisine güzelliğin yarısının verildiği Yûsuf'u görmesi anlatılmaktadır. Dördüncü semada diyalogun ardından kapının açılması ve Resûlün İdrîs'i, beşinci semada Hârûn'u, altıncı semada Mûsâ'yı görmesi ve hepsinin hoş muameleleri ve duâlarıyla karşılaşması, nihâyet yedinci semada İbrâhim'i görmesi hadiseleri nakledilmektedir. Rivâyette İbrâhim'in Beytülma'mûr'a dayanmış olduğu ve oraya bir günde yetmiş bin meleğin girip bir daha ona dönmedikleri bilgisi de verilmektedir.

Rivâyet şöyle devam etmektedir: “Sonra ben Sidretü'l-Müntehâ'ya kadar götürüldüm. Yapraklarının fillerin kulaklarını andırdığını, meyvelerinin ise büyük testiler gibi olduklarını gördüm. Orayı Allah'ın emri ile bürüyen, bürüyünce değişiverdi. O kadar güzel idi ki, Allah'ın yarattığı hiçbir kul onun güzelliğini anlatamaz”.

Rivâyetin devamında Resûlullah'a Rabbinin huzurunda elli vakit namaz farz kılınmakta, Hz. Mûsâ da Resûlullah'ın Rabbine giderek ondan yükünü hafifletmesini talep etmesini istemektedir. Rivâyette önceki hadise benzer içerik zikredilmiş, fakat Resûlullah'ın ümmetinin yükünün hafifletilmesi talebi üzerine ilk seferinde namazın beş vakit indirildiği, Rabbi ile Mûsâ arasındaki gidiş gelişler sonrasında ise her seferinde beşer beşer vakitlerin indirildiği ve nihâyet beş vakte kadar düştüğü nakledilmektedir. Namaz beş vakte indiğinde Mûsâ onu tekrar göndermek istemekte, fakat Resûlullah gitmeye utandığını ifade etmektedir. İbn Kesîr, rivâyetin sonunda Beyhakî'nin yorumu olan “Bu hadisin anlatımında mi'râcın Resûlullah'ın Mekke'den Beytülmakdis'e götürüldüğü isrâ gecesinde gerçekleşmiş olduğuna delil bulunmaktadır” sözünün şüphesiz ve tartışmasız gerçeğin ta kendisi olduğunu belirterek kendi tercihinin ortaya koymaktadır.⁴⁰¹

Hz. Peygamber'in isrâya götürüldüğü gece kendisine Burak eğerleri ve dizginleri takılmış olduğu halde binsin diye getirilmekte, Burak bir parça huysuzluk edince, Cebrâil ona: Bu hareketinin sebebini sormakta ve şimdiye kadar kendisine bundan daha

⁴⁰¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 8; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 290-292; Ahmed, 3: 148; Müslim, “İman”, 162. Rivâyet Enes b. Mâlik yoluyla gelmektedir. İbn Kesîr bu rivâyetin Müslim'de yer aldığını söylemekte ve bir karşılaştırma yaparak önceki Şerîk rivâyetinden daha sahih olduğunu ifade etmektedir.

değerli hiçbir kimsenin asla binmediğini hatırlatmaktadır. Bunun üzerine Burak sınırsızlık terlemektedir. Rivâyet İmam Ahmed'den Enes yoluyla nakledilmiştir.⁴⁰²

Resûlullah mi'râca çıkartıldığı vakit, bakırdan tırnakları olan ve o tırnaklarıyla yüzlerini ve göğüslerini tırmalayan birtakım kimselerin yanından geçmiştir. Cebrâil'e bunların kim olduğunu sorduğunda, bu kişilerin insanların etlerini yiyen ve onların namus ve iffetlerini dillerine dolayan kimseler olduğunu öğrenmektedir. Rivâyet İmam Ahmed'den nakledilmektedir. Müellifin bu hadisi Hucurât 12. âyette gıybetin haram kılınması bahsinde de zikrettiği görülmektedir.⁴⁰³

Müsned'den nakledilen bir başka rivâyette, Resûlullah isrâya götürüldüğü gece Mûsâ'nın yanından kabrinde ayakta namaz kılarak geçtiğini haber vermektedir.⁴⁰⁴ Bu rivâyetteki muhtevanın aynısı Ebû Ya'lâ el-Mavsîlî'nin *Müsned*'inden nakledilmektedir.⁴⁰⁵

Bir başka Ebû Ya'lâ rivâyetinde, nebî isrâya götürüldüğü gece kabrinde namaz kılmakta bulunan Mûsâ'nın yanından geçmektedir. Rivâyetin devamında Allah Resûlü'nün Burak'a bindirildiği ve bineği (ya da atı) bağladığı zikredilmekte, Ebû Bekir'in onu kendisine anlatmasını istediğinde Resûlullah'ın "O, şunun ve şunun gibidir" buyurduğu belirtilmektedir. Bunun üzerine Ebû Bekir: Şehadet ederim ki sen şüphesiz Allah'ın Resûlüsün, demektedir. Zira Ebû Bekir'in orayı (Beytülmakdis'i) gördüğü bildirilmiştir.⁴⁰⁶

Bezzâr'ın *Müsned*'inden yapılan rivâyette, Resûlullah kendisi uyurken Cebrâil'in gelip omuzlarının arasına vurduğu, kalktığımda iki kuş yuvasını andıran bir ağaç bulduğu ifade edilmektedir. Resûlullah bu yuvalardan birisine Cebrâil'in, diğerine kendisinin oturması üzerine ağacın yükselerek iki ufuğu tamamen kapatıncaya kadar yukarı çıktığını, kendisinin ise gözlerini evirip çevirdiğini belirtmektedir. Semaya dokunmak isteseydi kesinlikle dokunabileceği, Cebrâil'e dönüp baktığında ise onun adeta yere yapışmış bir eşya gibi görüldüğü ifade edilmektedir. Resûlullah böylece Cebrâil'in Allah hakkındaki bilgisinin kendisinden üstün olduğunu anladığını, önüne sema

⁴⁰² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 9; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 292; Ahmed, 3: 164; Tirmizî, "Tefsîr", 18 (3131). İbn Kesîr, bu hadisi Tirmizî'nin rivâyet ettiği ve arkasından da garip bir hadis, dediğini nakletmektedir.

⁴⁰³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 9-10; 7: 381; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 292-293; 10: 289; Ahmed, 3: 224; Ebû Dâvûd, "Edeb", 4878. Rivâyet Enes yoluyla gelmektedir. Senedi sahihtir.

⁴⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 10; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 293; Müslim, "Fedâil", 2375; Ahmed, 3: 120.

⁴⁰⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 10; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 293; Ebû Ya'lâ, 7: 117 (4067).

⁴⁰⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 10; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 293; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 7: 126 (4084).

kapılarından bir kapı açıldığında o en büyük nuru gördüğünü, bir de hicabın önünde inci ve yakut refrefini gördüğünü beyan etmiş ve kendisine Allah'ın vahyedilmesini dilediği şeyler vahyedilmiştir.⁴⁰⁷ Rivâyetin başka bir şeklinde ise Resûlullah'ın “ Ve benim önümde –ya da hicabın önünde, dedi- inci ve yakut refrefi serildi” dediği nakledilmiştir.

Muhammed b. Umeyr b. Utarid rivâyetinde, yukarıdaki rivâyetin benzeri lafızlar zikredilmektedir. Önceki rivâyetten farklı olarak hadisenin Resûlullah ashâbı ile birlikte iken yaşandığı, yukarıdan bir ip sarkıtıldığı ve nur indiği, bunun üzerine Cebrâil'in yere yapışmış bir eşya gibi baygın düştüğü ve bu hadiseden onun haşyetinin kendisinininkinden üstün olduğunu anladığı zikredilmektedir. Rivâyetin devamında Resûlullah'a kral bir nebî mi, yoksa abd bir nebî olarak mı cennete gitmek istediği vahyedilince, Cebrâil'in yerde yatmış olduğu halde kendisine mütevazi olmasını işaret etmesi üzerine Allah Resûlü'nün kul bir nebî olmak istediğini söylediği nakledilmiştir.⁴⁰⁸

Müellifimiz İbn Kesîr yaptığı değerlendirmede, bu rivâyetin sahih olsa dahi, isrâ gecesinden bir başka gecede meydana gelmiş olması gerektiğini, zira burada Beytûlmakdis'ten ve semaya yükselmekten bahsedilmediğini vurgulamakta ve bu durumda burada bahsedilen olayın, isrâ hadisesinden başka bir olay olduğunu belirtmektedir.

Muhammed'in aziz ve celil olan Rabbini gördüğü bilgisi Bezzâr'dan nakledilen rivâyette, belirtilmektedir.⁴⁰⁹

İbn Cerîr'in Enes rivâyetinde, Cebrâil Resûlullah'a Burak'ı getirince onun kuyruğunu oynatır gibi olduğu, Cebrâil'inse Burak'ı sakinleştirerek kendisine bunun gibi bir kimsenin binmediğini ifade ettiği zikredilmiştir. Resûlullah'ın Burak'a binmesi hadisesinden sonra yolda giderken yaşlı bir kadının ve sonrasında yolun kenarında bir şeyin daha onu çağırdığı, fakat Cebrâil'in de teşvikiyle yürüdüğü, yolda kendisine selam veren bazı varlıkların selamlarını aldığı anlatılmaktadır. Rivâyetin devamında üç defa aynı olayın yaşandığı ve Resûlullah'a Beytûlmakdis'te süt, şarap ve su takdim edilmesi üzerine onun sütü aldığı, diğer nebîlere imam olduğu, sonrasında da Cebrâil'in Resûle

⁴⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 10; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 293-294; Heysemî, *Keşfü'l-estâr*, 1: 47 (58). Rivâyetin sahâbî râvisi Enes b. Mâlik'tir.

⁴⁰⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 11; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 294; Beyhakî, *Delâil*, 2: 369. Rivâyet tabiinden gelmesinden dolayı zayıftır.

⁴⁰⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 11; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 295. Müellif hadisin zayıf (garip) olduğunu söylemektedir.

yolda gördüklerinin açıklamasını yaptığı anlatılmaktadır. Hadisin sonunda Cebrâil, yaşlı kadını ömründen geriye kalan kısım, yolun kenarında Resûlullah'ın kendisine gelmesini isteyen kişiyi İblîs, yolda selam verenleri ise İbrâhim, Mûsâ ve İsâ olarak açıklamıştır.⁴¹⁰

Nesâî'nin Enes rivâyetinde, Resûlullah'a eşekten yüksek, katırdan alçak, adımını gözünün gördüğü son yere kadar atabilen bir bineğin getirildiği, kendisinin Cebrâil ile ona binip yola koyulduğu kaydedilmektedir. Sonrasında Cebrâil'in isteğiyle yolda üç yerde inerek namaz kılması sonra Beytûlmakdis'te nebîlere imam olması ve dünya semasına yükseltilmesi hadiseleri zikredilmektedir. Cebrâil Resûlullah'a namaz kıldığı bu yerlerin birincisini kendisine hicret edeceği Taybe, ikincisini Allah'ın Mûsâ ile konuştuğu Tûr-i Sînâ, üçüncüsünü de İsâ'nın doğduğu yer olan Beyt-i Lahm olarak tanıtmaktadır. Rivâyetin devamında Cebrâil Resûlullah'ı dünya semasına yükseltmişti. Birinci semada Âdem'i, ikinci semada İsâ ile Yahyâ'yı, üçüncü semada Yûsuf'u, dördüncü semada Hârûn'u, beşinci semada İdrîs'i, altıncı semada Mûsâ'yı ve yedinci semada İbrâhim'i gördüğü, oradan da Sidretü'l-müntehâ'ya çıktığı ifade edilmektedir. Sonrasında Resûlullah yedi semanın yukarısına çıkarılmış ve Sidretü'l-müntehâ'ya gelmiş, orada her yanını bir sis kaplamış ve derhal secdeye kapanmıştır. Kendisine göklerin ve yerin yaratıldığı gün ona ve ümmetine elli vakit namazın farz kılındığı söylenmiş ve bu namazı dosdoğru kılmaları emredilmiştir. Resûlullah bu farz namazlar ile döndüğünü ifade etmektedir.

Rivâyetin devamında Mûsâ'nın ikaz ve talebi üzerine Resûlullah'ın Rabbinden namazın hafifletilmesini talep etmesi, namazın on vakit indirilişi ve bu gidiş gelişlerle onar vakit tenzil ile beş vakte indirilişi zikredilmektedir. Burada Mûsâ tekrar Resûlû uyararak Rabbine yeniden gitmesi gerektiğini, zira İsrâiloğullarına iki vakit namaz farz kılındığı halde onların bunu bile dosdoğru kılamadıklarını hatırlatmaktadır. Bunun üzerine Resûl Rabbine bu beş vaktin de indirilmesi için talepte bulunmakta, fakat Allah'ın 'bu beş vaktin elli vakte bedel olduğu, kendisinin ve ümmetinin bunları dosdoğru eda etmeleri' gerektiğini buyurması üzerine Resûlullah bu emrin Allah'ın kesin ve değiştirilmez emri olduğunu anlamaktadır. Mûsâ namazın tenzili için ondan tekrar geri dönmesini talep

⁴¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 11; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 295; Taberî, 17: 336; Beyhakî, *Delâil*, 2: 362. İbn Kesîr, rivâyetin Beyhakî'de geçtiğini ve bazı lafızlarının münker ve garip olduğunu ifade etmektedir.

etse de o, bunun Allah'ın kesin emri olduğunu bildiğinden dolayı geri dönmemektedir.⁴¹¹

İbn Ebî Hâtim'den uzunca nakledilen bir siyer rivâyetinde anlatılan isrâ hadisesini şöyle özetleyebiliriz. Resûlullah'ın Beytûlmakdis'e yürütüldüğü gece (isrâ gecesin)de Cebrâil bir binek ile yanına gelmiş ve Resûlullah'ı bineğe bindirmiştir. Beytûlmakdis'e gelip Babu Muhammed denilen yere varınca oradaki taşın yanına gitmiş, parmağıyla o taş dokunmuş, taşı deldikten sonra bineği ona bağlayıp yukarı çıkmıştır. Mescidin düz, geniş alanına geldiklerinde Hz. Peygamber kayanın sol tarafında oturmakta olan cennet kadınlarını görmüştür. Aradan kısa bir zaman geçince ezan okunmuş, kamet getirilmiş ve Cebrâil diğer nebîlere imamlık yapmak üzere Hz. Peygamber'i öne geçirmiştir. Cemaatle namaz kılındıktan sonra Cebrâil Resûlullah'ı semaya çıkarmıştır. Semada kapı çalındıktan sonra kendisi hoş bir şekilde karşılanmış ve sonrasında Âdem'i görmüştür. Kapının açılması ve onların karşılanması diyalogu bütün katlarda yaşanmıştır. Resûlullah ikinci katta İsâ'yı ve onun teyze oğlu Yahyâ'yı, üçüncü semada Yûsuf'u, dördüncü semada İdrîs'i, beşinci semada Hârûn'u, altıncı semada Mûsâ'yı, yedinci semada İbrâhim'i görmüş ve onunla selamlaşmıştır. Sonrasında Hz. Peygamber, yedinci semanın üstüne kadar götürülmüş ve nihâyet üzerinde yakut, inci ve zümrütten çadırların bulunduğu bir ırmağın yanına kadar getirilmiştir. O nehrin üzerinde yeşil, hoş ve yumuşak olarak nitelendirdiği kuşlar görmüştür. Resûlullah sonrasında üzerinde altın ve gümüşten kapların olduğu, yakut ve zümrütten bir yatakta akan ve suyu sütten beyaz olan Kevser havuzunu görmüş, ondan içtiğinde tadının baldan tatlı, kokusunun miskten hoş olduğunu farketmiştir.

Sonra Cebrâil kendisini bilinen ağacın yanına kadar götürmüştür. Orada her türlü rengin barındığı bir bulut Resûlullah'ın etrafını sarmış, Cebrâil'in onu itmesiyle kendisi Allah için secdeye kapanıvermiştir. Bu esnada Yüce Allah gökleri ve yeri yarattığı gün ona ve ümmetine elli vakit namazı farz kıldığını söylemiş ve bu görevi yerine getirmelerini emretmiştir. Bulut etrafından dağılınca Cebrâil Resûlullah'ı geri döndürmüş, Resûlullah da İbrâhim'i görmüş, İbrâhim ona bir şey söylememiştir. Sonra Mûsâ'nın yanına gelmiştir. Mûsâ elli vakit namazı öğrenince bu yükü hafifletmesi için Hz. Peygamberi Rabbine göndermiştir. Resûlullah Rabbine gittiğinde namaz on vakit kaldırılmıştır. Bu şekilde Rabbi ile Mûsâ arasında gidiş gelişler namaz beş vakte ininceye ve beş vaktin

⁴¹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 12; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 296-297; Nesâî, *Sünen-i Suğrâ*, "Salât", 1 (450). İbn Kesîr, rivâyetin zayıf olduğunu söylemektedir.

elli vakte bedel olduğu bildirilinceye kadar devam etmiştir. Beş vakte indiğinde Mûsâ onu tekrar Rabbine göndermek istemiş, fakat Resûlullah hayâ ettiğinden dolayı gitmemiştir. Sonrasında Resûlullah Cebrâil'e geçtiği sema katlarında bulunanların hepsinin gülyüzle hoşça karşıladıklarını, fakat birinin böyle yapmadığını, ona selam verdiğinde selamını alıp hoş karşıladığını ama kendisine gülmediğini belirtmiştir. Cebrâil de o gülmeyen kişinin cehennemnin sorumlusu Mâlik olduğunu ve onun yaratıldığından beri asla gülmediğini, şâyet gülecek olsaydı hiç şüphesiz ona güleceğini ifade etmiştir.

Bu aşamadan sonra Resûlullah dönmek üzere bineğe binmiş, yolun bir yerinde iken yiyecek yüklü Kureyş'e ait bir kervanın yanından geçmiştir. O kervanda biri siyah, biri beyaz olmak üzere iki heybenin bulunduğu bir deve görmüştür. Allah Resûlü kervanın hizasına gelince, develer ürkmüş ve başka tarafa dönmüştür. O deve ise yere düşüp bir tarafı kırılmıştır. Sonra Allah Resûlü yoluna devam etmiş ve sabah olunca olanları haber vermiştir. Müşrikler onun söylediklerini Ebû Bekir'e bildirmiş ve onu görüşünü sormuşlardır. Muhammed'in, bu gece bir aylık mesafeye kadar gidip, aynı gece geri döndüğünü haber verdiğini söylemişlerdir. Ebû Bekir ise 'Eğer o böyle bir şey demişse, doğru söylemiştir. Hem biz onu bundan daha da ileri hususlar hakkında tasdik ediyoruz. Semadan aldığı haberler konusunda onun doğruluğuna inanıyoruz' şeklinde karşılık vermiştir.

Rivâyetin sonunda müşrikler Resûlullah'a söylediklerinin doğruluğunun alametini sormuşlardır. Allah Resûlü de gelirken yolda gördüklerini bir bir anlatmıştır. Müşrikler kervan Mekke'ye geldiğinde onlara durumu sorunca, Resûlullah'ın kendilerine anlattığı şekilde onlar da olanı haber vermişlerdir. Rivâyette Ebû Bekir'e es-sıddık (çok tasdik eden, doğru) lakabı verilmesinin bundan ötürü olduğu beyan edilmiştir. Ayrıca onlar Allah Resûlüne, onunla beraber hazır bulunanlar arasında Mûsâ ve Îsâ da var mıydı, diye sorduklarında, Resûlullah, evet, buyurmuştur. Resûlullah'tan onların niteliklerini anlatmasını istediklerinde, Allah Resûlü: "Anlatayım, Mûsâ Umanlıların Ezdlilerinden bir adamı andıran esmer bir kişidir. Îsâ ise orta boylu, saçları düz, teninde hafif kırmızılık olan birisidir. Saçından inciler dökülürcesine bir görünüşü vardır" buyurmuştur.⁴¹²

⁴¹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 12-15; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 297-301. Rivâyet Enes yoluyla gelmektedir. İbn Kesîr bu rivâyetin anlatımını hayret verici bir şekilde garip, diye tavsif etmektedir.

İmam Ahmed'den nakledilen rivâyette, nebî isrâya götürüldüğü gece Hâtîm'de –ya da Hicr'de- yatıyorken birisinin kendisine geldiği ve arkadaşına üç kişi arasındaki en ortada olan, şeklinde işaret ettiği, resûlün yanına geldiği ve boğazından ya da iman tahtasından kasık tüylerinin bittiği yere kadar kestiği zikredilmektedir. Sonrasında ise resûlün kalbinin çıkarılıp içinin iman ve hikmet dolu altından büyük bir leğen getirilerek kalbinin yıkandığı, akabinde içinin doldurulup yerine konulduğu ve Burak getirilerek Resûlullah'ın Burak'a bindirildiği bilgisiyle devam etmektedir. Sonra kendisine katırdan alçak, eşekten yüksek, beyaz renkli, adımını gördüğü en uzak yere atan bineğin getirildiği ve ona bindirildiği, ardından Cebrâîl'in kendisini dünya semasına götürdüğü nakledilmektedir. Kendisinin Burak'a bindirilerek Cebrâîl tarafından önce dünya semasına götürüldüğü, altıncı kata kadar kapıların tıklanıp açılması ve peygamberlerle selamlaşma diyalogları anlatılmaktadır. Resûlullah Mûsâ'nın yanından ayrılınca Mûsâ'nın ağlaması, kendisine bunun sebebi sorulduğunda “benden sonra gönderilen bir gencin ümmetinden cennete girecek olanların kendi ümmetinden cennete girecek olanlardan fazla olmasından dolayı ağladığı” cevabını verdiği ve yedinci semada İbrâhim (a.s.)'la selamlaşması hadiseleri zikredilmektedir. Resûlullah yedinci kattan Sidre'ye yükseltilmiştir. Rivâyetin sonunda Resûlullah'ın semada gördüğü gizli ve açık iki nehrin Nil ve Fırat olduğu bildirilmektedir. Ravi Mâlik b. Sa'saa, Resûlullah'ın daha sonra Beytülma'mûr'a kadar yükseldiğini ifade etmektedir.⁴¹³

Ebû Hüreyre'den nakledilen siyerle ilgili bir başka rivâyette anlatıldığına göre, Allah Resûlü Beytülma'mûr'u görmüştür. Her gün ona yetmiş bin melek geliyor, bir daha tekrar oraya geri dönmüyorlardı. Burada Resûlullah'a içinde süt, şarap ve bal bulunan kaplar getirilmiş, o içinde süt bulunan kabı almıştır. Bunun üzerine Cebrâîl onun da ümmetinin de fitrat üzere olduğunu söylemiştir. Sonra namaz günde elli vakit olmak üzere farz kılınmıştır. Rivâyetin devamı önceki rivâyetlerde geçtiği gibi cereyan etmiştir. Mûsâ Hz. Peygamber'e kendisinin İsrâîloğulları'yla çok uğraştığını belirtmiş, onu da bu elli vakit namazın indirilmesi için Rabbine göndermiştir. Rabbi ile Mûsâ arasında yaşanan bu gidiş gelişler neticesinde namaz vakitleri onar onar indirilmiş, nihâyet beş vakitte karar kılınmıştır. Mûsâ Resûlullah'tan bu beş vaktin de indirilmesi için uğraşmasını talep etse de Resûlullah artık utandığını söyleyip bu beş vakte

⁴¹³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 15-17; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 301-303; Ahmed, *Müsned*, 4: 208; Buhârî, “Enbiyâ”, 3393; Müslim, “İman”, 164. Enes b. Mâlik'in Mâlik b. Sa'saa'dan naklettiği bir rivâyettir.

teslimiyet göstermiştir. Böylece beş vakit kesinleşmiştir. Bir münâdî: Ben farz kıldığımı yerine getirdim, kullarımın yükünü de hafiflettim, diye seslenmiştir.⁴¹⁴

İbn Kesîr'in Buhârî'den naklettiği Ebû Zer rivâyetinin muhtevası şu şekilde gelmektedir. Resûlullah Mekke'de iken evinin tavanı açılmış, Cebrâil indi, göğsünü açmış ve onu zemzem ile yıkamıştır. Sonra içi hikmet ve iman ile dolu altından bir leğenin içerisindekileri Resûlün göğsünün içerisine boşaltmış ve göğsünü kapatmıştır. Diğer rivâyetlerde gelen Resûlullah'ın dünya semasına çıkarılması ve semanın bekçileriyle olan diyalogu aynı şekilde zikredilmiştir. Resûlullah dünya semasında sağ ve sol tarafında karaltılar bulunan, sağına döndüğünde gülen, soluna döndüğünde ağlayan bir adam şeklinde tasvir edilen Âdem'i görmüştür. Âdem Hz. Peygambere selam vermiştir. Cebrâil Resûlullah'a, Âdem'in sağındaki karaltıların onun soyundan gelen cennetlikler olduğunu, solundaki karaltıların ise soyundan gelen cehennemlikler olduğunu, Âdem'in bunun için sağına baktığında güldüğünü, soluna baktığında da ağladığını beyan etmiştir. İkinci semada da aynı diyaloglar yaşandığı söylenmiştir.

Rivâyetin bundan sonraki kısmı Enes yoluyla gelmektedir. Enes burada Resûlullah'ın semalarda Âdem'i, İdrîs'i, Mûsâ'yı, İsâ'yı ve İbrâhim'i gördüğünü zikretmiş, ancak onların konumlarının nasıl olduğuna dair bir şey söylemediğini belirtmiştir. Resûlullah'ın dünya semasında Âdem'i, altıncı semada da İbrâhim'i gördüğünü zikrettiğini söylemiştir. Resûlullah ve nebî bu peygamberlerin yanından geçerken, Cebrâil onları Resûlullah'a tanıtmış, onlar da Hz. Peygamber'e selam vermiştir.

Resûlullah daha sonra Cebrâil tarafından meleklerin kalem cızırtılarını duyacağı yüksekliğe çıkıncaya kadar yukarıya çıkarılmıştır. Burada Allah peygamberine elli vakit namazı farz kılmış, Hz. Mûsâ'nın namazın indirilmesi konusundaki teşvikleriyle indirilmiştir. Rivâyette geçen lafızlarda namazın önce yarısının, sonraki gidişte bir yarısının daha ve sonrasında da beşe indirildiği belirtilmiştir. Allah katındaki sözün değişikliğe uğramamasından ötürü bu beş vaktin elli vakte bedel olduğu açıklanmıştır. Mûsâ Resûlullah'ı Rabbinin yanına tekrar geri göndermek istediğinde o utandığını beyan etmiştir. Rivâyetin devamında Cebrâil Resûlullah'ı Sidretü'l- Münteha'ya kadar götürmüştür. Resûlullah burada kendisini neler olduklarını idrak edemediği renklerin

⁴¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 16-17; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 303-304; Buhârî, "Bed'ül-halk", 3207, "Ehâdîsü'l-enbiyâ", 3393; Müslim, "İman", 164; Ahmed, 4: 208-209. Rivâyet Katâde ve Ebû Hüreyre yoluyla gelmektedir.

kapladığını, sonrasında içerisinde incidenten çadırlar bulunan ve toprakları misk olan cennete girdirildiğini beyan etmiştir.⁴¹⁵

İbn Kesîr'in İmam Ahmed'in *Müsned*'inden naklettiği bir diğer siyer rivâyetinde, Ebû Zer Resûlullah'a onun Rabbini görüp görmediğini sormuş, Resûlullah da "Ben O'nu bir nur olarak gördüm, O'nu nasıl görebilirdim" buyurmuştur.⁴¹⁶

Resûlullah kendisine sorulan 'Rabbini gördün mü' sorusuna, "Ben bir nur gördüm" şeklinde cevap vermiştir. Hadis Müslim'in eserinden nakledilmiştir.⁴¹⁷

İbn Kesîr'in *Müsned*'den naklettiği rivâyet ise, yukarıda Buhârî'den Enes ve Ebû Zer yoluyla nakledilen rivâyet ile benzer lafızlar içerdiğinden dolayı burada ayrıntılı zikredilmeyecektir. Mekke'de iken Resûlullah'ın evinin tavanının yarıldığı bilgisi ile başlayan rivâyette farklı olan tek husus, namazın indiriliş safhasının anlatımında ortaya çıkmaktadır. Buhârî rivâyetinde namazın indirilişi üç aşamada olmaktadır. Namazın önce yarısı, sonra kalanın bir diğer yarısı indirilmekte ve nihâyet beşe düşmektedir. *Müsned*'de zikri geçen bu rivâyette ise namazın önce yarısı indirilmiş, sonra gerçekleşen ikinci aşamada da beşe indirilmiştir.⁴¹⁸

Resûlullah'ın isrâya götürüldüğü gece Cebrâil'in Beytülmakdis'teki kayanın yanına geldiği, parmağını kayanın içerisine koyup onu deldiği ve ona Burak'ı bağladığı bilgileri ise Hafız Ebû Bekir el-Bezzâr'dan nakledilmektedir.⁴¹⁹

Resûlullah gece Beytülmakdis'e götürüldüğü zaman Kureyş kendisini yalanlayınca Hicr'de kalkıp ayakta durmuş, Allah'ın ona Beytülmakdis'i göstermesiyle mescidin belli başlı alametlerini ona bakarak kendilerine haber vermeye başlamıştır. Rivâyet *Müsned*'den nakledilmiştir.⁴²⁰

⁴¹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 17-18; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 304-306; Buhârî, "Salat", 349, "Enbiya", 3342; Müslim, "İman", 163. Rivâyet Enes ve Ebû Zer'den gelmektedir.

⁴¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 18-19; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 306; Ahmed, 5: 147. Rivâyet Abdullah b. Şakik'ten gelmektedir. Aynı muhtevadaki bir başka rivâyet Müslim'den de nakledilmiştir.

⁴¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 18-19; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 306; Müslim, "İman", 178. Rivâyet Muhammed b. Beşşar ve Abdullah b. Şakik yoluyla gelmektedir.

⁴¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 19; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 306-308; *Müsned*, 5: 143-144; Heysemî, *Mecma'*, 1: 65-66. Rivâyet Enes ve Übeyy b. Kâ'b el-Ensârî yoluyla sahih olarak gelmektedir.

⁴¹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 20; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 308; Tirmizî, "Tefsîr", 18 (3132). Rivâyet Bureyde b. Husayb el-Eslemi yoluyla gelmektedir. İbn Kesîr, Bezzâr'ın bu hadisin Bureyde'den başkasından nakledilmediğine dair sözünü ve Tirmizî'nin hadise garip dediğini kaydetmektedir.

⁴²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 20; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 309; Ahmed, *Müsned*, 3: 377; Buhârî, "Menâkıb", 3886, "Tefsîr", 4710; Müslim, "İman", 170. Rivâyetin sahâbî râvisi Câbir b. Abdullah'tır.

Beyhakî'den nakledilen bir diğer rivâyetin muhtevası hulâsaten şöyle gelmektedir. Resûlullah Beytûlmakdis'e vardığı vakit orada İbrâhim, Mûsâ ve İsâ'yı görmüştür. Ona birisinin içinde süt, diğerinin içinde şarap bulunan iki kâse getirilmesi üzerine Allah Resûlü içinde süt bulunan kâseyi tercih etmiştir. Sonra Resûlullah Mekke'ye dönüp geceleyin isrâya götürüldüğünü haber vermiş ve önceden onunla birlikte namaz kılmış bulunan pek çok kimse fitneye maruz kalmıştır (dinden dönmüştür).

Rivâyetin devamında Kureyş'ten bazı kimseler, Ebû Bekir'in yanına giderek ona arkadaşı Muhammed'in bir gece Beytûlmakdis'e gidip, sonra Mekke'ye aynı gece döndüğünü ileri sürdüğünü bildirmişler ve onun görüşünü sormuşlardır. Ebû Bekir ise and içerek Resûlullah'ın söylediği sözlerin doğruluğuna şahitlik ettiğini beyan etmiştir. Rivâyetin lafzı onların şaşkınlıklarını şöyle anlatmaktadır. “Onlar: Aynı gece içerisinde Şam bölgesine gidip sonra sabah olmadan Mekke'ye geri döndüğü iddiasında onu tasdik mi ediyorsun, dediler. Ebû Bekir, evet ben bundan daha ileri derecede söylediklerini de tasdik ediyorum, semadan getirdiği haberlerini tasdik ediyorum, dedi”. Râvi burada bu tavrı sebebiyle Ebû Bekir'e “es-siddîk” adı verildiğini beyan etmiştir.

Rivâyetin sonunda Resûlullah'ın geceleyin Beytûlmakdis'e götürüldüğü zaman Kureyş kendisini yalanlayınca Hicr'de ayakta durduğu, Allah'ın Beytûlmakdis'i resûlün gözünün önünde canlandığı, Resûlullah'ın da ona bakarak kendilerine Beytûlmakdis'in belli başlı alametlerini anlatmaya koyulduğu kaydedilmiştir.⁴²¹ Bu son kısım yukarıda İmam Ahmed'den zikrettiğimiz rivâyetin aynısı olarak gelmektedir.

Müellifin İmam Ahmed'den naklettiği siyer rivâyetinde, râvi Huzeyfe b. Yeman isrâ gecesini anlatırken, Resûlullah'ın Beytûlmakdis'e kadar gittiğini, fakat Cebrâil'le ikisinin içeri girmediklerini söylemektedir. Zirr b. Hubeyş ise Resûlullah'ın o gece Beytûlmakdis'e girdiğini ve içinde namaz kıldığını ileri sürmektedir. İkisi arasında geçen diyalogda Huzeyfe Zirr'e Resûlullah'ın o gece mescidin içinde namaz kıldığını ona kimin öğrettiğini sormakta, Zirr de verdiği cevapta bunun Kur'ân'da geçtiğini belirterek “Kulunu geceleyin Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksâ'ya götüren (her türlü eksiklikten) münezzehtir” buyruğunu okumaktadır. Rivâyetin devamında Huzeyfe Zirr'e bu âyette “mescidin içinde namaz kıldı” şeklinde bir ifade bulunup bulunmadığını sormakta, Zirr de bulunmadığı cevabını vermektedir. Bunun üzerine Huzeyfe Allah'a

⁴²¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 20-21; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 309-310; Beyhakî, *Delâil*, 2: 359-360; Ahmed, 3: 377; Buhârî, “Tefsîr”, 4710; Müslim, “İman”, 170. Rivâyet İbn Şihâb ve Saîd b. Müseyyeb yoluyla nakledilmekte olup zayıftır.

yemin ederek o gece Resûlullah'ın o mescidin içinde namaz kılmadığını, şâyet içinde namaz kılmış olsaydı, “Beytûlatik'te (Mescid-i Haram'da) üzerinize namaz farz kılındığı gibi, onun da içinde namaz kılmak size farz olurdu” sözlerini sarf etmektedir. O sözünün devamında tekrar Allah'a yemin ederek Cebrâil ile Resûlullah'ın semanın kapıları kendilerine açılınca kadar Burak'tan inmediklerini; orada cenneti, cehennemi ve ahirette vaat edilenlerin tamamını gördüklerini ve sonra da ilk başladıkları yere geri döndüklerini savunmaktadır. Huzeyfe, Resûlullah'ın kendisinden kaçmaması için Burak'ı bağladığına dair anlatımların doğru olmadığını söylemekte, hâlbuki o Burak'ı ona gizliyi ve açığı bilen Allah'ın, onun emrine verdiğini beyan etmektedir. Rivâyetin sonunda Huzeyfe, kendisine Burak'ın nasıl olduğunu soran Zirr'e, onun uzun, beyaz bir binek olup gözünün ulaştığı yere adımını attığını belirten sözleriyle cevap vermektedir.⁴²²

Bu rivâyetle ilgili değerlendirme yapan müellif, Huzeyfe'nin bu söylediğinin bir nefy olduğunu söylemektedir. O daha önceki ve gelecek olan rivâyetlerde geçtiği şekilde diğerlerinin ‘Resûlullah'ın Burak'ı halkaya bağladığını ve Beytûlmakdis'te namaz kıldığını’ söylemelerinin Huzeyfe'nin görüşüne göre tercih edileceğini ifade etmektedir. İbn Kesîr'in Beyhakî'den oldukça uzun bir metinle aktardığı rivâyetle, Resûlullah ashâbına isrâ gecesinde yaşananları şöyle anlatmıştır.

“Bir gece ben Mescid-i Haram'da uyurken birisi gelip beni uyandırdı. Ben de uyandım. Ama hiçbir şey görmedim. Derken bir hayal görür gibi oldum. Gözümle onu takip ettim ve nihâyet Mescid-i Haram'ın dışına çıktığımda bir binek ile karşılaştım. O binek sizin bineklerin arasında en çok şu katırlarınızı andırır. Kulakları sallanan bir binektir, ona Burak denilir. Benden önce de nebîler Burak'a binerlerdi.”

Rivâyetin devamında Resûlullah Mescid-i Haram'dan çıktığında Burak'ın sırtında iken yolda önce sağ sonra sol taraftan kendisine birinin seslendiği, akabinde üzerinde süs eşyaları ile kollarını açmış bir kadının kendisine soru sormak için beklemesini istediği anlatılmaktadır. Burada Resûlullah yolda hiç durmadan Beytûlmakdis'e gelmektedir. Cebrâil sonrasında açıklama yaparak kendisini sağdan çağırının Yahudilerin davetçisi olduğunu ve isteğine cevap verseydi ümmetinin Yahudileşeceğini, soldan seslenen kişinin Hristiyanların davetçisi olduğunu ve isteğine cevap verseydi ümmetinin

⁴²² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 21; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 310-311; Ahmed, 5: 387; Tirmizî, “Tefsîr ”, 18 (3147); Tayâlisî, *Müsned*, 1: 327 (411); Nesâî, *Sünen-i Kübrâ*, “Tefsîr ”, 11216. Rivâyet Huzeyfe b. Yemân'dan gelmektedir.

Hristiyanlaşacağını, süs eşyası takıyan kadının dünya olduğunu ve yanında dursaydı ümmetinin dünyayı ahirete tercih edeceğini söylemektedir. Rivâyetin devamında Resûlullah ve Cebrâil Beytûlmakdis'e girmekte ve her biri iki rekât namaz kılmaktadır. Sonrasında kendisine Âdemoğullarının ruhlarının üzerinde yükseldiği ve yaratılmışların daha güzelini görmedikleri mi'rac getirilmektedir. O ölen bir kimsenin o esnada miraca hayranlığından dolayı gözünü semaya dikerek baktığını belirtmektedir.

Resûlullah, Cebrâil ile yukarı çıktığında dünya semasının sorumlusu olan ve kendisine İsmail denilen bir melek gördüğünü, onun önünde her birinin beraberinde yüz bin melekten oluşan askerleri bulunan yetmiş bin melek olduğunu beyan etmektedir. Rivâyetin devamında Cebrâil, dünya semasının açılmasını istemekte, kapıda kendisine yanında kim olduğu ve ona nübüvvet verilip verilmediği sorulmakta ve Cebrâil soruların cevabını vermektedir. Resûlullah'ın orada Âdem'i Allah'ın onu kendi sûreti üzere yarattığı haliyle gördüğünü ve hiçbir şeyinin değişmediğini, onun soyundan gelen müminlerin ruhlarının ona arz edildiğini gördüğü zaman Âdem'in "Hoş bir ruh ve hoş bir nefistir bu, haydi bunu İliyyin'e koyun" dediği belirtilmektedir. Soyundan gelen günahkârların ruhları kendisine arz edildiğinde ise Âdem'in "bu kötü bir ruh ve kötü bir nefistir, haydi bunu siccine koyun" dediği ve Resûl Cebrâil'e bu şahsı sorduğunda onun Âdem olduğunu öğrendiği zikredilmektedir. Sonra Resûlullah yoluna devam etmekte ve bazı hadiseler görmektedir. Önce üzerinde kesilmiş et bulunan ve kendisine kimsenin yaklaşmadığı masalar, ardından yanı başında insanların yediği ve kokmuş kötü kokan etlerin bulunduğu masalar gördüğünü, bunların kim olduğunu sorduğunda "senin ümmetinden olup helali terk edip harama gidenlerdir" cevabını aldığı zikredilmektedir. Sonra Rasûl karınları evler kadar büyük kimseler gördüğünü, onlardan birinin kalkmak istediğinde yere düşerek "Allah'ım. Ne olur kıyamet kopmasın" dediklerini, onların Firavun ailesinin su taşıyıcılarının yolu üzerinde olduğu, su taşıyıcılarının gelip onları çiğnediği, onların Allah'a feryat ettiklerini duyduğunu, Resûlullah Cebrâil'e bunları sorduğunda "Bunlar senin ümmetinden olup faiz yiyenlerdir" cevabını aldığı nakledilmektedir. Rivâyetin devamında Resûl bir süre daha gitmekte ve dudakları deve dudaklarını andıran kimseler gördüğünü, ağızlarının açılarak içine kor ateşlerden atıldığını, bu ateşin onların altlarından çıktığını ve feryatlarını duyduğunu, bunların kim olduğunu sorduğunda ise Cebrâil'den bunların Resûl'ün ümmetinden zulümle yetimlerin mallarını yiyenler olduğunu öğrenmektedir. Rivâyetin devamında azap gören ve Allah'a feryat eden zina eden kadınlar, laf getirip götüren ve alay maksadıyla kaş göz

işareti yapan kimseler zikredilmekte, bu ikinci zikredilenlerin de yanlarından et kesildiği ve ağızlarına verildiği ve kendilerine “(dünyada iken) kardeşinin etinden yediği gibi ye” denilerek azap edildiği nakledilmektedir.

Sonrasında Resûlün ikinci dünya semasında yaratıkların en güzeli olarak vasıflandırdığı Yûsuf’u görmesi ve selamlaşmaları, üçüncü semada Yahyâ ve Îsâ ile selamlaşmaları ve beraberlerinde kendi kavimlerinden bazı kimseleri görmesi, dördüncü semada Allah’ın yüksek bir mekâna yükseltmiş olduğu İdrîs’i görmesi ve selamlaşmaları, beşinci semada Hârûn’u görmesi zikredilmektedir. Resûlün Hârûn’u tasvir etmesi, Cebrâil’inse onu tanıtırken onun kavmi arasında sevildiğini, İmran oğlu Hârûn olduğu ve onunla birlikte kavminden kimselerin de olduğunu söylemesi, Resûl ile Hârûn’un selamlaşmaları, altıncı semada İmran oğlu Mûsâ’yı görmesi, onu esmer, saçı gür birisi olarak anlatması zikredilmektedir. Cebrâil’in Mûsâ’yı Resûle tanıtırken onunla birlikte kavminden bazı kimselerin olduğu bilgisini vermesi ve Mûsâ’nın ‘insanların kendisinin Allah nezdinde Resûlullah’tan daha değerli olduğunu’ ileri sürdüklerini fakat aksine, Muhammed’in Yüce Allah nezdinde kendisinden değerli olduğunu söylemesi belirtilmektedir. Sonrasında ise Mûsâ ile selamlaşmaları, yedinci semada Halilü’r-Rahman İbrâhim’i sırtını Beytülma‘mûr’a yaslanmış olduğu halde, onunla birlikte kavminden bazı kimseler olduğu halde görmesi ve selamlaşmaları olayları nakledilmektedir. Resûlullah burada ümmetini iki yarıya bölünmüş gördüğünü, bir kısmının üzerinde beyaz elbiseler diğer kısmında ise kül rengi elbiseler olduğunu gördüğünü, kendisinin üzerinde beyaz elbise bulunanlarla birlikte Beytu’l-ma’mur’a girdiğini, kül rengi elbiselilerin ise perdelenip içeriye alınmadığını ifade etmekte, fakat onların da hayır üzere olduğu bilgisini eklemektedir. O birlikte Beytülma‘mûr’da namaz kıldıkları ve birlikte dışarı çıktıklarını söylemektedir. Sonrasında ise Beytülma‘mûr hakkında, orada her gün yetmiş bin meleğin namaz kıldığı ve kıyamete kadar bir daha oraya dönmedikleri bilgisini vermektedir.

Rivâyetin devamı şöyle gelmektedir. “Sonra Sidretü’l-müntehâ’nın yanına itildim. Onun bir yaprağı hemen hemen bu ümmetin tamamını örter. Onda selsebîl denilen bir pınarın aktığını gördüm. O pınardan da iki nehir çıkıyordu. Bunların biri Kevserdir, diğerine de rahmet ırmağı denilir. Onda yıkandım, sonra benim geçmiş ve gelecek bütün günahlarım bana bağışlandı. Sonra cennete itildim”.

Resûlullah’a cennet ve cehennem gösterilmektedir. O cennette gördüğü ırmaklar, narlar ve kuşların özelliklerini anlatarak, oradaki nimetleri hiçbir gözün görmediği, duymadığı ve hiçbir insanın hatırlından geçirmediği nimetler olarak tavsif etmektedir. Cehennemde ise Allah’ın gazabının, azarının ve intikamının olduğunu görmektedir. Cehennem ateşini gördükten sonra cehennem önünde kapatılmakta ve Sidretü’l-Münteha’ya itilmektedir.

Resûlullah Sidre’yi şöyle anlatmaktadır. “Beni (birşeyler) bürüyüp örttü. Benimle onun arasında bir yayın iki ucu kadar ya da ondan daha yakın bir mesafe kalmıştı. Her bir yaprağa meleklerden bir melek indi”. Resûlullah’a burada elli vakit namaz farz kılınmakta ve yapılan her bir iyiliğe on katı mükâfat olduğu bildirilmektedir. Diğer rivâyetlerden farklı bir ayrıntı olarak, Hz. Mûsâ Resûlullah’ın yanına geldiğinde ona ‘ümmetinin kendilerine emredilen bu namaza güçleri yetmediğinde onların küfre sapacaklarını’ bildirmektedir. Burada Hz. Mûsâ ile Resûlullah arasında geçen namaz vakitlerinin indirilişi hakkındaki diyalog önceki rivâyetlerde zikredildiği gibidir. Ayrıca Resûlün Rabbine yakarırken kendi ümmetinin ümmetlerin en zayıfı olduğunu ifade etmesi, namazın onar onar indirilmesi ve nihâyet beşe inmesi hadiseleri nakledilmektedir.

Rivâyetin devamında Mekke’de sabahlayan Resûlullah’ın yaşadığı hadiseleri müşriklere anlattığı görülmektedir. Beytûlmakdis’e binek üzerinde gidişin iki aylık bir mesafe olması dolayısıyla, Ebû Cehil’in iki aylık mesafenin bir gecede katedilmesinden duyduğu şaşkınlık ve hayret ifade edilmektedir. Ayrıca Resûlullah’ın onlara yolda gördüğü Kureyş’e ait bir deveyi, kervandaki her bir adamın, develerin ve üzerindeki eşyalarının durumunu haber verdiği, müşriklerden Beytûlmakdis’i iyi bilen bir kişinin ona mescidin yapısı, şekli ve dağa yakınlığına dair soru sorduğu zikredilmektedir. Devamında Beytûlmakdis’in bulunduğu yerden sökülüp Resûl’ün önüne getirildiği ve ona bakarak mescidin özelliklerini söylemesi üzerine o şahsın Muhammed’in doğru söylediğini itiraf ettiği bilgileri nakledilmektedir.⁴²³

İbn Kesîr, senedi zayıf olan bu rivâyeti zikretme sebebi olarak rivâyetin Beyhakî’deki başka rivâyetler lehine şâhitler ihtiva etmesi olduğunu belirtmektedir. Hemen arkasından Beyhakî’den naklettği aşağıdaki rivâyeti zikretmektedir.

⁴²³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 21-25; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 311-317; Beyhakî, *Delâil*, 2: 390-396; Taberî, 14: 436-441. Rivâyet Ebû Saîd el-Hudri kanalıyla gelmekte olup senedinin zayıf olduğu belirtilmektedir. İbn Kesîr bu rivâyetin Taberî’de, İbn İshak’ta ve İbn Ebî Hâtim’de de rivâyet edildiğini, ancak garip ve münker olduğunu ifade etmektedir.

Beyhakî'den alınan rivâyette, Resûlullah'a söylenen 'Ey Allah'ın Resûlü, ümmetinden bazı kimseler isrâ hadisesinde senden hayret verici şeyler tahdis etmektedirler' sözü üzerine Allah Resûlü soran kişiye "Onlar kıssacıların hadisidir" şeklinde cevap verdiği nakledilmektedir.⁴²⁴ İbn Kesîr'in bu hadisi, önceki hadisın sahîh olmadığına delil göstermek üzere naklettiği görülmektedir.

Müellifin Tirmizî'den naklettiği siyerle ilgili bir rivâyette, Resûlullah'ın ashâbına gece vakti Mekke'de yatsı namazını kıldırdıktan sonra Cebrâil'in eşekten yüksek, katırdan alçak beyaz bir binekle geldiği, ona binmesini söylediği, fakat bineğin zorluk çıkardığı, Cebrâil'in de kulağından tuttuktan sonra Resûlullah'ı ona bindirdiği bildirilmektedir. Sonrasında bineğin gözünün değdiği yere ayaklarını koyarak onu götürdüğü ve sırayla Yesrib, Medyen ve Beytulahm'de inerek bu mekânlarda namaz kıldıktan sonra şehre sağ tarafındaki kapısından girdikleri ve mescidin kiblesine bineğini bağlayıp onun bir yerinde namaz kıldığı bilgileri nakledilmektedir. Bu esnada Resûlullah susamış ve kendisine içerisinde süt ve bal bulunan iki kap getirilmiş, Resûlullah sütü tercih etmiştir. Kendisine orada gördüğü yaşlı birisi tarafından fitrata uygun olanı aldığı ve kendisine hidâyet olunacağı söylenmiştir.

Akabinde Resûlullah cehennemi görmüş ve onu oldukça sıcak bir su kaynağına benzetmiştir. Resûlullah dönüş yolunda Kureyş'e ait kaybolmuş bir deve ve kervanın yanından geçmiş, kervandakilere selam vermiş, sabah olmadan da Mekke'ye geri dönmüştür. Döndüğünde Ebû Bekir'e gece Beytü'l-makdis'e gittiğini haber vermiştir. Ebû Bekir oranın bir aylık mesafede olduğunu söylemiş ve kendisine Beytülmakdis'i anlatmasını istemiştir. Rivâyetin bu kısmında Resûlullah onu görürcesine önüne yol açıldığını ve kendisine ne sorulduysa mutlaka cevap verdiğini bildirmektedir. Ebû Bekir onun Allah'ın Resûlü olduğuna şahitlik etmiş, müşrikler de bunun Muhammed'in bir iddiası olduğunu söylemişlerdir.

Rivâyetin devamında Allah Resûlü söylediklerinin doğruluğunun ispatı olarak yolda gördüğü kervandan ve kaybolan deveden bahsetmiştir. Resûlullah onlara kervanın nerede konaklayacağını ve ne zaman geleceğini, develerinin özelliklerine varıncaya kadar haber vermiştir. Dediği gün gelince insanlar çıkıp yola bakmaya başlamışlar ve

⁴²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 26; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 318; Beyhakî, *Delâil*, 2: 405. Rivâyet Yezid b. Ebî Hâkim yoluyla gelmektedir.

nihâyet günün yarısına yakın bir süre geçince Resûlullah'ın nitelediği o deve önlerinde bulunduğu halde kervan gelmiştir.⁴²⁵

İbn Kesîr, hadisin içinde sahih hususlar olduğu gibi, Resûl'ün Beyti Lahm'de namaz kılması, Ebû Bekir'in Beytûlmakdis'in niteliklerine dair soru sorması vb. nedenlerden dolayı münker olan hususların da olduğunu ifade etmektedir.

Müellifin İmam Ahmed'den naklettiği rivâyette, Hz. Peygamber'in isrâya götürüldüğü gece cennete girdiği ve orada müezzin Bilal'in sesini duyduğu belirtilmiştir. Resûlullah insanların yanına geri döndüğünde Bilal'i cennette gördüğünü ifade ederek onun kurtulduğunu söylemiştir. Rivâyetin devamında râvi İbn Abbas, Mûsâ'nın Hz. Peygamber'e selam verip onu karşıladığını beyan etmiş, sonrasında Mûsâ'nın görüntüsü tasvir edilmiştir. Mûsâ esmer, uzun boylu, saçları kulakları hizasında ya da daha yukarda düz saçlı birisi olarak nitelenmiştir. Allah Resûlü Cebrâil'e bu şahsın kim olduğunu sorduğunda Cebrâil onun Mûsâ olduğunu bildirmiştir. Rivâyetin devamında İbrâhim saygın, heybetli, yaşlı bir zat olarak Resûle görünmüş, onu karşılamış ve selam vermiştir. Cebrâil Resûlullah'ın sorması üzerine ona İbrâhim'i de tanıtmıştır. Rivâyette peygamberlerin hepsinin de ona selam verdiği belirtilmiştir.

Allah Resûlü sonra cehenneme de bakmış ve orada Cebrâil'in tanıtmasıyla insanların gıybetini yapan kişileri leş yiyen kimseler olarak, Salih'in dişi devesini kesen adamı da kırmızı tenli, oldukça morarmış bir adam olarak görmüştür. Rivâyetin devamında Hz. Peygamber Mescid-i Aksâ'ya gelince namaz kılmış, etrafına birkaç defa baktığında bütün nebîlerin onunla birlikte namaz kıldıklarını görmüştür. Namazını bitirince kendisine sağ ve sol tarafından süt ve bal getirilmiş, Allah Resûlü de sütü alıp ondan içmiştir. Elinde kâse bulunan kişi de fitrata isabet ettirdiğini söylemiştir.⁴²⁶

Müsned'de zikredilen bir başka rivâyete göre, Hz. Muhammed geceleyin Beytûlmakdis'e götürülmüştür. Sonra aynı gece geri gelerek Kureyşliler'e gece gidişini, Beytûlmakdis'in belirgin özelliklerini ve kervanlarının durumunu anlatmıştır. Rivâyette bazı kimselerin Hz. Muhammed'in söylediklerini kabul etmeyerek kâfirler olarak irtidâd

⁴²⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 26-27; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 318-320; Beyhakî, *Delâil*, 2: 355-356. Rivâyet Şeddâd b. Evs kanalıyla bize ulaşmaktadır. Beyhakî hadisin sahih bir senetle geldiğini söylemektedir. İbn Kesîr, bu hadisi Buhârî'nin Tirmizî'den rivâyet ettiğini ve Buhârî'nin hadisin sahih bir isnadı olduğunu söylediğini ve hadise şahit olmak üzere isrâya dair çok sayıda hadis kaydettiğini nakletmektedir.

⁴²⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 27-28; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 320; Ahmed, *Müsned*, 1: 257. Rivâyet Abdullah b. Abbas yoluyla gelmektedir. İbn Kesîr bu rivâyetin senedi sahih olduğu halde Buhârî ve Müslim'de geçmediğini beyan etmiştir.

ettikleri, Yüce Allah'ın da Ebû Cehil ile birlikte onların boyunlarının vurulmasını emrettiği zikredilmiştir. Rivâyetin devamında Ebû Cehil'in 'Muhammed bizi zakkum ağacı ile korkutuyor. Haydi, hurma ve tereği getirin de zıkkımlanalım' dediği belirtilmiştir.

Rivâyette Allah Resûlü'nün Deccâl'i de uykuda değil de dünya gözü ile gerçek sûretinde gördüğü, aynı şekilde Îsâ, Mûsâ ve İbrâhim peygamberleri de gördüğü zikredilmiştir. Nebî kendisine Deccâl hakkında soru sorulunca onu iri yarı, saçları çok ve dağınık, bulanık beyaz tenli, gözlerinden birinin parıldayan bir yıldızı, saçlarının da bir ağacın dallarını andırdığı biri olarak tasvir etmiştir. Sonrasında Resûlullah Îsâ'yı beyaz tenli, düz saçlı, keskin bakışlı, hilkatinden göbeksiz, karnı küçük biri olarak, Mûsâ'yı da saçı gür, hilkati itibarıyla güçlü, esmer biri olarak gördüğünü beyan etmiştir. O, İbrâhim'in görüntü olarak kendisine benzediğini haber vermiş, Cebrâil'in teşvikiyle Mâlik'e de selam vermiştir.⁴²⁷

Müellifin Beyhakî'den yaptığı nakilde, Resûlullah isrâya götürüldüğü gece gördüğü Mûsâ ve Îsâ peygamberleri tasvir etmiştir. Mûsâ b. İmran'ın uzun boylu, saçı dalgalı bir kişi olduğunu, Şenûeliler'den bir adamı andırdığını, Meryem oğlu Îsâ'yı da hilkati itibarıyla orta boylu, kırmızı ile beyaz tenli, saçları düzgün birisi olarak gördüğünü belirtmiştir. Allah Resûlü'ne cehennemin bekçisi Mâlik ve Deccâl de gösterilmiştir.⁴²⁸

Beyhakî'den alınan bir başka rivâyette, Resûlullah isrâya götürüldüğü gece yanından çok hoş bir koku geçtiğini, bu kokuyu sorduğu zaman Firavun'un kızının Allah'a iman etmiş olan tarayıcısı ve onun çocukları olduğunu öğrenmektedir. Nihâyetinde bu hanımın çocuklarıyla birlikte Firavun tarafından kızdırılmış kazana atıldığı ve kadının çocuğunun kazana atılmadan önce konuştuğu bilgileri verilmektedir. Rivâyetin sonunda Resûlullah, dört kişinin çocukluklarında konuştuklarını haber vermiştir. Bunların, burada bahsi geçen kazana atılan hanımın çocuğu, Yûsuf'un şahidi, Cureyc'in adamı ve Meryem oğlu Îsâ olduğu belirtilmiştir.⁴²⁹

⁴²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 28; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 321; Ahmed, *Müsned*, 1: 374; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübra*, 11219. Abdullah b. Abbas rivâyet etmiştir. İbn Kesîr Nesâî'den rivâyetin sahih olduğunu nakletmektedir.

⁴²⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 28; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 321-322; Müslim, "İman", 165; Beyhakî, *Delâil*, 2: 386; Buhârî, "Ehadisü'l-enbiya", 3396, "Bed'ül-halk", 3239. Rivâyet İbn Abbas'tan gelmektedir. İbn Kesîr, hadisin Buhârî ve Müslim'de tahric edildiğini beyan etmiştir.

⁴²⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 29; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 322; Beyhakî, *Delâil*, 2: 389. Sahabi râvisi İbn Abbas'tır. İbn Kesîr, bu hadisin Buhârî ve Müslim'de tahric edilmediğini belirtmektedir.

Müellif İmam Ahmed'den bir başka rivâyet nakletmektedir. Rivâyete göre isrâya götürüldüğü gece Mekke'de sabahlayan Resûlullah, kendi durumuna insanların şaşıracağını ve kendisini yalanlayacaklarını anlamasından dolayı ayrı bir yerde üzüntülü bir halde oturmaktadır. Yanından geçen Ebû Cehil onun yanına alay maksatlı oturmaktadır. Resûl ona bu gece Beytûlmakdis'e gittiğini anlatmakta, Ebû Cehil hayretle ondan bu anlattıklarını kavmine de anlatmasını istemekte, akabinde kavmine de anlatmaktadır. Onların Resûlün gece Beytûlmakdis'e gidip, sonra yanlarında Mekke'de sabahlaması hadisesine şaşırımları sebebiyle kiminin alkışla, kiminin hayretle elini başına koyarak tepki verdiği, aralarında o şehri ve mescidi görmüş kimseler de olduğu için ondan mescidin niteliklerini anlatmasını istedikleri nakledilmiştir. Rivâyetin devamında Resûlullah'ın mescidin niteliklerini anlatırken zorlanması üzerine Allah tarafından mescidin gözünün önüne getirildiği ve Akil'in evinin yakınına bırakıldığı, kendisinin de ona bakıp niteliklerini anlatmaya başladığı zikredilmektedir. Ravi, Resûlullah'ın mescidin kendi belleyemediği niteliklerini de saydığını ve oradakilerin 'Allah'a yemin olsun ki bunları isabetli ve doğru söyledi' dediklerini de ifade etmektedir.⁴³⁰

İbn Kesîr, Beyhakî'den naklettiği rivâyette, Resûlullah'ın isrâ gecesinde Sidretü'l-müntehâ'ya kadar vardığını söylerken o sidrenin altıncı semada olduğunu vurgulamaktadır. Yukarıya çıkartılan oradan alınsın diye en son oraya kadar götürülmekte, Sidre'nin üstünden aşağıya indirilen de oraya getirilip oradan alınmaktadır. "Hani Sidre'yi bürüyen bürüyordu." (Necm, 16) âyetini zikreden râvi İbn Mes'ûd, Sidre'yi altından keleklerin bürüdüğünü ve Resûlullah'a da beş vakit namaz ve Bakara sûresinin son âyetlerinin verildiğini zikretmektedir. Ayrıca Allah'a şirk koşmayan büyük günah işlememiş kimselerin de affedildiği belirtilmektedir.⁴³¹

İbn Kesîr, Hasen b. Arefe'nin cüzünde yer aldığını belirttiği bir rivâyet nakletmektedir. Buna göre Cebrâil Resûlullah'a eşekten yüksek, katırdan alçak bir binek getirmiş, Resûl

⁴³⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 29; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 322-323; Ahmed, *Müsned*, 1: 309; Nesâî, *Sünen-i Kübra*, "Tefsîr", 11221; Beyhakî, *Delâil*, 2: 363. İbn Abbas'tan nakledilmiştir.

⁴³¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 30; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 2: 353; 6: 324; Müslim, "İman", 173; Beyhakî, *Delâil*, 2: 372-373. Rivâyet Abdullah b. Mes'ûd'dan gelmektedir. İbn Kesîr, bu hadisin Müslim'de de yer aldığını belirtmektedir. Müellif bu hadisle ilgili yaptığı değerlendirmede, Beyhakî'nin 'Abdullah b. Mes'ûd'un sözünü ettiği bu hususlar, mi'rac hadisinin bir bölümüdür. Bunu Enes b. Mâlik, Mâlik b. Sa'saa'dan, o nebiden diye rivâyet ettiği gibi; ayrıca Ebû Zerr'den, o nebiden diye rivâyet etmiştir' sözünü zikretmektedir. O Beyhakî'nin bunu mürsel olarak da rivâyet etmiş bulunduğunu ve bu görüşün arkasından üç hadisi de sıraladığını nakletmektedir.

binmiş ve birlikte yola koyulmuşlardır. Nihâyet uzun boylu, saçları düzgün, esmer, Şenûeliler'den bir kişiyi andıran bir adamın yanından geçmişlerdi. Bu adam sesini yükselterek 'ona ikramda bulundun, onu üstün tuttun' diyerek Rabbine serzenişte bulunuyordu. Devamında Resûlullah ona selam verdiklerini, onun da bu selamı aldığını ve bu şahsın Resûlullah'ı kastederek Cebrâil'e yanındaki kişiyi sorduğunu, Cebrâil'in Hz. Peygamberi tanıtmaya üzerine o şahsın resûle selam verdiğini anlatmaktadır. Oradan ayrıldıklarında Resûlullah Cebrâil'e bu şahsın kim olduğunu sormakta, o da İmran oğlu Mûsâ olduğunu haber vermektedir. Ayrıca onun kime serzenişte bulunduğunu da sormakta, Cebrâil de bu serzenişin Muhammed hakkında olduğunu beyan etmektedir. Hz. Peygamber'in burada Mûsâ'nın Rabbine karşı sesini yükseltmesine şaşıtığı görülmekte, Cebrâil de Mûsâ'nın keskin tabiatını Yüce Allah'ın bildiğini vurgulamaktadır.

Biraz ilerlediklerinde altında aile fertleriyle birlikte yaşlı bir zatın bulunduğu büyükçe bir ağacın yanından geçtikleri, Cebrâil'in Resûlullah'a atası İbrâhim'e doğru gidip ona selam vermesini söylediği, İbrâhim'in onun selamını alması ve Cebrâil'e Muhammed'i sorması üzerine Cebrâil'in Hz. Peygamber'i tanıtmaya hadiseleri anlatılmaktadır. Rivâyetin devamında Hz. İbrâhim 'Oğulcağızım, sen bu gece Rabbinle karşılaşacaksın. Gerçek şu ki senin ümmetin ümmetlerin sonuncusu ve en zayıflarıdır. Eğer karşılanacak ihtiyacının tamamı ya da büyük bir kısmı ümmetin hakkında olmasını sağlayabilirsen yap' demektedir.

Devam eden yolculuk sonrasında nihâyet Mescid-i Aksâ'ya varmışlardır. Hz. Peygamber inerek bineği nebîlerin bineklerini bağladıkları mescidin kapısındaki halkaya bağlamış, sonra mescidin içine girmiş ve kimisi kıyamda, kimisi rûkûda, kimisi de secde halinde olan nebîleri tanıdığını ifade etmiştir. Sonra kendisine içinde bal ve süt bulunan iki kâse getirilmiş. O sütü alıp tercih etmiştir. Cebrâil de Muhammed'in fitratı isabet ettirdiğini söylemiştir. Sonra namaz için kamet getirilmiş, Hz. Peygamber nebîlere imam olmuş, sonra da Cebrâil'le birlikte ayrılıp gelmiştir.⁴³²

İbn Kesîr burada bir değerlendirme yapmakta ve hadisin isnadının garip olduğunu, *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin bu hadisi eserlerine almadıklarını belirtmektedir. Onun

⁴³² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 30-31; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 324-325. Rivâyeti Ebû Ubeyde babası Abdullah b. Mes'ûd'dan nakletmektedir. Abdürrezzâk el-Mehdî'nin belirttiğine göre hadis, Ebû Ubeyde ile babası İbn Mes'ûd arasında mürsel kabul edilmektedir. Ancak kendisinde bir parça gariplik olduğu söylense de birçok bölümünü destekleyen şahitler bulunmaktadır.

burada senedin yanısıra metin tenkidi de yaptığı görülmektedir. O hadisteki garip bazı ifadeleri zikretmekte, sonra da rivâyeti *Sahîh*'lerde meşhur olan şekli ile karşılaştırmaktadır. Buna göre nebîlerin ona dair ilkin soru sormaları, sonra da yanlarından ayrıldıktan sonra Resûlullah'ın onlar hakkında soru sorması gariptir. Zira daha önce geçtiği üzere *Sahîh*'lerde meşhur olan muhteva, Cebrâîl'in onlara, tanıdık birisine verilen bir selam versin diye kim olduklarını kendisine önceden öğrettiğidir. Yine burada mescide girmeden önce nebîlerle bir araya geldiği belirtilmektedir. Hâlbuki sahih olan nebîlerle semâvâtta bir araya geldiğidir. Sonra ikinci olarak onlar da onunla birlikte oldukları halde Beytûlmakdis'e indiği ve orada onlara namaz kıldırıldığı, sonra da Burak'a binerek Mekke'ye geri döndüğüdür.

Görüldüğü üzere İbn Kesîr burada da diğer rivâyetlerle bir karşılaştırma yaparak sahih olan meşhur rivâyetler lehine tercihte bulunmaktadır.

Müellifin İmam Ahmed'den isrâ gecesi ile ilgili naklettiği bir diğer rivâyette, Resûlün isrâya götürüldüğü gece İbrâhim, Mûsâ ve İsâ peygamberlerle karşılaştığı ve onların kendi aralarında kıyametin kopmasını ve kıyamet alametlerini tartıştıkları bilgileri verilmektedir.⁴³³

Taberânî'den nakledilen siyer rivâyetinde, Resûlullah'ın Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya götürüldüğü gece Zemzem ile Makam-ı İbrâhim arasında, Cebrâîl onun sağında, Mîkâîl de solunda iken bu meleklerin onu en yüksek semalara uçurdıkları zikredilmiştir. Geri döndüğünde o en yüksek semalarda pek çok tesbih işittiğini, yüksek semaların da Yüce Allah'ın haşyetinden onu tesbih ettiğini belirtmektedir. Hadisin "Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar O'nu tesbih ederler..." (İsrâ 17/44) âyetinin tefsirinde de zikri geçtiği görülmektedir.⁴³⁴

Ömer b. Hattâb, Câbiye'de bulunuyorken Beytûlmakdis'in fethi sözkonusu edilmektedir. Ömer b. el-Hattâb, Kâ'b'a Beytûlmakdis'te nerede namaz kılmasının uygun olacağını sormaktadır. Kâ'b da kayanın arkasında namaz kılar ise Kudüs'ün tamamının onun önünde olacağını söylemektedir. Bu söz üzerine Ömer, onun bu söylediklerinin Yahudiliğin söylediklerine benzediğini, fakat kendisinin Resûlullah'ın namaz kıldığı yerde namaz kılacağını belirtmektedir. Sonra kibleye doğru ileri geçip

⁴³³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 31; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 326-327; İbn Mâce, "Fiten", 33 (4081); Ahmed, *Müsned*, 1: 375. Rivâyet bize Abdullah b. Mes'ûd'dan ulaşmaktadır.

⁴³⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 32, 79; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 327, 408; Heysemî, *Mecma'*, 1: 78. Rivâyet Abdurrahman b. Kuraz yoluyla gelmektedir. Hadisin münker olduğu söylenmiştir.

namaz kılmış, ardından gelip ridasını yaymış ve oradaki çöpleri ridası içerisine süpürmüştür. Bunun üzerine herkes de orayı süpürmüştür. Bu bilgiler İmam Ahmed'den aktarılan bir başka siyer rivâyetinde zikredilmektedir.⁴³⁵

Taberî'de oldukça uzun bir metinle zikredilen Ebû Hüreyre rivâyetinde, Cebrâîl'in beraberinde Mîkâîl ile nebînin yanına gelmesi, Resûlullah'ın kalbini paklamak ve göğsünü açıp göğsüne genişlik vermek için Mîkâîl'e hitaben zenzem suyundan bir leğen getirmesini istemesi anlatılmaktadır. Devamında ise Cebrâîl'in Resûlün karnını yarması ve üç kez yıkaması, Mîkâîl'in ona üç leğen zenzem suyu getirmesi, Cebrâîl'in de nebînin göğsünü açarak kin ve bütün kötü hisleri çıkarıp onu hilm, ilim, iman, yakın ve İslâm ile doldurduktan sonra omuzları arasına nübüvvet mührünü basması hadiseleri nakledilmektedir. Sonrasında bir bineğin üzerinde Cebrâîl'le yol alan Resûl, önce bir günde ekin eken, ekinlerini biçen ve biçtikçe eski haline dönen bir topluluk görmekte, sorduğunda bunların Allah yolunda cihad eden mücâhidler olduğunu öğrenmektedir. Ardından başları kaya parçalarıyla yarılan ve sürekli tekrar eski haline dönen topluluğu görmekte, sorduğunda bunların farz namazı tembellik ederek kılmayanlar olduğunu öğrenmektedir. Devamında yine farklı şekillerde azab gören mallarının zekâtını vermeyen, zina eden, yol kesen, emanetleri geri ödemeyen kimseler, fitne zamanının hatipleri, söylediği büyük sözden pişman olup onu geri çeviremeyen kimseler zikredilmektedir. Rivâyetinde ayrıca cennetin sesi ve kokusunun oraya girecekleri davet etmesi ve Allah'tan kendisine vaat ettiklerini istemesi, Allah'ın da iman eden, salih amel işleyen ve şirk koşmayanların cenneti hak edeceklerini buyurması anlatılmaktadır. Cehennemnin kötü kokusu ve sesiyle kendisine vaat edilenleri istemesi, Allah'ın da erkek kadın her müşrik, kâfir, murdar ve iman etmeyen zorbanın cehenneme ait olduğunu buyurması; cennetin de cehennemnin de buna razı olmaları nakledilmektedir. Rivâyetinde daha sonra Resûlullah Beytülmakdis'e varmakta, inip bineğini kayaya bağlamakta, önce meleklerle birlikte namaz kılmakta sonra enbiyanın ruhlarıyla karşılaşmaktadır. Orada İbrâhim, Mûsâ, Dâvûd, Süleyman, İsâ ve Muhammed peygamberler Allah'ın kendileri üzerindeki nimetlerini, zikretmektedirler. Bu konuşmadan sonra Hz. İbrâhim, Hz. Muhammed'in üstün geldiğini ifade etmektedir.

Rivâyetin devamı şu şekildedir: “ Daha sonra ağızları kapalı üç kap getirildi. Onlardan içinde su bulunan kap getirildi, iç denildi. Ondan az bir şey içti. Bu sefer ona içinde süt

⁴³⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 32; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 327; Ahmed, 1: 38. Rivâyetin sahâbî râvisi Ömer b. Hattâb'dır. Muhakkik tarafından senedinin zayıf olduğu belirtilmektedir.

bulunan diğerkap verildi ve ona iç, denildi. O da kanıncaya kadar ondan içti. Daha sonra ona içinde şarap bulunan diğerkap verildi, iç denildi. Hayır, ben kandım, istemiyorum, dedi. Cebrâil kendisine: Bu, ümmetine haram kılınacaktır, şâyet ondan içmiş olsaydın, ümmetinden ancak çok azı sana uyardı, dedi. Sonra Cebrâil onu semaya çıkardı”.

Kapının açılması diyalogu ve hoş dileklerden sonra Resûlullah’ın ilk semada Âdem’i, ikinci semada İsâ ve Yahyâ’yı, üçüncü semada Yûsuf’u, dördüncü semada İdrîs’i, beşinci semada Hârûn’u, altıncı semada Mûsâ’yı, yedinci semada İbrâhim’i gördüğü bilgileri verilmektedir. Rivâyette bu peygamberler farklı şekillerde tavsif edilmişlerdir. Hz. Âdem hakkında hilkatı eksiksiz, sağ tarafında hoş bir kokunun geldiği bir kapı, sol tarafında da kötü bir kokunun estiği bir başka kapı olduğu, sağa bakınca güldüğü sola bakınca ağladığı, bu kapılardan birinin cennetin diğerinin cehennemin kapısı olduğu, soyundan cennete gideceklere sevindiği, cehenneme gideceklere de üzüldüğü bilgileri verilmektedir. Hz. Yûsuf hakkında onun diğer insanlardan güzel olduğu, İdrîs hakkında Allah’ın onu yüksekçe bir yere yükseltmiş olduğu, Hârûn hakkında ‘etrafındaki insanlara kıssa anlatan oturmuş bir adam’ ve Cebrâil’in ifadesiyle onun kavmi arasında sevilen bir kişi olduğu bilgileri verilmektedir. Mûsâ ise ‘oturmakta olan fakat yanından Resûl geçince ağlamaya başlayan bir adam’ olarak tavsif edilmektedir. Rasûl Cebrâil’e onun ağlamasının sebebini sorduğunda isrâil oğullarının kendisini en değerli kabul ettiklerini, fakat kendisinden sonra gelen bu adamın hem zatiyla hem de ümmetiyle zatını ve kendi ümmetini geçtiğini söylemektedir. İbrâhim (as) hakkında ise, Cebrâil’in anlatımıyla ‘yeryüzünde saçlarına ak düşen ilk kişi olduğu’ ifade edilmiş; onun yanındaki yüzleri bembeyaz kimselerin imanlarına zulüm karıştırmamış kimseler oldukları ifade edilmiştir. Renkleri biraz farklı olan ve salih amele kötü amel karıştırmış, tevbe etmiş ve tevbeleri kabul olmuş bazılarının ise peşpeşe birkaç nehre girerek beyazladıkları ve gelip diğer arkadaşlarının yanına oturdukları anlatılmıştır. Nehirlerin ilki Allah’ın rahmeti, ikincisi Allah’ın nimeti, üçüncüsü ise onlara tertemiz bir içecek içirdiği bir nehirdir, denmiştir. Rivâyet Resûlullah Sidre’ye varmıştır. Kendisine onun ümmetinden sünnet üzere yaşayan herkesin buraya ulaşacağı söylenmiştir. Onun dibinden kokusu ve tadı değişmeyen sudan, tadı değişikliğe uğramayan süttten, içenlere lezzet veren şaraptan, süzülmüş baldan, ırmakların çıktığı bir ağaç olduğunu görmüştür. Bu ağaç, bir süvarinin yetmiş yıl yol alsa dahi gölgesini bitiremeyeceği bir ağaç olarak anlatılmakta, onun bir yaprağının dahi ümmetin

tamamının üzerini örteceği ifade edilmektedir. Ardından Yüce yaratıcının nuru onu bürümüş, melekler de ağacın üstüne konan kargalar gibi Yüce Rabbin sevgisinden ötürü o ağacı bürümüştür. Yüce Allah bu esnada onunla konuşmakta ve ona “Dile” demektedir.

Rivâyetin devamında Resûlullah, Yüce Allah’ın İbrâhim’e, Mûsâ’ya, Süleyman’a ve Îsâ’ya verdiği nimet ve lütufları zikretmekte ve bu nimetlerden ötürü şeytanın onların aleyhine bir şey yapma imkânının olmadığını zikretmektedir. Bunun üzerine Allah Teâla konuşarak Peygamberi Muhammed’e verdiği nimetleri ve onun üstün kılındığı yönleri belirtmektedir. Sonrasında Resûlullah Rabbinin kendisini altı şeyle üstün kıldığını söylemekte ve bunları saymakta, kendisine elli vakit namazın farz kılındığını ifade etmekte, daha sonra Mûsâ’nın da teşvikleriyle bu vakitlerin beşe indirildiği fakat elli vakit sevabı verildiği anlatılmaktadır. Rivâyetin sonunda râvi Ebû Hüreyre’nin diliyle ‘Mûsâ’nın yanından geçtiği vakit Resûlullah’a karşı bütün nebîlerin en serti olduğu, yanına döndüğü vakit ise ona karşı diğer bütün peygamberlerin en hayırlısı olduğu’ belirtilmektedir.⁴³⁶

İbn Kesîr, hadisin senedini zikretmekte, kaynak olarak Beyhakî ve İbn Ebî Hâtim’de geçtiğini söylemektedir. Ravilerden Ebû Câfer er-Râzî’nin hıfzının kötü olması sebebiyle onun tek başına naklettiği rivâyetlere güvenilemeyeceğini, bu hadisin ise bazı lafızları ile garip ve münker bir hadis olduğunu ifade etmektedir. O, hadisin birkaç hadisin derlenip bir araya getirilmiş hali olma ihtimali ya da rüya hadisi ile isrâ olayının anlatımda birleştirilmiş olabileceği kanaatini belirtmektedir.⁴³⁷

Buhârî ve Müslim’de nakledilen rivâyette, Hz. Peygamber isrâya götürüldüğü vakti anlatırken Hz. Mûsâ, Hz. Îsâ ve Hz. İbrâhim ile karşılaştığını beyan etmektedir. Onların vasıflarını zikrederken Mûsâ’yı saçları taralı, Şenûeliler’den bir adamı andıran biri olarak; Îsâ’yı anlatırken orta boylu, hamamdan çıkmış gibi kırmızıya çalan tenli biri olarak nitelemektedir. Resûlullah İbrâhim’den bahsederken onun soyundan ona en çok benzeyenin kendisi olduğunu belirtmektedir. Rivâyetin devamında kendisine içinde şarap ve süt bulunan iki kap getirildiği, seçim yapması istendiğinde onun sütü tercih edip içmesi üzerine kendisine fitratı isabet ettirdiği, eğer şarabı almış olsaydı ümmetinin

⁴³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 32-33; İbn Kesîr, *İbn Kesîr Tefsîri*, 6: 328-337; Taberî, 14: 424-434; Beyhakî, *Delâilü’n-nübüvve*, 2: 397- 404.

⁴³⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 33; İbn Kesîr, *İbn Kesîr Tefsîri*, 6: 337-338.

azacağının bildirildiği ifade edilmektedir.⁴³⁸ Daha önce bu lafız ve muhtevada bir rivâyet zikredilmişti.

Müslim’de geçen bir rivâyette ise, Resûlullah Hicr’de iken Kureyş’in kendisine isrâ yolculuğuna dair soru sorduklarını beyan etmektedir. Kendisine Beytûlmakdis hakkında tam belleyemediği sorular sorulduğunu, bu yüzden daha önce hiç bu kadar sıkılıp üzülmediğini ifade etmektedir. Akabinde Allah tarafından Beytûlmakdis’in gözünün önüne getirildiği ve ona bakarak bütün soruları cevaplandığı zikredilmektedir. Rivâyetin devamında Hz. Peygamber kendisini peygamberler topluluğu arasında görmekte; Mûsâ, Îsâ ve İbrâhim’i ayakta namaz kılarken müşâhede etmektedir. Daha sonra bu peygamberlerin görünümünden bahsetmekte ve namaz vakti gelince onlara imam olduğunu ifade etmektedir. Rivâyetin sonunda da Resûlullah’ın kılınan namazdan sonra cehennem ateşinden sorumlu melek olan Mâlik’i gördüğü, ona selam vermek isterken onun daha önce davranıp Hz. Peygamber’e selam verdiği belirtilmektedir.⁴³⁹

İbn Ebî Hâtim’den nakledilen Ebû Hüreyre rivâyetinde, isrâya götürüldüğü gece Resûlullah’ın yedinci semaya vardığı vakit yukarıya baktığı, gök gürültüsü, şimşek ve yıldırımlarla karşılaştığı görülmektedir. Ayrıca Resûlullah’ın karınları evler gibi kocaman olan ve içinde yılanlar olan fâiz yiyicileri gördüğü, dünya semasına inip aşağıya baktığında ise toz, duman ve sesler gördüğü, Cebrâil’e sorduğunda da bunların şeytanlar olduğunu öğrendiği zikredilmektedir. Rivâyetin sonunda da şeytanların Âdemoğullarının gözlerine perde olup onların göklerle yerin melekûtu hakkında düşüncelerini önledikleri ve böyle olmadığı takdirde hayret verecek şeyler görecekleri bilgileri verilmektedir.⁴⁴⁰ Müellif rivâyetin İmam Ahmed ve İbn Mâce’de de nakledildiğini beyan etmektedir.

Resûlullah Mescid-i Aksâ’ya geceleyin götürülünce, sabahleyin de insanlara kalkıp bunları anlatmaya başlamıştır. Daha önce ona iman edip onu tasdik etmiş olanlar arasından birtakım kimseler de irtidâd etmiş ve bu haberi Hz. Ebû Bekir’e anlatıp onun görüşünü sormuşlar, onun geceleyin Beytûlmakdis’e götürüldüğünü iddia ettiğini söylemişlerdir. Hz. Ebû Bekir Resûlullah’ın söylediklerini tasdik ettiğini ifade etmiş,

⁴³⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 38; İbn Kesîr, *İbn Kesîr Tefsîri*, 6: 338; Buhârî, “Enbiya”, 3437; Müslim, “İman”, 272. Rivâyet Ebû Hüreyre kanalıyla gelmektedir.

⁴³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 39; İbn Kesîr, *İbn Kesîr Tefsîri*, 6: 338-339; Müslim, “İman”, 278. Ebû Hüreyre yoluyla gelmektedir.

⁴⁴⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 39; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 339; Ahmed, 2: 353, 363; İbn Mâce, “Ticaret”, 58 (2273).

hatta onu bundan daha ileri hususlarda da tasdik ettiğini, sabahleyin ya da akşamleyin semâdan bildirdiği haberlerini de tasdik ettiğini vurgulamıştır. Bundan dolayı Ebû Bekir, es-Sıddîk diye adlandırılmıştır. Rivâyet Beyhakî'den nakledilmiştir.⁴⁴¹

Ümmü Hânî'den nakledilen rivâyete göre, Resûlullah isrâya götürüldüğünde Ümmü Hânî'nin evinde uyumaktaydı. Yatsı namazını kıldıktan sonra evdeki herkes uyumuş ve fecrden kısa bir süre önce Resûlullah onları uyandırmıştı. Sabah namazını birlikte kıldıktan sonra Resûlullah Ümmü Hânî'ye, onlarla birlikte yatsı namazı kıldıktan sonra Beytûlmakdis'e gidip orada namaz kıldığını, sonra da şimdi gördükleri gibi sabah namazını da onlarla birlikte kıldığını haber vermektedir.⁴⁴²

İbn Kesîr bu rivâyetin bir râvisi olan Kelbî'nin terkedilmiş, kendisine itibar edilmeyen bir râvi olduğunu belirtir. Ancak o bu rivâyeti burada zikretme sebebi olarak, Ümmü Hânî rivâyetinin daha uzunca başka bir senetle Ebû Ya'lâ'da tahriç edilmesini göstermektedir.

Taberânî'den nakledilen rivâyette, Resûlullah isrâya götürüldüğü gece, evinde gecelediği Ümmü Hânî'nin evinden binekle Beytûlmakdis'e götürülmektedir. Hz. Peygamber orada İbrâhim'i, Mûsâ'yı, İsâ'yı ve Deccâl'i görmekte, döndüğünde de Kureyş'in yanına giderek gördüklerini haber vermek istemektedir. Bunun üzerine Ümmü Hânî'nin Resûlullah'a zarar verecekleri endişesiyle onu engellemeye çalışması, fakat Resûlullah'ın Kureyşliler'in meclisine giderek onlara yaşadıklarını anlatması kaydedilmektedir. Rivâyette onların Resûlullah'a yol güzergâhındaki develerini sordukları, Resûlün onların sorularına ayrıntılı bir şekilde cevap verdiği, kaybolan develerini ve özelliklerini içtikleri su kaplarına varıncaya kadar onlara haber verdiği belirtilmektedir. Akabinde bu sefer ona kervandaki develerin ve çobanların sayılarını sordukları, resûlün dikkat etmediği için önce cevap veremediği fakat sonra o andaki develerin ve çobanların sayıları gözünün önüne getirilince sordukları soruların cevabını verdiği zikredilmiştir. Onların aralarında İbn Ebî Kuhâfe'nin ve filan çobanların olduğu ve Resûlullah'ın onların yarın sabah tepenin üzerinden yanına gelecekleri bilgilerini verdiği nakledilmiştir. Rivâyette Kureyş'in tepenin üzerine oturup Resûlullah'ın doğru söyleyip söylemediğini anlamak için kervanı gözetledikleri, kervan gelince onlara

⁴⁴¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 40; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 340; Beyhakî, 2: 360. Rivâyet Hz. Âişe kanalıyla bize gelmektedir.

⁴⁴² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 40; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 340. Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî'nin rivâyetidir. Senedi zayıf olup *Tefsîr*'i tahkik eden Abdürrezzak el-Mehdî, râvi Kelbî'nin de hocası Ebû Sâlih'in de zayıf olduğu bilgisini vermektedir.

kaybolan develerini ve özelliklerini, ayrıca su kabını sordukları, onların cevaplarının Resûlullah'ın söylediklerini doğruladığı, Hz. Ebû Bekir'in ise resûlü tasdik edip iman ettiği, o gün kendisine 'sıddîk' adı verildiği bilgileri zikredilmiştir.⁴⁴³

Herakleios'la Ebû Süfyan'ın konuşmasında isrâ hadisesi geçmektedir. Rivâyette Medine döneminde yaşanan bir hadise olan Resûlullah'ın Dıhye b. Halife'yi Kayser'e göndermesi olayı anlatılmaktadır. Bu hadiste Herakleios'un olgun bir akıl sahibi olduğuna deliller bulunduğu ifade edilmektedir. Biz burada Medine döneminde yaşanan bu hâdisenin sadece konumuzla ilgili bölümünü zikredeceğiz. Rivâyete göre Herakleios Şam'da bulunan tüccarların huzuruna getirilmesini istemiş, o sıralarda Şam'da bulunan Ebû Süfyan Sahr b. Harb ve arkadaşları getirilmiştir. Herakleios Ebû Süfyan'a birtakım sorular sormuş, Ebû Süfyan da Resûlullah'ın durumunu önemsiz göstermek ve Kayser'in yanında Allah Resûlünü küçük düşürmek için elinden geleni yapmıştır. Rivâyette Ebû Süfyan, onu Kayser'in huzurunda yalan söylemekten alıkoyan tek hususun, Kayser'in onun yalanının tesbit etmesi ve bir daha ona hiçbir hususta güvenmemesinden duyduğu korku olduğunu dile getirmektedir. Kendisi burada Resûlullah'ın yaşadığı isrâ ve mi'râc hadisesini Kayser'e haber vererek, onun bir gecede onların bu İlyâ (Beytülmakdis) mescidine gelip geri döndüğünü iddia ettiğini bildirmektedir. Bunun üzerine Kayser'in başı ucunda bulunan komutanı sözü almakta ve 'ben o gecenin hangi gece olduğunu biliyorum' demektedir. Kendisinin her gece mescidin kapılarını kapatmadan uyumadığı halde, o gece mescidin bir kapısını ne yaparsa yapsın kapatamadığını, sonunda pes ederek iki kapıyı o gece açık bıraktığını bildirmektedir. Sabah olduğunda mescidin köşesinde bulunan taşın delinmiş olduğunu ve bir bineğin oraya bağlanmış olduğunun izini gördüğünü ifade etmekte ve arkadaşlarına 'bu kapının bu gece kapatılmasının engellenmesi ancak bir nebî için olmuştur ve bu nebî bu gece bizim mescidimizde namaz kılmıştır' demektedir.⁴⁴⁴

İbn Kesîr, ayrı bir bölüm açarak naklettiği isrâ rivâyetlerinin akabinde isrâ olayının ne şekilde gerçekleştiğini ve bu husustaki kendi görüş ve değerlendirmelerini

⁴⁴³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 41-42; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 341-342; Taberânî, *Mu'cemü'l-kebîr*, 24: 432-434. Ümmü Hânî yoluyla gelmektedir.

⁴⁴⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 44-45; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 346-347. Bu hadis Ebû Nuaym el-Asbahânî'nin *Delâilü'n-nübüvve*'sinde Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî yoluyla, Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî rivâyetiyle nakledilmektedir. Bu rivâyetin senedi zayıftır, denmektedir. Zira Muhammed b. Ka'b'dan dolayı mürsel olup, Vâkıdî'nin de metrûk bir râvi olduğu belirtilmiştir. Herakleios ve Ebû Süfyan'ın konuşmasına dair gelen hadiste, Vâkıdî'nin sözünü ettiklerinin bulunmadığı belirtilmiştir. (Muhakkik Abdürrezzâk el-Mehdî'nin verdiği bilgi).

aktarmaktadır. Ayrıca Ömer b. Dıhye'nin “*Tenvir*” adlı eserinde ‘isrâ ile ilgili hadisler mütevâtir olarak gelmiştir’ dediği nakledilmektedir.

İbn Kesîr, “... Sana gösterdiğimiz o rüyayı Kur’ân’da lânet edilen ağacı biz ancak insanlara bir fitne kıldık...” (İsrâ 17/60) âyetinin tefsirinde geçen “lânetlenmiş ağaç”ın, Resûlullah’ın kendilerine haber verdiği üzere ‘zakkum ağacı’ olduğunu söylemektedir. Resûlullah Kureyşliler’e cenneti de, cehennemi de zakkum ağacını da gördüğünü bildirmiş, kendileri ise bunu yalanlamışlardır. Hatta Ebû Cehil, bize hurma ve tereyağı getirin de zıkkımlanalım, demiş, bunları beraber yemeğe koyulmuş ve arkasından: ‘haydi zıkkımlanın. Biz zıkkımın bundan başka bir şey olduğunu bilmiyoruz’ diyordu. Bu olay isrâ gecesini gerçekleştirmiştir, diyen herkes lânetlenmiş ağacı, zakkum ağacı ile tefsir etmişlerdir.⁴⁴⁵

Buhârî’de geçen İbn Abbas rivâyetinde, “Sana gösterdiğimiz o rüyayı biz ancak insanlara bir fitne kıldık” âyeti hakkında “Bu Resûlullah’a isrâyâ götürüldüğü gece gösterilen gözle bir görmektir. ‘Kur’ân’da lânet edilen ağaç’ ise zakkum ağacıdır” denmektedir.⁴⁴⁶ İbn Kesîr burada ‘Mücâhid, Saîd b. Cübeyr, Hasan, Mesrûk, İbrâhim, Katâde, Abdurrahman b. Zeyd ve daha başkaları da böylece isrâ gecesini ile tefsir etmişlerdir’ demektedir.

Hiz. Peygamber’in mi‘râc gecesinde dil ve dudakları ateşten makaslarla kesilen hatipleri gördüğü nakledilmiştir. Kendisine bunların iyiliği emredip kendilerini unuttuklarından dolayı azap gördükleri bildirilmiştir. Rivâyet “Sizler kitabı okuduğunuz halde insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz?” (el-Bakara 2/44) âyetinin tefsirinde nakledilmiştir. Bu rivâyet daha önce isrâ ile ilgili hadisler kısmında zikredilmişti.

Hiz. Peygamber’in mi‘râcda semaya yükselişinde cennette Kevser ırmağını görmesi ve bu ırmağın özellikleri ile ilgili birçok rivâyet Kevser sûresinin tefsirinde nakledilmektedir.

Buhârî ve Müslim’in *Sahîh*’lerinden nakledilen rivâyette, nebî mi‘râcda semaya yükselişini anlatırken, kıyıları içi oyulmuş inci kubbeler (çadırlar) olan bir ırmağın

⁴⁴⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 92; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 431. Âyetteki lanetlenmiş ağacı, zakkum ağacı ile tefsir edenler, İbn Kesîr tefsirinde sahâbe ve tâbiûndan İbn Abbas, Mesrûk, Ebû Mâlik, Hasan-ı Basrî ve diğerleri olarak zikredilmektedir.

⁴⁴⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 92; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 430; Buhârî, “Tefsîr”, 4716.

yanından geçtiğini, bunun ne olduğunu Cebrâil'e sorduğunda 'Kevser havuzu' olduğunu öğrendiğini beyan etmektedir.⁴⁴⁷

Resûlullah'ın Cebrâil'i Görmesi

Resûlullah'ın isrâya götürüldüğü gece Cebrâil'i altı yüz kanadı olduğu halde gördüğü, her iki kanadı arasındaki uzaklığın da doğu ile batı arası kadar olduğu bilgisi Fatır 1. âyetin tefsirinde nakledilen rivâyette zikredilmektedir. Bundan dolayı Allah'ın da: "O yaratılıştta dilediğini artırır. Gerçekten Allah herşeye gücü yetendir" buyurduğu bildirilmektedir.⁴⁴⁸

İbn Ebî Hâtim'den nakledilen rivâyetin anlattığına göre Resûlullah Cebrâil'i aslî sûretinde iki defa görmüştür. Bunlardan birisinde Resûlullah kendisini asıl sûretinde görmek istediğini söylemiş, o da asıl sûretinde görüldüğünde ufku tamamen kapatmıştı. İkincisinde ise semaya yükseldiği zaman onunla birlikte olduğu bildirilmektedir. İşte Yüce Allah'ın: "Ve o en yüksek ufukta idi" buyruğu bunu anlatmaktadır, denmektedir. Rivâyet "O en yüksek ufukta idi.." (Necm 53/6-7) âyetlerin tefsirinde zikredilmektedir.⁴⁴⁹

İbn Kesîr burada İbn Cerîr'in bir görüşünü değerlendirmektedir. Müellifin belirttiğine göre, İbn Cerîr'in burada kimseden nakletmediğini söylediği kanaatin özeti şudur: Onun kanaatine göre "O doğrulverde" buyruğu, çetin güç sahibi kişi ile Muhammed her ikisi birlikte ufukta doğruldular, demektir. Bu da isrâ gecesinde olmuştu.

İbn Kesîr, İbn Cerîr'in söylediği bu sözü kimse tasdik etmediğini belirtmektedir. İbn Cerîr, Arap dili açısından bu açıklamasının uygun olduğuna delil olarak Neml 67. âyeti göstermektedir. "Biz ve babalarımız toprak olduktan sonra mı..." (Neml 27/67) buyruğu yukarıdaki âyete benzemektedir. Görüldüğü gibi burada "babalar" lafzı açıkça zikredilmemiş bulunan "biz" anlamındaki zamire atfedilmiştir. İşte Yüce Allah'ın "Doğrulverde ve o" buyruğu da böyledir.

İbn Kesîr, İbn Cerîr'in bu söylediğinin Arapça açısından uygun olduğunu, fakat buyrukların ifade ettiği anlamın bunu desteklemediğini, zira Cebrâil'in burada

⁴⁴⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 499; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 301; Buhârî, "Tefsîr ", 4964. Rivâyet Şeybân b. Abdurrahman ve Katâde tarikıyla Enes b. Mâlik'ten nakledilmektedir.

⁴⁴⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 532; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 128. Rivâyet İsrâ sûresinde geçmişti.

⁴⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 444; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 395. İshak b. Ebî Kehtele ve Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edilmiştir. Muhakkikin belirttiğine göre rivâyetin senedi zayıf, fakat metni mahfuzdur.

sözkonusu edilen görülmesinin isrâ gecesi değil de ondan daha önce ve yerde olduğunu beyan etmektedir. İbn Kesîr'in ifadesine göre, Cebrâil onun üzerine inmiş ve yanına sarkmıştı. Ona oldukça da yaklaşmıştı. Cebrâil bu sırada Allah'ın kendisini yaratmış olduğu sûrette altı yüz kanadı olduğu halde orada bulunuyordu. Onu bundan sonraki görmesi ise Sidretü'l-müntehâ yanında yani isrâ gecesinde olmuştu. Onun Cebrâil'i ilk görüşü Cebrâil'in kendisine ilk gelişinden sonra peygamber olarak gönderilişinin ilk zamanlarında olmuştu. Allah ilk seferinde ona Alak sûresini vahyetmişti, sonra vahiy bir ara kesildi. Nebî bu sırada defalarca dağların tepelerinden kendisini atmak üzere gitmiş, bunu yapmak istediği her seferinde Cebrâil havadan kendisine: Ey Muhammed, sen gerçekten Resûlullah'sın, ben de Cebrâil'im, diye seslenmekteydi.⁴⁵⁰

İmam Ahmed'den nakledilen rivâyete göre, Resûlullah Cebrâil'i asıl sûretinde altı yüz kanatlı olarak gördü. Bu kanatların her biri ufuğu kaplıyordu. Kanatlarından Yüce Allah'ın bildiği renkli şeyler, inciler ve yakutlar dökülüyordu.⁴⁵¹

İmam Ahmet rivâyetinde, nebînin Cebrâil'e gerçek sûretiyle kendisini görmek istediğini söylemesi üzerine Cebrâil'in, Rabbine duâ et, dediği, bunun üzerine Allah Resûlünün Rabbine duâ ettiği bildirilmektedir. Rivâyetin devamında üzerine doğu tarafından bir siyahlık yükselip bu siyahlık yayılmaya başlayınca nebînin bayıldığı ve Cebrâil'in onun yanına gelerek onu ayılıp ağızındaki tükürükleri sildiği ifade edilmektedir.⁴⁵²

Utbe b. Ebî Leheb, babası Ebû Leheb ile Şam'a gitme hazırlığında iken Utbe'nin Hz. Peygamber'e eziyet edeceğine yemin etmesi ve Necm sûresinin ilk âyetlerini inkâr etmesi, Hz. Peygamber'in ona bedduâ etmesi ve Şerât denilen yerde Utbe'yi aslanların parçalaması rivâyeti nakledilmiştir. Bu rivâyete göre, Ebû Leheb ve oğlu Utbe Şam'a gitmek üzere hazırlık yapmışlardı. Utbe Allah'a yemin olsun Muhammed'in yanına gidip Rabbi hususunda ona eziyet edeceğim, demiş, sonra da kalkıp Hz. Peygamber'in yanına gitmiş ve kendisinin Necm sûresinde geçen 'o yaklaşp sarkanı ve iki yay kadar hatta daha da yaklaşanı inkâr ettiğini söylemektedir. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Allah'ım, üzerine köpeklerinden (yırtıcı hayvanlarından) birisini sal" buyurmuştur. Sonrasında Utbe babasının yanına geri dönmüş ve olan biteni ona aktarmıştır. Ebû

⁴⁵⁰ İbn Kesîr'in zikrettiği bu rivâyet Zührî'den mürsel olarak nakledilmektedir. Bu haber İsrâ sûresinde uzunca geçmiştir.

⁴⁵¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 446; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 397; Ahmed, 1: 395. Abdullah b. Mes'ûd yoluyla gelmektedir.

⁴⁵² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 446; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 398; Ahmed, 1: 322. Sahabi râvisi İbn Abbas'tır. Rivâyet münkerdir.

Leheb de bunun üzerine ‘Oğlum Allah’a yemin ederim ki onun duâsının seni tutmayacağından emin değilim’ demiştir.

Nihâyet arslanların çokça bulunduğu Şerât denilen yerde konakladıklarında bir rahibin manastırına inmişler, rahip de onlara buradaki arslanların koyunlar gibi dört bir yana yayıldıklarını haber vermiştir. Bunun üzerine Ebû Leheb Muhammed’in oğluna bedduâ ettiğini, onun bedduâsının ise tutacağından korktuğunu dile getirmektedir. Ebû Leheb oradakilere eşyalarını bu manastırın yanında toplamalarını ve onların üzerinde oğluna bir döşek hazırlamalarını, sonra da kendi yataklarını onun etrafında yapmalarını emretmiştir. Rivâyetin devamında onun dediğini yapmalarına rağmen bir arslanın gelerek hepsinin yüzlerini kokladığı, istediğini bulamayınca bu sefer eşyaların üzerine sıçrayıp çıktığı anlatılmaktadır. Arslanın Utbe’nin yüzünü kokladıktan sonra onu çenesiyle yakalayıp başını kırdığı bildirilmektedir. Rivâyetin sonunda Ebû Leheb: Ben onun Muhammed’in bedduâsından kurtulamayacağını anlamıştım, demektedir.⁴⁵³

İbn Kesîr, Hz. Peygamber’in Cebrâil’i ve Rabbini görmesi ile ilgili rivâyetler nakletmektedir. Müslim’in İbn Abbas rivâyetinde, Muhammed’in Rabbini kalbiyle iki defa gördüğü belirtilmiştir.⁴⁵⁴ Burada İbn Kesîr, onun burada sözkonusu olan görmeyi iki görmeden birisi olarak değerlendirdiğini ifade etmektedir.

Taberî’nin rivâyetinde, Yüce Allah’ın: “Böylece iki yay kadar hatta daha da yaklaştı” buyruğu hakkında Resûlullah’ın: “Ben Cebrâil’i altı yüz kanadı olduğu halde gördüm” buyurduğu zikredilmektedir.⁴⁵⁵

Taberî’den nakledilen rivâyette, Resûlullah’ın ilk olarak Cebrâil’i Ecyâd denilen yerde rüyasında gördüğü, sonra da ihtiyacını karşılamak üzere dışarı çıktığında Cebrâil’in kendisine üç defa ismiyle seslendiği, her defasında bir şey göremeyen Resûlullah’ın üçüncüde başını yukarı kaldırdığında Cebrâil’i semanın ufku üzerinde ayaklarından birisini diğerinin üzerine koymuş olarak gördüğü anlatılmaktadır. Bu esnada Cebrâil kendisini tanıtarak onu teskin edince, Hz. Peygamber insanlar arasına karışınca kadar kaçmıştır. Sonra insanlar arasından çıkıp ayrılınca onu yine görmüştür. Rivâyette aziz ve celil olan Allah’ın: “Baktığı zaman yıldız andolsun ki...Sonra yaklaşıp, sarktı”

⁴⁵³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 446; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 398-399. Bu rivâyetin İbn Asâkir ve Utbe’nin biyografisinden İbn İshak yoluyla nakledildiği belirtilmektedir. Rivâyet Hebbâr b. Esved’den gelmektedir. Rivâyetin muhakkik tarafından senedinin zayıf (mürsel) olduğu belirtilmektedir.

⁴⁵⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 447; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 399; Müslim, “İman”, 176.

⁴⁵⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 447; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 399; Taberî, 22: 504. Abdullah b. Mes’ûd’dan nakledilmiş olup senedi sahih bir rivâyettir.

buyruğunun bu olayı, yani Cebrâîl'in Muhammed'e yaklaştığını anlattığı, ifade edilmektedir. Rivâyetin sonunda “Böylece iki yay kadar hatta daha da yaklaştı” âyeti zikredilerek, bazılarının buradaki ‘İki yay arası (el-kaab) yarım parmak’tır’ dediği, bazılarının ise ‘aralarında iki arşınlık mesafe vardı’ dediği nakledilmiştir.⁴⁵⁶

Hz. Muhammed’in Cebrâîl’i altı yüz kanadı bulunduğu halde gördüğü bilgisi Necm 9-10. Âyetlerin tefsirinde Buhârî’den nakledilmektedir.⁴⁵⁷

Taberî’den nakledilen bir başka rivâyette, Abdullah b. Mes‘ûd “Gözüyle gördüğünü kalp yalanlamadı” buyruğu hakkında, Resûlullah’ın Cebrâîl’i üzerinde refref (yaygıdan) iki elbise bulunduğu ve gökle yer arasını doldurmuş olduğu halde gördüğünü, belirtmektedir.⁴⁵⁸

Yüce Allah’ın: “ Gözüyle gördüğünü kalp yalanlamadı. Şimdi siz gördükleri hakkında onunla tartışıyor musunuz?” buyruğu hakkında da Müslim, Yüce Allah’ın “ Gözüyle gördüğünü kalp yalanlamadı” ve “andolsun ki onu diğer bir inişte de görmüştü” buyrukları hakkında İbn Abbas’ın ‘Onu (Rabbini) kalbiyle iki defa gördü’ dediğini nakletmektedir.⁴⁵⁹

İbn Abbas, Muhammed Rabbini gördü, demektedir. Onun bu sözü üzerine kendisine itiraz edilerek “Gözler onu idrak edemez ama O gözleri idrak eder. O Latîftir, Habîrdir” âyeti hatırlatılmaktadır. Bunun üzerine İbn Abbas orada sözkonusu edilenin Yüce Allah’ın bizzat kendi nuru ile tecelli etmesi hakkında olduğunu, onun Rabbini iki defa gördüğünü belirtmektedir. Rivâyet Tirmizî’den nakledilmektedir.⁴⁶⁰

Tirmizî’den nakledilen bir başka rivâyette, Kâ'b şöyle demektedir: “Allah görülmesini ve kelamını Muhammed ile Mûsâ arasında paylaştırdı. Mûsâ ile iki defa konuştu, Muhammed de onu iki defa gördü”. Rivâyetin devamında Mesrûk, Âişe’nin huzuruna girmekte ve ona, Muhammed’in Rabbini görüp görmediğini sormaktadır. Âişe ise, Sen öyle bir söz söyledin ki bundan dolayı tüylerim diken diken oldu, demektedir. Mesrûk,

⁴⁵⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 447; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 400-401; Taberî, 22: 504. Bize Urve ve Âişe kanalıyla ulaşmaktadır. Rivâyet senedindeki İbn Lehîa’dan dolayı zayıf görülmüştür. Müellif bunun İbn Cerîr ve İbn Ebî Hâtim tarafından da nakledildiğini beyan etmektedir.

⁴⁵⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 448; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 401; Buhârî, “Tefsîr”, 4856, 4857. Rivâyet Talk b. Ğannam, Zâide ve Şeybânî zinciriyle gelmektedir.

⁴⁵⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 448; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 401; Taberî, 22: 508-509. Rivâyet Abdullah b. Mes‘ûd yoluyla gelmekte olup sahihtir.

⁴⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 448; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 402; Müslim, “İman”, 176.

⁴⁶⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 448; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 402; Tirmizî, “Tefsîr”, 53 (3279). İkrime ve İbn Abbas yoluyla gelmektedir. Müellif Tirmizî’den naklen bu hadisin hasen garip olduğunu beyan etmektedir.

“Andolsun ki Rabbinin büyük âyetlerinden görmüştür” buyruğunu okuduğunda Hz. Âişe burada kastedilenin Cebrâil olduğunu beyan etmektedir. Sonrasında da ‘Kim Muhammed’in Rabbinin gördüğünü yahut kendisine emredilenlerden bir şey gizlediğini ya da Yüce Allah’ın sözünü ettiği: “Şüphesiz saatin ilmi Allah’ın ilmindedir. Yağmuru O indirir...”(Lokman 31/34) buyruğunda söz edilen beş hususu bildiğini söyleyecek olursa şüphesiz Allah’a pek büyük bir iftirada bulunmuştur’ demektedir. Hz. Âişe bu meseleyi izah ederek orada kastedilenin Cebrâil olduğunu, Cebrâil’i de Resûlullah’ın gerçek sûretinde sadece iki defa gördüğünü, bir seferinde Sidre-i Muntehâ’da bir seferinde de uçuğu kapatmış altı yüz kanadı olduğu halde Ecyâd’da gördüğünü beyan etmektedir.⁴⁶¹

Nesâî’den nakledilen rivâyette ise, “Sizler İbrâhim’in halîlullah, Mûsâ’nın kelîmullah olmasına, Muhammed’in de Rabbinin görmüş olmasına şaşıyor musunuz?” denilmektedir.⁴⁶²

Daha önce zikredilen Müslim rivâyetinde, Ebû Zer Resûlullah’a Rabbinin gördün mü, diye sormakta, o da “(O) bir nurdur, onu nasıl görebilirim?” Bir diğer rivâyette ise: “Ben bir nur gördüm” demektedir.

İbn Ebî Hâtim’den nakledilen rivâyette, Resûlullah’a Rabbinin gördün mü, diye sorulmakta, o da “Kalbimle onu iki defa gördüm” buyurduktan sonra “Gözüyle gördüğünü kalp yalanlamadı” buyruğunu okumaktadır.⁴⁶³

İbn Kesîr’in İsrâ ve Mi‘râc Rivâyetlerini Değerlendirmesi

Rivâyetleri zikrettikten sonra İbn Kesîr, olayın ayrıntılarına dair değerlendirmeler yapmaktadır. O, isrâ hadisesinin sayısı, gerçekleşme zamanı, rüyada ya da uyanıkken vuku bulduğu, isrânın bedenle mi yoksa sadece ruhla mı gerçekleştiği gibi tartışmalı mevzularla, semada peygamberlerle karşılaşması, Sidretü’l-muntehâ’yı, Cebrâil’i, Beytülma‘mûr’u, cenneti ve cehennemi görmesi, namazın farz kılınması, Beytülmakdis’te diğer peygamberlere imam olması, kendisine yapılan ikramlar vb. hususlarda kendi görüşlerini serdetmektedir.

⁴⁶¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 449; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 402; Tirmizî, “Tefsîr ”, 53 (3278). Rivâyet İbn Ebî Ömer ve Şa‘bi yoluyla gelmektedir.

⁴⁶² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 449; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 403; Nesâî, “Tefsîr ”, 11475. Sahihdir. İkrime ve İbn Abbas yoluyla gelmiştir.

⁴⁶³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 449; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 403; Taberî, 22: 19. Muhammed b. Kâ‘b yoluyla rivâyet edilmiştir. Muhakkikin belirttiğine göre rivâyetin senedi bir râvisinden dolayı zayıftır. Fakat bu İbn Abbas ve başkalarının sözü olarak sahih bir şekilde rivâyet edilmektedir.

O, *Tefsîr*’ine sahih, hasen ve zayıf rivâyetleri aldığını belirtmektedir. İbn Kesîr, Ömer b. Dihye’nin “*Tenvir*” isimli eserinden naklen bu konuyla ilgili rivâyetlerinin râvilerin isimlerini vererek bunların mütevâtir olarak geldiğini, rivâyetlerin bazıları sahih olmasa da, Enes yoluyla gelen isrâ hadisinin üzerinde müslümanların icmâ’ ettiklerini belirtir. Devamında ise ancak zındık ve inkârcıların bu hadise itiraz edeceğini nakletmektedir. İbn Kesîr, râvilerin fazla ve eksik beyanla hata yapabileceğine değinmekte, nakledilen her rivâyeti kabul ederek isrânın birkaç defa gerçekleştiğini söyleyen âlimlerin olduğunu, fakat kendi kanaatinin isrânın yalnızca bir defa gerçekleştiği istikametinde olduğunu ifade etmektedir. Ona göre eğer isrâ defalarca tekrarlanmış olsaydı, Hz. Peygamber bunu ümmetine haber verir, insanlar da bunu bu şekilde naklederlerdi.

İbn Kesîr, isrânın gerçekleşme zamanı ile ilgili hicretten bir sene önce veya on altı ay önce şeklinde iki görüş nakletmektedir.

İbn Sa’d’ın *Tabakat*’ında ise hicretten on sekiz ay önce on yedi Ramazan ve hicretten bir sene önce on yedi Rebûlevvel şeklinde iki tarih verilmektedir.⁴⁶⁴

O isrâ ve mi’râc olayının gerçekleşme seyrini şöyle anlatmaktadır. Resûlullah uyanık vaziyette Burak’a binerek Beytûlmakdis’e götürülmüştür. Beytûlmakdis’in kapısının yanında bineğini bağlamış ve içeride iki rekât mescit namazı kılmıştır. Sonra kendisine bir merdiven gibi çıkılan mi’râc getirilmiş ve onunla dünya semasına yükselmiştir. Ardından her bir semada melekler ve enbiya ile karşılaşmış, sonrasında kalem cızırtılarının duyulduğu yüksekliğe kadar ulaşmıştır. Sidretü’l-müntehâ’yı altından kelekler ve çeşitli muazzam renklerle bürünmüş bir vaziyette görmüş, ayrıca Cebrâil’i altı yüz kanadıyla gerçek sûretinde, yeşil refrefi de uçuğu tamamen kapatmış bir halde görmüş, Hz. İbrâhim’i ve sırtını kendisine dayadığı Beytülma’mûr’u görmüştür. Elli vakit namaz farz kılınmış ve bu namaz beş vakte indirilerek hafifletilmiştir. İbn Kesîr, burada namazın hafifletilmesinin Allah’ın kullarına bir rahmeti ve lütfu olduğuna ilaveten bu durumun namazın şerefi ve büyüklüğüne gösterilen büyük özenin bir ifadesi olduğunu belirtmektedir.

Allah Resûlü daha sonra Beytû’l-makdis’e inmiş, namaz vakti gelince diğer nebîlere namaz kıldırılmıştır. Ona göre bu namazın sabah namazı olma ihtimali vardır. İbn Kesîr burada meseleyi tartışarak bazıların Peygamberin nebîlere semada imamlık yaptığını

⁴⁶⁴ İbn Sa’d, *Kitabü’t-tabakati’l-kebîr* (Çev. Mûsâ Kazım Yılmaz), 2. bsk., (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 1: 200-201.

ileri sürdüğünü, fakat rivâyetlerin genelinden Resûlün bu namazı Beytül-makdis'te kıldırıldığını anlaşıldığını ifade etmektedir. Böylece Resûlullah'ın diğer peygamberlere olan üstünlüğü ortaya çıkarılmış, ardından Resûlullah Beytülmakdis'ten çıkarak Burak'a binmiş ve sabah aydınlığında Mekke'ye dönmüştür.

İbn Kesîr, rivâyetlerde farklı şekillerde gelen ve resûle sunulan süt, bal, şarap ve su ikramlarının Beytülmakdis'te ya da semâda olduğuna dair bilgilerden hareketle, bu farklılığı uzaktan gelen misafiri ağırlama maksatlı her iki yerde de ikram yapılmış olabileceği şeklinde yorumlamaktadır.

İbn Kesîr, Resûlullah'ın isrâda ruh ve beden birlikte mi yoksa yalnızca ruhuyla mı bulunduğu hususunda iki görüş nakletmektedir. Yalnızca ruhu ile isrâya götürüldüğünü söyleyenlerin İbn İshak'ın *Sîret*'inde geçen Muâviye ve Hz. Âişe rivâyetlerini delil olarak zikrettiklerini⁴⁶⁵ belirtmektedir. Zikri geçen rivâyetlerde Muâviye'nin kendisine isrâya dair sorulan bir soruya "O Allah tarafından gösterilen sadık bir rüya idi" şeklinde cevap verdiği, Âişe'nin de "Resûlullah'ın bedeni bir yere kaybolup gitmedi, ama onun ruhu isrâya götürüldü" dediğini nakletmektedir. İbn Kesîr, İbn İshak'ın İsrâ 60 ve Saffât 102'yi⁴⁶⁶ delil getirerek 'vahyin Allah'tan nebîlere hem uyanıkken hem de uykudayken geldiğini anladığı, bundan dolayı Hz. Âişe'nin söylediği sözün redd olunmadığı, zira Resûlün "Benim gözlerim uyur ama kalbim uyanıktır" buyurduğu' şeklindeki görüşünü nakletmektedir. Taberî'nin ise 'bu gibi ifadeler Kur'ân'ın siyakından açık ve kuvvetli olarak anlaşılanlara muhaliftir' diyerek bu görüşü reddettiğini ve İbn Kesîr'in de burada zikrettiği bazı delilleri delil olarak zikrettiğini ifade etmektedir.

İbn Kesîr *el-Bidâye*'de Hz. Âişe'nin Resûlullah'ın bedeninin yerinden ayrılmayıp isrânın ruhuyla gerçekleştiğine dair sözünü şöyle izah etmektedir. Bu söz bu hadisenin uyku halinde gerçekleşmiş olduğunu göstermez. Aksine bu ifade isrânın uyku halinde değil de uyanıkken hakikaten Hz. Peygamber'in ruhuyla gerçekleşmiş olduğunu gösterir. O Burak'a binmiş, Mescid-i Aksâ'ya varmış, semâlara yükselmiş, uykuda değil uyanıkken bazı hadiseleri müşahade etmiştir. İbn Kesir Hz. Âişe'nin ve onun görüşünde

⁴⁶⁵ İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm* (Trc. Abdülvehhab Öztürk) 4 c. (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2016), 2: 47-48.

⁴⁶⁶ "Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, 'Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?' dedi. O da, 'Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın' dedi." (Saffât 37/102).

olanların kastettikleri mânânın bu olabileceğini vurgulamaktadır. Yoksa İbn İshak'ın anladığı gibi Hz. Âişe bu sözüyle isrânın uykuda gerçekleştiğini kastetmemiştir.⁴⁶⁷

İbn Kesîr, ilim adamlarının birçoğunun isrânın Resûlullah uyanırken bedeni ve ruhuyla gerçekleştiği kanaatinde olduğunu belirtmektedir. Fakat onun belirttiğine göre onlar Resûlün bundan önce de böyle bir rüyayı uykudayken gördüğünü, daha sonra onu uyanırken gördüğünü inkâr etmemişlerdir.

O bu meseleyi değerlendirirken bu görüş sahiplerinin delillerini sıralamakta, 'İsrâ ruh ve beden birlikte gerçekleşmiştir' diyenlerin şu delillerini serdetmektedir:

Peygamber'in gördüğü her rüya sabah aydınlığı gibi gerçekleşmektedir. Zira âyette geçen tesbih ancak büyük hadiseler gerçekleştiğinde yapılmakta, rüya ise kabullenilmeyecek kadar büyük bir hadise sayılmamaktadır.

Kureyş kâfirleri Resûlullah'ı hemen yalanlamışlar, bazı Müslümanlar ise irtidâd etmişlerdir.⁴⁶⁸

İlgili âyette geçen "kulunu geceleyin götüren" ifadesi kulun ruh ve bedenin toplamından ibaret olduğu gerçeğiyle anlaşılmalıdır.

Allah'ın "Sana gösterdiğimiz o rüyayı ve Kur'ân'da lânet edilen ağacı biz ancak insanlara bir fitne kıldık" (İsrâ 17/60) buyruğu, İbn Abbas'ın "İsrâ'nın gözle görülen bir rüya olduğu, Resûlullah'a isrâya götürüldüğü gece gösterildiği ve lânetlenmiş ağacın ise zakkum ağacı olduğu" şeklindeki Buhârî rivâyetiyle birlikte değerlendirilmelidir.

Yüce Allah'ın " Göz başka yöne kaymadı ve aşmadı da" (Necm 53/17) buyruğu da, gözün ruhun değil de kişinin kendi zatının araçlarından olduğu gerçeğiyle anlaşılmalıdır.

Resûlullah'ın burak üzerinde taşınması ise ruh için değil ancak beden için sözkonusudur; zira ruhun bir bedene ihtiyacı yoktur.

Böylece bu deliller sıralanmıştır.

Burada İbn Kesîr'in, iki görüş arasında bir karşılaştırma yaparak her iki tarafın akli ve nakli delillerini ortaya koymak sûretiyle mevzuyu tartıştığını görmekteyiz. Onun

⁴⁶⁷ İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi*, 3: 175.

⁴⁶⁸ Bazı müslümanların irtidâd ettiği bilgisinin zikredildiği Hz. Âişe ve İbn Abbas yoluyla gelen rivâyetlerde, bu kişilerin isimleri sözkonusu edilmemiştir.

eserinde serdettiği bu deliller isrâ ve mi'râc hadisesinin ruh ve beden birlikte vuku bulduğu düşüncesine ağırlık kazandırmaktadır. Zira kanaatimizce de beden ile vuku bulmayan bir hadise karşısında müşriklerin tepkileri, yalanlamaları ve şaşkınlıkları bir anlam ifade etmeyecektir.

Değerlendirme

Araştırmamızda İbn Kesîr'in hakkında en fazla rivâyet naklettiği konulardan birinin de isrâ ve mi'râc hadisesi olduğu tesbit edilmiştir. Müellifin bu hususta *Tefsir*'ine aldığı rivâyetler kırk sayfa boyunca uzunlu kısalı bazen birbirinden farklı bazen de birbirini tamamlayıcı nitelikte anlatılmaktadır. Müellifin *Tefsir*'in genelinde olduğu gibi bu konuda da en fazla rivâyeti Ahmed b. Hanbel'den yaptığı görülmektedir.

İsrâ ve mi'râc ile ilgili rivâyetlerin birçok tarikattan gelmiş olması dolayısıyla tevatür derecesine ulaştığı görülmektedir. Hadise, davasında ona başından beri destek olan değerli eşi Hz. Hatice ve onu koruyup kollayan amcası Ebû Tâlib'in peşpeşe vefatlarının ardından Hz. Peygamber'in yaşadığı üzüntü ve derin teessür ortamında gerçekleşmiştir. Resûlullah'a içinde bulunduğu zor anlarda bir teselli, mânevi kuvvet, moral, ödül ve şeref vermek için Kudüs'e ve semâya yolculuk yaptırılmış, Yaratanın gücü ve desteğinin resûlünün arkasında olduğu hatırlatılmıştır.

Rivâyetlerin bir kısmında örneğin Resûlullah önce Beytûlmakdis'e, diğer bir kısmında ise önce mi'râca çıkarılmıştır. Zikredilen rivâyetlerde miracın başlangıç mahalli olarak Mescid-i Haram, resûlün kendi evi ve Ümmü Hânî'nin evi şeklinde farklı ifadeler geçmektedir. Süt, bal, şarap ve su şeklinde dört çeşit ikramın adı geçmektedir. Bu ikramlar semada ya da Beytü'l-makdis'te yapılmaktadır. Rivâyetlerde zikredilen ihtilafların sebeblerini araştırdığımızda, bu hadisenin müslümanların sayıca az ve dağınık oldukları bir zamanda vuku bulduğu, rivâyetleri nakleden râvilerin olayın gerçekleştiği Mekke'de ya henüz doğmadıkları ya da küçük yaşta oldukları, Medineli râvilerin bu olayı hicret sonrası başkalarından dinledikleri gibi sebeplerle râvilerin hadisenin tafsilatında ihtilafa düştükleri bazı kaynaklarda zikredilmektedir.⁴⁶⁹ Ayrıca rivâyetlerin anlatımında şahit olduğumuza göre râvilerin rivâyeti hıfzetme ve doğru nakletme noktasında eksiklikleri olabilmektedir. İnsan unsurunun sözkonusu olduğu her yerde İbn Kesîr'in de belirttiği gibi bu tür durumlarla karşılaşmak olağan kabul

⁴⁶⁹ Ali Himmet Berki – Osman Keskiöğlu, *Hız. Muhammed ve Hayatı*, 25. Baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010), 150.

edilmiştir. Rivâyetlerin teferruatında hata ihtimali olsa dahi, bu durum olayın iki coğrafi bölge arasında cereyan ettiği gerçeğini örtmemelidir.

İsrâ ve mi'râc hadiseleri mu'cize olması dolayısıyla akıl sınırlarını zorlayan birtakım ayrıntılar içermektedir. Ödül ve cezanın kıyametten sonra olduğu bilinmesine rağmen cennet ve cehennemde görülen insanların tasvirleri, Sidretü'l-müntehâ'da yaşananlar nasıl anlaşılmalıdır? Ayrıca diğer peygamberlerin vefatı bilindiği halde onlara dair verilen 'Hz. Mûsâ'nın kabrinde ayakta namaz kılması, peygamberlerin semada nebî ile selamlaşmaları, Mescid-i Aksâ'da nebînin cemaati olmaları' şeklindeki bilgiler, elli vakit namazın Allah'ın huzuruna gidiş gelişlerle beşe indirilmesi gibi hususların mahiyetinin aklen kavranması güçtür.

İsrâ hadisesinin önemli bir ayağı olan Mescid-i Aksâ'nın mahiyeti ve o dönemde var olup olmadığı ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu iddialar Mescid-i Aksâ'nın Kudüs'te değil de aslında Mekke sınırları içerisinde olduğu ya da bu mescidin semâdaki Beytü'l-ma'mûr olduğu şeklinde dile getirilmiştir. Müellif ise, Resûlullah'ın peygamberlere imamlığının semada değil, bizzat Beytülmakdis'te gerçekleştiğini ifade etmektedir. Tesbit ettiğimiz rivâyetlerde İlyâ komutanının Beytülmakdis'in kapısını o gece kapatamadığını ve o gece nebîlerin mescitte namaz kıldıklarını söylediği, Hz. Ömer'in Kudüs'ü fethettikten sonra mâbede gelerek mihrapta namaz kıldığı ve Hz. Peygamber'in Beytülmakdis'te peygamberlere imamlık yaptığı görülmektedir. Ayrıca rivâyetlerde daha önceden Kudüs'e gidip mescidi gören ve bilen kişilerin olduğundan ve Yüce Allah'ın Mescid-i Aksâ'yı peygamberinin gözünün önüne getirdiğinden bahsedilmektedir. Tüm bunlar İbn Kesîr'in Resûlullah'ın imamlığının Beytülmakdis'te gerçekleştiğine dair görüşünü kuvvetlendirmektedir. Kanaatimizce bu rivâyetler mi'râc esnasında Kudüs'te bir mabedin var olduğunu kanıtlamaktadır.⁴⁷⁰

İsrâ ve mi'râc hadisesi vesilesiyle müminlerin imanlarının sınandığı, mi'râcın bir hediyesi olan namazın mü'mini Rabbi katında yücelten ehemmiyeti ve Allah'ın kudretinin Hz. Peygamber'in ve ümmetinin arkasında olduğu kavranmalıdır. İsrâ olayına konu olan Beytülmakdis'in mahiyetiyle ilgili farklı görüşler olsa da elbetteki

⁴⁷⁰ Bkz. Mustafa Yiğitoğlu, "İsrâ ve Mi'râc'ta Süleyman Mâbedi ve Mescid-i Aksâ'nın Varlığı Meselesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/1(2017): 641-651.

Mescid-i Aksâ, çevresinin mübarek kılınmasıyla müslümanlar için muhafaza edilmesi gereken bir değerdir.

2.10. Akabe Biatları

Tefsîr'de risâletin Mekke döneminin bir özeti mahiyetinde uzunca bir Hişâm b. Urve rivâyeti nakledilmiştir. İbn Kesîr bu rivâyeti Enfâl 39. âyetinde zikri geçen “fitne” kavramını açıklamak için zikretmektedir. Rivâyette Abdûlmelik b. Mervân'ın Hişâm b. Urve'ye Resûlullah'ın Mekke'den çıkarılmasını sorduğu, Hişâm'ın da bu soruların cevabını bir mektupla anlattığı beyan edilmektedir. Mektup Hz. Muhammed'e peygamberlik verilmesi ile başlamakta, daha sonra Resûlullah'ın çektiği sıkıntılar, Kureyş başkanlarının müslümanlara baskı ve işkence yapmak için plan kurdukları bilgisi ile devam etmektedir. Burada ilk fitnenin ashâbın müşriklerden korkarak, içinde bulundukları fitne ve sarsıntılardan kaçarak Habeşistan topraklarına gitmeleri olduğu ifade edilmiştir. Daha sonra kulaklarına müslümanlara rahatlık verilip işkence yapılmadığı şeklinde bilgi ulaşan bazı müslümanların Mekke'ye geri döndüğü, zamanla müslümanların Mekke'de kalabalıklaştığı, nihâyet Medine'de de müslümanlığın yayıldığı belirtilmiştir. Resûlullah'ın yanına oradan yetmiş kişilik temsilci heyeti gelmiştir. Medine'den gelen müslümanlar Akabe'de Resûlullah'a biat etmişler, onu ve müslümanları koruyacaklarına söz vermişlerdir. Bunun üzerine Kureyşliler Mekkeli müslümanlara baskılarını artırmışlar, Resûlullah da ashâbına Medine'ye gitmelerini emretmiştir. Rivâyette bunun da Resûlullah ve ashâbının Mekke'den çıkartılmasına yol açan ikinci fitne olduğu belirtilmektedir. Mektupta “Fitne ortadan kalkıncaya ve din tamamen Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın” (Enfâl 8/37) âyetinde geçen fitne bu şekilde izah edilmiştir.⁴⁷¹

Mümin kadınların Resûlullah'a biat etmelerinden bahseden Mümtehine sûresi 12. âyetin tefsirinde geçen rivâyetlerde, kadınların biat için Resûlullah'ın huzuruna gelmeleri ve Resûlullah'ın onların biatını kabul ettiği anlatılmaktadır. Rivâyetlerde ensar kadınlarının Hz. Peygamber'e gelip biat ettiği, hangi esaslarda biat ettikleri, Resûlullah'ın biat esnasında hiçbir kadının eline değmediği, kadınların bey'atlarını sözlü veya elinin üzerine koyduğu bir örtüyle aldığı, bey'atta ölü için ağıt yakmamayı şart koştuğu, Utbe kızı Hind'in bey'atı, Resûlullah'ın hanımlardan aldığı bey'atı bayram günlerinde

⁴⁷¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 57-58; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 43-45; Taberî, 13: 539-543. Muhakkik rivâyetin mürsel olduğunu belirtmiştir.

yenilediği gibi bilgiler verilmektedir. Fakat bu bilgileri ihtiva eden rivâyetler, Medine dönemine ait olmaları sebebiyle burada zikredilmeyecektir.

Akabe biatını anlatan İbn İshak'tan nakledilen rivâyette, Ubâde birinci Akabe bey'atında bulunanlardan birisi olduğunu, orada oniki adam olduklarını ve Resûlullah ile kadınlardan alınan bey'at esasları üzerine bey'atlaştıklarını haber vermektedir. Söz konusu rivâyette bu olayın savaş farz kılınmadan önce olduğunu belirten Ubâde; Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, el ve ayaklarının arasından bir iftira uydurup düzmemek, ma'rûf olan bir hususta ona isyan etmemek üzere ona bey'at ettiklerini ifade etmektedir. Resûlullah da bunun üzerine bey'atını yerine getirenlere cenneti vaad etmektedir.⁴⁷² Burada buna yakın mânâ ile nakledilen İmam Ahmet rivâyetinin,⁴⁷³ sahih olması münasebetiyle bu hadisi desteklediği ifade edilmektedir.

Değerlendirme

Bu bölümde zikredilen rivâyetlerde İslâm davasının Mekke'deki başlangıcından beri katettiği aşamalar birinci rivâyette anlatılmıştır. Burada ashâbın müşriklerin işkence ve eziyetlerinden korkarak Habeşistan'a hicret etmeleri birinci fitne olarak açıklanmıştır. Daha sonra bazı müslümanların Mekke'ye geri dönmesi, Medine'de de müslümanlığın yayılması, gelen yetmiş kişilik temsilci heyetinin Akabe'de Resûlullah'ı korumak için ona söz vermesi üzerine Kureyşliler'in müslümanlara olan baskılarını artırmaları ve bu baskıların Resûlullah ile ashâbının Medine'ye hicretine sebep olması hadiseleri bu davetin safhaları olarak anlatılmıştır. Rivâyette müslümanların Medine'ye gitmesine sebep olan bu baskı ve şiddetin de ikinci fitne olduğu açıklanmıştır. Ayrıca Resûlullah'a gelen Ensar kadınlarının ma'ruf birtakım hususlar üzerine onunla biatlaşmaları hadiseleri anlatılmıştır.

2.11. Medine'ye Hicret Öncesi

2.11.1. Hicret Başlangıcı

İbn İshak'tan yapılan nakilde, Allah Resûlü artık Allah'ın emrini beklediği sıralarda Kureyşliler toplanarak ona karşı yapılabilecek tuzaklar üzerinde konuştular ve birşeyler

⁴⁷² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 98; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 164. Ubâde b. Sâmit'ten rivâyet edilmiştir. Müellif rivâyetin İbn Ebî Hâtim'de de geçtiğini belirtmektedir.

⁴⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 98; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 163-164; Buhârî, "Meğâzî", 4894; Müslim, "Hudûd", 1709; Ahmed, 5: 314.

yapmak istediler. Bunun üzerine Cebrâil gelerek o geceyi her zamanki yerde geçirmemesini söyledi. Hz. Peygamber de Ali b. Ebî Tâlib'i çağırarak ona geceyi yatağında geçirmesini ve onun yeşil bürdesine bürünmesini emretti. Hz. Peygamber sonra kapının önünde bekleyen kalabalığa doğru giderek bir avuç toprağı onların başlarına saçtı. Hz. Peygamber bu esnada Yâsîn sûresinden “Kur’ân’a yemin olsun ki” den “Önlerinden bir set ve arkalarından bir set çektik de onları kapattık, artık göremezler” âyetine kadar olan âyetleri okumaktaydı. Rivâyette Allah’ın onların gözlerini peygamberi Muhammed’den aldığı beyan edilmektedir. Rivâyet Enfâl 30. âyetin tefsirinde sözkonusu edilmiştir.⁴⁷⁴

İbn Hibbân’ın *Sahîh*’inden nakledilen rivâyette, Fâtıma’nın ağlayarak Resûlullah’ın yanına girdiğı, Resûlullah’ın ona ağlamasının sebebini sorduğunda onun ‘Kureyş ileri gelenlerinin Muhammed’i gördükleri zaman mutlaka öldüreceklerine dair Hicr’de Lât, Menât, Uzzâ ile ahitleştiklerini, hatta her bir puta düşen diyet miktarını öğrendiğinden dolayı ağladığını söylediğı nakledilmektedir. Sonrasında Resûlullah’ın abdest alıp namazgâhına çıktığı, müşriklerin onu gördükleri halde başları ve çenelerinin önlerine düşüp başlarını kaldıramadıkları, Resûlullah’ın bir avuç toprağı ‘yüzleri çirkin olsun’ diyerek üzerlerine attığı ve toprağın her isabet ettiği kişinin Bedir günü kâfir olarak öldüğü zikredilmektedir.⁴⁷⁵

2.11.2. Hz. Peygamber’in Ebû Bekir’le Sevr Mağarasına Sığınması

Hz. Peygamber’in Hz. Ebû Bekir’le hicret yolculuğunun başında Sevr mağarasına sığınması hadisesi Kehf 16. âyetin tefsirinde zikredilmektedir. İbn Kesîr Kehf sûresinde naklettiğı Ahmed b. Hanbel rivâyetinin ardından, Sevr mağarası kıssasıyla Kehf ashâbı kıssasını karşılaştırmıştır. O yaptığı değerlendirmede Sevr’de yaşanan hadisenin Kehf ashâbı kıssasından daha üstün, daha büyük ve daha hayret verici olduğı yorumunu yapmaktadır.⁴⁷⁶ Rivâyet aşağıda belirtileceğı üzere Tevbe 40. âyette de sözkonusu edilmektedir. İbn Kesîr orada Buhâri ve Müslim’in de rivâyeti eserlerine aldıklarını belirtmektedir.

⁴⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 45; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 25; Beyhakî, *Delâil*, 2: 469-470. Yunus b. Bekir yoluyla gelmektedir.

⁴⁷⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 45; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 25-26; İbn Hibban, 14: 430. Rivâyet İbn Abbas’tan gelmektedir.

⁴⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 142; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 6: 514; Ahmed, *Müsned*, 1: 4.

Bir başka rivâyette Hz. Peygamber Mekke'den çıkıp mağaraya doğru gitmiş, orada saklanınca Mekke tarafına dönerek şöyle seslenmiştir: “Şüphesiz ki sen Allah'ın ülkesinde Allah'ın en sevdiği yersin ve şüphesiz sen Allah'ın ülkesinde en sevdiğim yersin. Eğer müşrikler beni çıkartmamış olsaydı senden çıkıp gitmezdim”. Rivâyette en büyük düşmanın Allah'ın Harem'inde Yüce Allah'a düşmanlık eden yahut gerçek katilinden başkasını öldüren veya câhiliye düşmanlığı davasını güden kimse olduğu ifade edilmektedir. Bunun için de Yüce Allah'ın, nebîsine “Seni çıkartan ülkenden daha güçlü nice ülke vardı. Biz yine de onları helak ettik, onlara yardım eden olmadı” buyruğunu indirdiği, zikredilmiştir. Rivâyet Muhammed sûresi 13. âyetin tefsirinde İbn Ebî Hâtim'den nakledilmiştir.⁴⁷⁷

Hz. Ebû Bekir'in Hz. Peygamber'le mağarada iken ona ‘Onlardan biri ayaklarına baksa ayaklarının altında bizi görecekti’ dediği, Hz. Peygamber'in ise “Ey Ebû Bekir, üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne düşünürsün?” buyurduğu şeklinde ifade edilen rivâyetin Tevbe sûresi 40. âyetin tefsirinde Ahmed b. Hanbel'den nakledildiği görülmektedir.⁴⁷⁸

İmam Ahmed'in *Müsned*'inden nakledilen rivâyette, Kureyşliler'in bir gece Resûlullah'ı iple bağlamak, öldürmek, yurdundan çıkarmak seçenekleri konusunda istişare ettikleri, Allah'ın ise peygamberini bu durumdan haberdar ettiği, Hz. Peygamber'in de tedbir olarak Ali'yi yatağına geçirdiği, kendisinin de evden çıkarak mağaraya kadar gittiği nakledilmektedir. Sonrasında müşriklerin Ali'yi Hz. Muhammed zannederek sabah ona saldırımları, onların düzenlerinin tersine çevrildiğini gördüklerinde ise Ali'ye Hz. Muhammed'i sormaları, onun izini sürerek dağa çıkmaları, mağaranın kapısının üzerindeki örümcek ağından dolayı resûlün sığındığı mağaranın yanından geçip gitmeleri ve nihâyet Hz. Peygamber'in orada üç gece kaldığı zikredilmektedir. Rivâyet Enfâl 30. âyette sözkonusu edilmektedir.⁴⁷⁹

Değerlendirme

⁴⁷⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 312; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 176; Taberî, 22: 165. Rivâyet İbn Abbas kanalıyla gelmektedir.

⁴⁷⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 155; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 183; Buhârî, “Ashabü'n-nebî”, 3653, “Menâkıb”, 3922; Müslim, “Fedâilü's-sahâbe”, 2381; Ahmed, *Müsned*, 1: 4. Rivâyet Enes kanalıyla gelmiştir.

⁴⁷⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 46; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 26; Ahmed, 1: 348. Rivâyet İbn Abbas'tan rivâyet edilmektedir.

Bu bölümde hicret öncesi yaşanan olaylar anlatılmıştır. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret iznini beklediği zamanlarda müşrikler de onu öldürme planları yapıyorlardı. Allah tarafından izin gelince Resûlullah kendi yerine kendi örtüsüne bürünmüş vaziyette Hz. Ali'yi bıraktı ve eline aldığı toprağı onların üzerine saçarak onların önünden çekip gitti. Ayrıca Hz. Muhammed'i öldüreceklerinden dolayı her putun başına düşen belirli bir diyet miktarından bahsedildiğini işiten Fatıma'nın, babası için kurulan bu tuzaklar için ağladığı görülmektedir. Mekke'den çıkarak mağaraya sığınan Hz. Peygamber Mekke'ye olan muhabbetini ifade ederek hüznlenmektedir. Eğer zorla çıkartılmamış olsaydı buradan kendi gönlüyle çıkmayacağını beyan etmektedir. Hz. Ebû Bekir'le mağaraya sığındıklarında müşrikler mağaranın kapısının önüne kadar gelmişlerdi. Hz. Ebû Bekir'in Hz. Muhammed'in sağlığı için endişe etmesi üzerine burada Resûlullah'ın Allah'a olan sınırsız tevekkülüne ve teslimiyetine şahit olmaktayız. Allah Resûlü o mağarada üç gece kalmıştı.

Bu olaylar örgüsü içerisinde verilen hadiseler Yüce Allah'ın kendisine tevekkül eden ve yolunda gayret eden Resûlüne olan yardımını göstermektedir. Kaldı ki Allah'ın, Resûlüne olan bu ihsanları aslında ta başından beri devam ediyordu. Resûlullah da bunun farkında idi. Müşriklerin planlarının Resûlullah'a haber verilmesi, Kureyşliler'in onu evden çıkarken görememeleri, sonrasında Resûlullah'ın bir tedbir olarak güneye Sevr'in olduğu mağaraya yönelmesi, Yüce Allah'ın da onun bu tedbirine yine yardım ederek mağaranın kapısına örümcek ve güvercin göndermesi, müşriklerin de içeriye bakmakta isrârcı olmamaları hep yaratanın yardımının tezahürleri olan fiillerdir.

İbn Kesîr'in muhtemelen Sevr'de yaşanan ilahi yardımları düşünerek Sevr mağarasında yaşananların Kehf ashâbının durumundan daha üstün, daha büyük ve daha hayret verici bulması ilginç bir yorumdur. Zira iki olay da esasında olağanüstü nitelikler taşımakta ve Allah'ın kuluna olan yardımını ve yaratanın kudretini bizlere hatırlatmaktadır.

2.12. Hz. Peygamber'in Allah Tarafından Uyarılması

2.12.1. Abdullah İbn Ümmü Mektûm Olayı

Abese sûresinin başında Resûlün âmâ olan İbn Ümmü Mektûm'dan yüz çevirmesi ile ilgili rivâyetler nakledilmektedir. Hafız Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde geçen rivâyette, İbn Ümmü Mektûm, Resûlullah Übeyy b. Halef ile konuştuğu esnada onun yanına gelmektedir. Resûlullah İbn Ümmü Mektûm'dan yüzünü başka tarafa çevirince Yüce

Allah da: “Yüzünü ekşitip, çevirdi kendisine o ama geldi diye” buyruğunu indirmektedir. Rivâyetin devamında nebînin bu olaydan sonra ona ikramda bulunmaya başladığı belirtilmektedir. Ravi Enes b. Mâlik, İbn Ümmü Mektûm’u Kadisiye günü üzerinde bir zırh ve beraberinde siyah bir sancak bulunduğu halde gördüğünü zikretmektedir.⁴⁸⁰ Sonraki rivâyetler râvileri sika olan bu rivâyetin şâhitleridir.

Ebû Ya‘lâ ve İbn Cerîr’de geçen rivâyette, “Yüzünü ekşitip çevirdi” buyruğunun âmâ olan İbn Ümmü Mektûm hakkında indirildiği söylenmektedir. O Resûlullah’ın yanında müşriklerin büyüklerinden bazıları olduğu halde, ona gelerek ‘Beni irşâd et’ demiştir. Nebî ise ondan yüz çevirip, öbürüne yönelmiş ve “Sen benim söylediklerimde bir olumsuzluk görüyor musun” demiştir. O da, hayır, diye cevap vermiştir.⁴⁸¹

İbn Cerîr ve İbn Ebî Hâtim rivâyetinde, Resûlullah Utbe b. Rebîa ile Ebû Cehil b. Hişâm ve Abbas b. Abdûlmuttalib ile konuşurken gözleri görmeyen Abdullah b. Ümmü Mektûm yürüyerek yanına gelmiştir. Rivâyette Resûlullah’ın onlarla çokça konuşup onların imana gelmelerini çok arzu ettiği vurgulanmıştır. Abdullah b. Ümmü Mektûm nebîden Kur’ân’dan bir âyeti nasıl okuyacağını öğrenmek isteyerek ‘Ey Allah’ın Resûlü, Allah’ın sana öğrettiğinden bana da öğret’ deyince, Resûlullah yüzünü ondan başka tarafa çevirmiş ve sözlerinden hoşlanmadığından dolayı ona karşı yüzünü ekşitmiştir. Yüzünü diğerlerine çeviren Resûlullah onlarla konuşmasını bitirip, ailesinin yanına dönmeye başlayınca Allah onun görmesini kısmen engellemiştir. Sonra başını önüne eğmiş, sonra da Yüce Allah 1-4. âyetleri indirmiştir. Rivâyette bu buyruklar nâzil olunca Resûlullah’ın ona ikram ettiği, onunla konuştuğu ve “ İhtiyacın nedir, bir şey istiyor musun” diye sormaya başladığı, yanından gittiği zaman da herhangi bir ihtiyacı var mı, diye sorduğu nakledilmektedir. Bu ise Yüce Allah’ın: “İhtiyaç duymayan kimseye gelince sen ona yöneliyorsun. Hâlbuki onun temizlenmemesinden sana vebâl yok” buyruğunun inmesi üzerine olmuştur, denmektedir.⁴⁸²

⁴⁸⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 319; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 554-555; Ebû Ya‘lâ, 5: 431 (3123); Abdürrezzak, *Tefsîr*, 3: 392. Rivâyeti Katâde Enes’ten rivâyet etmekte olup, muhakkik el-Mehdî tarafından sahih olduğu ifade edilmektedir.

⁴⁸¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 320; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 555; Ebû Ya‘lâ, 8: 261 (4848); Tirmizî, “Tefsîr”, 72 (3331); Taberî, 24: 217. Urve b. Zübeyr, teyzesi Hz. Âişe’den rivâyet etmiştir. Rivâyet sahihtir. Tirmizî’de ve Muvatta’’da başka bir senetle gelen rivâyet lerde de Abese sûresi 1. âyetin İbn Ümmü Mektûm hakkında indiği söylenmektedir.

⁴⁸² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 320; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 555-556; Taberî, 24: 217-218. Rivâyet Avfî yoluyla İbn Abbas’tan nakledilmektedir. İbn Kesîr hadis, senedindeki Atiyye el-Avfî’den dolayı zayıf olduğunu beyan etmektedir.

İbn Ebî Hâtîm rivâyetinde, Resûlullah'ın Bilâl'in gece iken ezan okuduğu, bu sebeple İbn Ümmü Mektûm'un ezanını işitinceye kadar müslümanların yiyip içmeye devam etmelerini buyurduğu nakledilmiştir. Rivâyetin devamında İbn Ümmü Mektûm'un Yüce Allah'ın hakkında “Yüzünü ekşitip, çevirdi kendisine o ama geldi diye” buyruklarını indirdiği kişi olduğu ve Bilâl'le İbn Ümmü Mektûm'un müezzinlik yaptığı bildirilmiştir. Râvi Sâlim onun gözleri görmeyen birisi olduğunu, bu sebeple insanlar ona tan yerinin ağardığını gördükleri zaman ezan oku, demedikçe kendisinin de ezan okumadığını belirtmiştir.⁴⁸³

2.12.2. Resûlullah'ın Ebeveynine ve Amcası Ebû Tâlib'e İstiğfar Talebinin Reddedilmesi

Rivâyetlerde Hz. Peygamber'in anne ve babasının kabrini belirli zamanlarda ziyaret ettiği ve onların câhiliye döneminde vefât etmesi sebebiyle onlar adına üzüldüğü ve onlara mağfiret dilediği belirtilmektedir. Yüce Allah'ın ikazı ile Resûlullah'ın bu davranışından vazgeçtiği görülmektedir.⁴⁸⁴

Tevbe 113 ve 114. âyetlerin nâzil olması üzerine Hz. Peygamber'in uyarıldığı, anne babası ve vefâtından sonra da amcası Ebû Tâlib için mağfiret dilemesinin yasaklandığı belirtilmiştir. Tevbe 113-114. âyetlerde Yüce Allah “Cehennem ehli oldukları onlara açıkça belli olduktan sonra akraba dahi olsalar Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne peygambere yaraşır, ne de insanlara” buyurulmaktadır. Bu yasaklanma hadisesinden sonra Resûlullah'ın ebeveynine mağfiret dileyemediği için onlara olan merhametinden dolayı üzüлp çokça ağladığı rivâyetlerde aktarılmaktadır. Bu âyetler ininceye kadar Hz. Peygamber ve müslümanlar müşrik yakınları için istiğfara devam etmişlerdir. Âyet nâzil olduğunda da ölümlere istiğfârı bırakmışlardır.

Ayrıca Resûlullah “Annem ve babam neredeler (acaba)” deyince, “...Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin” (el-Bakara 2/114) âyetinin nâzil olduğu nakledilmiştir. Bu âyet inince Resûlullah'ın ölünceye kadar anne babasını anmadığı bilgisi verilmektedir.

⁴⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 321; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 556; (Hadisin aslı Müslim'de yer almaktadır) Müslim, “Sıyâm”, 1092. Sâlim b. Abdullah yoluyla Abdullah b. Ömer'den rivâyet edilmektedir. Eserde İbn Kesîr tarafından hadisin zayıf olduğu söylenmiştir.

⁴⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 28; 4: 221-223.

2.12.3. Resûlullah'ın Etrafındaki Fakir Müminler Hakkında Uyarılması

Kureyş müşrikleri Hz. Peygamber'in kendileri için özel bir zaman ayırmasını ve etrafındaki zayıf ve fakir müminleri yanından uzaklaştırmasını talep etmişlerdir. Zira Araplar'ın kendilerini onların yanında görmesinden utandıklarını belirtmişlerdir. Allah Resûlü de onların imana gelmesini çok arzuladığından dolayı bu düşünceye bir anlık bir meyil gösterse de En'âm 50-53. âyetlerde "Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam ona yalvaranları kovma" buyruğuyla ikaz edilince bu düşünceden vazgeçmiştir.⁴⁸⁵ Kendisinin müşriklerin isteklerini kabul etmesini öneren Hz. Ömer'in de bu âyetten sonra gelip Resûlullah'tan özür dilediği görülmektedir.

2.12.4. Resûlullah'ın Bir Davranışının Vahyin Gecikmesine Sebep Oluşu

Burada daha önce müşriklerin yahudilere soru sormaları bahsinde açıklanan bir rivâyet özet olarak zikredilecektir. Kureyşliler Nadr b. Hâris ile Utbe b. Ebî Muayt'ı Medine'deki yahudi hahamlarına göndermişler, Hz. Muhammed'e soru sormak için onlardan bilgi almak istemişlerdir. Zira onlar Kitap ehli olmaları dolayısıyla müşriklerin bilmediği bazı bilgilere sahiptiler. Onlarla konuşan Nadr ve Utbe, üç hususu Hz. Muhammed'e sormak üzere onlardan bilgi almışlardır. Bunlar mağara arkadaşlarının durumları, dünyanın doğularını ve batılarını dolaşan adamın durumu ile ruhun mahiyeti hakkındaki sorulardır. Onlar bu soruları Hz. Peygamber'e sorunca o da 'inşaallah demeksizin' bunları kendilerine yarın açıklayacağını söylemiştir. Fakat bu hadisenin üzerinden onbeş gün geçmesine rağmen Hz. Muhammed'e vahiy gelmemiş, Resûlullah müşriklerin toplum içerisinde yaydıkları onun sözünü yerine getirmediğine dair şâyialara çok üzülmüştür. Cebrâil daha sonra gelerek Yüce Allah'tan ona Kehf sûresini getirmiştir. Bu hadise İbn Kesîr'in *Tefsîr*'inde bu sûrenin nüzûl sebebi olarak rivâyet edilmiştir. Nitekim Yüce Allah Kehf 23 ve 24. âyet-i kerimelerde "Hiçbir şey hakkında sakın 'Ben bunu mutlaka yarın yapacağım' deme. Allah dilemiş ola (inşaallah) demedikçe. Unuttuğun zaman Rabbini an ve 'Umulur ki Rabbim beni bundan doğruya daha yakın olana erdirir' de" lafzını indirmiştir.⁴⁸⁶ Aynı zamanda Yüce Allah bu sûrenin 6. âyetinde onlar için üzülmelerinden ötürü Resûlullah'a sitem etmiş ve Muhammed'e sorulan sorular cevaplandırılmıştır. Ayrıca bir de "Bir de sana ruh hakkında soruyorlar.

⁴⁸⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 260-261.

⁴⁸⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 136.

De ki: Ruh Rabbimin emrindendir. Size de zaten pek az bir bilgi verilmiştir” (İsrâ 85) buyruğu da getirilmiştir.

2.12.5. Resûlullah’ın Vahiy Esnasında Acele Etmekten Men Edilmesi

Daha önce zikri geçtiği üzere Allah Resûlü Cebrâil kendisine vahiy getirdiğinde ezberlemek için acele ederek dilini kımıldatıyordu. Taha 114 ve Kıyâmet 16-19. âyetlerin nâzil olmasıyla Resûlullah bu davranışından men edilmiştir.⁴⁸⁷

Değerlendirme

Bu bölümde bahsi geçen hadiseler Resûlullah’ın Allah tarafından özel olarak eğitildiğini ve İslâm toplumunun önderi olarak güzel ahlâk eğitime tabi tutulduğunu göstermektedir. Resûlullah nefsanî bir kaygı içerisine düşmeden buyruklara itaat etmiş ve Allah’ın kendisine emrettiği hususları ümmetine anında aktarmıştır. Onun bu davranışı Kur’ân’ın Allah katından indirildiğine ve Hz. Peygamber’in Allah’ın peygamberi sıfatıyla kendisine emredilen vahyi tebliğ ettiğine bariz bir delil teşkil etmektedir. Ancak Kur’ân’ın nüzûl ortamına şahit olan müşriklerin bu gerçekleri görmüş olmalarına rağmen yine de küfürde direttikleri ve hidâyetten nasiplenemedikleri görülmektedir.

2.13. Hz. Peygamber’in Nitelikleri ve Güzel Ahlâkı

Müslim rivâyetinde, Hz. Peygamber altı hususta kendisine diğer nebîlere göre üstünlük verildiğini beyan etmektedir. Şöyle ki, kendisine kapsamlı ve özlü sözler verilmiş, (düşmanlarına) korku (salması) ile ona yardım olunmuş, ganimetler kendisine helâl kılınmış, yeryüzü ona hem temizlenme aracı, hem de mescit kılınmış, ayrıca bütün insanlara resûl olarak gönderilmiş ve nebîler onunla mühürlenmiştir. Rivâyet Ahzâb sûresi 40. âyetin tefsirinde zikredilmektedir.⁴⁸⁸

Ebû Ya’lâ’da geçen rivâyette, Hz. Peygamber’in uyumadan önce sağ elinin üzerine yatarak sessizce duâ yaptığı belirtilmektedir. Rivâyet Hadîd sûresi 1-3. âyetlerin tefsirinde nakledilmiştir.⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 5: 319; 8: 278-279.

⁴⁸⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 429; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 580; Müslim, “Mesâcid”, 523; Tirmizî, “Siyer”, 5 (1553). Rivâyet sahih olup Ebû Hüreyre’den rivâyet edilmiştir.

⁴⁸⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 6; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 10; Ebû Ya’lâ, 8: 210. Rivâyet Hz. Âişe yoluyla gelmekte olup, rivâyetin senedinde zayıflık olduğu muhakkik tarafından belirtilmektedir.

Abdullah b. Amr b. As, Hz. Peygamber'in Tevrat'taki niteliklerini anlatmaktadır. Rivâyette, Hz. Peygamber'in Tevrat'taki özellikleri 'bir şâhit, müjdeleyici, bir uyarıcı, ümmîler için bir koruyucu Allah'ın kulu ve Resûlü, mütevekkil, asık suratlı ve katı kalpli olmayan, çarşı pazarda yüksek sesle bağırmayan, kötülüğü kötülükle sağlamayıp affedici ve bağışlayıcı olan' şeklinde belirtilmektedir. İnsanların 'Allah'tan başka ilah yoktur' sözünü kabul etmesiyle yanlış yolda olan milleti doğruya yöneltmedikçe Allah'ın onun canını almayacağı ve Yüce Allah'ın onunla kör gözleri, sağır kulakları ve kapalı kalpleri açacağı beyan edilmektedir. Rivâyet Bakara 119. âyetinde İmam Ahmed'ten nakledilmektedir.⁴⁹⁰ Rivâyetin Âl-i İmrân 159. ve Ahzab 45. âyetlerin açıklamasında da zikri geçtiği görülmektedir.

Buhârî'de nakledilen bir rivâyette Hz. Peygamber "Benim çok ismim var. Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im, ben Allah'ın benimle küfrü silip süpürdüğü el-Mahî (mahvedici)yim, ben insanların ayağımın izi üzere haşredilecekleri el-Hâşir'im ve ben (kendisinden sonra nebî gelmeyecek olan) el-Âkibim" buyurmaktadır. Rivâyet "Hani Meryem oğlu İsrâ da: Ey İsrâiloğulları! Muhakkak ben Allah'ın size gönderdiği resûlüyüm. Benden önceki Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek ve adı Ahmet olacak bir resûlü müjdeleyici olarak geldim." (Saf 61/6) âyetinin tefsirinde geçmektedir. Sözkonusu âyetin tefsirinde bu rivâyeti destekleyecek benzer rivâyetlerin de nakledildiği görülmektedir.⁴⁹¹

Hz. Âişe'ye Resûlullah'ın ahlâkına dair soru sorulduğunda o, "Sen Kur'ân okumaz mısın?" şeklinde karşılık vermektedir. Soran kişi "okurum" deyince Hz. Âişe "Onun ahlâkı Kur'ân'dı" şeklinde cevap vermiştir. Burada Taberî, Abdürrezzak, Müslim, İmam Ahmed ve Ebû Dâvûd'dan bu muhtevada rivâyetler nakledilmiştir. Rivâyetler Kalem 4. âyetin tefsirinde nakledilmektedir.⁴⁹²

Bir başka İmam Ahmed rivâyetinde, Medine dönemine dair bir olay zikredilmektedir. Resûlullah'ın güzel ahlâkına dair olan örnek davranışlarının onun bütün hayatına sirâyet etmesi sebebiyle onun güzel ahlâkının bir yansıması olan bu rivâyeti bu bölümde zikretmeyi uygun gördük. Kendisine resûlün ahlâkına dair soru soran kişiye Hz.

⁴⁹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 401-402; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 512-513; Ahmed, 2: 174; Buhârî, "Alışveriş", 2125, "Tefsîr", 4838. Rivâyet Atâ b. Yesâr'dan gelmektedir. Benzer bir rivâyetin de Saf 4. âyetin tefsirinde Kâ'b el-Ahbâr'dan nakledildiği görülmektedir.

⁴⁹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 108; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 183; Buhârî, "Menâkıb", 3532; Müslim, "Fedâil", 2354. Muhammed b. Cübeyr kanalıyla gelmektedir.

⁴⁹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 188; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 321-322.

Âişe'nin 'Kalem 4. âyeti okumuyor musun' dediği ve kendi yaşadığı bir olayı anlattığı rivâyet edilmektedir. Rivâyette Hafsa'nın Resûlullah'a gönderdiği bir yemeği Hz. Âişe'nin, câriyesine emrederek döktürmesi ve Allah Resûlü'nün Hz. Âişe'ye kısas olarak onun kabının yerine bir kap almasını söylediği, başka da birşey demediği aktarılmaktadır.⁴⁹³

Sahîhahayn rivâyetinde ise Enes, Resûlullah'a on yıl hizmet etmesi neticesinde onun kendisine asla üf bile demediği, yaptığı ya da yapmadığı bir şey için, niçin yaptın veya yapmadın, diyerek onu sorgulamadığını vurgulamaktadır. O Resûlullah'ın insanlar arasında ahlâkı en güzel olanlardan olduğunu, Resûlullah'ın avucundan daha yumuşak ne ibrişime, ne de ipeğe dokunmadığını, Resûlullah'ın terinden daha hoş kokulu bir misk de koklamadığını beyan etmektedir.⁴⁹⁴

Buhârî rivâyetinde, Resûlullah'ın insanların en güzel yüzlüsü ve en güzel ahlâklısı olduğu dile getirilmektedir. Ayrıca onun boyu "uzun da kısa da değildi" şeklinde tasvir edilmektedir. Bu hususta şemâil kitaplarında birçok hadisin nakledildiği hatırlatılmaktadır.⁴⁹⁵

İmam Ahmed rivâyetinde, Hz. Âişe'nin beyanıyla, Resûlullah'ın asla ne bir hizmetçiye, ne de bir kadına kısaca hiçbir şeye eliyle vurmadığı nakledilmektedir. Allah yolunda cihad dışında iki şey arasında muhayyer bırakıldığında günah olmadığı sürece mutlaka o ikisinden kolay olanını tercih ettiği, zira onun insanlar arasında gûnahtan en uzak duran kişi olduğu zikredilmektedir. Allah'ın haramlarının çiğnenmesi hali dışında, kendisine karşı yapılan hiçbirşeyden dolayı kendisi adına intikam almadığı, Allah'ın haramı çiğnendiğinde de kendisinin Azîz ve Celîl olan Allah için intikam aldığı beyan edilmektedir.⁴⁹⁶

Bir diğer İmam Ahmed rivâyetinde de, Resûlullah: "Ben ancak iyi ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim" buyurmaktadır.⁴⁹⁷

⁴⁹³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 188; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 322; Ahmed, 6: 11.

⁴⁹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 189; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 323; Buhârî, "Edeb", 6038; Müslim, "Fedâil", 2309.

⁴⁹⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 189; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 323; Buhârî, "Menâkıb", 3549. Bera'dan rivâyet edilmektedir.

⁴⁹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 189-190; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 323; Ahmed, 6: 232.

⁴⁹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 190; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 323; Ahmed, 2: 381. Ebû Hüreyre nakletmektedir.

Rum kralının Ebû Süfyan ve beraberindekilere yönelttiği sorularla ilgili rivâyetler nakledilmiştir. Rum kralı Herakleios'un Hz. Peygamber'in nitelikleriyle ilgili Ebû Süfyan ve beraberindekilere yönelttiği sorular arasında 'Söylediklerini söylemeden evvel onu yalancılıkla suçlar mıydınız?' sorusu da bulunmaktadır. Rivâyette Ebû Süfyan: Ben 'Hayır' dedim, demiştir. Ebû Süfyan o zaman kâfirlerin başı ve müşriklerin önderi olmasına rağmen gerçeği itiraf etmişti. Asıl fazilet ise düşmanların şahitlik ettikleridir, denmektedir. Bunun üzerine Herakleios Ebû Süfyan'a, 'Şunu biliyorum ki, o insanlara yalanı bırakıp da gidip Allah'a yalan ve iftira atacak değildi' demiştir. Bu rivâyet Buhârî ve diğerlerinin rivâyet ettiği hadisın bir kısmıdır. Câfer b. Ebû Tâlib de Habeşistan kralı Necâşî'ye şöyle demiştir: "Allah bize doğruluğunu, soyunu ve eminliğini bildiğimiz bir elçi gönderdi. Peygamberlikten önce aramızda kaldığı süre kırk yıldır". Rivâyetler Yunus 16. âyetin tefsirinde zikredilmiştir. Saîd b. Cübeyr ise bu sürenin kırk üç yıl olduğunu rivâyet etmiştir. İbn Kesîr, meşhur ve sahih olan görüşün kırk yıl şeklinde olan birinci görüş olduğunu beyan etmektedir.⁴⁹⁸

Hz. Peygamber'in sabrıyla ilgili Bakara 153. âyetin tefsirinde, zor ve üzüntülü bir iş başına geldiği zaman hemen namaza durduğu nakledilmektedir.⁴⁹⁹

Resûlullah için "insanlar arasında ahlâkı en güzel olanlardandı" şeklinde yapılan nitelemenin Lokman 16-19. âyetlerin tefsirinde söz konusu edildiği görülmektedir.⁵⁰⁰

Bir başka rivâyette, bedevilerin sordukları soruyla Resûlullah'ın çocukları öptüğünü öğrenince kendilerinin bunu yapmadıklarını söylemeleri, Hz. Peygamber'in de bunun üzerine "Allah'ın sizden merhamet duygusunu söküp almış olmasına elimden ne gelir ki" cevabını verdiği nakledilmektedir. Rivâyet Tevbe 99. âyetin tefsirinde geçmektedir.⁵⁰¹

Tefsîr'de Hz. Peygamber'in ayakları şişinceye kadar namaz kıldığı, ona kendisinin geçmiş ve gelecek bütün günahlarının affedildiğininin hatırlatılması üzerine Resûlullah'ın kendisinin Allah'a çok şükreden bir kul olmak için böyle yaptığını

⁴⁹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 254; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 338.

⁴⁹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 446; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 598; Ebû Dâvûd, "Kıyâmü'l-leyl", 1319; Ahmed, 5: 388.

⁵⁰⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 344; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 446; Buhârî, "Edeb", 6203; Müslim, "Fedâil", 2310. Hadisi Enes b. Mâlik rivâyet etmektedir.

⁵⁰¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4: 202; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 5: 258; Buhârî, "Edeb", 5998; Müslim, "Fedâil", 2317. Rivâyet Hz. Âişe yoluyla gelmektedir.

zikrettiğine dair rivâyetler nakledilmektedir. Bu rivâyetler “Allah senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın...” (Feth 48/2) âyetinin tefsirinde zikredilmiştir.⁵⁰²

Resûlullah’ın Sevincinin Yüzüne Yansıması

Resûlullah’ın sevindiği zaman yüzünün adeta bir ay parçası gibi nurlandığı bilgisinin, “Bundan dolayı Allah da bugünün şerrinden onları korur ve onlara bir güzellik ve sevinç verir” (İnsân 76/11) âyetinin tefsirinde zikredildiği görülmektedir.⁵⁰³

Buhârî ve Müslim’de geçen rivâyette ise Hz. Âişe’nin, Resûlullah’ı yüzünde sevinç parıltıları olduğu halde sevinçle yanına girmiş olarak gördüğünü dile getirmektedir.⁵⁰⁴

H. Peygamber’in Alçakgönüllülüğü

Resûlün Allah yanında bulunanları dünyaya tercih ettiği İbn Kesîr tarafından dile getirilmiştir. Duhâ 5. âyette, Ahmed b. Hanbel’den bu hususta bir rivâyet nakledilmiştir. Zikri geçen rivâyete göre; Resûlullah bir hasırın üzerine yatmıştı. Hasırın izleri onun böğründe görününce Abdullah b. Mes’ûd’un Resûlullah uyandığında onun böğrünü sıvazlamaya başlaması ve ‘Ey Allah’ın Resûlü, neden bize haber vermedin, senin için hasırın üzerine bir şeyler yazardık’ demesi üzerine Resûlullah şu cevabı vermiştir: “Benim dünyayla işim ne ki? Ben nerede dünya nerede? Benim misalim ile dünyanın misali bir ağacın altında kalan sonra da o ağacı bırakıp giden bir yolcu gibidir”.⁵⁰⁵

Taberânî’den nakledilen rivâyette bir Habeşli Hz. Peygamber’e soru sormakta, Resûlullah da Habeşli ile cennet nimetlerinden istifade etme hususunda konuşmaktadır. 1-20. âyetlerin nâzil olması üzerine Hz. Peygamber Habeşli’ye onun da aynı beyaz tenliler gibi cennet nimetlerinden istifade edeceğini söylemektedir. Sonrasında Habeşli’nin ruhunu teslim edinceye kadar sürekli ağlayıp durduğu ve Resûlullah’ın onu elleriyle mezara indirdiği zikredilmektedir. Rivâyette İnsân sûresi 1-20. âyetlerin tefsirinde nakledilmektedir.⁵⁰⁶

⁵⁰² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 327; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 10: 200-201; Ahmed, 4: 255; 6: 115.

⁵⁰³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 289-290; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 501; Buhârî, “Megâzî”, 4418, Müslim, “Tevbe”, 2769. Rivâyet Kâ’b b. Mâlik’ten nakledilmektedir.

⁵⁰⁴ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 290; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 501; Buhârî, “Menâkıb”, 3555; Müslim, “Radâ”, 1459.

⁵⁰⁵ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 425; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 176; Ahmed, 1: 391, 441; Tirmizî, “Zühd”, 44 (2377); İbn Mâce, “Zühd”, 3 (4109). Rivâyetin sahâbî râvisi Abdullah b. Mes’ûd olup, Tirmizî bu hadis hakkında sahih demektedir.

⁵⁰⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 293; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 11: 506-507. Rivâyet zayıftır. İbn Ömer yoluyla gelmektedir.

Resûlullah Allah'ın kendisini resûl bir kul olmak ile kral bir nebî olmak arasında serbest bıraktığını, onun da Cebrâil'in görüşünü alarak birinci konumu tercih ettiğini ifade etmektedir. *Sahîh*'te sabit olduğu söylenmiş olan bu rivâyette, Resûlullah emrolunduğu şeyleri yapan ve insanlar arasında ancak Yüce Allah'ın kendisine verdiği emre uygun olarak paylaştıran kişi demek olan resûl bir kul olarak hesaba çekilmek ile günah kazanmak sözkonusu olmaksızın dilediğine verip, dilediğine vermeyen kral bir nebî olmaktan birisini seçmekte serbest bırakılmıştır. Resûlullah Cebrâil'in görüşünü alıp, ona danışmış, Cebrâil de ona alçakgönüllülük göstermesini tavsiye ettiğinde nebî birinci konumu tercih etmiştir. Rivâyet Sâd 34-40. âyetlerin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.⁵⁰⁷

Resûlullah hasta bir bedevîyi ziyaret ederek ona bu durumun Allah'ın izni ile bir temizlik olduğunu belirtmektedir. O bedevî de bunun üzerine 'Temizlik mi dedin, aksine bu oldukça yaşlanmış birisi üzerinde kaynayıp coşan ve neticede kendisini kabirlere ziyaret ettirecek olan bir hummâdır' şeklinde cevap verince, bu sefer Allah'ın Resûlü "(Madem böyle diyorsun) haydi öyle olsun" buyurmaktadır. Rivâyet Tekâsür sûresinin tefsirinde Buhârî'den nakledilmektedir.⁵⁰⁸ Onun bu tavrı Resûlullah'ın yüksek âlicenaplığı, hoşgörüsü ve mütevaziliğini göstermektedir.

Hiz. Peygamber'in Özellikleri ve Şanının Yüceltilmesi

Hiz. Peygamber'in tüm insanlığa gönderilmesi, ümmî oluşu ve diğer peygamberlere verilmeyen hasletlerin ona verilmesi konularıyla ilgili rivâyetlerin Araf 158. âyetin tefsirinde nakledildiği görülmektedir. Buhârî'den aktarılan rivâyette, Hiz. Ebû Bekir ile Hiz. Ömer arasında bir anlaşmazlık yaşanmakta ve Ömer öfkelenerek meclisi terketmektedir. Hiz. Ebû Bekir Hiz. Ömer'in peşine düşüp af dilemesine rağmen Hiz. Ömer onu affetmemekte, hatta kapısını yüzüne kapatmaktadır. Bundan sonra Hiz. Ebû Bekir, Resûlullah'ın yanına gelmekte, bu esnada Resûlullah'ın yanında râvî Ebû Derda'nın da içinde bulunduğu sahâbe topluluğu bulunmaktadır. Allah Resûlü, Hiz. Ebû Bekir için 'Bu arkadaşınız hayırdan öne geçmiştir' buyurmaktadır. Ömer de yaptıklarına pişman olmakta, kalkıp Allah Resûlüne gelerek selam vererek yanına oturmaktadır. Sonra yaşanan olayı anlatmakta, Hiz. Peygamber de ona kızmaktadır. Ebû Bekir, 'Ey

⁵⁰⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 74; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 354. Hadisin şahitleriyle sahih olduğu belirtilmektedir.

⁵⁰⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 473; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 258; Buhârî, "Merdâ", 5656, "Tevhid", 7470.

Allah'ın elçisi! Hakikaten ben daha haksızdım' dese de Hz. peygamber şöyle buyurmaktadır: 'Arkadaşımı bana bırakın, arkadaşımı bana bırakın...Ben size, 'Ey insanlar! Ben size Allah'ın hepinize gönderilmiş elçisiyim' dedim. Siz bana, 'Yalan söyledin' dediniz. Ebû Bekir ise, 'Doğru söyledin' dedi.⁵⁰⁹

Resûlullah kendisine verilip de diğer peygamberlere verilmeyen beş şeyden bahsetmektedir. Bunları, kendisinin bütün insanlara, kırmızıya ve siyaha gönderildiği, bir aylık mesafeden düşmanının kalbine korku saldığı, ganimetlerin kendisine helal kılındığı, yeryüzünün ona mescit ve temizleyici yapıldığı ve kendisine Allah'a ortak koşmayanlar için verilen şefaathakını onun ümmeti için ahirete bıraktığı, şeklinde sıralamaktadır. Rivâyet Ahmed b. Hanbel'den nakledilmektedir.⁵¹⁰ Ahmed rivâyeti ile Buhârî ve Müslim rivâyeti (Âl-i İmrân 151. âyette geçmişti) de bu rivâyetle aynı minvalde olup benzer lafızlar içermektedir.⁵¹¹

“İçlerinde birtakım ümmîler vardır ki Kitab'ı bilmezler...” (el-Bakara 2/78-79) âyetinin tefsirinde Buhârî ve Müslim'de geçen bir rivâyet nakledilmiştir: “Biz ümmî bir topluluğuz. Ne yazarız ne de hesap biliriz. Ay şu kadar ve şu kadardır”.⁵¹²

Müellif âyeti açıklama sadedinde, Taberî'den aktardığı ümmîlik tanımı ile ilgili İbn Abbas'ın naklettiği farklı bir görüşü zikretmekte ve Taberî'nin bu görüşü kabul etmediğini beyan etmektedir. Bu görüşe göre ümmîler Allah'ın gönderdiği peygamberleri tasdik etmeyip, kitaplarına inanmayan, elleriyle kitap yazıp cahil insanlara 'bu Allah katındandır' diyen kimselerdir. Okuma yazma bilmelerine rağmen, kitaplarını ve peygamberlerini inkârlarından dolayı Allah'ın onlardan ümmî diye bahsettiği söylenmiştir. Taberî bu görüşün Araplar'da yaygın bilinen ümmî anlayışına uymadığını söylemekte ve Araplar'da ümmînin yazı yazamayan kişi olarak bilindiğini beyan etmektedir. O İbn Abbas'ın sözünü uygun bulmamaktadır.

Müellif “Sen bundan önce hiçbir kitap okumuş değildin ve sağ elinle de onu yazmamıştın” (Ankebût 29/48-49) âyetini açıklığa kavuşturmak için, Medine

⁵⁰⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 489-490; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 512-513; Buhârî, “Tefsîr ”, 4640. Rivâyet bize Ebû'd-Derdâ yoluyla gelmektedir.

⁵¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 490; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 513; Ahmed, 1: 301. Rivâyet İbn Abbas kanalıyla gelmektedir.

⁵¹¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 3: 490; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 4: 514-515; 2: 533-534; Ahmed, 4: 416 (Ebû Mûsâ el-Eş'arî rivâyetiyle); Buhârî, “Teyemmüm”, 335; Müslim, “Mesâcid”, 521. Buhârî ve Müslim rivâyetleri de Câbir'den nakledilmektedir.

⁵¹² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1: 310; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 1: 399; Buhârî, “Savm”, 1913; Müslim, “Sıyâm”, 1080. Rivâyet sahihtir.

döneminde vuku bulmuş bir hadiseyi örnek göstererek tartışmaktadır. Biz de müellifin bu tartışmayı dile getirmesini, Resûlullah'ın risâlet öncesi Mekke dönemindeki okuryazarlık durumunu anlatabilmek için burada zikretmeyi uygun gördük.

Tefsir'de, Hz. Peygamber'in Hudeybiye günü "Bu Muhammed b. Abdullah'ın üzerinde sulh yaptığı ahittir" diye yazdığı görüşünde olan Kadı Ebû'l-Velîd el-Bâcî (ö. 474/1081) ve onun izinden giden müteahhir fukaha ile onlara karşı çıkanların itirazları nakledilmiştir. İbn Kesîr, Bâcî'nin "Nebî yazdı" görüşünü 'mu'cize olarak yazdı' şeklinde anlamaktadır. Müellif bu tartışmayı şöyle dile getirmektedir:

"Kadı Ebû'l-Velîd el-Bâcî ve onun izinden gidenler gibi müteahhir fukahâ arasından nebînin Hudeybiye günü 'Bu Muhammed b. Abdullah'ın üzerinde sulh yaptığı ahittir' diye yazdığını iddia edenlere gelince, onları bu iddiada bulunmaya iten Buhârî'nin *Sahîh*'indeki bir rivâyette "sonra alıp yazdı" şeklindeki bir ibaredir. Bu rivâyet ise "sonra emretmesi üzerine... yazdı"⁵¹³ şeklindeki diğer rivâyet ışığında anlaşılmalıdır". İbn Kesîr, Bâcî'nin bu satırı 'güzel bir şekilde yazı yazmayı biliyordu' iddiasında bulunmak için değil, mu'cize olarak yazdığını söylemek için zikrettiğini beyan etmektedir. Müellif ayrıca bu hususta bazılarının rivâyet ettiği "Nebî yazmayı öğrenmeden önce vefat etmemiştir" şeklindeki hadis in ise zayıf ve asılsız olduğunu ifade etmektedir.⁵¹⁴

İbn Kesîr, *Tefsir*'inde Resûlullah'ın şiir okuyup okumadığına dair rivâyetler nakletmektedir.⁵¹⁵ Bu hususta Yâsîn 69. âyetin tefsirinde zikredilen bir rivâyette Abdülmuttalib'in erkek ve kız bütün çocuklarının mutlaka şiir söylediği, fakat Resûlullah'ın bundan müstesnâ olduğu bildirilmiştir. Burada zikri geçen rivâyetlerde Resûlullah'ın Arap şâirlerinin kasidelerinden bir mısralık beyit okuduğu, onun bazen beyti okurken başını sonuna sonunu da başına getirerek takdim tehir yaptığı, Resûlullah'ın şiir okuduğu ya da şiir dinlediği veya onun şiiri sevmediğine dair şiir lehine ve aleyhine farklı içerikte bilgiler verilmektedir. Ayrıca Hz. Âişe'den de Resûlullah'ın şiir okuyup okumadığına ve huzurunda okunup okunmadığına dair kendisine sorulan sorulara olumsuz cevap vererek Resûlullah'ın şiirden hoşlanmadığı,

⁵¹³ Buhârî, "Sulh", 2698, 2699.

⁵¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsir*, 6: 286; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsiri*, 8: 348-349; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 7: 504.

⁵¹⁵ Bu hususta zikredilen rivâyetler için bkz. İbn Kesîr, *Tefsir*, 6: 588-592; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsiri*, 9: 225-232.

bilakis onun kapsamlı duâ cümlelerinin beğendiği ve o şekilde duâ ettiği, ayrıca şiirin kendisi için gerekli olmadığını buyurduğunu söylediği nakledilmiştir.

İbn Kesîr şiir hususunda yaptığı değerlendirmede şiirin meşrû bir kısmının olduğunu, bunun da İslâm şâirlerinin söylediği gibi müşrikleri hicvetmek olduğunu beyan etmektedir. Hassân b. Sâbit, Kâ'b b. Mâlik, Abdullah b. Revâha vb. onlara yakın olanlar gibi. O ayrıca bazı şiirlerin hikmet, öğüt ve âdâb içerdiğini belirtmekte, Câhiliye şâirlerinden bir grubun şiirlerinin bu gruba girdiğini ifade etmektedir. Zira o Ümeyye b. Ebi's-Salt hakkında Allah Resûlü'nün "Şiiri iman etmiş ama kalbi kâfir olmuştu" sözünü nakletmektedir. Ayrıca o Resûlullah'ın şiir okuyan sahâbîlere "daha" diyerek onların okumalarından hoşlandığını belli ettiğini, şiirin bir kısmının da hikmet olduğunu söylediğini beyân etmektedir.⁵¹⁶ Müellifin bu değerlendirmesi, onun şiirde muhtevânın ve şiirin söyleniş maksadının önemini vurguladığını göstermektedir.

Bir rivâyette Cebrâil'in Resûlullah'a hitaben 'Benim Rabbim senin de Rabbin, senin şanını nasıl yükselttim, diyor' sözüne cevaben Allah Resûlü'nün "Allah en iyi bilendir" dediği ve Cebrâil'in Yüce Allah'ın "Ben anılacak olursam sen de benimle birlikte anılırsın" buyruğunu aktardığı belirtilmektedir. Rivâyet "Hem biz şanını da yükseltmedik mi senin?" (İnşirâh 94/4) lafızları açıklanırken İbn Cerîr'den nakledilmiştir. Ayrıca İbn Ebî Hâtim'den ve Ebû Nuaym'dan nakledilen rivâyetlerde, Allah'ın, peygamberini zenginleştirdiği, yetimken barındırdığı, doğru yola ilettiği, göğsünü genişletip şanını yükselttiği ve diğer peygamberlere verilen nimetlerden daha üstün olarak Hz. Muhammed'in adının Allah'ın adının yanında zikredilmesi nimetleri nakledilmiştir. Bu rivâyetlerin birbirini desteklediği görülmektedir.⁵¹⁷

H. Peygamber'in Sabrı ve Affediciliği

Begavî'den nakledilen rivâyette, İnfîtâr 6. âyetin Esved b. Şerik hakkında nâzil olduğu, zira bu kişi peygambere vurduğu halde o vakit ona bir ceza verilmediği ve bunun

⁵¹⁶ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 592; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 231.

⁵¹⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 430; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 183-184; Taberî, 24: 495. Ebû Saîd el-Hudrî'den bize ulaşan bu rivâyet, İbn Ebî Hâtim'in tefsiri ve Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'inde de bulunmaktadır.

üzerine “O Kerîm Rabbine karşı seni aldatan nedir?” buyruğunun nâzil olduğu ifade edilmiştir.⁵¹⁸

Mekke’de müslümanlardan bazılarının Hz. Peygamber’in yanına gelerek ondan savaşma izni istedikleri, Mekke’de şartlardan dolayı savaşa izin verilmediği, fakat Medine’de cihad farz kılınınca bu kişilerin savaştan geri durdukları ifade edilmiştir. İbn Ebî Hâtim’den nakledilen rivâyette, Abdurrahman b. Avf ve arkadaşları Mekke’de Hz. Peygamber’in yanına gelerek müşrik iken izzet ve güç sahibi oldukları halde, iman edince zelil kimseler haline geldiklerini belirtmişlerdir. Onlar bu sözleriyle Resûlullah’tan düşmanlarıyla savaşma izni istediklerini ifade etmişlerdir. Hz. Peygamber de kendisinin affetmekle emrolunduğunu, bu yüzden onlarla savaşmamalarını buyurmuştur. Müslümanlar Medine’ye hicret edince onlara savaşma emri verilmiş, fakat bu kimseler savaştan geri durmuşlardır. Bunun üzerine Yüce Allah’ın “Kendilerine ‘Ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekâtı verin’ denilen kimseleri görmedin mi” âyetini nâzil ettiği zikredilmiştir. Rivâyette Nisâ 77. âyetin tefsirinde nakledilmektedir. Ayrıca Süddî rivâyetinde bu mesele, “Mü’minlere farz kılınan ibadetler sadece namaz ile zekât idi ve Allah’tan savaşı da farz kılmasını istediler” şeklinde açıklanmaktadır. Mücâhid’den bu âyetlerin Yahudiler hakkında nâzil oldukları nakledilmiştir. Bu bilgi de Taberî’de nakledilmektedir. İbn Kesîr, bu görüşleri İbn Ebî Hâtim’den nakletmektedir.⁵¹⁹

İbn Ebî Hâtim’den nakledilen bir rivâyette Allah Resûlü’nün Allah’ın emrettiği gibi müşrikleri ve Kitap ehlini affedip eziyetlerine sabrettiği zikredilmektedir. Zira Yüce Allah’ın “Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve müşriklerden birçok üzücü sözler işiteceksiniz” buyruğuna binaen Resûlullah’ın Allah izin verinceye kadar onun

⁵¹⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 8: 342; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 12: 30; Begavî, *Me’âlimü’t-tenzîl*, 5: 219. Begavî rivâyeti Kelbî ve Mukâtil’den nakletmektedir. İbn Kesîr bu rivâyeti tenkit ederek onun bâtil olduğunu söylemektedir.

⁵¹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2: 359; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 3: 223-224; İbn Ebû Hâtim, *Tefsîr-ü İbn Ebû Hâtim*, 3: 1005 (5630); Nesâî, “Tefsîr”, 11047; Hâkim, 2: 336 (Hâkim, hadisin Buhârî’nin şartına göre sahih olduğunu söyler). Rivâyet İbn Abbas kanalıyla gelmektedir. Eserin tahkikini yapan Abdürrezzak el-Mehdî, zikrettiğimiz İbn Ebî Hâtim rivâyetinin senedindeki bir râvi dolayısıyla zayıf olduğunu belirterek Hâkim’in görüşünü eleştirmektedir. O Buhârî’nin hadisin senedindeki Hüseyin b. Vâkîd’dan hiç hadis rivâyet etmediğini ve bu râvinin Müslim’in râvisi olduğunu belirtmektedir. Ahmed b. Hanbel’in de bu râvinin tek başına yaptığı rivâyetleri kabul etmediğini vurgulamaktadır. Mehdî’nin ifadesine göre, haber mânâ bakımından da gariptir. Zira âyetin zâhiri buradaki muhatapların Abdullah b. Übeyy b. Selûl vb. münâfıklar olduğuna işaret etmektedir. İlk muhâcirlere böyle bir davranış isnâd edilemez.

emrettiği gibi affedici olduğu ifade edilmektedir. Rivâyet Âl-i İmrân 186. âyetin tefsirinde zikredilmektedir.⁵²⁰

Resûlullah'ın Allah'ın hakkı dışında kendi nefsi adına intikam almaması Şûra 37. âyette, Hz. Peygamber'in savaş vb. hususlarda ashâb-ı kirama danışması, onların gönlünü hoş etmesi ve affetmesine dair rivâyetler de Şûra 38. âyetin tefsirinde nakledilmektedir. Ayrıca Hudeybiye yılı kendisine hücum etmek isteyen seksen kişiyi affetmesi, onu öldürmek isteyen Gavres b. Hâris'i affetmesi, kendisine büyü yapan Lebîd b. A'sam'ı affetmesi ve kendisini zehirlemek isteyen Hayberli Yahudi kadın Zeynep'i affetmesine dair rivâyetler nakledilmektedir.⁵²¹

Bu bahsedilen olaylar Medine dönemi olayları olması hasebiyle burada sadece Resûlullah'ın ahlâkının güzelliğine örnek olması açısından zikredilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in sabrı ve affediciliğine dair onun kavmiyle mücadelesi başlığı altında verdiğimiz birçok olay bize onun bu güzel hasletlerini tanıma imkânını vermektedir.

Hz. Peygamber'in Fesahati

Hz. Peygamber'in ashâbıyla fasih bir dille konuştuğuna dâir nakledilen bir İbn Ebî Hâtim rivâyetinde, bulutlu bir günde Resûlullah'ın ashâbıyla yaptığı bir diyalogun ardından bir adamın onun sözlerini beğenmesinden ötürü 'Ey Allah'ın Resûlü, babam anam sana feda olsun. Ne kadar fasih konuşuyorsun. Senden daha güzel merâmını ifade edip açıklayabileni görmedim' dediği zikredilmektedir. Rivâyetin devamında Allah Resûlü "Benim zâten böyle olmam gerekir, çünkü Kur'ân benim dilimle nâzil oldu. Yüce Allah da 'Apaçık bir Arapça lisan ile' buyurmaktadır" şeklinde cevap vermektedir. Rivâyet Şuarâ 195. âyetin tefsirinde sözkonusu edilmektedir.⁵²²

Resûlullah'ın Sevdığı Yemek

Buhârî'den naklen, Resûlullah'ın kabağı sevdiği ve kabın etrafından kabak parçalarını seçtiği rivâyeti nakledilmiştir. Bu bilgi Saffât 146. âyette Yunus (as) için bahsedilen "Üzerine kabak türünden bir ağaç bitirdik" âyetinin tefsirinde zikredilmektedir.⁵²³

Değerlendirme

⁵²⁰ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2: 179; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 2: 595.

⁵²¹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 211; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 599.

⁵²² İbn Kesîr, *Tefsîr*, 6: 162-163; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 8: 137.

⁵²³ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7: 40; İbn Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsîri*, 9: 303; Buhârî, "Et'ime", 5435, 5436, 5437, 5439. Rivâyet Enes b. Mâlik yoluyla gelmektedir.

Bu bölümde Hz. Peygamber'in zulmün ve cehâletin hâkim olduğu câhiliye toplumundan, yirmi üç yıl gibi kısa bir zamanda nasıl örnek bir nesil meydana getirdiğinin örnekleri anlatılmaktadır. Zira bu büyük inkılâbın başarı ile neticelenmesinin temel sebeplerinden biri de Allah Resûlü'nün kendi şahsında gösterdiği güzel ahlâk ve bu örneklik ile toplumunu eğitme konusundaki azmi ve gayreti olmuştur. Onun sabrı, merhamet ve şefkati, hoşgörüsü, yaratanına olan tevekkülü ve teslimiyeti, affediciliği, alçakgönüllülüğü, merâmını fasih bir dille tane tane ifade etmesi, sâde yaşamı, insana verdiği değer, sevgi ve saygısı ile burada zikredemediğimiz birçok husus onun İslâm toplumunu sağlam temeller üzerine inşa etmesine sebep olmuştur. Zira bir inkılâbın başarıya ulaşmasındaki temel etken, önder kabul edilen kişinin inandığı değerleri önce kendi yaşamında uygulaması, yumuşak ve hoşgörülü üslubuyla çevresindekilere kendisini sevdirmesidir. Kaldı ki sevilen şahsın bu vesileyle temsil ettiği değerlerini de sevdireceği izaha gerek duymayacak şekilde âşikârdır.

SONUÇ

Çalışmamıza konu olan İbn Kesîr tefsirinde müellifin birçok tefsir, hadis ve İslâm tarihi kaynağından istifade ettiği görülmektedir. Araştırmamızın sonucunda İbn Kesîr'in *Tefsir*'inde doğrudan zikrettiği siyer konularını ihtiva eden Mekke dönemi rivâyetlerinin dört yüz elliyi aştığı tesbit edilmiştir. Ancak aynı konuda gelmesi sebebiyle tekrara düşmemek için doğrudan zikretmeyip sadece atıf yaptığımız rivâyetleri de dâhil ettiğimizde bu sayının beş yüzü bulacağı anlaşılmaktadır.

İbn Kesîr tefsir alanında bilinen Taberî, Begavî, Kurtubî ve Râzî tefsirlerinin yanısıra birçoğu günümüze ulaşmayan ya da çok az bir kısmı bilinen İbn Ebî Hâtim, Süddî, Abdürrezzak, Abd b. Humeyd, İbnü'l-Münzir, İbn Merdûye ve adı zikredilmeyen tefsirlerden nakilde bulunmaktadır. Araştırmamız neticesinde İbn Kesîr'in en fazla Taberî ve İbn Ebî Hâtim tefsirlerinden faydalandığı görülmektedir. Zira müellif incelediğimiz Mekke dönemi ile ilgili siyer rivâyetlerinde Taberî'den doğrudan altmış sekiz nakil, İbn Ebî Hâtim'den ise yaklaşık elli nakilde bulunmaktadır. Ayrıca Begavî'den altı ve Abdürrezzâk tefsirinden yedi rivâyet nakledilmiştir.

Müellifin hadis kaynağı olarak ilk sıralarda yaklaşık yüz rivâyetle Ahmed b. Hanbel ve altmış rivâyetle Buhârî gelmektedir. İbn Kesîr'in Ahmed b. Hanbel'den çok rivâyet nakletmesinin sebebi olarak Hanbelî mezhebine mensup olan ve İbn Kesîr'i oldukça etkileyen hocası İbn Teymiyye gösterilmektedir. Onun *Müsned*'den sonra Buhârî ve Müslim'den rivâyeti tercih etmesi, hadisin güvenilir hadis kaynaklarında yer almasını ilkel bir metod olarak benimsediğini göstermektedir. Müellif Müslim'den otuz üç, Beyhakî'nin *Delâil*'inden on altı, Taberânî'den on dört, Tirmizî'den on üç, Nesâî ve Ebu Ya'lâ'dan dokuz, Bezzâr'dan sekiz, Ebu Nuaym'dan dört ve Ebu Dâvûd'dan beş yerde rivâyetle bulunmaktadır. İbn Kesîr'in bunların dışında Hâkim'den iki, İmam Mâlik, İbn Mâce, İbn Hibbân, İbn Hacer ve Tayâlisî'den de birer nakilde bulunduğu görülmektedir.

İbn Kesîr'in siyerle ilgili rivâyetleri aldığı İslâm tarihi kaynaklarının başında İbn İshak yer almaktadır. Zira müellif İbn İshak'tan otuz üç yerde rivâyetle bulunmaktadır. Onun İbn Hişâm'dan dört yerde, Vâkîdî'den iki yerde nakilde bulunduğu görülmektedir.

Araştırmamız neticesinde İbn Kesîr'in en fazla rivâyet aktardığı ravinin Abdullah b. Abbas olduğu görülmektedir. Zira müellif yaklaşık doksan rivâyeti İbn Abbas'tan

nakletmektedir. İbn Abbas'ın tefsirde en önde gelen sahâbî olduğu bilinmektedir. Abdullah b. Mes'ûd'un kendisi için Kur'ân'ın tercümanı tâbirini kullandığı İbn Abbas'ı, yirmi beş rivâyetle Abdullah b. Mes'ûd, yirmi iki rivâyetle Hz. Âişe takip etmektedir.

İncelediğimiz eserde bir tefsir olması dolayısıyla diğer tefsirler gibi âyetlerin merkeze alındığı, siyer rivâyetlerinden de âyetlerin açıklanmasına yardımcı olan arka plan bilgisi olarak istifade edildiği görülmektedir. Bu açıklama bazen âyetin nüzûl sebebi şeklinde, bazen olayın geçtiği zaman dilimi, bazen de mekân bilgisinin verilmesi şeklinde, bazen de o olayı gören sahâbîlerin anlatımıyla konunun ayrıntılarının öğrenilmesi şeklinde olmaktadır. Müellifin alıntı yaptığı İbn İshak, İbn Hişâm gibi siyer kaynaklarında ise siyer olayları anlatımın merkezinde olup hadiseler tarihi ve kronolojik bir örgü içerisinde birleştirilerek sunulmaktadır. İbn Kesîr'in *el-Bidâye*'sinde de Hz. Peygamber'in hayatını ihtivâ eden tarihi hadiselerin kronolojik bir bütünlük içerisinde anlatıldığı görülmektedir. Bu durumda tefsir kaynaklarından farklı olarak siyer kaynaklarında amaç, Resûlullah zamanında yaşanan hadiseyi bir bütünlük içinde okuyucuya sunmak olmuştur. İbn Kesîr'in Fil sûresinin tefsirinde de bu metodu takip ettiği görülmektedir.

Selefi ekolün temsilcilerinden kabul edilen İbn Kesîr, *Tefsîr*'inde genel olarak rivâyetlerin senetlerini zikretmiş, konu ile ilgili kendisine ulaşan rivâyetleri toplama ve nakletme yöntemini benimsemiştir. Bu yöntem Selef âlimlerinin eserlerinde kullandığı bir yöntemdir. Zira rivâyetlerin kaybolma endişesine binâen ilk dönem âlimlerinin kendilerine ulaşan bütün rivâyetleri eserlerine senetleriyle birlikte aldıkları görülmektedir. Nitekim İbn Kesîr de sahih, hasen ve zayıf rivâyetleri eserine aldığını ifade etmektedir. Ancak onu diğer selef âlimlerinden ve diğer rivâyet tefsirlerinden ayıran en önemli yönü rivâyetleri senet ve metin açısından titiz bir değerlendirmeye tabi tutmasıdır. Eser rivâyet tefsirleri arasında zikredilmesine rağmen dirâyet yönü de güçlü diyebileceğimiz bir eserdir. İbn Kesîr'in rivâyetleri değerlendirirken kuvvetli ve zayıf olanlarını belirttiği, zayıf gördüğü hadislerin zayıflık noktalarını açıkladığı, müfessirlerin üzerinde ittifak ve ihtilaf ettikleri mevzulara değindiği ve meseleleri tartışarak kendi tercih sebeplerini beyan ettiği görülmektedir. O mevzu rivâyetlere ve İsrâîliyyât'a itibar etmemiştir. Ancak kendisi *Tefsîr*'in mukaddimesinde de zikrettiği üzere İsrâîlî rivâyetleri delil olarak değil de istişhâd (bir başka rivâyetin destekleyici şâhidi olması) için kullanmaktadır. İbn Kesîr bu özellikleriyle klasik nakilci bir müfessir ve tarihçi olmadığını göstermiş, yorumcu ve öğretici bir tarihçilik sergilemiştir. Elbette

ki onun bu yöntemi en doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma çabası ve hassâsiyetinin bir göstergesi olarak dikkate ve itimada şayandır.

Müellif, şu an elimizde tamamı veya bir kısmı olan ya da tarih içerisinde aslı kaybolan Süddî, Suneyd, Abd b. Humeyd, İbn Merdûye, İbnü'l-Münzir vb. birçok kaynaktan nakilde bulunması sebebiyle kendinden önceki ilmî birikimin bize ulaşmasına katkı sağlamıştır. Bu birikime yorumlarıyla, zengin cerh ta'dîl ve tabakat bilgisiyle özgün katkılarda bulunmuştur.

Müellif bir siyer rivâyetini eserine alırken, bazen o rivâyeti diğerlerine göre daha sahih bulduğu için, bazen rivâyet zayıf bile olsa o hadisi destekleyici şâhitler bulunduğu için, bazen de o rivâyetin temel kaynakların ilgili bahsinde tahric edildiğini gördüğü için o rivâyete eserinde yer vermektedir. O bir rivâyeti alırken o rivâyetin irtibatlı olduğunu düşündüğü âyetlerin açıklamalarında bazen âyetle ilgili muhteva kadar kısaltarak almakta, gerekli gördüğü durumda rivâyetin tamamını zikretmekte, bazen de özet bilgi vermektedir. Onun bir rivâyeti birçok farklı âyetin tefsirinde tekraren zikrettiği görülmektedir. Bunu o rivâyetin muhtevasını farklı âyetlerle irtibatlandırıdığı için yapmaktadır. Bazen de başka yerde ikinci defa rivâyetten bahsedecekse rivâyetin daha önce geçtiği yere atıf yapmakla yetinmektedir.

İbn Kesîr tefsirinin kendisinden sonra kaleme alınmış İslâm tarihi ve tefsire dair yazılmış olan eserlerde başvuru kaynağı olarak kullanıldığı görülmektedir. İbn Kesîr tefsiri kendisinden sonra yazılmış birçok tefsire kaynaklık etmiştir. Çağdaş tefsirlerden olan Seyyid Kutub'un *Fî Zılâli'l-Kur'ân*'ı, Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili*, Muhammed Ali es-Sâbûnî'nin *Safvetü't-tefâsîr*'i, Süleyman Ateş'in *Çağdaş Kur'ân Tefsiri* vb. tefsirler buna örnek olarak gösterilebilir.

İslâm tarihine dair yazılan eserlerde ise daha çok İbn Kesîr'in başlangıçtan kendi dönemine kadar olan tarihi mâlûmatı kaleme aldığı *el-Bidâye ve'n-nihâye*'si kaynak olarak gösterilse de nisbeten *Tefsîr*'inden de istifade edildiği görülmektedir. Asım Köksal'ın *İslâm Tarihi* ve Muhammed Hamîdullah'ın *İslâm Peygamberi* adlı eseri bunlara örnek olarak verilebilir. Londra'da, başkanlığını Afzalurrahman'ın yaptığı Sîret vakfınca yeni bir usul kullanılarak hazırlanan *Sîret Ansiklopedisi*'nde de İbn Kesîr temel kaynaklar arasında zikredilmektedir. Afzalurrahman'ın kaleme aldığı bu eser, Resûlullah'ı resûl, eğitici, hâkim, kumandan, devlet adamı, tâcir, âile reisi gibi her yönüyle ele alıp getirdiği yeni dinin manasını ve etkisini incelemektedir. Ayrıca Allah

Resûlû'nün ashâbının hayatını konu alan eserlerde de İbn Kesîr tefsirinin kaynak olarak kullanıldığı görülmektedir. Yûsuf Kandehevi'nin *Hayâtü's-sahâbe*'si buna misal olarak verilebilir.

İbn Kesîr'in öğretici, eleştirel ve yorumcu tarih anlayışı ile tarihçiliğinin, rivâyetlerin senetlerini cerh ve ta'dîle tâbî tutması ve râvilerin nesep bilgilerine hâkim olan güçlü hafızasıyla da hadisçiliğinin onun tefsir anlayışına tesir ettiği gözlenmektedir.

Araştırmamızda tesbit ettiğimiz rivâyetlerde Mekke döneminde Resûlullah'ın gündemini en fazla meşgul eden ve onun sıkıntılı günler geçirmesine sebep olan hususun, Resûlullah'ın Mekke müşriklerinin elebaşlarıyla yaptığı mücadele olduğu görülmektedir. İbn Kesîr eserinde bu rivâyetlere çokça yer vermekte ve bu mücadelenin safhalarını ayrıntısıyla uzun uzun anlatmaktadır. Mekke dönemi siyer olaylarında hâkim olan unsurların ise iman, sabır, mücadele, hoşgörü, tevekkül, namaz ve duâ ile Allah'tan yardım talebi, azim ve kararlılık, tebliğ, infak, İslâm kardeşliği, tevhit, ahiret, müjdeleme, uyarma, Hz. Peygamber'e ve müminlere manevi destek ve moral takviyesi gibi hususlar olduğu görülmektedir.

İsrâ ve mi'râc hadisesi de İbn Kesîr'in müstakil bir başlık açarak, hakkında çok fazla siyer rivâyeti naklettiği olağanüstü bir hadise olarak karşımıza çıkmaktadır. İbn Kesîr, ilgili bölümde o gecede yaşananları rivâyetlerle kırk sayfada anlatmaktadır. O isrâ gecesi ruh ve beden birliktedir olup olmadığı, hadisenin uykuda mı uyanırken mi gerçekleştiği, Cebrâil'in ya da Yüce Allah'ın görülmesi mevzuu, semâda ya da Kudüs'teki İlyâ mescidinde diğer peygamberlere imamlık yaptığı, kendisine yapılan ikramlar, cennet ve cehennem müşâhedeleri, mi'râca çıkmadan Resûlullah'ın göğsünün yarılıp yıkanması vb. birçok hususu tartışmış, sonra kendi görüşünü belirtmiştir. Müellif isrâ ve mi'râc hadisesinin ruh ve beden birlikte uyanırken gerçekleştiği kanaatindedir.

İbn Kesîr'in *Tefsîr*'ine müteber gördüğü rivâyetleri alma çabası ve İsrâîliyyât'a karşı hassasiyeti, onun içinde yetiştiği sosyal ve kültürel ortamda tasavvufi hareketler vesilesiyle hâkim olan bid'at ve hurâfelerin toplumda yaygınlaşmasının doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Müellifin eserinde kullandığı kaynakları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirdiği ve en güvenilir olana ulaşmaya gayret ettiği görülmektedir. Onun eserinde sağlam, doğru ve en güvenilir bilgiye ulaşma noktasındaki azmi ve gayreti, kendisinden sonra gelen araştırmacılar için de yol gösterici bir ışık mesabesindedir.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzak es-San‘ânî, Ebû Bekir b. Hemmâm (211). *Tefsir-i Abdürrezzak*. Thk. Mahmut Muhammed Abduh. 3 cilt. Beyrut: Dârül-kütübi’l-ilmîyye, 1419.
- Ahmed bin Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî (241/855). *Müsned*. 6 cilt. Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, ts.
- Arslan, İhsan. Hissî Mu‘cize Olarak Hz. Peygamber’e İsnad Edilen İnşikâku’l-Kamer Hadisesine Farklı Bir Yaklaşım. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2017): 13-48.
- Azimli, Mehmet. *Siyeri Farklı Okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes‘ud (510). *Me‘âlimü’t-tenzîl fî tefsîrû’l-Kur‘ân*. Thk. Abdürrezzak el-Mehdî. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-türâsi’l-Arabîyyi, 1420.
- Berki, Ali Himmet- Keskiöğlü, Osman. *Hâtemü’l-Enbiyâ Hazreti Muhammed ve Hayatı*. 25. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2010.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. El-Huseyn (458/1066). *Delâilü’n-nübüvve ve ma‘rifetü ahvâli sâhibü’s-şeria*. 7 cilt. Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, 1405.
- Boks, Abdullah A. “Ebûkubey’s”. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10: 280-281. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (256/870). *Sahîh-i Buhârî*. Thk. Muhammed Züheyr bin Nâsıru’n-Nâsır. 9 cilt. Dimaşk: Dârü tûku’n-necât, 1422.
- Canbek, İsmâil. *İbn Kesîr’in Nüzûl Sebeplerini Değerlendirmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, 2007.
- Cerrahoğlu, İsmâil. “İbn Ebî Hâtım ve Tefsiri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (1970): 35-45.
- Cerrahoğlu, İsmâil. “İbn Kesîr ve Tefsiri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25 (1981): 45-69.
- Cerrahoğlu, İsmâil. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1996.

Ebû Dâvûd, Süleyman es-Sicistânî (275/889). *Sünen-i Ebû Dâvûd*. Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamit. 4 cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, ts.

Ebû Ya'lâ, Ahmed el-Mevsılî (307/919). *Müsned-i Ebî Ya'lâ*. Thk. Hüseyin Selîm Esed. 13 cilt. Dımaşk: Dârül-Me'mûn, 1404/1984.

Hâkim, Ebû Abdullah en-Nîsâbü'rî (405/1014). *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. 4 cilt. el-Mektebetü's-Şâmile. el-İsdâru'l-vâhid.

Hamîdullah, Muhammed (1423/2002). *İslâm Peygamberi*. Çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1993.

Harman, Ömer Fâruk. "Tübba'". *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41: 455-456. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Heysemî, Ebû'l-Hasen Nureddin (807/1405). *Keşfü'l-estâr an zevâidi'l-Bezzâr*. Thk. Habibü'r-Rahmân el-A'zamî. 4 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1399/1979.

Heysemî, Ebû'l-Hasen Nurettin Ali (807/1405). *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*. Thk. Hüsâmu'ddin el Kudsi. 10 cilt. Kâhire: Mektebetü'l-kudsi, 1994.

İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım (571/1176). *Târîhu Medîneti Dımaşk*. 74 cilt. el-Mektebetü's-şâmile. el-İsdâru'l-vâhid.

İbn Ebû Hâtim. *Tefsir-ü İbn Ebû Hâtim*. 11 cilt. el-Mektebetü's-şâmile. el-İsdâru'l-vâhid.

İbn Hibbân, Muhammed (354/965). *Sahîh-u İbn Hibbân*. 18 cilt. el-Mektebetü's-Şâmile. el-İsdâru'l Vâhid.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî (218/833). *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Thk. Mustafa es-Sakkâ, İbrâhim el-Ebyârî, Abdü'l-hafîd eş-Şelebî. 2 cilt. Mısır: Şeriketün mektebetün ve matbaatü Mustafa el-bâbi'l-Halebî ve evlâdihi, 1955.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî (218/833). *Sîret-i İbn Hişâm*. Trc. Abdülvehhâb Öztürk. 4 cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2016.

İbn İshak, Muhammed b. Yesâr el-Medenî (151/768). *Sîret-i İbn İshak*. Thk. Züheyl Zükkâr. Beyrut: Dârül-fikr, 1978.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil (774/1373). *Büyük İslâm Tarihi*. Trc. Mehmet Keskin. 14 cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994–1995.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail (774/1373). *el-Bidaye ve'n-nihaye*. 14 cilt. el-Mektebetü's-Şâmile. el-İsdâru'l-vâhid.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail (774/1373). *es-Sîretü'n-nebeviyye*. 4 cilt. Thk. Mustafa Abdülvâhid. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1395/1976.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail (774/1373). *İbn-i Kesîr Tefsiri (Hadislerle Kur'ân-ı Kerim Tefsiri)*. Trc. M. Beşir Eryarsoy- Dr. Savaş Kocabaş. 12 cilt. İstanbul: Polen Yayınları, 2017.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil (774/1373). *Tefsirü'l-Kur'âni'l-'azîm*. Thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 cilt. B.y.: Dârü't-tayyibe, 1420/1999.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed (273/887). *Sünen-i İbn Mâce*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 2 cilt. B.y.: Daru İhyâi'l-kütübi'l-arabiyyi-Faysal İsâ el-bâbi'l-Halebî, ts.
- İbn Sa'd, Muhammed el-Hâşimî el-Basrî (230/845). *Kitabü't-tabakati'l-kebîr*. Çev. Musâ Kâzım Yılmaz. 2. Bsk.. 1. Cilt. İstanbul: Siyer Yayınları, 2015.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn (728/1328). *Mecmû'u fetâvâ*. 35 cilt. el-Mektebetü's-Şâmile. el-İsdâru'l-vâhid.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh el-Yemenî (179/795)). *Muvatta'*. Thk. Muhammed Fuad Abdülbâki. 2 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabiyyi, 1406/1985.
- Mukâtil bin Süleyman, Ebü'l-Hasen el-Ezdî el-Belhî (150/767)). *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*. Thk. Abdullah Mahmut Şehhâte. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-türâs, 1423.
- Müslim, Ebü'l-Huseyn b. El-Haccâc el-Kuşeyrî (261/875). *Sahîh-i Müslim*. Thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabiyyi, ts.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed (303/915). *Sünen-i Kübrâ*. Thk. Hasan Abdü'l-Mun'im Şelebî. 10 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risale, 1421/2001.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed (303/915). *Sünen-i Suğrâ*. Thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 9 cilt. Halep: Mektebü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, 1406/1986.

- Özaktan, Fatih. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Siyer'in Rolü*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2017.
- Özaydın, Abdülkerim. “Amr b. Lühayy”. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 87-88. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Özaydın, Abdülkerim. “İbn Kesîr”. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20: 132-134. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Öztürk, Mustafa. “Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-azîm”. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 295-297. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Polat, Ziyâ. *Tarihçi Olarak İbn Kesîr*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2006.
- Taberânî, Süleymân bin Ahmed (360/971). *Mu'cemü'l-kebîr*. Thk. Hamdi b. Abdülmecit es-Selefi. 25 cilt. Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.
- Taberî, İbn Cerîr (310/922). *Câmi'u'l-beyân fî te'vili ayi'l Kur'ân (Tefsirü't-Taberî)*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 cilt. B.y.: Müessesetü'r-risâle, 2000.
- Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman (204/819). *Müsned*. Thk. Muhammed b. Abdulmuhsin et-Türkî. 4 cilt. Mısır: Dârü'l-hicr, 1999.
- Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (279/892). *el-Câmiu's-Sahîh ve hüve sünenü't-Tirmîzî*. Thk. Beşşâr Avâd Ma'ruf. 6 cilt. Beyrut: Dârü'l-gurabi'l-İslâmî, 1988.
- Uslu, Recep. “Hums”. *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 364-365. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Yiğitoğlu, Mustafa. “İsrâ ve Mi'râc'da Süleyman mâbedi ve Mescid-i Aksâ'nın varlığı meselesi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2017): 641-651.

ÖZGEÇMİŞ

27.12.1977 yılında Bartın’da doğdu. 1994 yılında Bartın İmam Hatip Lisesi’ni, 1999 yılında da Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ni bitirdi. 2015 yılında Sakarya

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı’nda,

İslâm Tarihi Yüksek Lisans Çalışmalarına başladı.

